

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

COMITETUL DE REDACȚIE

D-nii: I. KALINDERU, GR. G. TOCILESCU, GR. CERKEZ, N. GABRIELESCU

Membrii Comisiunii Monumentelor Istorice

și

P. GARBOVICEANU

Administratorul Casei Bisericii.

Secretar, ALEX. LĂPĂDATU.

ABONAMENTUL ANUAL :

IN ROMÂNIA 10 Lei

IN STRĂINĂTATE 12 „

REDACȚIA: la Administrația Casei Bisericii, București.

Extras din Deciziunea Ministerială privitoare la redactarea Buletinului:

1. Cu începere dela Ianuarie 1908 se va publica, sub direcția Comisiunii monumentelor istorice și în editura Administrației Casei Bisericii, o revistă periodică numită *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

2. Acest Buletin va fi organul oficial al Comisiunii, va apărea trimestrial, și va cuprinde:

a) O parte științifică, în care se vor publica tot felul de monografii, studii, lucrări, comunicări și materialuri de natură istorică, arhitectonică și artistică, privitoare direct și numai la monumentele noastre istorice;

b) O parte oficială, în care se vor publica rapoartele anuale ale Comisiunii, procesele-verbale ale ședințelor ei, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventualele circuli, informațiuni și deciziuni ale Ministerului și ale Comisiunii, privitoare la monumentele noastre istorice.

3. Buletinul apare sub direcția membrilor Comisiunii, cari, împreună cu administratorul Casei Bisericii, alcătuiesc comitetul de redacție, și sub îngrijirea secretarului Comisiunii, care e îndatorat: să pregătească și să procure materialul necesar, să-l aducă la cunoștința comitetului de redacție și să supravegheze tipărirea lui.

4. Pentru ca publicațiunea să se prezinte cât mai sistematică și cât mai folositoare, se stabilește următorul program cu privire la felul lucrărilor ce va trebui să cuprindă Buletinul:

a) Monografii istorice, arhitectonice și ar-

tistice asupra monumentelor noastre istorice, monografii cari vor fi ilustrate și documentate cu reproduceri necesare de fotografii, desene, aquarele etc.;

b) Releveuri dela cele mai însemnate și caracteristice, din punct de vedere arhitectonic, monumente istorice;

c) Studii și lucrări unitare, asemenea ilustrate și documentate, bunăoară: asupra inscripțiunilor murale și tombale din epoca lui Ștefan-cel-Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu etc., asupra artei decorative, în sculptură și pictură, întrebuințată în bisericile și mănăstirile noastre în anumite epoci, asupra portretelor murale, de citori: Domni, Doamne, Arhierei, Boeri, Jupănase etc., asupra picturii bisericești, asupra costumelor etc.;

d) Materialuri: scurte fragmente, comunicări, însemnări și note de interes deosebit privitoare la monumentele noastre istorice;

e) Note bibliografice și critice asupra publicațiunilor și periodicelor de specialitate;

f) În sfârșit, suplimente artistice, în culori, cari să înfățișeze biserici, mănăstiri, reproduceri de portrete murale, de picturi, de ornamentațiuni etc.

În cadrul lucrărilor înșirate mai sus se cuprind și acele privitoare la monumentele istorice din afară de Regat, intru cât acestea vor fi de origină românească — înălțate de Voevozii noștri.

Abonamentele se fac numai prin Librăriile Socecă, Sfetea, Națională și Alcalay.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

**SUB AUSPICIILE MINISTERULUI DE CULTE ȘI INSTRUCȚIUNE PUBLICA
ȘI ÎN EDITURA ADMINISTRAȚIEI CASEI BISERICII.**

1908

IANUARIE-MARTIE

BUCUREȘTI

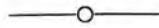
Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r Ion St. Rasidzscu

16, Strada Doamnei, 16

1908

20.095

CUPRINSUL

TEXT

Cuvinte începătoare.

Mănăstirea Comana :

I. Note istorice.

II. Note arhitectonice și lucrări noi.

Raport general cu privire la lucrările Comisiunii monumentelor istorice în 1907.
Cronică.

ILUSTRAȚIUNI

I. Mănăstirea Comana :

1. Vedere generală.
2. Pisania bisericii.
3. Epitaf în biserică.
4. Vedere din afară, spre intrare.
5. Vedere din lăuntru, spre intrare.
6. Foișorul.
7. Paraclisul.
- 8—9. Galeria chiliilor din spre apus.
10. Temeliile vechii clopotnițe.
11. Biserica.
12. Planul.
13. Vedere generală pe latura din spre nord.
14. Detaliu dela Foișor.

15. Coloane dela Foișor.

16—17. Capitele de coloane dela Foișor.

II. Raportul Comisiunii :

18. † B. P. Hasdeu.

19—20. Biserica mănăstirii Snagov.

21. Clopotnița dela Păpăuți.

22. Mănăstirea Cașin : Clopotnița și zidurile.

23. „ „ Biserica.

24. „ „ Planul bisericii.

25. „ „ Intrare de pivniță.

26—7. Bolnița Coziei.

III. Afară de text :

28. Foișorul mănăstirii Comana (fototipie).

NOTĂ. Desenurile dela pp. 9, 16 și 17 sunt lucrate de d. Gavril Popescu, iar cele dela pp. 23, 25 și 41 de d. arh. N. Ghika. — Ilustrațiile sunt făcute după fotografii luate de d-nii: Stelian Petrescu (No. 2, 3, 13, 18, 19—20 și 28), I. Voinescu (No. 1, 4—5, 9—10, 11 și 15), arh. N. Ghika (No. 6, 16—17, 22—23 și 25) și alții. — Portretul lui B. P. Hasdeu e după un tablou de N. Grigorescu în posesiunea d-lui V. Cosmovici. — Finalele dela pp. 8, 28, 46 și 48 sunt reproduse după **Bibliografia veche românească** (I, pp. 118, 278, 225 și 512), cunoscuta operă a d-lor I. Bianu și N. Hodoș.

Publicarea acestui Buletin, a cărui realizare a fost, în ultimul timp, una din pre ocupațiunile de căpetenie ale Comisiunii monumentelor istorice, are întreit scop: să răspundă unei cerințe a regulamentului de aplicare a legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice, să contribuie, în măsură putincioasă, la progresul studiilor istorice, arhitectonice și artistice, cu specială privire la monumentele noastre istorice, și să rămăe, pentru cei viitori, o arhivă de icoane cât mai credincioase, sub toate raporturile, a stării în care se găesc azi monumentele noastre străbune.

1. Într'adevăr § II alin. 4 din menționatul regulament prevede, între atribuțiunile Comisiunii monumentelor istorice, „deșteptarea și răspândirea în popor a simțului și priceperii pentru conservarea monumentelor, prin publicarea de lucrări speciale asupra monumentelor și de instrucțiuni asupra chipului conservării sau restaurării lor“. Acestei cerințe — nu numai sub raportul formal, ci și sub raportul intrinsec al dezideratului ce exprimă — năzuește, ca întâi scop, să răspundă Buletinul ce dăm azi la iveală: aceasta s'a avut în vedere la întocmirea lui, și aceasta se va aveă în vedere la elaborarea lui. Astfel credem că, alături de silințele laudabile ale tuturor celor chemați a lucra în aceeaș direcție, publicațiunea noastră va contribui și ea la cultivarea — spirituală și sufletească — a publicului cărturar românesc, intru buna cunoaștere, trebuitoarea înțelegere, cuvenitul respect și datorita pietate ce cu toți trebuie să avem față de monumentele noastre istorice, aceste singure mărturii vădite și obștești a vieții strămoșești.

2. Pe lângă aceasta, stadiul în care se găesc azi studiile istorice la noi, impune oarecum, ca o necesitate, publicarea acestui Buletin, al cărui al doilea scop este, cum am zis, să contribuie, pe cât va puteă, la progresul acestor studii. Căci, să ne gândim numai la starea în care se găsiă istoriografia noastră nu mai departe de cât acum 15—20 de ani: câțiva bărbați bine cunoscuți erau singurii cari lucrau în ogorul atât de vast al trecutului nostru. Ei trebuiau să facă totul: să limpezească marile probleme istorice-naționale, pe cari le ridicaseră și le știuseră susține predecesorii lor, să cerceteze și să expună, în general și în particular, desvoltarea istorică a neamului, să caute și să publice mărturiile documentare ale trecutului. Lucrare mare, pentru efectuarea căreia trebuiau pregătite și chemate puteri nouă. Astfel de atunci încoace, prin îndemnul și silințele tuturor, rând pe rând, o sumă de bărbați și tineri se angajară la aceasta lucrare: material nou, prețios și foarte

variat se publică tot mereu, lucrări serioase și de valoare se ivesc din toate părțile, cercetând cu egal interes toate domeniile de manifestare ale vieții noastre trecute — politic, social, religios și cultural; mai mult încă, chiar înăuntrul acestor domenii, studii speciale, monografii de tot felul, au început a se alcătui cu o laudabilă emulațiune. Ne găsim, cu alte cuvinte, în deplin progres de dezvoltare al studiilor istorice, așa că, din acest punct de vedere, și la noi, ca în toate părțile, cultivarea studiilor istorice va fi caracteristica, cel puțin în domeniul științelor morale, culturii generale a timpului.

Ca urmare apoi a interesului pe care studiile istorice l-au deșteptat în clasa cărturarilor români, o seamă de bărbați, cu ocupațiuni diverse — artiști, militari, juriști, clerici, oameni de știință chiar — s'au devotat acestor studii, dând la lumină cercetări și lucrări interesante și prețioase. Între aceștia s'au deosebit acei a căror cercetări s'au îndreptat asupra monumentelor noastre istorice, biserici și mănăstiri mai cu seamă, cărora le-au consacrat — chiar și unora mai puțin însemnate — monografii istorice, între cari sunt câteva de reală valoare. Paralel cu aceste cercetări au mers, din norocire, și cercetările arhitectonice, din cari măștrii pricepuți și zeloși au năzuit să scoată elementele caracteristice vechiului meșteșug de clădire îndatinat la construirea bisericilor și mănăstirilor din Țările Române, spre a le întrebuința apoi, cu înțelegere și dibăcie, în lucrările lor moderne. Și această laudabilă îndreptare de naționalizare a arhitecturii a găsit un teren priincios de cultivare mai ales în rândul celor tineri. Frumoasele releveuri de monumente istorice din Palatul Artelor dela Expoziția jubilară, din care, dacă nu ne înșelăm, unele s'au și publicat, sunt dovadă vie că la Școala de arhitectură, sub conducerea d-lui E. Pangrati, se lucrează sistematic și cu multă trageră de inimă în această direcție. În această îmbucurătoare stare de progres se găsesc așa dar astăzi studiile arhitectonice cu privire la monumentele noastre istorice. — Și să nădăjduim că preocupățiunea ce se manifestă azi în arhitectură pentru studierea și cultivarea vechiului nostru meșteșug de clădire, în curând se va manifesta și în pictură pentru vechiul nostru meșteșug de zugrăvire. Căci, dacă astăzi abia 2 — 3 din pictorii noștri cercetează și studiază cu predilecție arta de zugrăvire și ornamentație îndatinată în străbunele noastre lăcașuri dumnezeiești, mănepoimâne, curentul de progres al dezvoltării culturii noastre naționale va mână și pe alții într'acolo. Atunci se va vedeă, mai bine și de mai mulți, caracterul specific românesc pe care l-a căpătat în dezvoltarea sa de patru secole în Țările Române arta de zugrăvire și decorațiune atonică.

Când dar așa stau lucrurile, se impune, de sigur, cu necesitate firească, o publicațiune specială, în jurul căreia să se strângă toți binevoitorii ce lucrează în cele trei direcții de studii arătate mai sus, istorice, arhitectonice și artistice, contribuind astfel la progresul acestor studii. O atare publicațiune năzuește să fie Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, care va căută, în acest scop, să fie de o potrivă de folositor, atât celor ce vor binevoi să sprijinească silințele noastre, cât și celor ce vor căută aci cunoștințele necesare pregătirii și cultivării lor: celor întâi, deschizându-le larg coloanele pentru tot felul de studii, lucrări și comunicări ce intră în programul ce s'a dat acestei publicațiuni prin deciziunea ministerială dela 18 Nov. 1907; celor al doilea, împărtaşindu-le, treptat și sistematic, întregul material —

istoric, arhitectonic și artistic — ce vom putea pregăti pentru cunoașterea și studierea monumentelor noastre istorice.

3. Așa urmând, acest Buletin, dacă bine înțeles va avea sprijinul trebuitor din partea celor chemați a-l ajuta material și moral, e menit să publice material documentar, pe cât va putea mai mult și mai prețios, cu privire la întreaga serie a monumentelor noastre istorice. În acest chip el își va îndeplini și cel de al treilea scop pe care ziceam mai sus că-l are: să rămăe, pentru cei viitori, o bogată arhivă de icoane cât mai credincioase, sub toate raporturile, a stării în care se găsesc azi și se vor găsi mâne monumentele noastre naționale. Dar asupra acestui punct e nevoie să mai stăruim puțin.

Cu toții cunoaștem starea de plâns în care se găsesc cea mai mare parte a monumentelor noastre, biserici și mănăstiri mai ales. O îndreptare, totală și radicală, în spre bine nu e de așteptat, dintr'atâtea și atâtea pricini, pe cari, dacă pe unele le înțelegem, pe altele nu putem decât să le regretăm. Acestea văzându-le și înțelegându-le, Comisiunea monumentelor istorice a adoptat de câțiva ani ca principiu conducător în lucrările sale recomandarea de lucrări parțiale și raționale de conservare și întreținere, prin cari se realizează un îndoit beneficiu: să păstrează mai întâi monumentele până la vremuri mai priincioase și oameni mai înțelegători și mai cu interes pentru ele și să pot împărtăși apoi mai multe de asemenea lucrări. Dar oricât s'ar putea face pe această cale, totul nu se va putea face niciodată. Și atunci, fiindcă, ca lucruri ce sunt făcute de mână păcătoasă omenească, monumentele sunt expuse peirii, care, întocmai ca și pornirile cele rele ale oamenilor, cari grăbesc degradarea și nimicirea lor, nu se poate propri prin legi, — trebue să ne gândim ca dacă nu putem păstră aievea ființa lor materială, suntem datori față de urmași să păstrăm măcar icoana lor cât mai credincioasă, ca astfel să nu fim învinuiți de cei următori pentru nepasarea și nepriceperea cu care ne învinuim azi așa de des unii pe alții. Această datorie își impune să îndeplinească Buletinul nostru, cu toată grija și scumpătatea cuvenită. Precum dar într'o Arhivă se strâng laolaltă cu acelaș interes și se păstrează cu aceeaș scumpătate *toate* mărturiile trecutului, — tot astfel și într'acest Buletin cetitorii și cercetătorii vor găsi adunat și publicat material documentar — istoric, arhitectonic și artistic — privitor la *toate* monumentele noastre, atât a celor mai vechi și mai prețioase, cât și acelor mai puțin vechi și mai puțin prețioase. Căci și unele și altele, ca rămășiți materiale a veacurilor apuse, reflectează aceeaș lature de manifestare, interesantă și prețioasă, a vieții noastre trecute, pe care e nevoie s'o cunoaștem cât mai bine și cât mai complet.

Acesta este așa dar întreitul scop la care e chemat să răspundă Buletinul, a cărui întocmire și program de lucrări s'a statorit prin deciziunea ministerială mai sus pomenită. — Lucrările ce el va cuprinde vor privi: în primul loc, monumentele asupra cărora Comisiunea va fi chemată a se ocupa în mod curent; în al doilea loc, monumentele asupra cărora se vor hotări cercetări speciale istorice și arhitectonice; în al treilea loc, monumentele asupra cărora se vor primi studii meritorii dela binevoitorii ce se vor simți îndemnați a colabora la această publicațiune.

De aci se poate vedeă ca latitudinea Comitetului de redacție, în ceea ce privește alegerea și pregătirea materialului destinat a fi publicat, va fi totdeauna țar-

murită prin lucrările din prima categorie, de cari el neapărat va trebui să țină seamă, așa că nu odată va fi nevoit a da preferință unei lucrări mai puțin importante și prețioase, față de o alta cu mult mai importantă și prețioasă, întru cât cea dintâi face parte din lucrările curente ale Comisiunii. Această considerațiune a făcut de altfel ca și No. acesta dintâi al Buletinului de față să înceapă cu o lucrare asupra unei mănăstiri decât care sunt zeci mai importante și mai prețioase în țara noastră. Dar, repetăm, cei ce au luat asupra-le această publicațiune urmăresc îndeplinirea, cu stăruință și răbdare, a unui întreg program de lucrări, în care, cum am zis, e menită a intra întreaga serie a monumentelor noastre istorice; astfel preocuparea lor de căpetenie nu este deșeptarea interesului public prin lucrări de trufie, ci prin lucrări care să cuprindă, ca material documentar, tot ce e necesar și tot-odată cu puțință de adunat și publicat.

Și acum, încheind aceste cuvinte de începere a Buletinului nostru, mulțumim din inimă Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice pentru sprijinul ce a binevoit a ne oferi spre publicarea lui și rugăm călduros pe toți cei ce sunt în măsură a sprijini silințele noastre pe cale de colaborare, să binevoiască a ne da prețiosul lor concurs, ca astfel să putem duce, mai ușor și mai sigur, la capăt această întreprindere de interes cultural și național.

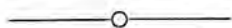
București, Februarie 1908.

MĂNĂSTIREA COMANA

— I. NOTE ISTORICE. —

Mai aproape de București decât de Giurgiu, pe drumul ce leagă aceste două târguri, se ridică, în marginea satului Comana ¹⁾, pe un delușcan așezat în malul drept al Calniștii, un cadrilater de clădiri vechi și ziduri înalte, în launtru cărora crucile a două turnuri de biserică arată că se adăpostește un vechiu lăcaș dumezeesc. E mănăstirea Comana, care, ca și alte mănăstiri ale țării, a trebuit să fie, dela început chiar și în același timp, lăcaș de rugă și lăcaș de apărare. Într'adevăr Paul de Alep, care vizită această mănăstire pe la jumătatea secolului al XVII-lea, nu mult deci după desăvârșita ei reîntemeiere de către Radu-Vodă Șerban ²⁾, ne spune că „e situată în o

insulă, fiind înconjurată de lacuri, bălți și mocirle de nepătruns. Nici nu poate fi vorba de vre-un drum. Noi am trecut în corăbii. Dunărea e foarte aproape. Ei zic că dacă Împăratul [turcesc] ar veni să le poarte război, cu toată armata sa nu ar fi în stare să-i învingă, lucru ce pare adevărat, caci are o poziție bine întărită, fiind [situată] în mijlocul lacurilor ce nu îngheață nici în iarna cea mai riguroasă, având în fund nisip și mocirlă“ ³⁾. Această mărturie, exagerată, evident, nu numai sub raport stilistic, va căpăta cuvenită încredințare, când se va ști că arătatele nemărginite heleștee și mlaștini, au existat până de curând în jurul Comanei — bătrânii negreșit își amintesc încă de ele — fiind secate, pe o întindere de 500 pogoane, abia în 1876 ⁴⁾. Bolliac, care a văzut împrejurimile Comanei în aceasta mai veche a lor înfațișare, ne-a lăsat o succintă, dar suficientă descriere a lor, spre a ne arăta buna așezare și întocmire a mănăstirii ca lăcaș de re-

¹⁾ Comună situată la 48 km. depărtare de Giurgiu și 33 de București. Se compune din satele Comana, Budeni, Fălăstoaca și Vlad-Tepeș sau Gurbanul, cari toate împreună alcătuiau altădată vatra mănăstirii Comana. *Marele dicționar geografic al României*, II, 570.

²⁾ N. Iorga, *Inscripții din Bisericile României*, București 1905, I, 84—7, și *Sate și Mănăstiri din România*, București 1905, 243—5.

³⁾ Paul de Alep, *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în Țerile Române*, trad. rom. de E. Cioran, București 1900, 210.

⁴⁾ *Marele dicționar geografic al României*, II, 571.

tragere și apărare. „Am fost — zice el — să vizitez Comana. Această mănăstire, precum o arată numele ei, are o origină foarte veche, și în limba celtă sau dacă (*sic!*) însemnează munișor. Figura locului corespunde cu numele ce poartă. Călniștea se împarte aci în două și formează heleștee largi, ca să ocrotească din toate părțile un pisc apărat numai la o parte de un mal. Mâna omului a

mai multă barbație și izbândă lupta împotriva Turcilor, a ridicat aci, la Comana, în drumul ce aceștia își deschisera prin vadul Dunărean al Giurgiului în Țara-Românească, o mănăstire cu întocmire și rost de apărare. Căci Brezoianu, care a avut, se pare, sub ochi vechile documente ale mănăstirii, pe cari noi, cești de azi, durere, nu le mai posedăm, de sigur, din vina calu-

1. Mănăstirea Comana: Vedere generală.

(După lucrările de conservare).

mai ajutat natura, a lărgit și-a adâncit gârla, în cât este *neapropiată* peninsula în toate părțile“¹⁾.

Așa fiind natura locului, e de admis că acel ager Voevod al nostru, care, după bunicul său Mircea, a purtat cu

gărilor greci, cari le-au dosit, înstrăinat și, poate, chiar nimicit²⁾, ne spune că, după aceste documente, Vlad-Vodă Țepeș, căci de dânsul e vorba, a întemeiat,

¹⁾ *Mănăstirile din România* (Mănăstirile închinate), București 1862, 13. — Bolliac a fost unul din cei patru bărbați însărcinați de Cărmuire, la 1860, să cerceteze starea în care se găseau mănăstirile închinate, în vederea secularizării lor.

²⁾ Documentele Comanei s'au înstrăinat credem, pe la 1850, când Epitropia mănăstirilor închinat Sf. Mormânt din Țara-Românească făcu hotarnica tuturor moșiilor acestor mănăstiri, între cari și Comana. La Arhiva Statului se găsește un inventar de documentele proprietăților mai noi — din sec. XVIII — ale Comanei, precum și mai multe zapise și cărți de judecată din sec. trecut, fără importanță deosebită.

la 1462, mănăstirea Comana, pe care a înzestrat-o cu moșia Călugăreni¹⁾. Apoi —tot Brezoianu ne spune— până câtră

năstirea fii desăvârșit reîntemeiată de către Domnul de mai apoi Radu-Voda Șerban, care a fost și este considerat

[illegible]

2. Mănăstirea Comană: Pisania bisericii.

шш фечор а^{тс} костандин кантакс || зино к^{тс} псе || шш сас аискат к^{тс} млатъ остеплак шш келатмак де в а^{тс} ринит шш к^{тс} алтее, афрлмсецнуд вилерика а^{тс}кю к^{тс} фикацарф, шш || зидурф; саламлас^{тс} ачестъа, прекам ек фелде, шш афарк дентралте зидурш шш к^{тс} млате аринитсри шш вххсарк шш мшши шш цигани в а^{тс} алаве шш в ф^{тс}турит, аркындзе десквернит кититор а^{тс}р^{тс} салаа аш д^{тс}лнез шш а чевс^{тс} де миншш фыкаторю мареа^{тс} шшсалае, каре шш храла^{тс} к^{тс}, а^{тс}р^{тс} в^{тс}ршика номешре а а^{тс} шш а нелмас^{тс} ек^{тс}

sch.

sfârșitul sec. următor, la 1588, când mă-

¹⁾ *Mănăstirile închinatc și Călugării străini*, București 1861, 44.

ca adevăratul ei ctitor, — Comana a fost ocrotită și inzestrată cu moșia Tătarăști de Neagoe-Vodă Basarab, piosul

ziditor și inoitor de lăcașuri dumneze-ești¹⁾.

Din cele arătate mai sus, reese că mănăstirea Comana a existat cu mult

scop, ea n'a avut însă prilejul, până de-parte încolo în sec. al XVIII-lea, să slu-jască ca lăcaș de sprijin și apărare îm-potriva Păgânilor. Căci dela Țepeș până

Д[ръгич] К[антакѣзино]

К[остандин] К[антакѣзино]

А[млаостію]

Б[ожію]

І[ѡ]

Ш[ьрбан]

В[ьскрабъ]

Б[ѡевода]

Г[осподарь]

З[еман]

Ѧ[ггго]

Б[лахискоу]

† ачасть ѡнѣ матрь ачесте тре-
цѣрхне аконере: а вѣтрнѣаѡ
шьрбан вѣскрабъ воевод, а аѡ
дрѣгич катакѣзино вѣ спѣта,
де фатъ непотѣн, шн а аѡ коста
ндин вѣ пѣ, ювнт фїю аѡ дрѣгн,
пре карїн кѡм вїаца .р драгосте
сѣнѣаѡн аѡ легат, — аша м
ортѣ ачѣ аѡѣкнѣаѡн вѣчнѣаѡ
аѡ рѣносат; карїн шн крецн
неце, кѡ дерентате, кѡ дра-
госте, кѡ млаостенїн шн в
тоате вѣнеаѣ фанте трѣннѣаѡ,
саѡ сѣвѣршнт: мошѣа ла а-
нѣа де ла хѣ. спѣсѣторїѡ | — — |
де вѣрстѣ —, непотѣн ла | — — |
де вѣрстѣ, — фїю ла | — — | де
вѣрстѣ — — × — —

3. Mănăstirea Comana: Epitaf în biserică,

pe mormântul lui Radu-Vodă Șerban, Drăghiei și Constantin Cantacuzino.

mai înainte de 1588. Întemeiată de Vlad-
Vodă Țepeș, cum am văzut, cu îndoit

la Radu dela Afumați și dela acesta până
la Mihai Viteazul, nici unul din Voevo-
zii noștri n'a mai ținut piept Turcilor
prin aceste părți de jos ale țării. Astfel

¹⁾ Mănăstirile închinatе și Călugării străini, Bu-
curești 1861, 44.

Comana, nefiind îngrijită și întreținută, cu timpul s'a irosit încetul cu încetul până într'atât, încât atunci când Șerban Paharnicul, Radu-Vodă de mai apoi, moștenitorul patrimoniului Băsărabesc, hotări să ia sub ocrotirea sa această mănăstire din apropierea satului Coiani, unde neamul său, acel al vestitelor jupănese din sec. al XVI-lea Anca și Maria, își avea reședința într'un mareț palat, a cărui deosebită frumuseță o laudă Paul

și azi acolo ²⁾, — el trebui să facă totul din nou.

Într'adevăr, mănăstirea Comana, în întocmirea și forma ei din secolul al XVII-lea, e ctitorie a lui Radu - Vodă Șerban, care o înzestră cu satele Crețeștii, Piscul-Danciului, Vadul-Sării, Dadi-lovul și altele ³⁾. Aceasta ne-o spune pisan-ia ⁴⁾, cronicile ⁵⁾ și ne-o arată mormântul însuș al Ctitorului, după pribegia și moartea căruia, Comana a continuat

4. Mănăstirea Comana: Vedere din afară, spre intrare.

(După lucrările de conservare).

de Alep ¹⁾ și ale cărui ruine se pot vedea

¹⁾ *Călătoriile Patriarhului Macarie*, 210—11: „Un sat ce aparține marelui Postelnic Constantin [Cantacuzino], anume Coianii, așezat pe un loc ridicat, cu priveliște asupra râului Argeș. În el se află un mare palat după chipul palatelor din Constantinopol. De minune e clădirea celor două corpuri principale ce-și stau în față. Ca formă nu se deosebesc: au turnuri și sunt zugrăvite cu linii tremurate asemenea cu marmura pătată. În vârful fiecărui turn, e zugrăvit un cerc care samănă [prin culoare] cu porfir de cel mai bun, iar în jos sânt felurite colori ca ale marmurei pestrițe. Lemnăria e foarte frumoasă; sculpturile dela ferești minunate. În cuprinsul palatului e o biserică mare, cu hramul sf. Nicolae“. — Pentru această biserică, zidită de Radu-Vodă Șerban

încă a se bucura de îngrijire din partea

și apoi refăcută, în timpul lui Antonie-Vodă din Popești, la 1671, de Postelniceasa Iliina Cantacuzino și fii săi Constantin Stolnicul, Mihai Spătarul, Matei Aga și Iordache Cămarășul, v. Iorga, *Inscripții din Bisericiile României*, I, 88.

²⁾ Dacă cumva sătenii și arândașii, cari scot mereu petre și cărămizi din ele, nu le vor fi nimicit până acum. O descriere a lor, din 1905, se găsește la Iorga, *Sate și Mănăstiri*, 246—8.

³⁾ Brezoianu, *op. cit.*, 44.

⁴⁾ Iorga, *Inscripții*, I, 87.

⁵⁾ Stol. Const. Cantacuzino către Generalul Marsigli, la Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, București MCML, 54: il suo cadavere fu portato da suoi qui nel suo monastero nomanto Comana».

Domnilor Țării-Românești. Astfel Alexandru-Vodă Iliăș i-a închinat satul Siminov, Radu-Vodă Mihnea satele Gălășești, Buciumeni și Șobârcu, Matei-Vodă Basarab satul Budeni, Șerban-Vodă Cantacuzino satul Baldovinești și altele ¹⁾, iar Constantin-Vodă Brâncoveanu o vie la Copăceni, „ca să fie de ajutor

Alep, după care vizitatorul Comanei va putea totuș ușor reconstitui, pe urmele vechilor și ruinatele clădiri și ziduri de azi, ctitoria de odinioară a lui Radu-Vodă Șerban. „Dimineața următoare — scrie secretarul Patriarhului Macarie — plecaram și, mergând prin căi grele și printr'o vale întinsă, ajun-

5. Mănăstirea Comana: Vedere din lăuntru, spre intrare.

(După lucrările de conservare).

mănăstirii și să rămâe pomană răposatului unchiu domniei mele Io Șerban-Voevod, . . . pentru că această vie este făcută de răposatul unchiu domniei mele” ²⁾. Cum eră mănăstirea în aceste timpuri bune de întreținere ne-o mărturisește scurta descriere a lui Paul de

serăm la mănăstirea Comana, cu hramul Sf. Nicolae, fondată de Șerban-Vodă, tatal actualului Beiu ³⁾. E o clădire dublă, mare, închisă cu ziduri de piatră. În cele patru colțuri sunt patru turnuri, cu galerii arcate de jur împrejur, pentru înfrumusețarea aspectului. Unul din ele samănă cu turnul mănăstirii Sf. Treimi din Moscova. Clopotnița e deasupra ușei. Ceia ce îmi plăcea mai mult erau straturile de iarbă verde ce se în-

¹⁾ Brezoianu, *op. cit.*, 44.

²⁾ Arh. Statului: Comana, doc. din 1709 Martie 12; tot la partida Comanei, pach. VII, doc. 1, mai e de semnalat diata Vornicului Șerban Cantacuzino-Buga, din 1813 Februar 21, prin care lasă mănăstirii moșia Petroșani și altele.

³⁾ Constantin-Vodă Șerban.

tindeau în toată curtea mănăstirii, cu izvoare de apă limpede și curată, și chiliile călugărilor așezate de jur împrejur¹⁾.

În această vreme, la 1640, fură aduse și așezate spre veșnică odihnă, în biserica din mănăstirea Comana rămășițele pământești ale Domnului-Ctitor și ale ginerelui său Nicolae-Vodă Patrașcu, stinșiamândoi în pribegie printre străini: cel întâi la 1620, înmormântat fiind în biserica Sf. Ștefan din Viena²⁾, iar cel al doilea înainte de 1627, înmormântat fiind în biserica sârbească din Raab³⁾. Când Doamna Ancuța, fiica lui Radu Șerban și soția lui Nicolae Patrașcu, obținū voe dela Împăratul Ferdinand III a se întoarce, împreună cu fică-sa Domnița Ilinca, din îndelungata-i și amărâta-i pribegie, în pământul strămoșesc, — ea desgropă și luă cu sine oasele scumpe ale tatălui și ale soțului⁴⁾. Astfel, la 18 Noemvrie 1640, ne spune cronica lui Kraus, Doamnele, însoțite fiind de o suită de credincioși și de Logofătul lui Matei-Vodă Basarab, pe care acesta-l trimisese într-o întâmpin-

narea lor, sosiau la Brașov⁵⁾. De aci, la 23, aceeaș lună, spun socotelile Brașovului, intrau în Țara-Românească, ducând cu sine prețioasele moaște, cari fură apoi îngropate, acum pentru totdeauna, în mănăstirea de ctitorie a neamului, — în Comana⁶⁾. Ca prinos pe aceste două morminte, Domnița Ilinca,

fiica lui Nicolae-Vodă Patrașcu, închină, la moartea ei⁷⁾, mănăstirii Comana, moșia Moceștii din ținutul Buzăului, pe care bunicul ei, Mihai-Vodă Viteazul, o cumpărase dela moșneni cu bani din Visteria țării. Cum însă aceștia, întorcând banii, își rescumpărasera moșia în timpul domniei lui Gavriil-Vodă Movilă, — nu suferiră stăpânirea călugărilor din Comana, cari, în frunte cu egumenul lor Daniil, își căutau dreptate la 1710, înaintea Divanului lui Constantin-Vodă

6. Mănăstirea Comana: Foișorul.

(Înaintea lucrărilor de conservare).

dă Brâncoveanu, arătând cum că „această moșie Moceștii și tot dealul cu viile o au dat Doamna Ilinca, fata lui Patrașcu-Vodă, nepoata lui Mihai-Vodă, la moartea ei, în zilele răposatului Constantin-Vodă, cu zapisul ei de pomană mănăstirii Comana, arătând și zapisul ei de danie“. Domnul însă, „văzând cum că răposatul Mihai-Voevod

¹⁾ *Călătoriile Patriarhului Macarie*, 210.

²⁾ Muri în Mart. Iorga, *Studii și Documente*, IV, CXLII n. 3.

³⁾ Iorga, *Despre Cantacuzini*, București 1902, LVIII.

⁴⁾ Idem, *ibidem*, LVIII.

⁵⁾ Idem, *ibidem*, LVIII nota 5.

⁶⁾ *Operele lui Constantin Cantacuzino*, I. c.

⁷⁾ Diata ei, din 1660 Februar 23, s'a tipărit de Stoica Nicolaescu în *România Nouă*, București 1907, I, 35-6.

au fost cumpărat acea moșie cu banii țării, din Visterie, și în urmă s-au răscumpărat moșnenii dela răposatul Io Gavril Moghilă Voevod și banii ce i-au luat dela dâșii iar i-au dat în Visteria țării — a judecat și a dat „această carte a domniei mele boerilor domniei mele.. i altor părtași de moșie a lor ce vor mai fi, ca să aibă a ținea și a stăpâni aceasta moșie ce se chiamă Mocești . . . cu bună pace de către Daniil Egumenul dela mănăstirea Comana și de către toți călugării de acolo. Căci — zice mai departe cartea de judecată — n’au avut Doamna Ilinca nici o treabă ca să închine acea moșie mănăstirii Comanei, fiind cumpărată cu bani din Visteria țării și răscumpărată de moșneni dela Gavril Moghilă Voevod“ ¹⁾.

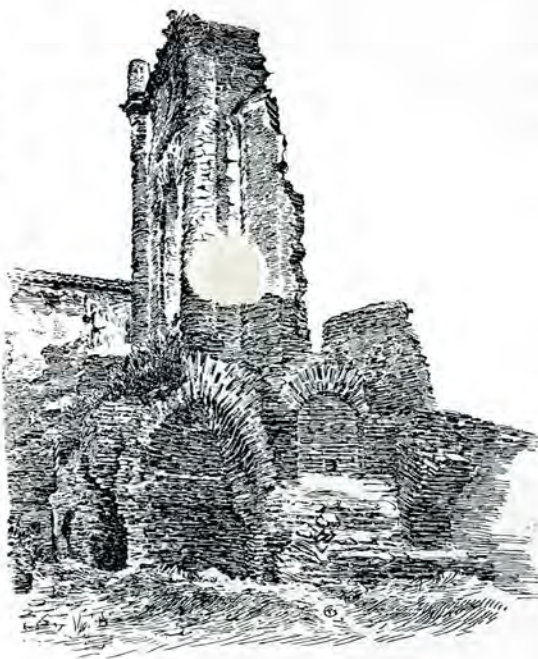
Și a urmas Daniil egumenul cu toți călugării de judecată

La 1667 Noemvrie 13, porțile mănăstirii Comana se deschiseră înaintea sicriului unui nepot de fiică a Domnului Ctitor: Spătarul Drăghici Cantacuzino, fiul cel mai mare al Doamnei Ilinii, soția Postelnicului Constantin Cantacuzino, care, asemenea bunicului, își sfârși zilele tot între străini și anume la Țarigrad, undemersedese în trebile țării ²⁾. Pe urma

tatălui, biserica mănăstirii Comana, acum ctitorie Cantacuzinească din Basărăbească ce fusese, primi în sânul-i, când anume nu se știe, trupul neînsuflețit al fiului, Constantin Cantacuzino vel Paharnic, căruia nu-i fu dat să apuce anii maturei bărbății ³⁾.

Un alt fiu a lui Drăghici Cantacuzino, Paharnicul Șerban Cantacuzino, ctitorul bisericii Sf. Nicolae zis Șelari din București ⁴⁾, fu al doilea restaurator al Comanei ⁵⁾. Căci — glăsuște pisană —

„ačastă sf(ă)ntă și d(u)mnezeiască mănăstire și d(u)mnezeiesculă caș făcut iaste den temelie de cel de demu||lt, ce în bl(a)gocestivie s-au săvârșit, răposatul Șarban-Voevod, care au domnit Țara Rumânească, cel adevă||rat și vechiu Băsărabescu, la 1t 7097 [= 1588 — 9]; deci vechindu-se de multa vremii, cât și la stricăciune ajun||sease, nu numai sf(ă)nta bisearică, ce și alte zidiri după înprejuru, care ajun-

7. M-reă Comana: Ruinele Parăclisului.

(Văzute dela apus la răsărit).

gându până la nepoții și strenepoții aceluiaș răposat || Domnu de mai sus zis, den multa osărdie și pohtă d(u)mnezeiască s’au îndemnat (cel den strenepoții

¹⁾ *Arhiva soc. șt. și lit. din Iași*, I, 117 sq.

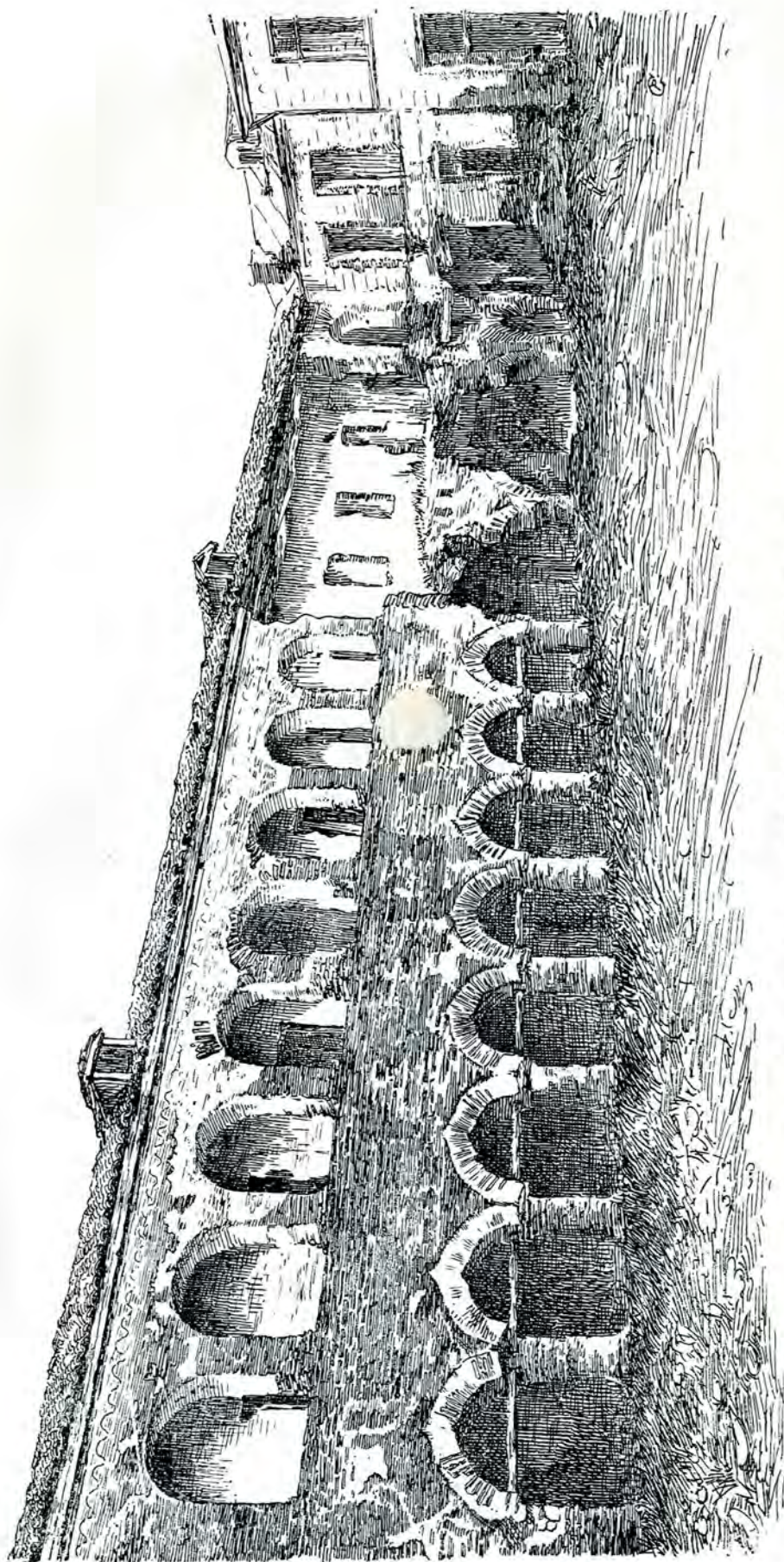
²⁾ *Cronica Cantacuzinească*, atribuită lui Stoica Ludescu, *Magazin istoric*, IV, 369; *Cronica* atribuită lui Const. Căpitanul Filipescu, *Istoriile Domnilor*

Țării Românești, ed. N. Iorga, București 1902, 159; *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București 1902, 94 sq. — Un portret al lui Drăghici Cantacuzino, la Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București 1899, 114.

³⁾ *Genealogia Cantacuzinilor*, 109.

⁴⁾ Ionescu-Gion, *ibidem*; Iorga, *Inscripții*, I, 341.

⁵⁾ V. și *Genealogia Cantacuzinilor*, 110 — I.

8. Mănăstirea Comana : Galeriele chiliilor din spre apus.

(Înaintea lucrărilor de conservare).

Șerban Cantacuzino vel Pah., fiul răposatului Drăghiciu Cantacuzino vel Spăt., nepotul acelui răposat Șerban Voevod, dentr'a lui fiică Ilinca, și fecor lui Costandin Cantacu zino v-l Post.) și s-au apucat cu multă osteneală și cheltuială de o aū innoit, și cu lucrul, și cu altele, infrumusețând bisearea întâu cu înalțarea și zidirea slomnului acestuia, precum se veade, și, afară dentr' alte zidiri, și cu multe arginturi și odoară și moșii și Țigani o au adaos și o au în țarit, arătându-se desăvârșit ctitor întru slava lui D(um)nezeu și a celui de minunifactoriu Marelui Nicolae, care și hramul iast(e), întru veačnica pomenire a lui și a neamului său: 7208 [= 1699—1700]¹⁾.

De sigur, cu prilejul acestei a doua restaurări a Comanei, Paharnicul Șerban Cantacuzino așeză oasele strămoșului, ale părintelui și ale fratelui într'un singur mormânt, deasupra căruia puse un frumos epitaf de marmură, în care rămase să se mai sape date trecute și, se pare, uitate. Căci, sună acest epitaf, „ačastă ună piatră aceste trei țărane acopere: a bătrânului Șarban Băsarabū Voevod, a lu Drăghič Catacuzino vel Spătār, de fată nepotu-i, și a lu Costandin vel Peh., iubit fiu lu Drăghič; pre carii, cum viața în dragoste sângelui i-au legat, așa m orte, aice aducându-i, veacilor i-au răposat; carii și crești nește, cu dereptate, cu drag oste, cu milostenii și cu toate bunele fapte trăindu, s'au săvârșit: moșul la a nului dela Hs. spāsitoriul [7128 = 1620], de vârstă —, nepotul la [7176 = 1667] de vârstă —, fiul la [— = —] de vârstă — “²⁾.

Șerban Paharnicul Cantacuzino, boerul cu multă înrăurire în timpul domniei

vărului său Constantin-Vodă Brâncoveanu³⁾, muri, fără moștenitori direcți, în August 1709⁴⁾, îngropat fiind, după datină, în ctitoria sa⁵⁾. Urma mormântului său nu se mai găsește însă azi la Comana, căci mănăstirea, fiind închinată Patriarhiei din Ierusalim sau, cum se zice de comun, Sfântului Mormânt⁶⁾, rămase în stăpânirea călugărilor greci, cari o îngrijiră atât de bine încât, pe la jumătatea secolului trecut, dărâmară și biserica cea veche, în locul căreia, acești pioși posesorii ai unei întinse averi, rezidiră, la 1854⁷⁾, cu ajutorul meșterilor nemți, cari pe acea vreme își făcuseră o specială indeletnicire din renovarea monumentelor noastre istorice, biserica ce se adăpostește azi între vechile zidiri ale mănăstirii Comana⁸⁾, aruncând ca netrebnice lespezile cu inscripții și pietrele sculptate ce rămase din vechia ctitorie a lui Radu-Vodă și a lui Șerban Cantacuzino Paharnicul. Căci iată ce scria Bolliac la 1862:

„Este demnă de toată atențiunea piatra mormântală a acestui Domn⁹⁾; o

³⁾ V. *Genealogia Cantacuzinilor*, 109—111; iar pentru rolul său în mișcarea cultural-religioasă din acel timp, Iorga, *Istoria literaturii române în sec. XVIII*, tabla. — Un portret al lui Șerban Paharnicul se găsește reprodus la Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, 334.

⁴⁾ Data morții ne-a transmis-o însemnarea unui om al său de casă: Av[gust], l[ea]t 7217 (= 1709). Datu-ș-au sufletul în mâna lui Dumnezeu cinstitul și de bun și mare neam, blagorodnicul și al nostru că un părinte și naș, dumnealui Șerban Cant[acuzino] v[e]l Vor[nic]. Pentru care zic: Doamne, pomeneste-l întru împărăție ta, când vei veni! (Ms. No. 1320 în bib. Acad. Rom.).

⁵⁾ *Genealogia Cantacuzinilor*, I. c.

⁶⁾ Brezoianu, *op. cit.*, 44.

⁷⁾ Bolliac, *op. cit.*

⁸⁾ Ilustrația No. II.

⁹⁾ Bolliac credea că Șerban Cantacuzino, al doilea ctitor al mănăstirii, e Șerban-Vodă Cantacuzino. Și cum pe atunci, acest Voevod, pentru politica lui creștină, eră văzut într'un cadru foarte luminos, Bolliac găsește pentru dânsul și cu acest prilej entusiaste cuvinte de laudă. „Șerban Cantacuzino, zice el, cel mai mare gânditor în politica

¹⁾ Publicată mai întâi de d. N. Iorga, *Inscripții*, 85—6. — V. ilustrația No. 2.

²⁾ Publicată mai întâi de d. Iorga în *Cronici Muntenie*, An. Acad. Rom., t. XXI, sec. ist., 461 și apoi în *Inscripții*, 86. — V. ilustrația No. 3.

alta piatră răzimată de paraclis și fragmentele de lespezi cu inscripțiuni, de capiteluri, carirezimate de biserică, cari puse la scări și Domnul mai știe pe unde, sunt sculptate de mână de artist în stil român pur din timpul civilizațiunii române pure, de pe când nu veniseră Nemții să schilodească capo-d'operele noastre de artă¹⁾.

În această stare de jale aduseră calu-

avere²⁾. Dar, pentru ca icoana să fie cât mai completă, pentru ca cetitorul să cunoască ce fel de grije aveau acești călugări — cari stăpâneau sute și mii de moșii în Țările Române — pentru sfințele lăcașuri ce le erau încredințate, și pentru ca să înțeleagă ce fel de sentimente păstrau ei pentru sufletul și pietatea bătrânilor și darnicilor ctitori, — e bine, credem, să reproducem intere-

9. Mănăstirea Comana: Galeria chiliilor din spre apus.

(După lucrările de conservare).

gării greci mănăstirea Comana, deși, cum am spus, ea dispunea de o întinsă

română, își alege și el acest loc, se vede, unde să așeze una din bărnele destinate a avânta Saraiul și Mahometanismul dincolo de Bosfor. El a întărit aci o cetate, a zidit într'însa o biserică încunjurată de case și beciuri tari și într'un colț al cetății a ridicat un turn de apărare în formă de paraclis (V. ilustrația No. 7), dedesuptul căruia a adâncit o ierbărie³⁾. *Op. cit.*

¹⁾ Idem, *ibidem*. Atunci, desigur, s'a mistuit și piatra mormântală a lui Nicolae-Vodă Pătrașcu, de existența căreia odinioară la Comana nu avem nici un motiv a ne îndoi.

santa pagină pe care Cesar Bolliac ne-a lăsat-o în această privință, tocmai relativ la mănăstirea Comana:

²⁾ Afară de moșiile ce se hărăzise Comanei în sec. al XV-lea și XVI-lea, Călugăreni, Tătăraști, Crețești, Piscul Danciului, Dadilov, Siminov, Gălăsești, Buciumeni, Budeni, Baldovinești ș. c. l., — mănăstirea mai căpăta danii în Comana, Copăceni, Ciuperceni, Prund, Podul Pitarului, Sărata, Valea Dulce, Petroșeni ș. a. (Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României*, București 1873, 1490 sq.: tabloul proprietăților Statului, foste ale mănăstirilor; *Marele dicționar geografic al României*, II, 571; Arh. Statului, Inventar de documentele Comanei). — La 1861 venitul moșilor mănăstirii Comana era de 165,800 lei vechi. Brezoianu, *op. cit.*, tabla.

„Am intrat singur în curtea mănăstirii, înconjura de case mari, ce semănau nelocuite, de grajduri cu bălegarul până la strașină. Am ocolit curtea plină cu grămezi de moluz, de cărămizi, de gunoi și bălării. Am intrat în biserica deschisă, fără să văz nici un om. Nici o candelă aprinsă, o sărăcie lucie, vreo două cărți grecești prăfuite pe tripede și o lespede mare de marmură, sculptată admirabil, cu stema Domnilor țării, arată mormântul ctitorului.

„Văzându-se că intră în curte o trăsură cu cai de poștă, cu câțiva oameni și cu un căprar

și alte rămășițe din Biblioteca românească, bucăți frivole sau de puțin interes, traduse de diferiți tineri, tipărite cu banii Câmpineanului și vândute de d. Eliade cu porunca Stăpânirii pe la toate mănăstirile, pentru moralizarea călugărilor. Din aceste cărți nu eră nici una deschisă aci; le-am văzut însă, prin schituri de maice, verzi de rupte în mâinile călugărițelor.

„Tapagiul creștea din ce în ce pe coridor, până când un laic grec, cu părul vâlvoi și cu imineii rupți, intră cu o tavă, pe care eră o chiseă nespălată cu dulceață zaharisită, o linguriță strâmbă, un pahar nespălat cu apă de

10. Mănăstirea Comana: Temeliile vechii clopotnițe.

al Logofeției Bisericești, s'a dat de știre igumenului, și mai multe femei despletite și oameni trențăroși se înșirară pe coridor. Călugărul se dete în curte: un greculeț scund și slab, cu barba neagră, cu ochii umflați de somn și puțin strășnic a vin și a usturoi. Nu știă nici o vorbă românească. Îi vorbii în limba lui și ne urcarăm sus într-o cameră ca vai de ea, ce zicea că este pentru musafirii cei distincți. Alături eră o altă cameră în care ținea ceapa și celelalte, și un dulăpior cu câteva jurnale vechi sub bandă încă și câteva broșuri: Sganarel, Pursoniac, Prețioasele rîmle

minune de bună și rece și un feligean de cafea cu stele pe dânsa.

„După acest tratament îi didei ordinele Guvernului. Îmi spuse că n'are cine să le citească. Le luă în mână, le dede laicului grec, mai chiamă un alt grecșor, trimiseră apoi la logofătul satului, veni logofătul, le întoarse pe toate fețele și spuse că sunt iatinești și nu le poate citi.

— Dar ce este în aste hârtii? întrebă igumenul.

Îi explicai scopul călătoriei mele și-i spusei că trebuie să-mi arate toate documentele casei.

— Dar eu n'am nimic, *νὴ σὲ χαρῶν*¹⁾, n'am nici o hârtie.

— Cine a întemeiat acest așezământ, părinte?

— Nu știu, *νὴ σὲ χαρῶν*, și se uitară toți grecii cu mirare unul la altul.

— Zi să-mi aducă pomelnicul cel mare al bisericii.

— Este pomelnic? întrebă igumenul pe laicii săi.

— Nu este nici un pomelnic, răspunse grecșorul țințilon.

— Unde este preotul bisericii?

— Eu citesc liturghia, răspunse igumenul.

— Bine, nu se pomenesc ctitorii niciodată aci?

— Ba da, cum nu? răspunse igumenul.

— Cum îi pomeniști, dacă nu știi cum îi chiami?

— Îi pomenesc totdeauna, *νὴ σὲ χαρῶν*, zic: καὶ τῶν κτιτόρων, καὶ τῶν κτιτόρων, totdeauna.

— Care este personalul casei trecut în statul mănăstirii?

— Aceștia sunt, care-i vezi, *νὴ σὲ χαρῶν*. Le-fiile sunt prea mici și de aceea ținem numai pe acești băieți săraci, de părinți buni: unul este dela Samos, îmi este nepot; altul este dela Arta, nepot al părintelui Epitrop.

— Dar casa asta are 12 moșii mari, are 3 vii, are venit mare, de ce este așa de rău ținută?

— Nu știu, *νὴ σὲ χαρῶν*. Eu sunt cu leafă.

Îmi arătai mahnirea mea că nu pot găsi nici un odor ctitoricesc, nici chiar pomelnicul ctitorilor și manifestai dorința să plec.

— Pa, pa, pa. Nu se poate. Ți s'a gătit masa.

Și voind să-mi facă un compliment spre mângâere:

— D-ta ești Elin, arhonta?

— Ba, sunt Român, părinte.

— Pa, pa, pa. Nu se poate, om ideat ca d-ta să fie Român.

„Insulte lui erau atât de fără răutate, și le făcea cu atâta bonomie, că eră cu neputință să se poată supăra cineva.

„Am fost silit să stau la o masă cum a dat Dumnezeu, am decalcat câteva sculpturi de pe fragmentele zdrobite cu dărămarea bisericii lui Șerban sub cuvânt de prefacere, cel mai mare vandalism al rapacității, și am plecat cu inima zdrobită, cum crez c'ar fi fost a fiecărui Român.

Spuneam, la început, cum că Comana, deși întocmită ca lăcaș de sprijin și de apărare împotriva Păgânilor, n'a avut prilej să servească ca atare, decât numai în secolul al XVIII-lea, în timpul

razboiului dintre Ruși și Turci dela 1769—1774. Se cunosc întâmplările acestui război²⁾. Rușii, ocupând Iașul la 26 Septemvrie 1769, curând se întind până la granița Țării-Românești, la Focșani, unde avangarda armiei lor se așează sub comanda Polcovnicului Carazin, care nu eră altul

11. M-rea Comana: Biserica.

(Refăcută la 1854).

decât acel travestit calugar Nazarie ce, în preajma războiului, încheiase cunoscutele legături tainice între Împărăteasa Ecaterina și frații Cantacuzinești, Mihail Vistierul și Părvul Spatarul³⁾. Dela Focșani, Carazin pleacă, împreună cu Polcovnicul Fabricius, la Galați, unde, la 5 Noemvrie, bate pe Ali-Pașa Hasnedarul și pe Mehmed-Pașa Seraschierul și prinde pe Constantin Mavrocordat, Domnul Moldovei, care, trimis fiind îndărăt la Iași, moare aci la 4 Decemvrie.

²⁾ Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, V, 309 sq., dă întreaga cronică a războiului.

³⁾ *Genealogia Cantacuzinilor*, 154 sq., după care

¹⁾ Să am parte de d-ta.

Apoi, în înțelegere cu Pârvu Cantacuzino, Carazin repede asupra Bucureștilor câteva sute de voluntari români, cari, în noaptea de 17 Noemvrie 1769, lovesc Capitala și, ajutați de arnăuții Spatarului Pârvu și de populația alarmată și zgomoasă a Bucureștilor, cad pe neașteptate asupra celor cinci mii de Turci ce se aflau aci, silindu-i să se retragă la Giurgiu în cea mai desăvârșită dezordine și zăpăceală.

Curând după aceasta Carazin vine și el în București cu 1.000 Cazaci. Apoi, însoțit încă de 1.000 voluntari, pleacă împotriva Turcilor din Giurgiu, „păzind drumul la mănăstirea Comana, având cu el două tunuri ce le luase din București“. Surprins însă de Turci, cari îl întâmpinară mult mai numeroși, neputând rezista la loc deschis, Carazin se închise „în Comana, ce este prea tare mănăstire“, trimitând de sârg după ajutor grabnic la Pârvu Cantacuzino. Acesta veni împreună cu Maiorul rus Andreh. Dar Turcii, cari primiseră veste de apropierea lor, îi pândiră în pădurea Comanei. Deci — zice *Genealogia Cantacuzinilor*

— „cum au intrat oastea rusească în mijlocul pădurii, despre ziua, au început Turcii din toate părțile a da foc într'înșii având meterez copacii. La care război, cu toate că vitejește s'au bătut, ... biruința a fost a Turcilor“.

Pârvu Cantacuzino căzu mort cu toți ai săi. Carazin însă semăntu, căci Turcii, înțelegând că a sosit oaste nouă rusească în București, se retraseră, în cea zi chiar, la Giurgiu. Astfel scăpară Cazacii și voluntarii la adăpostul puternicelor ziduri și metereze ale mănăstirii Comana!

... ..
Cu acest eveniment, cel mai însemnat în viața scutită de peripeții a mănăstirii Comana, încheem notele istorice ce am cautat să legăm cu privire la lăcașul de pace, în care zac spre odihna veșnică mădulele „celui adevărat și vechiu Basarab“ Radu-Vodă Șerban și ale lui Nicolae-Vodă Patrașcu, — fiul iubit, dar nefericit, al Marelui Mihai. Întru amintirea și cinstea acestei Treimi, mănăstirea Comana trebuie păstrată, îngrijită și — cât se poate mai mult — vizitată.

ALEX. LĂPĂDATU.

— II. NOTE ARHITECTONICE ȘI LUCRĂRI NOUI. —

Forma mănăstirii Comana, după cum se poate vedea din alăturatul plan, e un patruleter neregulat, de vre-o șase zeci de metri pe latură. În centrul acestui patruleter, în A, se găsește biserica, zidită de călugării greci, la 1854, în locul celei vechi a lui Șerban Paharnicul Cantacuzino, din care nu mai păstrează

decât pisană și piatra mormântală a primului ctitor Radu-Vodă Șerban¹⁾. Ca toate bisericile și mănăstirile zidite și renovate pe la jumătatea secolului trecut de meșterii străini, Nemți mai ales, ea nu prezintă nici un interes din punct de vedere arhitectonic și artistic²⁾. Portretele ctitorilor, reproduse, credem, după cele din vechia biserică, pe lângă că sunt prost executate, sunt încă stri-

se și face scurta narațiune ce urmează. Cf. și Cronica lui Dumitrache Stolnicul, publicată de V. A. Urechia în *Analele Acad. Române*, ser. II, X, mem. sec. ist., 370—3.

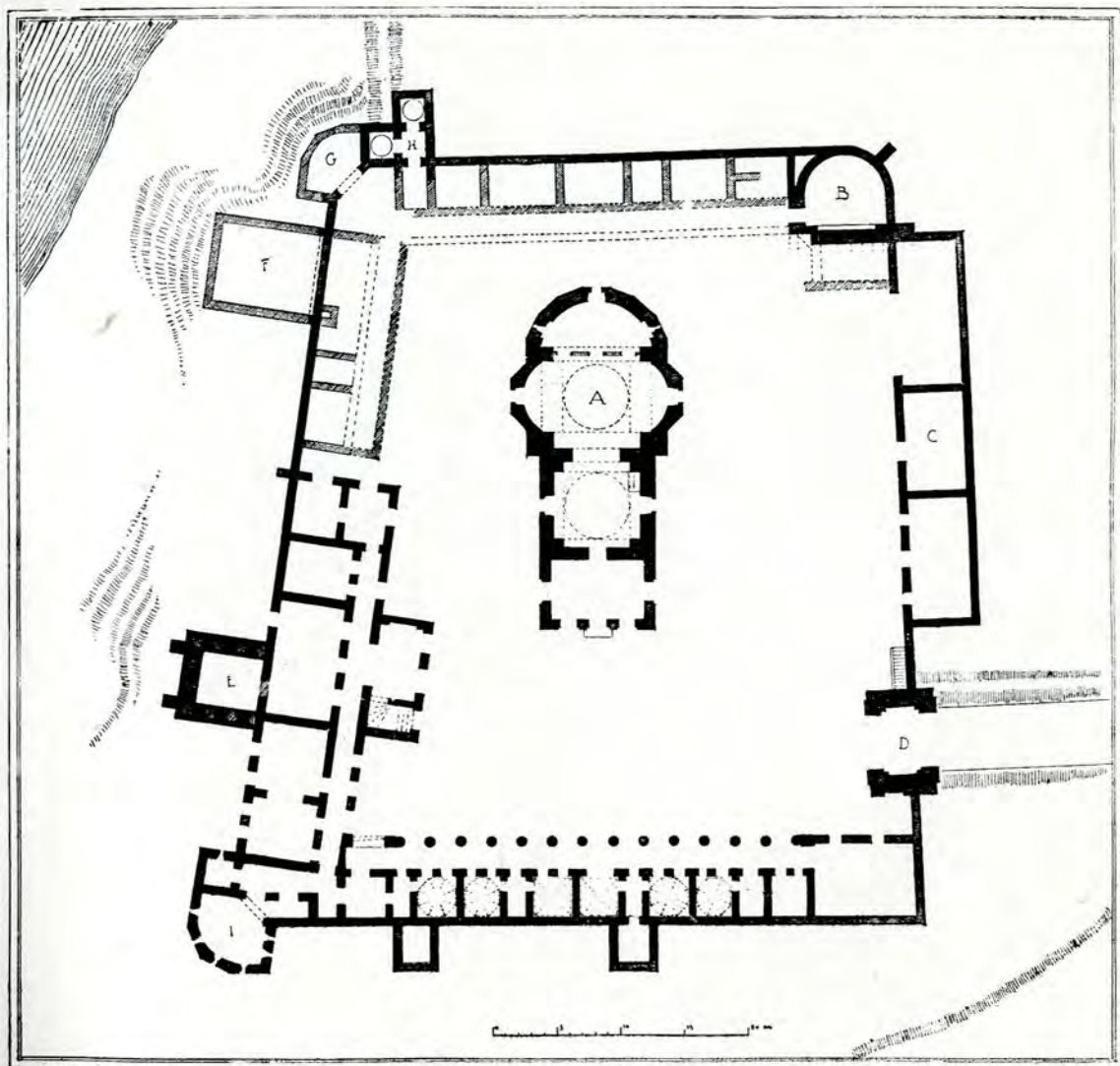
¹⁾ Ilustrațiile No. 2 și 3.

²⁾ Ilustrația No. 11.

cate și alterate prin barbare reparații ulterioare.

În fața bisericii, pe latura din spre apus a patruleterului, se află un corp de clădiri în două caturi și având, înăuntru, spre curtea mănăstirii, două rânduri de arcade suprapuse în semicer-

oane cu meterezuri ²⁾, destinate a servi la apărarea mănăstirii din spre drumul Giurgiului, singura parte pe unde putea fi mai ușor atacată, celelalte părți fiind înconjurată cu bălți de nepătruns, cum atestă mărturiile istorice ³⁾ și cum dovedesc depresiunile de pământ ce se văd

12. Mănăstirea Comana: Planul.

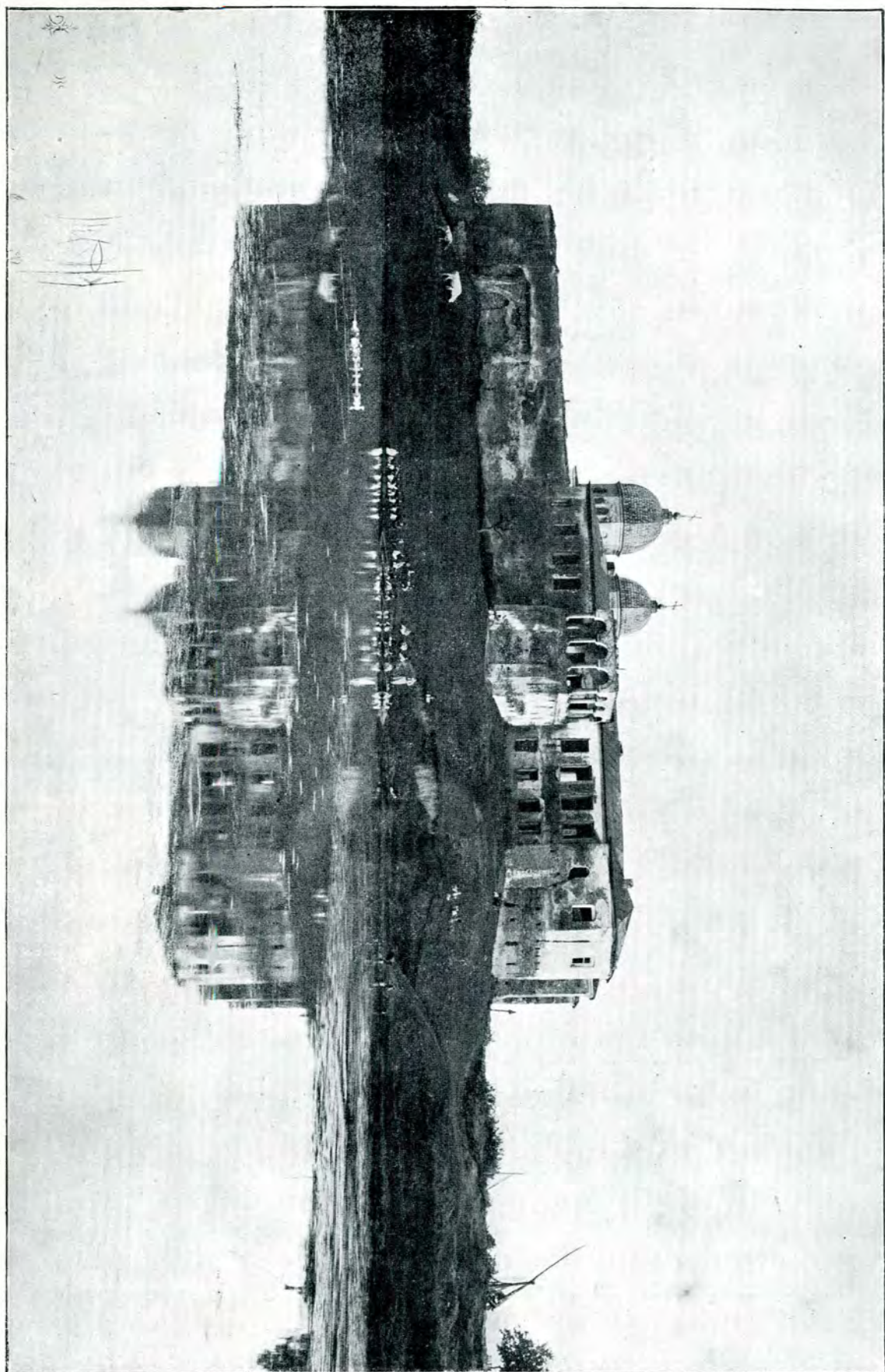
curi, din care rândul de jos răzimat pe stâlpi rotunzi de cărămidă ¹⁾. În afara, această clădire înfățișează un zid înalt de vre-o opt metri, fără ferestre, având două ieșiri pătrate, un fel de basti-

in jurul mănăstirii. Parterul acestei clădiri e format din chilii boltite, dispuse două câte două, cu câte un mic vestibul între ele. Bolțile sunt în „arc de cloître”, pătrate sau octagonale.

¹⁾ Ilustrațiile No. 5, 8 și 9.

²⁾ Ilustrația No. 4.

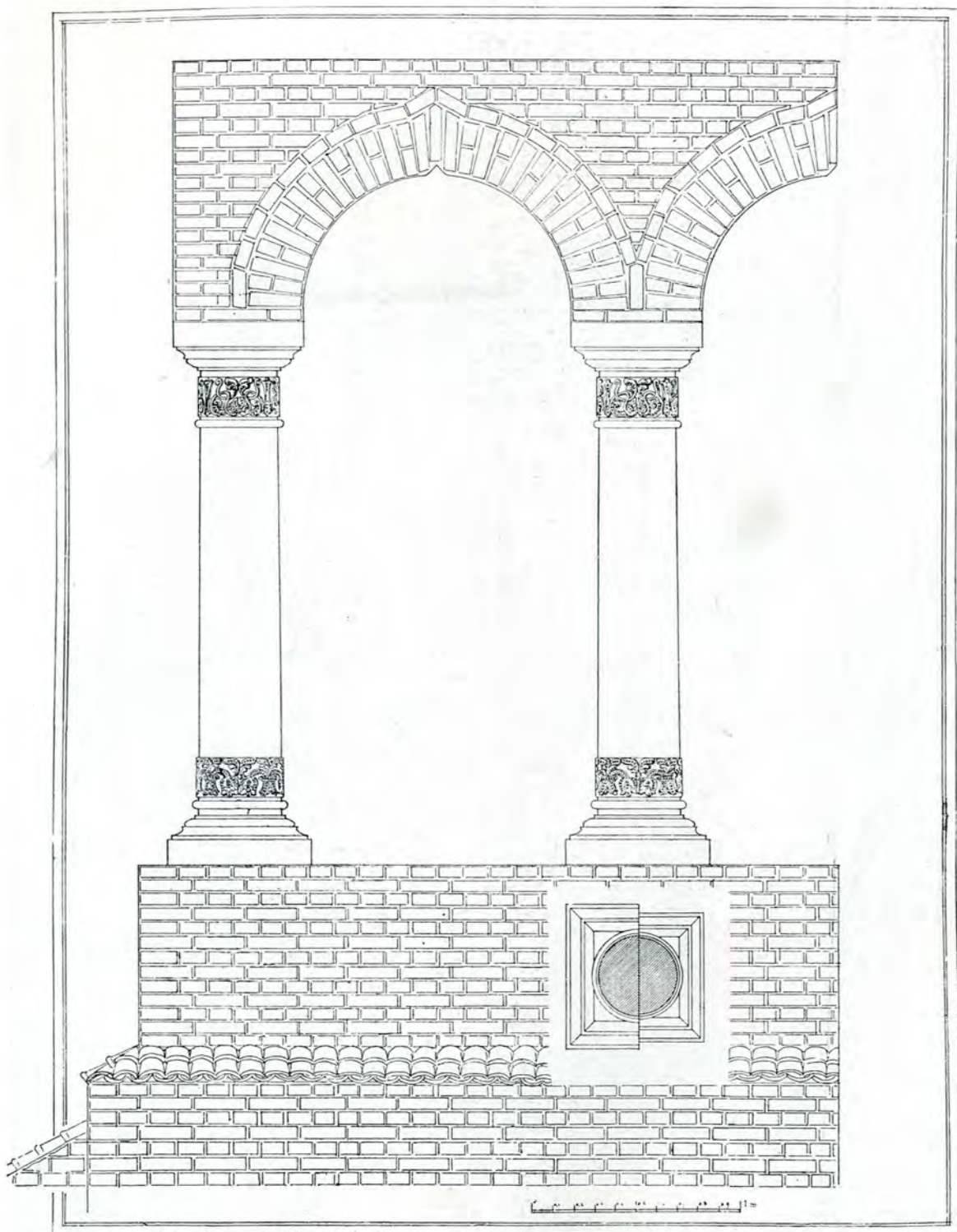
³⁾ V., mai sus, pp. 9—10.

15. Mănăstirea Comana: Vedere generală, pe latura de nord.
(Înaintea lucrărilor de conservare).

Pe latura din spre nord a cadrilatelui, se află o clădire mai importantă

racter ¹⁾. Ea se vede a fi dintr'o epocă mai târzie. Bolțile pe care e așezată

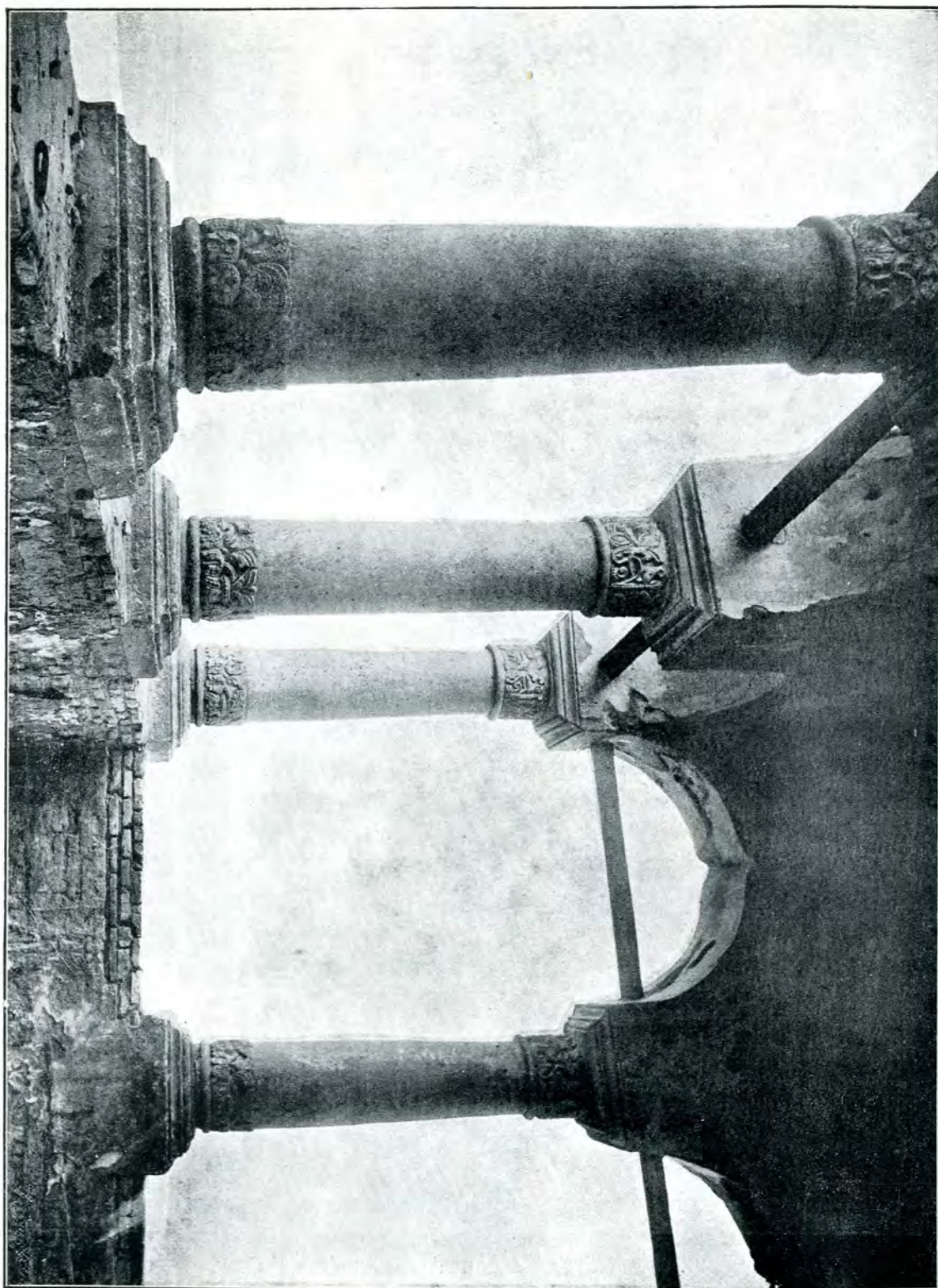

14. Mănăstirea Comana: Detaliu dela Foișor.

ca mărime, dar care, văzută din interiorul mănăstirii, nu prezintă nici un ca-

¹⁾ Ilustrațiile No. 8 și 9 în cari se vede, în ultimul plan, o parte din această clădire.

sunt însă cumult mai vechi. La ambele extremități ale acestui corp de clădiri, tereze suprapuse ¹⁾, cel de al doilea cu totul dărâmat. Urmele lui s'au desco-

15. Mănăstirea Comana : Coloane dela Foișor.

se află, în I]și G, câte un turn poligonal : cel dintâi cu două rânduri de me-

¹⁾ Ilustrația No. 1 și, mai ales, No. 13.

perit făcându-se săpături cu ocazia lucrărilor de conservare din anul trecut.

Lângă acest al doilea turn ruinat, se găsesc, în H, două mici încăperi pătrate, acoperite cu bolți sferice. Iar în F, săpăturile făcute au scos la iveală temeliile unui turn mare de 9 metri în lungime și 7 metri în lățime ¹⁾. Tradiția locală spune că pe aceste temelii ar fi stat pe vremuri clopotnița mănăstirii, care, la întâmplarea unui mare cutremur, s'a prabușit în apa Călniștii, în fundul căreia zac și azi clopotele — mult timp în zadar căutate ²⁾.

Tot în partea din spre nord să mai află, în E, construcția cea mai interesantă a mănăstirii — Foișorul ³⁾. El se găsește la nivelul catului de sus și se alcătuește din 10 coloane așezate pe un postament înalt de zidărie de cărămidă, cu baza pătrată și sprijinit, în față, cu doi contraforți. Coloanele sunt de piatră tare dintr'o singură bucată și sunt ornamente, la capitel și la baza, cu câte o brățară decorată, de piatră cioplită ⁴⁾. Pro-

filele capitelului și ale bazei prezintă un caracter interesant. Capitelele celor două coloane încastate în zid sunt diferite de celelalte și pe ele se află sculptat vulturul cu două capete și încoronat, zis al Cantacuzinilor ⁵⁾. Coloanele susțin arcuri de cărămidă în semi-cerc, cu vârful puțin ascuțit ⁶⁾. Postamentul foișorului este de zidărie de cărămidă cu mici metereze. Acest foișor prezintă în întregime sa o proporțiune fericită, iar coloanele dau o impresiune de gingașie și, în același timp, de soliditate. Din foișor privești se întinde în depărtare peste apa liniștită a Călniștii și peste câmpia ei singuratică, până în valea Argeșului, ale cărui maluri se zaresc în direcția Grădiștei: — tablou de intensă melancolie și în deplină armonie cu aceste ruine astăzi parassite.

Zidul mănăstirii din spre răsărit este foarte înalt și de-alungul lui, în spre interiorul curții, se află, pe vremuri, un rând

de chilii, cu galerii în față și de-alungul lor, probabil — după mărturia lui Paul de Alep — identice cu cele dinspre apus; Temeliile acestor chilii, astăzi dispărute, s'au descoperit cu ocazia săpăturilor făcute în vara anului trecut. În capătul de sud al acestei lature de răsărit a patruleterului mănăstirii Comana, se află, în B, Paraclisul, astăzi ruinat ⁷⁾. Forma unei ferestre rămase și a unor părți din

16. M-reș Comana: Capitel de coloană dela Foișor.

¹⁾ Ilustrația No. 10.

²⁾ În genere turnurile mănăstirii Comana par a fi fost foarte înalte. Aceasta se dovedește prin marile grămezi de zidării ruinate la picioarele zidului din spre nord, mai ales în apropiere de punctele G, F și I. În special în acest din urmă punct se vede implantat în pământ un bloc mare de zidărie căzut acolo de pe turnul din colțul dinspre nord-vest, care și azi încă are o înălțime de 8—9 metri. Acest bloc, alcătuit din cărămizi mici și subțiri cu un rost lat de mortar între ele, dovedește o epocă îndepărtată de construire.

³⁾ Ilustrația No. 6 și planșa alăturată.

⁴⁾ Ilustrația No. 15.

⁵⁾ Ilustrațiile No. 16.

⁶⁾ Ilustrația No. 14.

⁷⁾ Ilustrația No. 7.

zidăria încă existentă arată că acest paraclis datează sau a fost refăcut într-o epocă apropiată de noi.

În spre miază-zi se găseau. în C, fostele dependenți de serviciu ale mănăstirii, iar în B se afla clopotnița, sub care e poarta boltită ce servește de intrare în curtea mănăstirii. Aceasta clopotnița a suferit multe modificări, astfel că nu mai prezintă astăzi nimic caracteristic.

În genere toate clădirile mănăstirii, din cari astăzi nu mai stau în picioare decât zidurile, se găseau în starea cea mai rea. Ele au fost de nenumărate ori refăcute și reparate. Aceasta se vede după cărămizile zidăriei, cari sunt de dimensiuni și din epoce diferite. Partile cele mai vechi și cele mai interesante, probabil din timpul lui Radu-Voda Șerban, fiind clădirile cu galeriile din spre apus, foișorul și pivnițele cele mari din spre nord, — s'a ținut a li se face lucrări de conservare în scop de a se împiedeca degradarea și nimicirea lor mai departe, consolidându-le și invalidându-le, spre a le menține în starea în cari se găsesc acum.

Pentru aceasta s'au întărit mai întâi

toate zidurile, din cari multe erau foarte deteriorate și cu baza în multe locuri mâncată, înlocuindu-se cărămidă cu cărămidă bucațile stricate și completându-se lipsurile; s'au rezidit turelele exterioare din spre apus, cari amenințau să cadă; s'au astupat gaurile dela zidul de împrejmuire, care s'a nivelat și completat la partea superioară,

acoperindu-i-se coama cu olane, spre a-l păzi de ruină; s'au reclădit cu totul patru arcade dela galeriile chiliilor din spre apus, carieraudărămate; s'au reparat apoi zidăriile și arcurile dela foișor și dela clădirile ce să puteau menține. Toate clădirile au fost în urmă acoperite din nou cu invalidatori de olane, astfel cum erau cele vechi cu totul stricate și, în parte, căzute. În sfârșit s'a reparat biserica, invalidându-se din nou cu olane, vopsindu-se cupolele turelor, reparându-se ferestrele și geamurile, refăcându-se tencuielele, așezându-se sghiaburi și burlane noi etc. Ca completare

s'a dispus a se face plantațiuni în interiorul curții mănăstirii, spre a da acestor ruine o înfățișare mai plăcută.

Arhitect, N. GHICA-BUDEȘTI.

17. M-rea Comana: Capitel de coloană dela Foișor.

RAPORT GENERAL
CU PRIVIRE LA LUCRĂRILE
COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

IN

1907

Domnule Ministru,

Privit art. 16 din regulamentul legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice, subsemnații avem onoarea a vă înainta următorul raport general cu privire la lucrările din anul trecut 1907 ale Comisiunii monumentelor istorice. Și fiindcă acesta e întâiul raport general pe care Comisiunea, lucrând sub auspicii mai favorabile și în condițiuni mai mulțumitoare, îl înfațișează Ministerului, e necesar, credem, să amintim pe scurt datele mai însemnate din viața și activitatea de până acum a Comisiunii.

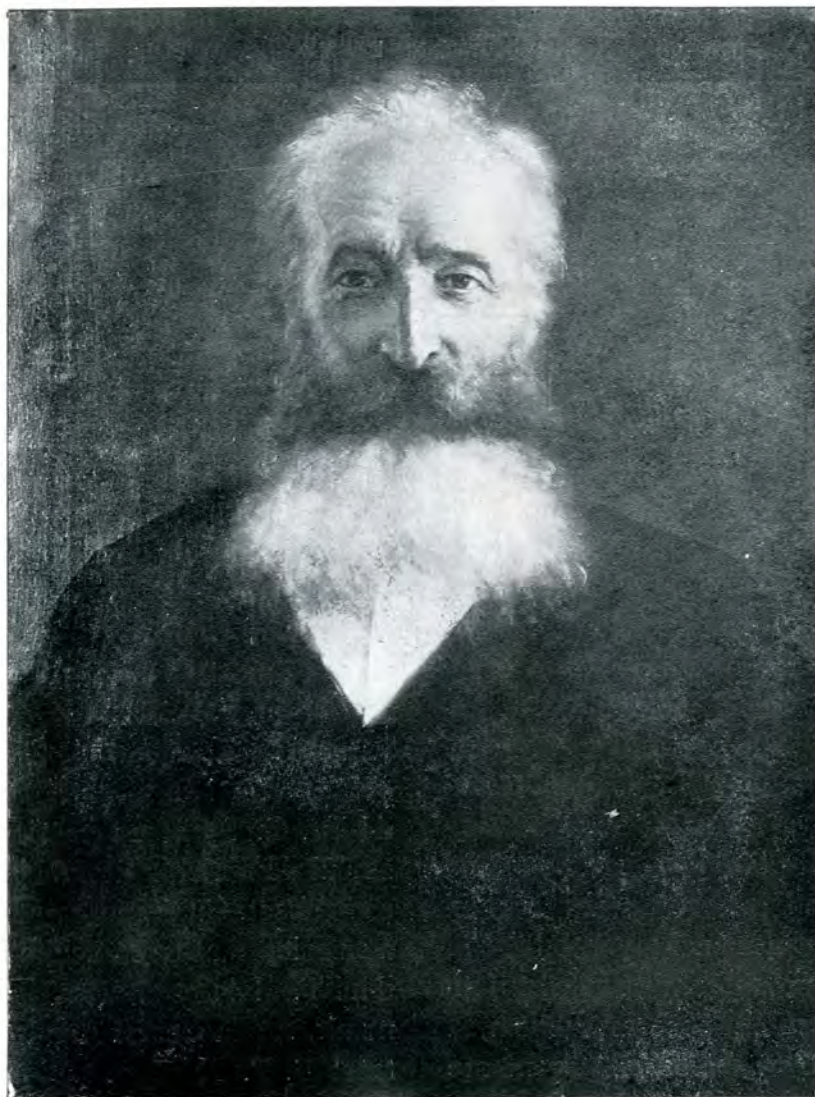
MEMBRII. — E știut, Domnule Ministru, că prin sus numita lege, sancționată prin înaltul decret regal cu No. 3658 din 17 Noemvrie 1892, s'a întocmit o comisie compusă din „trei membri numiți de Minister dintre bărbații cei mai competenți în științele istorice sau arheologice — din care doi

vor fi luați dintre membrii Academiei Române —, directorul Muzeului de antichități din București și un arhitect“, căreia i s'a încredințat anumite atribuțiuni cu privire la conservarea și restaurarea monumentelor noastre istorice. La întocmirea ei, în 1892, această Comisiune se alcătuiă din următorii membrii: regretatul V. A. Urechia, d-nii T. Maiorescu și C. C. Arion, numiți de Minister — cei doi dintâi ca aleși ai Academiei —, d-l Gr. G. Tocilescu, ca director al Muzeului de antichități și d-l Gh. Sterian, ca arhitect. Cu timpul însă, Comisiunea a suferit următoarele schimbări: în locul d-lui T. Maiorescu, demisionat, a fost numit, tot ca ales al Academiei, regretatul B. P. Hasdeu, în locul d-lui Gh. Sterian, asemenea demisionat, a fost numit, ca arhitect, d-l N. Gabrielescu, în locul d-lui C. C. Arion, retras prin venirea sa în capul Departamentului de Culte și Instrucțiune publică, a fost numit d-l Gr. Cerkez și, în sfârșit, în locul regretatului V. A. Urechia, răposat la 23 Noemvrie 1901, a fost numit, ca ales al Academiei, d-l I. Kalinderu.

Astfel, la începutul anului trecut, Co-

misiunea se compuneă, în ordinea vechimii, din următorii membrii: Gr. G. Tocilescu, B. P. Hasdeu, N. Gabrielescu, Gr. Cerkez și I. Kalinderu. În cursul anului însă, la 25 August, avurăm durerea să perdem pe ilustrul nostru coleg B. P. Hasdeu, de ale cărui lumini și prețioase

deu, care, ca istoric — calitate în care fusese recomandat de Academie ca membru al Comisunii — și-a fost câștigat o atât de strălucită reputație și o atât de înaltă autoritate, în cât rodul minții sale geniale a ajuns să fie proclamat operă națională a neamului, — titlu care, în-

18. † B. P. Hasdeu.

sfaturi soarta a voit să fim lipsiți tocmai acum, când ni s'a dat puțința unei mai spornice activități. Aducând prinosul nostru de laudă la mormântul acestui mult regretat învățat, înscrinem aci, în modestele începuturi ale analelor noastre, cu mare cinste, numele lui B. P. Has-

preună cu celelalte mari merite ce și-a câștigat pentru propășirea culturii române, îi va păstră prin veacuri amintirea generațiilor recunoscătoare. Odihnească dar în pace!

INVENTARIUL. — Cea dintâi lucrare, pe care, potrivit legii, a trebuit s'o facă

Comisiunea, a fost inventarierea monumentelor publice și istorice ale țării. Aceasta însă n'a fost de fel ușor, și anume din cauza puținei pregătiri și multei nepăsări de care au dat dovadă și s'au făcut vinovați majoritatea celor chemați a sluji cu acest prilej Comisiunii ca organe de informație și mărturie. Într'adevăr, răspunsurile la chestionarele trimise de Comisiune prin autoritățile administrative, bisericesti și școlastice, în toate părțile țării, pe lângă că au fost, în cea mai mare parte, înapoiate cu mare întârziere, mai cuprindeau o sumă de informații nesigure și mărturii eronate. A trebuit deci o lucrare de control, care nici ea n'a fost ușoară, căci pe atunci lipsiau mijloacele de verificare pe cari le avem azi la îndemână: Dicționarul geografic nu eră făcut, iar publicațiunile speciale cu privire la monumentele istorice foarte rare. Astfel, afară de monumentele antice romane, cari au fost inventariate pe baza rapoartelor și lucrărilor d-lui Gr. G. Tocilescu, Inventariul oficial, de care ne slujim și astăzi, în ceea ce privește bisericile și mănăstirile noastre mai puțin cunoscute și mai puțin însemnate, dar totuș prețioase ca resturi istorice pentru cunoașterea dezvoltării vechiului nostru meșteșug de clădire și de zugrăvire, se prezintă cu evidente lacune.

Aceste lacune însă, au început, în timpul din urmă, de când lucrările Comisiunii găsesc oarecare ecou în sânul publicului cărturar românesc, a se completa. Căci — cu bucurie am constatat — în cursul celor doi trei ani din urmă, glasu din public, însuflețite de aceleași frumoase sentimente pentru îngrijirea și păstrarea rămășițelor istorice ale trecutului nostru, ne-au semnalat, uneori cu mai multă, alteori cu mai puțină com-

petință, anumite biserici și mănăstiri, dintre cari unele, în urma cercetării ce s'a făcut asupra lor, s'au găsit vrednice a fi trecute în Inventarul general al monumentelor istorice.

Comisiunea, mulțumind, cu această ocaziune, tuturor acestora, în fruntea cărora are fericirea a vă socoti pe D-v. însuș, Domnule Ministru, roagă a i se face și în viitor comunicări de asemenea natură, încredințând că vă ține seamă de ele ca și până acum. Astfel credem că prin o asemenea conlucrare a tuturor celor competenți și binevoitori, revizuirea generală a Inventariului, care se va face în curând, va fi mult înlesnită și ajutată, spre a se putea odată stabili, în chip cât mai complet, lista monumentelor noastre istorice ce merită să fie așezate sub ocrotirea legii care le asigură o mai bună îngrijire și întreținere.

LUCRĂRI. — Șir de câțiva ani de zile după înființare, Comisiunea s'a ocupat regulat cu rezolvarea tuturor cestiunilor privitoare la monumentele istorice, deferite ei de Minister. Prin faptul însă că n'a avut prilej a se ocupa de lucrări mai de seamă, ci numai de cestiuni mărunte, de cari, în unele cazuri, nu se ținea seamă nici de ele, lucrările Comisiunii n'au găsit ecoul dorit în opinia publică, iar interesul membrilor pentru misiunea încredințată lor a scăzut.

Mai mult chiar, Serviciul tehnic al Ministerului, pe lângă care lucră Comisiunea, neavând mijloace și putința de a executa și supraveghea toate lucrările recomandate, o bună parte din încheerile Comisiunii rămaseră literă moartă în procesele ei verbale. Astfel, de sine înțeles, că încetul cu încetul existența Comisiunii se dovedi a fi numai de formă, căci legea pe temeiul căreia fusese întocmită, prin neobservare și neaplicare, căzuse — putem zice — în dezuetudine.

Urmără apoi câțiva ani grei pentru soarta monumentelor noastre istorice: autoritățile comunale și epitropiile bisericești, cu dela sine putere, se apucară de renovat și — vorba vine — de restaurat, alterând și nimicind caracterul vechiu și specific al unora din cele mai însemnate monumente; iar unde socotiră că nu mai e nimic de făcut dăramară pur și simplu. Exemple destule: la Râmnicul-Sărat, la Câmpulung, la Târgoviște, la Iași și — cine-ar fi crezut? — la București chiar. Urmele acestei dureroase stări de lucruri s'au prelungit, nădăduim ca ultime aparițiuni, până de curând, căci chiar în cursul anului trecut, Comisiunea cu mahnire a trebuit să ia cunoștință de două lucrări — despre cari va fi vorba mai jos — întreprinse fără prealabilul ei aviz și fără autorizațiunea Ministerului. Credem însă că circulara ceați binevoit a îndreptă

astăvară către autoritățile civile și epitropiile bisericești în această privință, va pune capăt regretabilei stări de lucruri, cari a cauzat atâtea rele și a făcut atâtea pagube.

Două împrejurări veniră însă să dea viață nouă Comisiunii: înființarea Casei Bisericii, pe lângă care Comisiunea își găsi lăcașul său firesc, dat fiindcă

cele mai multe din monumentele noastre istorice sunt biserici și mănăstiri, și intrarea ca membri în Comisiune a unor bărbați în deobște cunoscuți prin preocupățiunile lor pentru manifestările artistice și prin statornicia și zelul cu care sprijinesc toate lucrările culturale de interes național și obștesc. Într'adevăr, de atunci încolo, Comisiunea a început o nouă și continuă activitate în lucrări, al căror rezultat, bine cunoscut ce-

lor mai apropiați, e pe cale de a găsi ecoul dorit și înțelegerea trebuitoare în publicul nostru românesc. Aceasta și pentru că norocul a făcut ca noile lucrări ale Comisiunii să fie urmărite și în deosebi sprijinite de d. P. Garboviceanu, administratorul Casei Bisericii, care a căutat totdeauna, nu numai să obțină aprobare pentru lucrările recomandate de Comisiune, dar să le și ducă la îndeplinire cu toată seriozitatea și dra-

19. Biserica mănăstirii Snagov.

(Înainte lucrărilor de conservare din 1904).

gostea ce poate avea un bărbat cu pricepere și cult pentru monumentele trecutului nostru. Astfel, ca rezultat a acestei noi activități, se întreprinseră, în 1904, prin Serviciul tehnic al Casei Bisericii, lucrări de conservare și întreținere la vestita mănăstire a Snagovului, care amenința a se ruina, la ctitoria Buzeștilor dela Căluș, la Gura-Motruului a lui Har-

varț Logofățul și Matei Basarab, la străvechea Govoră a lui Radu-cel-Mare și, din prilejul împlinirii celor patru sute de ani dela moartea Marelui Ștefan, la ctitoria acestuia de la Borzești. Tot într'acest an se angajară lucrările de restaurare a bisericii Stavropoleos și de renovare a bisericii Zlătari din Capitală, despre cari va fi vorba mai pe larg în partea a doua a acestui raport.

Dar n'apucă bine Comisiunea a se îndrumă pe calea cea bună, când o împrejurare, din care se spunea că va ieși câștigată, aduse o supărătoare stagnare în lucrările sale: la 1905, Comisiunea fu trecută pe lângă direcțiunea din nou înființată în Minister, care, în 1906, deveni Casa Artelor, de efemeră durată efectivă. În noul săulăcaș Comisiunea nu mai găsi însă interesul și sprijinul pe care-l avusese la Casa Bisericii. Așa se face că în 1905, din toate lucră-

rilor de conservare și întreținere, recomandate de Comisiune, afară de săpăturile întreprinse de d. Gr. Tocilescu la Nemțșor, nici una nu fu executată de către cei chemați a le duce la îndeplinire. Urmarea fu că campania acestui an se perdă, iar fondul destinat pentru lucrările Comisiunii rămase aproape neatinse. Dar nici anul următor 1906 nu fu

mai norocos din acest punct de vedere. E drept însă că de astă dată, pe lângă lipsa de îndemn din anul trecut, se mai adaogară cauze neprevăzute și neînălăturabile: vreme rea, material scump și meșteri greu de găsit din cauza lucrărilor întreprinse cu Expoziția jubilară. Astfel din lucrările recomandate și aprobate a se întreprinde în campania anului 1906, abia câteva s'au executat, restul rămânând a se face în

campania anului trecut 1907. Între cele dintâi se numără lucrările de conservare și întreținere dela Comana, Soveja și Dobrovăț, iar între cele al doilea lucrările efectuate la Comana (continuare), Slatina, Cașin și Aroneanu. Despre aceste însă va fi vorba în special în capitolul următor al acestui raport.

II.

În cursul anului 1907, Comisiunea a încheiat 14 procese-verbale,

9 ca rezultat a tot atâtor ședințe, iar restul ca rezultat a 4 călătorii și o vizită, făcute în interesul cercetării la fața locului a unor lucrări de restaurare, conservare și întreținere, recomandate sau pe cale de a se recomanda, și anume: în zilele de 9 și 10 Iunie, în județul Valcea, la mănăstirile Govoră, Bistrița, Arnota, Huzeu, Dintr'un lemn și Surpatele; în ziua

20. Biserica mănăstirii Snagov.

(După lucrările de conservare din 1904).

de 16 Iunie, în Târgoviște, la Mitropolie, biserica Stelea, Curtea Domnească și Sf. Vineri și la mănăstirea din Deal; în ziua de 22 Iunie la biserica din fosta mănăstire a Văcăreștilor, când, în aceeași zi, Comisiunea a vizitat cu deamăruntul lucrările de restaurare a bisericii Stavropoleos; în ziua de 21 Octombrie la mănăstirea Comana; în sfârșit, în ziua de 17 Decembrie la biserica Zlătari.

S'au tratat în total, în aceste 14 procese-verbale, 40 de chestiuni (din cari unele de 2, 3 și chiar de mai multe ori), relative: 1) la lucrări de restaurarea propriu zise: biserica Stavropoleos din Capitală, biserica Alba a lui Ștefan-cel-Mare din Baia și biserica Sf. Nicolae a aceluiaș din Păpăuți; 2) la lucrări de conservare, întreținere și reparațiuni: Comana, Slatina, Aroneanu, Cașin, Hurezu, Govora, Curtea-Domnească și Stelea din Târgoviște, Bolnița Coziei, Văcărești, Bistrița (Valcea), Arnota, Dintr'un lemn și Surpatele; 3) la lucrări de renovare: biserica Zlătari din Capitală; 4) la lucrări neautorizate: Râșca și Cozia; 5) la cereri de înscriere în Inventarul monumentelor: Codmeana, Balaci, Sărăcinești, Furnicoși, Inatești, Micșunești, Goleștii-Badii, Doicești și Potlogi; 6) la autorizări de lucrări și cereri de reparații: Radu-Vodă și Mihai-Vodă din Capitală, Banu din Buzău, Sf. Gheorghe din Hârlău, Sf. Nicolae din Dorohoi, Berca, Glavacioc, Mărcuța, Văcărești; în sfârșit 7) la chestiuni diverse privitoare la Curtea-Vechie din Capitală, Sf. Vineri din Târgoviște, Spitalul din Hurezu, Biblioteca, Arhiva și Buletinul Comisiunii.

1. LUCRĂRI DE RESTAURARE

a). *Biserica Stavropoleos*. — Lucrările de restaurare la această biserică au început în toamna anului 1904, sub direc-

ția d-lui arh. I. Mincu, după planurile întocmite de d-sa, recomandate de Comisiune și aprobate de Minister. Potrivit programului stabilit la început, aceste lucrări aveau să fie terminate în trei ani, executându-se în fiecare an o anumită parte, în marginea unei treimi din suma totală de restaurare prevăzută în deviz, adică în marginile sumei de 40.000 lei, așa însă ca, dacă la vre-o întâmplare, din lipsa fondurilor, lucrările ar fi trebuit amânate sau chiar întrerupte, biserica să nu fie compromisă. Conform acestui program s'a destinat în 1904, pentru partea întâia a lucrărilor de restaurare, suma de 40.000 lei, la care s'a adăugat apoi în 1905 suma de 70.000 lei, completându-se astfel suma prevăzută în deviz pentru întreaga lucrare. Dar dacă, sub raportul mijloacelor bănești, terminarea restaurării bisericii Stavropoleos e asigurată, ea însă nu va putea fi dusă la capăt în timpul indicat la început, căci d-l arh. I. Mincu, care lucrează pe cât cu mare pricepere, pe atât cu deosebită grijă, a dat, se pare, peste dificultăți cu totul neprevăzute, între cari în primul loc lipsa de meșteri încercați pentru lucrările de refacere a picturii *alfresco*. Cu toate acestea, dacă lucrarea merge mai încet, compensația o găsim în faptul că ea se execută bine, solid și cât se poate de îngrijit și artistic, lucru despre care Comisiunea s'a putut încredința atât din expunerile făcute de d-l arh. I. Mincu ori de câte ori a fost nevoie, cât și din vizita făcută la fața locului în 22 Iunie trecut. Întru această încredințare va sluji și raportul amănunțit, pe care nădăjduim a-l tipări în curând în Buletin, când se va termina restaurarea din afară a bisericii, din partea d-lui Mincu, care și-a rezervat de altfel a publica, la sfârșitul lucrărilor, o monografie asupra restaurării bisericii Stavropoleos.

b). *Biserica Albă din Baia*.—Lucrările de restaurare la această biserică au început în vara anului trecut, sub direcția d-lui arh. N. Ghika, după planul făcut de d-sa, recomandat de Comisiune și aprobat de Minister. Fondul destinat acestor lucrări este suma de 85.000 lei, câștigată de Epitropia bisericii în procesul purtat cu moștenitorii Marchizei de Bedmar (Lucșița Palade), care dispusese, în testamentul său, restaurarea bisericii lui Ștefan-cel-Mare din Baia. Devizul pentru întreaga lucrare — zidărie, mobilier și pictura exterioară — este înțocmit în marginile sumei arătate, rămânând ca pictura interioară — asupra careia Comisiunea n'a decis încă nimic — să se facă ulterior, când se vor găsi mijloace materiale și meșteri dibaci și bine pregătiți pentru asemenea operă. Lucrările din anul acesta au mers destul de bine, căci s'au făcut, zice d-l Ghika în raportul său, „toate zidăriile dela partea superioară, cari erau stricate sau lipsiau, toate bolțile, toate cornișele de piatră, înlocuindu-se părțile de piatră cari erau stricate, toate învelitorile cu șarpantele lor, și crucile“. Iar d-l I. Kalinderu, care a avut bunavoința a vizita și examina la fața locului lucrările de conservare întreprinse la mănăstirea Slatina, precum și aceste de restaurare întreprinse la biserica Albă din Baia, a adus la cunoștința Comisiunii, în ședința dela 19 Octombrie, cu privire la aceste din urmă, că ele s'au executat în chipul cel mai îngrijit și solid, după planul recomandat de Comisiune, astfel că biserica se prezintă în tipul caracteristic al ctitoriilor lui Ștefan-cel-Mare.

Pentru campania de lucrări a anului curent mai rămân de făcut: „tencuelele și pardoseala interioară, ferestrele, vitrourele, ușile și trotuarul exterior, în sfârșit rostuitul, completatul zidării fața-

delor“. Cu aceste se va încheia lucrarea de zidărie, care, după deviz, se urcă la suma de 52.000 lei, rămânând ca din restul sumei până la 85.000 lei să se facă mobilierul, care de prezent se lucrează la Școala de arte și meserii din Capitală și pictura exterioară a firidelor din fațadă și dela turlă, care ar cuprinde 54 bucăți mari și 90 mici. Astfel, la sfârșitul anului curent, lucrarea de restaurare a bisericii Albe din Baia va fi un fapt împlinit, spre mărirea lui Dumnezeu, pomenirea marelui Ctitor, lauda fericitei Ctitoarese, bucuria dreptcredincioșilor Creștini și mulțumirea bunilor Români. Atunci d. arh. N. Ghika va publica în Buletin un studiu complet asupra acestei lucrări de restaurare.

c). *Clopotnița bisericii Sf. Nicolae din Păpăuți (Botoșani)*. — Se știe, Domnule Ministru, că criza financiară din 1899 — 1900 a zădărnicit completa terminare a lucrărilor de restaurare a celor trei biserici ale lui Ștefan-cel-Mare din Păpăuți, Dorohoi și Hârlău și a oprit, la începutul lor, lucrările de conservare hotărâte la biserica Golia din Iași, care se găsește într-o stare de tot jalnică. Mai mult încă, lucrările aceste, odată întrerupte, n'au fost îngrijite după cum s'ar fi convenit. Astfel, pornite fiind spre stricăciune înainte de vreme, Comisiunea s'a văzut îndemnată încă din 1905, în urma unui referat al d-lui Gr. Cerkez, a destina, din puținele mijloace ce avea la dispoziție, o sumă pentru lucrările de întreținere necesare la aceste biserici. Dar, cum am spus în partea întâia a acestui raport, cei chemați n'au avut indemn a duce la îndeplinire lucrările recomandate de Comisiune. Cu necesitate a trebuit deci ca ele să fie amânate pentru 1906, când, pe baza unui raport al d-lui arh. C. Baicoianu, directorul lucrărilor de restaurare, s'a admis a se

restaură, ca mai urgent, Clopotnița dela biserica Papăuților, care se găsea într-o îngrijitoare stare de degradare și care păstrează mai credincios vechiul tip al clopotnițelor vechilor mănăstiri moldovenești.

Această lucrare, începută anul trecut, rămâne să fie terminată în campania anului curent, împreună cu celelalte lucrări care mai sunt necesare. Despre aceste dar va fi vorba mai pe larg în partea a treia a raportului de față, în care se va expune programul lucrărilor viitoare recomandate și angajate de Comisiune.

2. LUCRĂRI DE CONSERVARE, ÎNTREȚINERE ȘI REPARAȚIUNE.

Acestea sunt de trei feluri: lucrări recomandate, aprobate și începute în toamna anului 1906, dar terminate numai în anul trecut 1907 (la Comana, Slatina, Aroneanu, Cașin și Govora), lucrări recomandate, aprobate și efectuate în anul trecut (la Cozia, Văcărești, Bistrița, Arnota și mănăstirea Dintr'un lemn) și lucrări recomandate și aprobate anul trecut, dar rămase a se termina sau a se executa în anul curent (la Hurezu, biserica Curtea Domneasca din Târgoviște și Stelea tot de acolo).

a). *Mănăstirea Comana*. — Lucrările de conservare la această mănăstire s'au început în 1906 și s'au terminat în 1907, sub conducerea d-lui arh. N. Ghika, după planurile recomandate de Comisiune și aprobate de Minister, în scop de a se consolida ruinele și a se învâli clădirile existente, spre a se împiedica degradarea lor mai departe. În urmare — după raportul d-lui N. Ghika — „zidurile stricate s'au completat cărămidă cu cărămidă, proptindu-se părțile superioare ce de multe ori amenințau să cadă. În multe locuri, precum a fost la gale-

riile interioare din spre apus, s'au dat jos părțile de zidărie prea rău stricate, refăcându-se din nou. Clădirile s'au învâlit cu olane rotunde, așezate pe astereala și șarpantă nouă. Zidurile de împrejmuire s'au consolidat, nivelat și învâlit complet asemenea cu olane. Foișorul din spre nord, partea cea mai interesantă a mănăstirii, s'a învâlit tot cu olane, fără strașină — e greu de precizat dacă învâlitoarea foișorului a fost pe vremuri cu strașină sau fără, mai ales că clădirea din fața căreia se afla acest foișor este dintr'o epocă mai recentă — în genul celorlalte clădiri alăturate, fiind această învelitoare pur și simplu destinată a feri foișorul ca și restul clădirilor de stricăciuni viitoare „.... Toate aceste lucrări, despre care se vorbește mai pe larg în studiul d-lui Ghika, ce se publică în No. 1 al Buletinului nostru, s'au făcut după devizul întocmit în marginile sumei de 20.000 lei, luată din fondul de restaurări alocat în bugetele anilor 1906/7 și 1907/8. Tot din această sumă s'au făcut săpăturile arheologice necesare descoperirii vechiului plan al mănăstirii, s'a reparat radical biserica și s'a procurat materialul fotografic și de desemnare trebuitor studiilor făcute asupra Comanei.

Comisiunea vizitând în ziua de 21 Octombrie aceste lucrări a putut constata că ele s'au executat conform planului aprobat și în condiții cât se poate de mulțumitoare. În urmare a intervenit la cei în drept spre a se asigura buna lor pază și întreținere.

b). *Mănăstirea Slatina*. — Lucrările de întreținere la această mănăstire s'au început în 1906 și s'au terminat în 1907, sub privigherea d-lui arh. N. Ghika și cu concursul Onor. Administrației a Domeniului Coroanei, prin șeful de regie dela Mălini, după devizul de lucrări

recomandat de Comisiune și aprobat de Minister. Lucrările de întreținere ce s'au făcut la biserică și la ambele paraclise, au costat suma de 8.500 lei, luată din fondul de restaurări alocat în budgetul anului 1906/7, și s'au executat, după cum a binevoit a comunica Comisiunii în ședința dela 19 Octombrie d-l I. Kalinderu, în chipul cel mai mulțumitor. Va fi însă nevoie ca ele să fie completate pentru ca mănăstirea, una din cele mai însemnate și prețioase ale țării, să fie adusă pe de-a-ntregul în cuvenita și cerută bună stare. În acest scop s'a și înaintat Comisiunii, spre recomandare, un deviz de noi lucrări.

c). *Biserica din Aroneanu (Iași).* —

La această biserică, ctitorie a lui Aron-Vodă, s'a restaurat, zice d-l N. Ghika în raportul său, exteriorul în întregime, refăcându-se din nou o parte din învelitoare, care s'a vopsit peste tot, reparându-se tencuiele și zidăriile și vărui-

indu-se fațadele, după ce mai întâi i s'a completat stelele și desenurile de teracotă, cari în mare parte căzuseră. S'a dat apoi pridvorului bisericii forma lui primitivă, abătându-se masele de zidărie grosolană, cari s'au ridicat pe vremuri între vechile lui arcade și coloane. La insistența stăruitoare a lăcuitorilor,

cari au cerut să li s'a reînchida pridvorul, spre a fi adăpostiți de vânturile tari și viscolele mari la cari sunt expuși — biserica fiind așezată la loc deschis, pe un vârf de deal —, s'a crezut de cuviință să se refacă zidăria dintre arcade și coloane, așa fel însă ca forma acestora, atât din afară cât și din launtru,

să rămână cât mai bine distinctă. Aceste lucrări s'au făcut în marginile sumei de 5.500 lei, luată din fondul de restaurări din bugetele anilor 1906/7 și 1907/8, sub direcția d-lui N. Ghika, care a rămas să prezinte Comisiunii un memoriu asupra arhitectonice atât de caracteristice a acestei biserici, memoriu ce se va publica la timpul său în Buletin.

d). *Mănăstirea Cașin.* — Lucrările de întreținere și reparațiune la această mănăstire s'au început în toamna anului 1906 și s'au sfârșit în vara anului trecut. Ele s'au făcut, sub privighere a d-lui

N. Ghika, de către parohul locului și au costat suma de 5.400 lei, luată din fondul de restaurări al budgetului 1906/7. „S'au făcut, zice d-l Ghika în raportul său, numai lucrări de întreținere și consolidare. Biserica s'a spoit cu totul, reparându-i-se soclul de piatră și tencuilele. Înălțările și crucile s'au reparat

21. Clopotnița dela Păpăuți.
(În curs de restaurare).

și vâpsit din nou în întregime. La clopotniță s'a reparat zidăriile scărilor ce duc la clopote, s'au refăcut obloanele și s'a întărit șarpanta clopotelor". — Și aci ca și la Slatina va fi nevoie de oarecare completare a lucrărilor, mai ales în ce privește zidurile înconjurătoare ale vechii mănăstiri, ziduri foarte înalte, dar și foarte stricate în partea lor superioară.

e). *Mănăstirea Govora*. — Lucrările de conservare începute la această mănăstire în 1905 și întrerupte în 1906, au fost efectuate în campania anului trecut 1906, sub privigherea d-lui N. Ghika, potrivit recomandărilor făcute de Comisiune în procesul verbal încheiat la fața locului în ziua de 9 Iunie: s'a refăcut acoperemântul bisericii cu șită, s'a așezat, completat și reparat tâmpla, s'a făcut lucrările necesare pentru conservarea dependenței de zidărie din curtea mănăstirii și s'a executat micile reparațiuni de care biserica și dependențele ei mai aveau nevoie. — Asupra acestui lăcaș dumnezeesc, atât de însemnat sub toate raporturile, Comisiunea va lua măsuri să se pregătească și să se publice o monografie istorico-arhitectonică.

f). *Bolnița Coziei*. — La această biserică s'au întreprins anul trecut, sub direcția d-lui arh. N. Mihaescu, șeful Serviciului tehnic al Casei Bisericii, și după planul și devizul recomandat de Comisiune și aprobat de Minister, următoarele lucrări: s'a făcut din nou învălitoare cu șită pe 3 rânduri la biserică și turlă, s'au făcut asemenea din nou ferestre de fer la tindă, în golurile existente, s'au desfăcut vechile socluri putrede ale crucilor, înlocuindu-se cu altele nouă, de zinc, absolut la fel, s'au făcut din nou și din stejar toate ferestrele bisericii, s'a consolidat clopotnița, s'a înlocuit scara

veche, de lemn, a Bolniții cu alta nouă de piatră, în sfârșit, din economiile făcute, s'a acoperit, tot cu șită, casele stăriției. Toate aceste lucrări, prin care s'a pus pentru multă vreme la adăpost biserica Bolnița dela Cozia, s'au făcut în marginile sumei de 5.000 lei, pe care Administrația Casei Bisericii a pus-o la dispoziția Comisiunii pentru această lucrare.

g). *Biserica dela Văcărești*. — Cu prilejul vizitei pe care a făcut-o la această biserică în ziua de 22 Iunie, Comisiunea, văzând starea cea de tot rea în care se găsește acoperemântul ei, a recomandat o grabnică intervenție în scop de a se reface cu totul din nou. Cum însă fondul pentru lucrări de asemenea natură era deja pe de-a-ntregul angajat și cum starea în care se găsea acoperemântul amenința serios cu degradarea părțile superioare ale zidării și pictura launtrică, s'a solicitat cel puțin o reparație provizorie. D-l Administrator al Casei Bisericii, găsind mijloacele necesare, însărcinându-l cu această lucrare pe d. arh. N. Mihaescu. Astfel de prezent biserica se găsește la adăpostul degradărilor la care era așa de expusă. Curând însă va trebui să i se facă radicale lucrări de conservare și reparație, pentru care Comisiunea va avea grije să solicite la timp mijloacele trebuitoare.

h). În călătoria sa, făcută în zilele de 9 și 10 Iunie pe la mănăstirile din județul Vâlcea, Comisiunea a recomandat executarea mai multor lucrări (mai ales de reparații, reînnoiri și refaceri de acopereminte), pe care le-a constatat ca absolut necesare pentru buna întreținere a mănăstirilor *Bistrița*, *Arnota*, *Dintr'un lemn* și *Surpatele*. Lucrările aceste s'au efectuat în campania anului trecut de către Serviciul tehnic al Casei Bisericii.

i). *Mănăstirea Hurezu*.—Lucrările de conservare la această mănăstire, începute în 1905 și întrerupte în 1906, au reînceput în anul trecut 1907, pe baza recomandării ce Comisiunea făcu Ministerului, după călătoria întreprinsă la fața locului, spre a determina ce anume lucrări ar trebui executate din fondul destinat în acest scop în 1905. Despre aceste lucrări, cari se execută de prezent sub conducerea d-lui N. Ghika, rămâne

merile viitoare ale Buletinului planurile și studiile arhitectonice ce s'au făcut în vederea întreprinderii acestor lucrări de conservare, cari, cum am zis, rămân a se efectua în campania de lucrări a anului curent și, poate, a anului viitor, dat fiind interesul deosebit ce s'a arătat și se arată din toate părțile pentru această fundațiune Brâncovenească, cel mai prețios monument religios al vechii Bâniilor Oltene.

j). *Biserica Curtea Domnească și Ste-*

22. Mănăstirea Cașin ¹⁾: Clopotnița și zidurile.

să vorbim mai pe larg atunci când ele se vor isprăvi. Deocamdată Comisiunea a luat dispozițiunea să se publice în nu-

lea din Târgoviște. — Pentru lucrările de conservare, absolut necesare acestor două însemnate și prețioase lăcașuri

¹⁾ Situată în comuna cu acelaș nume, plasa Trotuș, județul Bacău, mănăstirea Cașinului a fost zidită de Gheorghe Ștefan Vv. Moldovii (1653—1658) la 1656 pe moșia părintească, unde-și aveă curțile domnești, ale căror ruine se văd și azi acolo. Această mănăstire a fost întocmită dela început ca loc de apărare, — cetate. De zidurile și turnurile ei înalte și puternice profitară cătanele nemțești, cari, năvălindu-se la pradă în Moldova, treceau pasul Oituzului, și, adăpostindu-se la Cașin, făceau excursiunile lor prădalnice în ținuturile megieșe. Astfel zidurile Cașinului în loc să fie de apărare, ajunseră de supărare Moldovenilor și Turcilor, — drept ce aceștia porunciră lui Mihai-Vodă Racoviță la 1717 să le strice. Lucrarea, care se făcu sub privigherea trimisului Sultanului, nu fû tocmai ușoară, căci puternicele ziduri, atât la Cașin cât și la Miera, rezistară, așa că, pentru dărâmarea lor, fu nevoie de materii explozive. Mă

dumnezeești, s'a destinat, din excedențul bugetar 1905/6, suma de 40.000 lei. În urma vizitei pe care Comisiunea o făcù la Târgoviște în 16 Iunie, spre a hotărî la fața locului lucrările ce trebuiesc executate, studiîndu-se de aproape cestiunea conservării acestor două biserici, s'a văzut că lucrările ce ele necesitează întrec cu mult prea mult suma de 40.000 lei, care abia ar ajunge pentru una din ele. Astfel, pe baza unui

rămânând ca cele trebuitoare la biserica Stelea să se facă, cu noi mijloace, în anul curent. Când să se înceapă însă lucrările la Curtea Domnească, s'a ridicat o cestiune, al cărui studiu a impus o amânare a lor : se iviră oarecare indicii cum că vechia invaliditoare a bisericii ar fi fost cu olane. Timpul fiind înaintat, până la rezolvarea acestei cestiuni, s'a hotărît repararea provizorie a vechiului acoperemânt, spre a feri astfel biserica

23. Mănăstirea Cașin : Biserica.

raport al d-lui arh. N. Ghika, însărcinat cu conducerea planuitelor lucrări, raport recomandat de Comisiune Ministerului, s'a admis să se execute de ocamdată lucrările de conservare trebuitoare la biserica Curții Domnești,

de stricăciunile la care eră expusă, amânându-se executarea lucrărilor de conservare pentru campania anului curent, când sperăm să se poată întreprinde, paralel, și lucrările de conservare hotărîte la biserica Stelea. În ăst mod se va

năstirea Cașinului, care a fost închinată de Constantin Mavrocordat Patriarhiei din Ierusalim, suferind stricăciuni mari pe urma unui cutremur tare de pământ la 1805, a fost refăcută de egumenul de atunci, Isaia Țârigrădeanul, care a reconstituit și zidurile împrejmuitoare între 1820—30. Astfel biserica se înfățișează azi în forma aceasta prefăcută la începutul secolului trecut. — V. istoricul și descrierea ei în studiul *Despre Gheorghe Stefan-Voevod* (București 1886) de Al. Papadopol-Calimah, după care s'au luat și notele de mai sus. Cf. asemenea, N. Iorga, *Inscripții*, I, 25—6.

asigură pentru multă vreme încă buna păstrare a două din cele mai însemnate monumente străbune din vechia capitala a Țării-Românești.

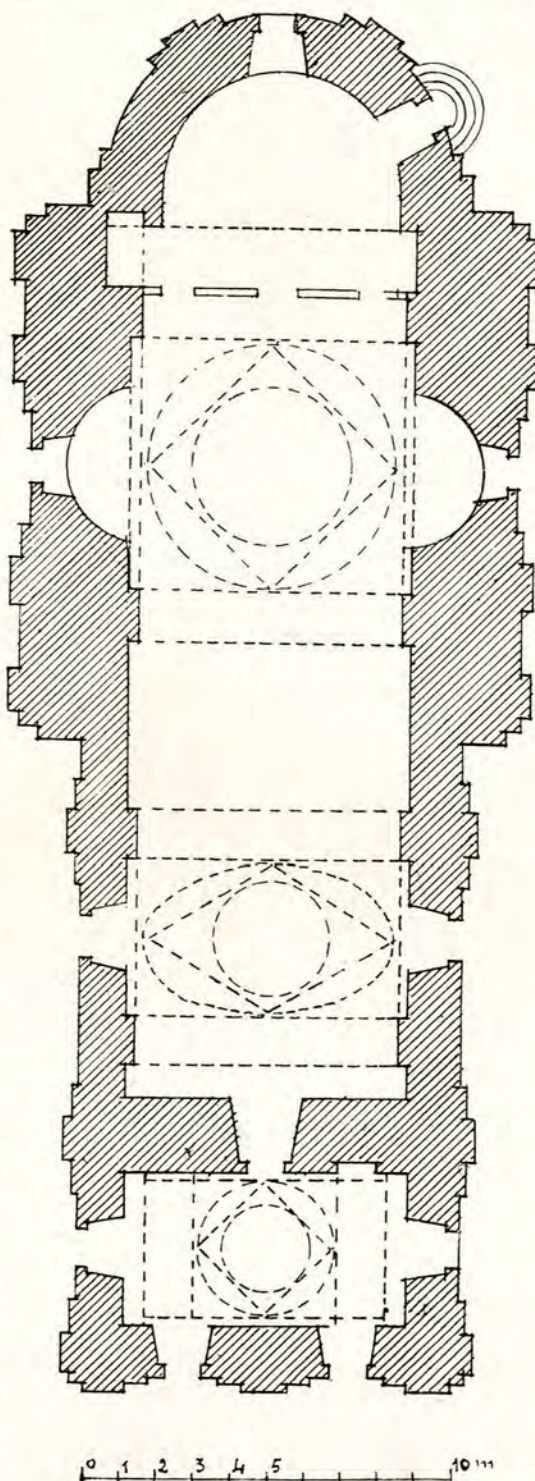
3. LUCRĂRI DE RENOVARE.

Biserica Zlătari.

— După dărâmarea hanului dela Zlătari, rămânind biserica izolată într'una din cele mai frecventate părți ale Capitalei, Comisiunea, deși aceasta biserică — rezidită cu totul din nou și după norme cu totul străine în 1851 ¹⁾ — urmă să fie declarată din Inventarul general al monumentelor istorice, ca una ce, după dărâmarea hanului, nu mai păstră, afară de nume, nimic deosebit din vechia mănăstire, s'a văzut îndemnată, lăcărarea Ministerului, a se ocupa totuș de ea. A recomandat deci și Ministerul a aprobat, planurile pentru renoirea ei, prezentate de d-l arh. J. Pompilian, căruia i s'a și încre-

dițat lucrarea. Dar bunavoința ce a pus Comisiunea, luând asupra-și suprav-

vegherea lucrărilor de renovare la această biserică, n'a fost considerată după cum s'ar fi cuvenit. Mai întâi arhitectul diriginte al lucrărilor a trecut peste suma prevăzută în devizul aprobat, obținând încă două sume suplimentare, din care una, cea din urmă, fără avizul Comisiunii, cu care d-sa — se vede din aceasta — nu avea plăcerea să lucreze. Apoi lucrările pe lângă că s'au executat cu supărătoare întârziere — nu sunt de natură mulțumitoare. Cum însă biserica nu mai putea rămâne multă vreme închisă credincioșilor, Comisiunea a fost nevoită să facă recepția lucrărilor în condițiile în care se găsiau, ca să poată apoi da în întreprindere lucrările pentru spălarea și renoirea picturii interioare. De prezent se execută aceasta

24. M-rea Cașin : Planul bisericii.

¹⁾ V. Brezoianu, *Mănăstirile zise inchinate*, București 1861, 52 și pisania egumenului Calistrat al Liviei, reziditorul dela 1851, în ms. 2409 dela Acad. Rom.

lucrare. Astfel credem că în curând, după ce se va întocmi și o mică clopotniță, absolut trebuincioasă, biserica Zlătari va putea fi redată cultului.

4. LUCRĂRI NEAUTORIZATE.

Comisiunea a avut neplăcerea de a lua cunoștință în cursul anului trecut de două lucrări întreprinse fără avizul și prealabila ei recomandare.

Întâia la mănăstirea Râșca, unde starețul, de altfel foarte zelos și cu merite reale pentru buna întreținere a mănăstirii, a făcut un acoperemânt de șindilă și a început un fel de reparare a picturii externe de la biserică. Comisiunea, fiind avizată însă la vreme, a putut opri această lucrare înainte de a se compromite, ceea ce se atestă prin raportul d-lui N. Ghika, trimis în cercetare la fața locului, care relatează cum că acoperemântul cu șindrilă e bine și cu pricepere făcut și că văpseaua roșie ce i s'a dat, spre naivă podoabă, se vaspala cu timpul de ploi.

A doua lucrare, semnalată a fi întreprinsă fără avizul și recomandarea prealabilă a Comisiunii, e repictarea tamplei dela biserică mănăstirii Cozia. Întru cât ea a alterat caracterul vechii picturi, nu putem arăta deocamdată, de oarece timpul și ocupațiunile nu ne-au îngăduit încă o călătorie până la Cozia, spre a cerceta, la fața locului, cestiunea. Astfel a trebuit să ne mulțumim cu lamuririle amărunțite ce a binevoit a ne da în această privință, cu deosebită grabă, P. S. S. Episcopul Râmnicului.

5. CERERI DE INSCRIERE ÎN INVENTARUL MONUMENTELOR ISTORICE.

În cursul anului trecut Comisiunea a primit, pe cale oficială și particulară, cereri pentru înscrierea în Inventarul monumentelor istorice a mănăstirii Cotmeana, a bisericii din Balaci (Teleorman), a schitului dela Sarăcinești, a bisericii din Furnicoși, a schitului Inatești, a bisericilor din Goleștii-Badii, Doicești, Micșunești și Gughești și a ruinelor palatului lui Brâncoveanu dela Potlogi. Pe baza acestor cereri, Comisiunea, făcând cercetările necesare, istorice și arhitectonice, aceste din urmă la fața locului, a hotărât, până acum, înscrierea în Inventar a bisericii dela Furnicoși, a schitului dela Inatești și a palatului dela Potlogi. Celelalte cereri, afara de a mănăstirii Codmeana și a bisericii din Balaci, cari a-

25. M-reșca Cașin: Intrare de pivniță.

mândouă se găsesc trecute în Inventar, sunt în curs de cercetare.

6. CERERI DE NOUI LUCRĂRI.

Comisiunea a primit o serie întreagă de cereri, prin care se solicită aprobarea de lucrări de reparație, întreținere și conservare pe la anumite biserici și mănăstiri, declarate monumente istorice. Cum însă aceste cereri s'a făcut după repartizarea fondului de restau-

rări pus la dispoziția Comisiunii în anul trecut, aceasta s'a văzut nevoită a ține în evidență pe cele mai urgente la repartizarea fondului de restaurări al anului curent, pe altele a le recomanda comunelor sau instituțiilor de care depindeau, iar pe cele mai puțin urgente le amână pentru timpuri când Comisiunea va dispune de mijloace mai îndestulătoare.

Astfel lucrările solicitate la bisericile Radu-Vodă și Mihai-Vodă din Capitală, la mănăstirile Berca și Glavacioc și la bisericile din Herăști și Micșunești au fost puse pe tabloul lucrărilor ce vor trebui întreprinse în anul curent; lucrările solicitate la biserica Banu din Buzău și biserica dela Marcuța au fost recomandate, cele din tâi comunei respective, cele de al doilea Epitropiei Spitalelor civile prin Serviciul sa-

nitar; în sfârșit lucrările solicitate pentru ridicarea din nou a clopotniței dela biserica Sf. Gheorghe din Hârlău, pentru restaurarea clopotniței dela biserica Sf. Nicolae din Dohoroiu și pentru refacearea acoperământului bisericii dela Văcărești au fost, deocamdata, amânate.

7. LUCRĂRI DIVERSE

Pe lângă cestiunile arătate mai sus, Comisiunea a avut a se mai ocupa de

câteva cestiuni privitoare la organizarea și inițierea lucrărilor sale: publicarea Buletinului, alcătuirea unei Arhive și întocmirea unei Biblioteci. În sfârșit Comisiunea a deliberat asupra tuturor cestiunilor, deferite ei de Minister, recomandând soluțiunile cele mai potrivite pe care le-a găsit de cuviință. Așa de ex. a respins cererea de vânzare a

unui teren din locul bisericii Curtea-Veched în Capitală, a stăruit ca Spitalul județian dela Hurezu să fie mutat din curtea mănăstirii, a cerut întocmirea unui mic muzeu la Hurezu etc.

Aceste sunt, Domnule Ministru, lucrările de cari a avut să se ocupe Comisiunea monumentelor istorice în 1907 și despre cari Domnia-Voastră ați avut și până acum prilej să luați cunoștință în mod amărunit din pro-

cesele noastre verbale, ale caror încheieri ați avut bunăvoința a le aproba în totdeauna.—Rămâne acum, ca potrivit aceluiaș articol din regulamentul pomenit la începutul acestui raport, să expunem planul lucrărilor viitoare, recomandate și angajate de Comisiune, și să încheem apoi cu câte-va reflexiuni asupra stării în care se găsesc monumentele noastre istorice, arătând și mijloacele ce credem mai nimerite, mai

26. Bolnița mănăstirii Cozia.
(Înainte lucrărilor de conservare).

lesnicioase și mai eficace pentru a lor conservare și bună întreținere.

III.

Din cele arătate mai sus s'a putut vedea că lucrările angajate sau recomandate de Comisiune a se continua sau a se începe în campania anului curent, sunt de două feluri: lucrări de restaurări propriu zise și lucrări de conservare și întreținere.

1) Între cele dintâi sunt biserica *Stavropoleos* din București, *biserica Albă din Baia* și cele trei biserici ale lui Ștefan-cel-Mare: *Sf. Nicolae din Păpăuți*, *Sf. Gheorghe din Hârlău* și *Sf. Nicolae din Dorohei*. În ceea ce privește cele două dintâi am văzut că sfârșitul bun al lucrărilor e asigurat. Rămâne dar să pledăm cauza celorlalte trei. Și aci apelăm cu toată stăruința, Domnule Ministru, la

D-v. să binevoiți a acorda mijloacele trebuitoare pentru completa lor restaurare în interior, afară de pictură, care, potrivit recomandării Comisiunii, aprobată și de Minister, rămâne să fie păstrată în starea în care se găsește până la timpuri mai bune, când vom avea meșteri bine pregătiți pentru asemenea lucrări. Cel mult, dacă și D-v.

sunteți de acord, s'ar putea întreprinde spălarea vechilor picturi, începând cu cele dela Păpăuți, — operație pe care, după cum a binevoit a ne relata d-l I. Kalinderu, Comisiunea monumentelor din Austria a întreprins-o cu succes la biserica Sf. Ioan-Nou din Suceava, pe care d-sa a vizitat-o de curând, unde un meșter foarte dibaci, d-l Hans Vittelberger din Viena, a spălat și curățit

vechea pictură în modul cel mai mulțumitor.

Dar nici această cestiune nu e grabnică. Lucrul de căpetenie, care, credem, nu mai poate fi amânat, dacă, bine înțeles se vor găsi mijloace, e terminarea lucrărilor de restaurare în interior, precum și executarea lucrărilor trebuitoare pentru bunălor întreținere, astfel ca aceste trei frumoase ctitorii ale marelui Voievod să poată fi redade pe de-a-ntregul și pentru totdeauna credin-

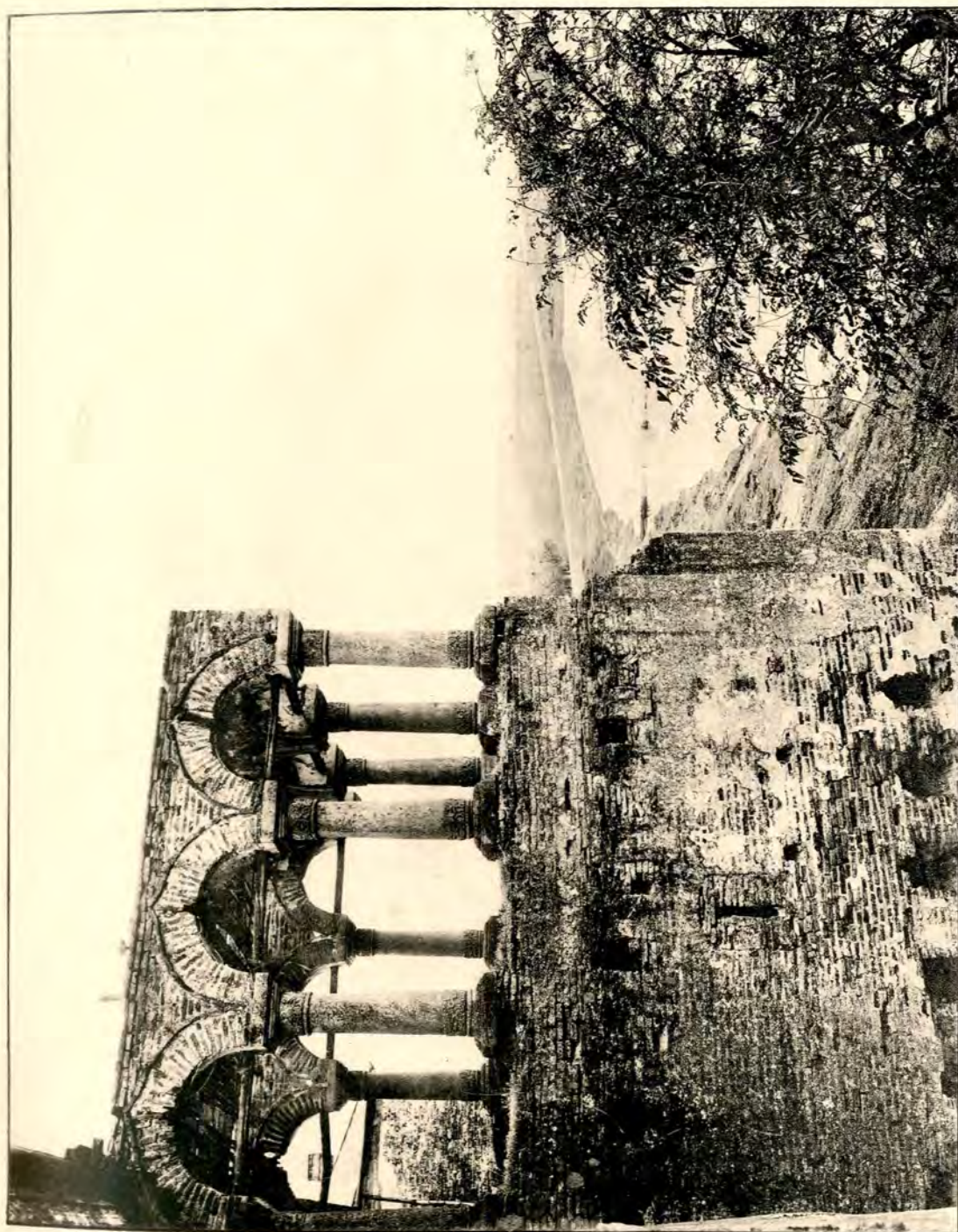

27. Bolnița mănăstirii Cozia.

(După lucrările de conservare).

cioșilor și națiunii. Nădăjduim dar, Domnule Ministru, ca precum ați binevoit a aproba în principiu cererea noastră — designând și pe arhitectul director al acestor lucrări — veți binevoi a hotări și mijloacele cu cari ele să se aducă la îndeplinire în campania de lucrări a anului curent chiar.

2. Între lucrările de conservare și în-

28. Mănăstirea Comana : Foișorul.
(Înainte de lucrările de restaurare).

treținere, recomandate și angajate de Comisiune, numărăm: mănăstirea Hurezu, biserica Curtea Domnească din Târgoviște, biserica Stelea tot de acolo, mănăstirea Slatina, biserica dela Văcărești, mănăstirea Cașinului și, într'altă privință, biserica Golia din Iași. Însă din toate aceste biserici și mănăstiri, pentru care s'a recomandat și, în parte, s'a aprobat, lucrările arătate atât în procesele noastre verbale cât și maisus, în partea a doua a raportului de față, numai cele două dintâi, mănăstirea Hurezul și biserica Curtea-Domnească din Târgoviște, sunt asigurate până acum sub raportul mijloacelor materiale de execuție. Pentru celelalte rămâne deci să binevoiți a destina fonduri speciale, potrivit devizurilor de lucrări ce se vor întocmi pentru fiecare biserică și mănăstire în parte și Vi se vor înainta la timp spre aprobare.

Pe lângă aceste lucrări mai sunt încă altele mai mărunte, de simple reparații, solicitate prin cererile despre care s'a pomenit mai sus, la biserica Mihai-Vodă și Radu-Vodă din Capitală, la biserica fostei mănăstiri Glavacioc, la mănăstirea Berca, la bisericile din Herești, Micșunești și a. Aceste se vor îndestula la repartizarea fondului zis de restaurări pe care Administrația Casei Bisericii are grija a-l inscrie în fiecare an în bugetul său.

Aceste sunt, Domnule Ministru, lucrările viitoare recomandate și angajate de Comisiune, pentru a căror aducere la îndeplinire Vă rugăm să binevoiți a ne acorda, ca și în trecut, tot sprijinul D-v.

Venim acum la partea ultimă a raportului nostru, la arătarea stării în care se găsesc monumentele noastre istorice și la propunerea mijloacelor ce credem mai potrivite pentru conservarea lor.

Cu toții cunoaștem starea jalnică în care se găsesc azi cea mai mare parte a vechilor noastre biserici și mănăstiri declarate monumente istorice. Comisiunea însă, în călătoriile făcute anul trecut pe la mai multe din ele, s'a îndreptat de visu de câte ar trebui făcute pentru a lor îndreptare. Și, cântărind trebuințele cu relativitatea mijloacelor, a văzut că principiul conducător adoptat în lucrările sale, de a recomanda, în locul lucrărilor mari și costisitoare de restaurare, lucrări mai mici și parțiale de conservare și întreținere, este cel mai acomodat împrejurărilor și nevoilor. Căci câtă vreme Statul va fi singurul chemat să suporte cheltuelile lucrărilor de restaurare, conservare și întreținere a monumentelor noastre istorice, totul nu se va putea face nici odată pe de-a 'ntregul și pretutindeni. Suntem nevoiți deci a lucra în marginile mijloacelor, împărțind mai puțin, dar cât mai în multe părți. Astfel vom asigura cel puțin conservarea monumentelor până ce — să sperăm — vor veni vremuri mai bune pentru ele.

Acesta însă, dacă e un mijloc, nu e și un scop, care trebuie să rămână: readucerea la deplină viață a vechilor noastre monumente, învingând chiar pedicile ce astăzi stau în cale unor asemenea lucrări: lipsa nu numai a mijloacelor, ci și a oamenilor meșteriși bine pregătiți pentru a lor restaurare și conservare. Și acest scop în unele cazuri se prezintă ca o necesitate de neînlăturat, cum e bunăoară cazul Bisericii Domnești din Curtea-de-Argeș, care — dacă nu se va interveni cu grăbire — e expusă a se ruina deodată și pe de-a 'ntregul, perzând astfel cea mai caracteristică și veche pozoabă de clădire bisericască în stil bizantin, din câte au fost și mai sunt încă în pământul nostru.

Pentru aceasta însă, Domnule Ministru, câtă vreme Comisiunea noastră va stă sub regimul actualei legi pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, nu va putea lucra, după cum dorește și după cum cer împrejurările. Căci, cum bine Vă este cunoscut și D-v., prin această lege, ea nu are decât un rol *consultativ*, astfel că atunci când nenorocul face să nu aibă în juru-i bărbați mai zeloși și mai stăruitori, cari să ducă la îndeplinire lucrările recomandate, hotărârile sale pot rămâne — cum s'a și întâmplat — literă moartă în dosarul proceselor-verbale. Se simte deci nevoia unei modificări sau refaceri a le-

gii, în sensul de a se da Comisiunii un rol *efectiv* în inițierea și conducerea lucrărilor sale, creindu-i și un serviciu special de arhitectură, în care să găsiască loc și să se pregătiască cei chemați a supraveghea și conduce lucrările de conservare și restaurare a monumentelor noastre istorice. Numai astfel, credem, Comisiunea va putea răspunde adevăratei sale meniri.

Încheind cu acest ultim deziderat raportul general al lucrărilor noastre din 1907, Vă rugăm, Domnule Ministru, să binevoiți a primi asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

București, Ianuarie 1908.

Membri :

I. KALINDERU, GR. G. TOCILESCU, GR. CERKEZ, N. GABRIELESCU.

Secretar :

ALEX. LĂPĂDATU.

CRONICA

NOUI MONUMENTE ISTORICE

Comisiunea monumentelor istorice a hotărît, în timpul din urmă și după ce a făcut cuvenitele cercetări, înscrierea în Inventarul general al monumentelor țării, a următoarelor clădiri vechi, cari s'au solicitat, prin cereri oficiale, publicațiuni periodice și scrisori particulare, a fi puse sub ocrotirea legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice :

1. Ruinele palatului lui Constantin-Vodă Brâncoveanu dela *Potlogi* (Dâmbovița) ¹⁾.
2. Biserica din *Furnicoși* (Muscel), 3. Schitul dela *Inătești* (Vâlcea) ²⁾, 4. Biserica și ruinele curților brâncovenesti dela *Doicești* (Dâmbovița) ³⁾ și 5. Biserica din *Micșuneștii-Mari* (Ilfov).

Începând cu No. viitor al Buletinului, vom publica pe rând și în parte pentru fiecare din aceste noi monumente istorice, descrieri arhitectonice, însoțite bine 'nțelese de reproducerile fotografice și desaturile necesare. În special, pentru ruinele palatului lui Vodă-

Brâncoveanu, atât de importante și prețioase sub toate raporturile, putem vesti un studiu mai amănunțit al d-lui arh. Clavel, care de prezent cercetează și studiază aceste ruine, pe cale de a fi fost rase de pe fața pământului, dacă nu se intervenia din vreme la cei în putință și drept a opri opera de distrugere începută la Potlogi în vara anului trecut.

Acum că rămășițele palatului Domnitorului dela care ne-a rămas cea mai bogată comoară monumentală a trecutului nostru, se găsesc puse sub ocrotirea legii pentru conservarea monumentelor istorice, să nădăjduim că ele vor rămâne în ființă măcar până vor fi cercetate și studiate după trebuință și cuviință. Căci, în astfel de cazuri, legile nu pot hotări atât cât bunul simț și respectul pentru trecut....

Și aci e locul, socotim, să facem amintire de o întâmplare, oarecum analogă, petrecută sunt acum 273 de ani, și anume cu privire la Curțile domnești ale lui Ștefan-cel-Mare din Vaslui, pe atunci și ele, ca și palatul Brâncoveanului de azi, în ruină. Vasile-Vodă Lupul însărcină la 1635 pe boerul său Cehan Racoviță Logofătul să caute loc, să pregătească material și să tocmească meșteri pentru zidirea unei mănăstioare ce hotărîse a închină Domnului (e vorba, cred, de Sf. Atanasie dela Copou). Ispravnicul Voevodului, găsind locul, propune stăpânului său să ia piatră dela Curțile părăsite și ruinate ale lui Ștefan-

¹⁾ V. articolul și ilustrațiile publicate de d. N. Iorga în *Floarea Darurilor*, I, pp. 39-50.

²⁾ Idem, *ibidem*, II, 474-6.

³⁾ Cf. descrierea d-lui V. Drăghiceanu în *Călăuza monumentelor istorice din județul Dâmbovița*, Târgoviște 1907, 28-9.

Vodă din Vaslui, la ceea ce piosul Voevod răspunde — scrisoarea se găsește azi în biblioteca Academiei Române — că acest lucru *nu se cade și nici este cu cinste*. Dar, fiindcă acest document, unic în felul său, e interesant și din alte puncte de vedere, e mai bine să-l dăm în întregime :

† *Io Vasilie Voevoda b[o]jjiu m[i]l[o]stiū g[o]sp[o]d[a]rū zemli Moldavskoi*. Scriem domniia mea la boiarinul domnii mele credincios, la Răcoviț Logofătul. De carte ce ai trimis la domniia mea, înțeles-am scrisorii dumitale. De care lucru te-am trimis domniia mea acolo, să socotești de un loc de o mănăstioar(ă), ce vream domniia mea să facem cu ajutoriul lui Dumnezeu, scrii-ne dumneata cum ați socotit și s'au aflat un loc bun de acea mănăstioar(ă), la un loc unde să chițamă Corbul, ce ăste în hotarul Călugărilor. După cum ați socotit dumneavoastră cu acei orășeani de acolo, bine au părut și domnii mele, să fie acolo unde ați socotit dumneavoastră. Pentr'aceia, deaca vei vedea cartea domnii mele, iar dumneata să socotești unde să va afla piatră de biserică și piatră să fie de var, să tocmești cu oamenii să scoată piatra tot acum până în iarnă și să s(ă) facă varnițel(e), câte vor trebui, să fie toate gata. În primăvar(ă), de va ajuta Dumnezeu, să fie tot lucrul gata, numai să înceapă a lucra. Și cum vei putea tocmi

cu oamenii să scoată piatra și să facă varnițel(e), să dai știre domnii mele să-ți trimitem bani. *Scrii dumneata cum să luom piatră de la Curte din Vashuū, ce acest lucru nu să cade să facem, că nu ăste cu cinste, ce de aiurea să cauț, unde să va afla*. Alta te pohtești dumneata să fii pristav acolo, la cea mănăstioar(ă), și domniia mea am fost bucuros spre aesta lucru, să nu ne-ai hi scris dumneata, că de vei hi dumneata nevoitor spre această svântă rugă ce va să s(ă) facă, avea-vei și dumneata plată de la Dumnezeu și de la domniia mea mulțămită, și vei hi titor dumneata ca și alții. Alta să socotești dumneata cu orășeanii bătrâni să faceți hotar acei mănăstioare din hotarul tărgului, să s(ă) poată hrăni și acei călugăraș și să s(ă) hrănească și tărgul, să nu fie gălceav(ă) între dănșii, ce să-ș poată îngădui unii cu alții. *Toe pișem i nak ne budet*. (Aceasta scriem și altfel să nu fie). *U Ias, l[ea]t 7143 (=1635) Av(gust) 6.*—*Io Vasilie Voevoda*.

Adresa: *Bolearin g[o]sp[o]dsv[a]mi Răcoviț Cehan vtorii Log[o]f[e]t* (Boerului domnii mele Racoviță Cehan al doilea Logofăt).

Așa se scria acum 273 de ani! De atunci însă sufletele ca și vremurile s'au priment mereu.....

Alex. Lăpădatu.

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

COMITETUL DE REDACȚIE

D-nii: ION KALINDERU, GR. G. TOCILESCU, GR. CERKEZ, N. GABRIELESCU

Membrii Comisiunii Monumentelor Istorice

și

P. GARBOVICEANU

Administratorul Casei Bisericii

Secretar, ALEX. LĂPĂDATU.

ABONAMENTUL ANUAL:

IN ROMÂNIA 10 Lei
IN STRĂINĂTATE 12 „

REDACȚIA: la Administrația Casei Bisericii, București.

Extras din Deciziunea Ministerială privitoare la redactarea Buletinului:

1. Cu începere dela Ianuarie 1908 se va publica, sub direcția Comisiunii monumentelor istorice și în editura Administrației Casei Bisericii, o revistă periodică numită *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

2. Acest Buletin va fi organul oficial al Comisiunii, va apărea trimestrial, și va cuprinde:

a) O parte științifică, în care se vor publica tot felul de monografii, studii, lucrări, comunicări și materialuri de natură istorică, arhitectonică și artistică, privitoare direct și numai la monumentele noastre istorice;

b) O parte oficială, în care se vor publica rapoartele anuale ale Comisiunii, procesele-verbale ale ședințelor ei, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventualele circulări, informațiuni și deciziuni ale Ministerului și ale Comisiunii, privitoare la monumentele noastre istorice.

3. Buletinul apare sub direcția membrilor Comisiunii, cari, împreună cu administratorul Casei Bisericii, alcătuiesc comitetul de redacție, și sub îngrijirea secretarului Comisiunii, care e îndatorat să pregătească și să procure materialul necesar, să-l aducă la cunoștința comitetului de redacție și să supravegheze tipărirea lui.

4. Pentru ca publicațiunea să se prezinte cât mai sistematică și cât mai folositoare, se stabilește următorul program cu privire la felul lucrărilor ce va trebui să cuprindă Buletinul:

a) Monografii istorice, arhitectonice și ar-

hitectonice asupra monumentelor noastre istorice, monografii cari vor fi ilustrate și documentate cu reproduceri necesare de fotografii, desenhuri, aquarele etc.;

b) Releveuri dela cele mai însemnate și caracteristice, din punct de vedere arhitectonic, monumente istorice;

c) Studii și lucrări unitare, asemenea ilustrate și documentate, bunăoară: asupra inscripțiunilor murale și tombale din epoca lui Ștefan-cel-Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu etc., asupra artei decorative, în sculptură și pictură, întrebuințată în bisericile și mănăstirile noastre în anumele epoci, asupra portretelor murale, de citori: Domni, Doamne, Arhierei, Boeri, Jupănense etc., asupra picturii bisericești, asupra costumelor etc.;

d) Materialuri: scurte fragmente, comunicări, însemnări și note de interes deosebit privitoare la monumentele noastre istorice;

e) Note bibliografice și critice asupra publicațiunilor și periodicelor de specialitate;

f) În sfârșit, suplimente artistice, în culori, cari să înfățișeze biserici, mănăstiri, reproduceri de portrete murale, de picturi, de ornamentațiuni etc.

În cadrul lucrărilor înșirate mai sus se cuprind și acele privitoare la monumentele istorice din afară de Regat, întru cât aceste vor fi de origină românească — înălțate de Voevozii noștri.

Buletinul se găsește de vânzare la Librăriile Socecă, Sfetea, Națională și Alcalay.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

**SUB AUSPICIILE MINISTERULUI DE CULTE ȘI INSTRUȚIUNE PUBLICA
ȘI ÎN EDITURA ADMINISTRAȚIEI CASEI BISERICII.**

1908

APRILIE-IUNIE

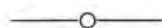
BUCUREȘTI

**Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r Ion St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16**

1908

21.603

CUPRINSUL

TEXT

Mănăstirea Hurezii: Note istorice.

Portretele murale dela Hurezi: Descriere.

Biserica Stelea din Târgoviște.

Noui monumente istorice: Mănăstirea Chlincea.

Cronică: Din lucrările Comisiunii; Biserica cea mare a mănăstirii Cozia; Expoziția Școalei naționale de Arhitectură; Noui inscripții dela Comana; Schiturile și metoașele mănăstirii Bistrița din Vâlcea; Rectificare.

ILUSTRAȚIUNI

Mănăstirea Hurezii:

1. Meșterii mănăstirii.
2. Ispravnicii cei mici.
3. Cernica Știrbei.
4. Familia ctitorului.
5. Neamul boerilor din Brâncoveni.
6. Laiot-Vodă Basarab.
7. Neagoe-Vodă Basarab.
8. Matei-Vodă Basarab.
9. Neamul boerilor Cantacuzini.
10. Șerban-Vodă Cantacuzino.
11. Constantin-Vodă Cărnul.
12. Radu-Vodă Șerban.
13. Părvu Cantacuzino.

14. Ioan Arhimandritul.

15. Vedere în tinda bisericii.

16. Mănăstirea Hurezii la 1850.

17. Biserica Stelea.

18. Stelea: Planul.

19. „ Vedere laterală.

20. „ Secțiune longitudinală.

21. „ Secțiune transversală.

22. „ Secțiune prin baza turlei.

23. „ Secțiune prin baza turlei.

24. Biserica mănăstirii Chlincea.

— În supliment: Biserica cea mare a mănăstirii Cozia (Iricromie după o aquarelă de pictorul C. de Száthmáry).

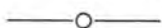
NOTĂ. — Ilustrațiile — afară de No. 24 — sunt făcute după fotografii luate de d. Inginer Stelian Petrescu. — Finalele sunt desenate de d. Dem. Stoica, după sculpturi în piatră dela chenarul ușii de intrare în biserică (pp. 72 și 78) și dela foișorul vechii stării (pp. 91, 93, 95 și 96), după o cusătură pe o poală de icoană (p. 89) și după speteaza unui jeț domnesc (p. 86), — toate dela Hurezi. -- De acelaș e și desenul dela No. 17. — Iar cele dela No. 18—23 sunt de d. N. Gabrielescu.

MĂNĂSTIREA HUREZII

— NOTE ISTORICE —

*I. Biserica și Mănăstirea. — II. Meșterii, Ispravnicii și Ctitorii.
III. Schiturile și Metoașele. — IV. Zestrea și Odoarele. — V. Egumenii și Năstavnicii.
VI. Întâmplările mai de seamă.*

I.

Schitul sf. Ioan Botezătorul. — Întemeierea mănăstirii. — Întâiul ispravnic: Părvu Cantacuzino. — Al doilea ispravnic: Cernica Știrbei. — Arhimandritul Ioan. — Sfințirea bisericii și zugrăvirea ei. — Terminarea mănăstirii.

Pe vremea cea bună a monahismului în Țara-Românească, când, urmând pildei blagocestivului Matei-Vodă Basarab, norodul întreg—Domni, boeri, clerici, târgoveți și săteni—se siliă din rășputeri a împodobi pământul patriei cu numeroase și frumoase altare dumnezești, nește modești și pioși creștini ri-

dicară, în mijlocul pădurilor neștrăbătute ale Vâlcii, pe valea cea îngustă a Hurezilor, un schituleț, pe care — hărăzindu-l celui înainte-mergător al Domnului nostru Is. Hs., sf. Ioan Botezătorul — îl sortiră par'că să fie și el înainte-mergător al celui mai mareț și strălucit lăcaș de închinare din câte strămoșii noștri au ridicat vreodată în țara de peste Olt, — *al mănăstirii Hurezi*¹⁾.

Într'adevăr documentele ne mărturisesc că pe la sfârșitul veacului al XVII-lea, acest schit al sf. Ioan Botezătorul se găsiă în stăpânirea unui Egumen Ioan²⁾ și în deosebita purtare de grije a stăpânului satului din apropiere, Hurezii³⁾, care nu eră altul decât Domnul însuși, Constantin Basarab

¹⁾ N. Iorga, *Studii și Documente XIV* (Hârtii din arhiva mănăstirii Hurezului etc.), București 1907. Într-o introducere: «Mănăstirea Hurezului: dezvoltarea și viața ei», — un bogat și prețios studiu, după care, de

sine 'nțeleș, s'au prelucrat, în cea mai mare parte, și aceste pagini.

²⁾ Idem, *ibidem*, VII nota 2.

³⁾ De sigur comuna urbană de azi, capitala plaiului

Brâncoveanu ¹⁾, bogatul și vestitul Voevod, sub a căruia mai îndelungată, mai cuprinsă și mai tihnită stăpânire meșteșugul de clădire și zugrăvire al caselor dumnezești ajunse la cea mai deplină a sa dezvoltare în Țara-Românească ²⁾. — «Căci — zice marele hrisov de danie al mănăstirii Hurezi — după ce cu a sa dumnezească putere ne-au învrednicit și am venit la scaunul strămoșilor noștri, al domniei Țării-Românești, dintru alegerea și voiața a toată boeria mea țării, pus-am gând ca acela și dintru toată inima noastră am voit a ridica sfântă mănăstire aice pre pământul țării, ca să se proslăvească prea slăvitul nume al lui Dumnezeu, și găsind loc ca acela, la locul ce să chieamă Hurezii ot sud Vâlcea, luat-am pre Dumnezeu într'ajutor și, într'al doilea an al domniei noastre, pus-am temelie și am început a zidi mănăstirea » ³⁾.

1. Meșterii Mănăstirii.

În acest scop Brâncoveanu trimise peste Olt, în primăvara anului 1691, ca ispravnic al noii ctitorii dela Hurezi, pe vărul său după maică, pe Pârveu Cantacuzino vel Stolnic ⁴⁾, fiul lui Drăghici Cantacuzino vel Spătar. Cu ajutorul a trei meșteri mari — Istratie lemnarul, Vucașin pietrarul și Manea zidarul ⁵⁾ — acesta lucră cu zor și spor până toamna târziu, când, ducându-se la București, făcu samă Domnului de ceea ce isprăvise. Apoi, petrecând la casa sa

până în primăvara anului următor 1692, iarăși, din poruncă [domnească] — scrie Radu Logofăt Grecianu — au mers la mănăstire ca să lucreze. «Și așa într'acea vară întâmplându-i-s'au grea boală și au murit acolo, carele nu puțină întristare Domnului și neamului său au dat, că om iscusit, înțelept și vrednic eră... » ⁶⁾

Pârveu Cantacuzino fu înmormântat în mănăstirea al cărui lucru îl condusesese și

cu acelaș nume din jud. Vâlci, situată la 35 km. depărtare de Râmnic, pe un șes între râurile Lunca-vățul la S-V și Luncavăciul la N-E, în capul unei lungi peninsule (sic), care-și are începutul în vârful Carpaților. *Marele dicționar geografic al României*.

¹⁾ Iorga, *Studii și Documente XIV*, I—II și 3—4.

²⁾ Idem, *Istoria Românilor în chipuri și icoane II*, București 1905, 42—43 și *Sate și Mănăstiri din România*, București 1905, 315.

³⁾ În copie la Academia Română, ms. No. 2206.

⁴⁾ Cronica lui Radu Logofăt Grecianu, *Viața lui Costandin-Vodă Brâncoveanu* (ed. Șt. Grecianu), București 1906, 27.

⁵⁾ Numele lor ni l-a păstrat portretele murale zugrăvite în pridvorul bisericii. Acești meșteri au fost întrebuințați mai la toate lucrările însemnate ale lui

Brâncoveanu. Într'o scrisoare din 20 Februarie 1707, acesta scria Egumenului său dela Hurezi: «Pentru Caragea [Vucașin — pietrarul], ca să ți-l dăm și estimp, îl vom porunci de va veni, că și aice n'are nici un lucru». Iorga, *Studii și Documente XIV*, XVI. — Cel mai iscusit însă dintre acești trei meșteri a fost Manea, vâtaful de zidari — cum se zicea atunci arhitecților noștri de azi — căruia se datorește multe frumoase lucrări de zidărie și pietrărie ale vremii. Odobescu, *Scrieri literare și istorice II*, București 1887, 506 sq. Măestria sa a dat motiv poporului să făurească «printr'o localizare confuză și îndrăzneată» frumoasa legendă a vestitului Manole, meșterul dela Argeș, după cum a emis, cu rară pătrundere și cu mult temei de adevăr, răposatul Odobescu. *Scrieri II*, 509.

⁶⁾ *Cronica lui Radu Grecianu*, ed. citată, I. c.

— cel puțin pentru biserica însăși — îl și mântuise ¹⁾. În locu-i Brâncoveanu trimise ispravnic pe Cernica Știrbei biv vel Armaș Izvoranu ²⁾, bărbat prea bun și iscusit în slujbe domnești, dându-i ca ajutor în cele bisericesti pe fostul egumen al mănăstirii dela Câmpulung, pe zelesul și evlaviosul Ioan Arhimandritul ³⁾, care rămase aci, în fruntea mănăstirii dela Hurezi, până la moarte, — mai bine deci de treizeci de ani. Cernica Armașul și Ioan Egumenul, ajutați fiind de alți doi ispravnici mai mici, de Badea Părcălabul de Curteni și Apostol Vornicul za Doamna ⁴⁾, conduseră lucrările cu multă iscusință și deosebită sârguință, astfel că în vara anului următor 1693, mănăstirea fiind și ea încheiată, se putu face târnosirea bisericii.

Sfințirea se făcu, după obicei și rânduială, cu mare cinste și pohvală. Biserica fû închinată sfinților marilor Împărați, întocmai ca Apostolii, Constantin și Elena, de însuși Mitropolitul țării Teodosie, care

sluji — zice cronica — înconjurat de alți mulți Arhierei și Părinți, față fiind Domnul — ctitor cu toată casa și boerimea sa ⁵⁾. Nou alesul Episcop al Râmnicului, Ilarion, săvârși cea dintâi a sa arhierească liturghie în spațioasa și frumoasa biserică a mănăstirii Hurezi, în ziua de 8 Iulie, la praznicul marelui mucenic Procopie ⁶⁾, ale cărui moaște fură dăruite de curând noului lăcaș dumnezeesc de Patriarhul Iacov al Țarigradului ⁷⁾.

1.

2.

2. Ispravnicii cei mici.

Deși dată rugii, biserica și mănăstirea dela Hurezi nu erau încă isprăvite. Căci cea dintâi trebuia zugrăvită, iar cea de a doua înzestrată cu cele trebuincioase și împodobită cu îndătinatul paraclis. Meșterii greci Constantin și Ioan și meșterii români Andrei, Stan, Neagoe și Ioachim ⁸⁾, zugrăviră întreaga biserică

așa precum ea se vede și astăzi, în chipul cel mai bogat și minunat, cu nesfârșită mulțime de sfinți și nenumărată serie de scene religioase. Prea frumoasa lucrare, conser-

¹⁾ *Genealogia Cantacuzinilor* (ed. Iorga), București 1902, 112, și pisană bisericii, publicată la Ghe-nadie Enăceanu, *Vizite canonice în 1890—91*, București 1892, 38 și la Iorga, *Inscripții din Bisericele României I*, București 1905, 185.

²⁾ *Cronica lui Radu Grecianu*, l. c. — E strănepotul lui Cernica Știrbei vel Vornic, ctitorul mănăstirii de lângă București ce-i poartă numele. Note despre el la Elie Nicolescu, *Din genealogia familiei Știrbei*, în *Literatura și Artă română VII* (1903), 178 sq.

³⁾ A. Lăpădatu, *Manuscrisele dela Biserici și Râșca*, București 1906, 52. — Cf. Iorga, *Studii și Documente XIV, XVII*.

⁴⁾ Numele lor ni s'a păstrat de asemenea la portretele murale zugrăvite în pridvorul bisericii. Cel dintâi, după terminarea Hurezului, fu trimis de Domnul său să conducă lucrările pentru zidirea mănăstirii Mamu. Iorga, *Inscripții I*, 172.

⁵⁾ *Cronica lui Radu Grecianu*, 57.

⁶⁾ A. Lăpădatu, *ibidem*, l. c.

⁷⁾ Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri și biserici*, București 1887 (din *Analele Academiei Române*, ser. II, t. VIII), 33 și Ghe-nadie Enăceanu, *Vizite Canonice*, l. c.

⁸⁾ Iorga, *Studii și Documente XIV, III—IV* (după inscripțiile din biserică).

vată și astăzi așa de bine, fû isprăvită în toamna anului 1694 ¹⁾, așa că Brâncoveanu, care în drumul său dela Curțile domnești din Târgoviște spre Curțile părintești din Brâncoveni, veni, între Sântă-Mării, pe la Hurezi ²⁾, s'a putut bucura din suflet văzând isprăvit «lăcașul lui Dumnezeu», pe care «încă din tinerețile sale hotărât avându-l, n'au dat odihnă mădulelor sale și nici repaos gândurilor sale, până nu l-au zidit și ridicat, cu multă osârdie și cheltuială, înfrumusețându-l și înzestrându-l cu de toate, cât nemoartă pomenire, lui și părinților, moșilor și strămoșilor, în veac să rămăe și să se laude...» ³⁾).

Trei ani de zile după aceasta — 1695 — 1697 — se mai lucră la Hurezi, până se isprăvi mănăstirea și se termină paraclisul ridicat în mijlocul rândului de chilii din spre apus, zugrăvind-se și acesta tot așa de bogat și minunat ca și biserica, de iscusii meșteri care se chemau Marin și Preda ⁴⁾. În acest timp Brâncoveanu dădu în două rânduri pe la mănăstire: în 1695, la Sân-Petru, când se află viitor dela Cladova, unde-l poruncise de zor Împărăția, spre întocmirea cetății de acolo ⁵⁾ și în 1697, la 18 Septemvrie, când împreună cu toată casa Mării sale, cu boerimea și alaltă slujitorime, putu da, în sfârșit, slavă lui Dumnezeu că au găsit mănăstirea de tot gătită ⁶⁾.

Șapte ani incheiați s'a lucrat așa dar la

Hurezi, cu mare stăruință și străduință, cu multă pricepere și dibăcie și cu destulă jertfă și cheltuială, până ce biserica cu cele trei rânduri de locuințe în două caturi, ce-o adăpostesc la miază-noapte, apus și miazăzi, cu paraclisul și cu clopotnița fură isprăvite așa precum gândise și râvnise piosul și bogatul lor ctitor.

II.

Meșterii. — Ispravnicii cei mici. — Ispravnicii cei mari. — Familia ctitorului. — Neamul boerilor din Brâncoveni și Domnii înrudiți. — Neamul boerilor Cantacuzini și Domnii înrudiți. — Arhimandritul Ioan.

Spre pomenirea și lauda tuturor celor ce au contribuit la săvârșirea sfântului lăcaș, dela cel mai mic până la cel mai mare, meșterii sus amintiți zugrăviră, din poruncă domnească, în slonul sau pridvorul bisericii ⁷⁾, la stânga ușii de intrare: mai întâi pe cei trei iscusii meșteri, Istratie lemnarul, Vucașin Caragea pietrarul și Manea vătaful de zidari ⁸⁾; apoi, deasupra lor, pe cei doi ispravnici mai mici ai lucrărilor, pe Badea Părcălabul și pe Apostol Vornicul ⁹⁾; în sfârșit, lângă aceștia și mai spre ușe, pe Cernica Știrbei biv vel Armaș ¹⁰⁾, ispravnicul cel mare în urma Părvului Cantacuzino vel Stolnic. Iar în tinda bisericii, pe perețele dela răsărit, de-a dreapta, treisprezece portrete, în prețioase veșminte de brocard cusut în aur și argint, înfățișează, într'un prea frumos tablou, pe ctitorul în-

¹⁾ Iorga, *Inscripții* I, 185—6.

²⁾ *Cronica lui Radu Grecianu*, 60.

^{3—4)} Iorga, *ibidem*, 184—5.

⁵⁾ *Cronica lui Radu Grecianu*, 65.

⁶⁾ *Ibidem*, 83.

⁷⁾ Identificarea a fost bine stabilită de d. Iorga, *Inscripții* I, 84. Cuvântul apare, ce e dreptul, rar în inscripții (câci afară de Comana — *Inscripții*, I, c. —, se mai găsește la Mărcuța — *ibidem*, 83 —, la Valenii-de-Munte — *ibidem* II, 232 — și la Câmpulung — Șincai, *Cronica*, ed. 2-a, I, 394), totdeauna însă cu înțelesul de pridvor, — adică locul acoperit, pus pe coloane de piatră și deschis, din fața bisericii, care, către sfârșitul sec. XVII, a capătat o importanță deosebită în construcția bisericilor noastre. Poporul și azi (cel

puțin în județul Dâmbovița) numește slon un șopron învălit, pus pe furci și având pereții deschiși (com. d-lui V. Drăghiceanu). Astfel trebuie înțeles și «slonul dela Troian» (Iorga, *Stud. și Doc.* XIV, XXIV) și «slonul de piatră» dela vechiul han dela poalele muntelui Zamura, jud. Prahova, de pe valea Cerașului, care, dărâmat pe la 1788, a dat nume satului din apropiere *Slon* (com. Cerașu, pl. Teleajin). Origina slavă a cuvântului e arătată, după Miklosich, de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Frankfurt 1879, 348. Cf. și Hasdeu, *Cuvente den bătrâni* I, 302.

⁸⁾ Ilustrația 1, No. 1, 2 și 3. Descrierea acestor portrete ca și a tuturor celor ce urmează se face la sfârșit în art. «Portretele murale dela Hurezi».

⁹⁾ Ilustrația 2, No. 1 și 2. — ¹⁰⁾ Ilustrația 3.

suși, pe Constantin-Vodă Brâncoveanu ¹⁾ cu toată casa lui: Marica Doamna²⁾, cu cei patru feciori: Constantin, Ștefan, Radu și Mateiaș³⁾ și cu cele șapte fete: Stanca, Maria, Ilinca, Safta, Ancuța, Bălașa și Smaranda⁴⁾.

Cum însă Brâncoveanu «mai vrut-au, între altele, ca și dunga cea mare, bătrână și blagorodnică a neamului său, atât despre tată, cât și despre mumă, să se zugrăvească într'această desfătă, frumoasă și iscusită tindă, spre slava și nemoarta pomenire a tot bun și prea blagorodnic neamului său»⁵⁾, — meșterii, urmând dorinții, mai zugrăviră, tot în tinda bisericii, pe păretele dela apus, de o parte și alta a intrării: de-a dreapta, neamul despre tată al Domnului, boerii Brâncoveni: (David Postelnicul = strămoș, Preda biv vel Vornic și jupâneasa lui Păuna = moși, Papa Postelnicul și jupâneasa lui Stanca = părinți, Ancuța = soră, Matei și Barbul = frați și Constantin-Vodă însuși, ca copil)⁶⁾, înșirând, pe păretele dela miazăzi, între cele trei ferestre⁷⁾, pe membrii încoronați, Basarabi, ai acestui neam⁸⁾, — pe Laiot⁹⁾, — pe Neagoe¹⁰⁾ și pe Matei-Vodă¹¹⁾; iar de-a stânga, neamul despre mumă al Domnului, boerii Cantacuzini (Constantin Postelnicul și jupâneasa lui Ilinca = moși, Drăghici biv vel Spătar, Constantin biv vel Stolnic, Matei biv vel Agă, Mihai biv vel

Spătar și Iordache biv vel Spătar = unchi, Marica, Ancuța, Ilinca = mătuși, Stanca = mumă și Bălașa = mătușe)¹²⁾, înșirând, pe păretele dela miazăzi, asemenea între ferestre¹³⁾, pe membrii încoronați, Basarabi, ai acestui neam¹⁴⁾, — pe Șerban-Vodă Cantacuzino¹⁵⁾, pe Constantin-Vodă Cărmănuș¹⁶⁾ și pe Radu-Vodă Șerban¹⁷⁾.

Între aceștia, Brâncoveanu porunci să se facă loc de cinstite celor două obaze, cari stăruiră și se străduiră mai mult pentru înălțarea bisericii: lui Părvu Cantacuzino vel Stolnic¹⁸⁾, întâiul ispravnic al mănăstirii, al cărui chip fu zugrăvit lângă acel al unchiului său Șerban-Vodă și lui Ioan Arhimandritul și Egumenul¹⁹⁾, al cărui chip fu zugrăvit lângă acel al lui Laiot-Vodă Basarab, deasupra locului unde i se deschise mai târziu mormântul.

Astfel biserica mănăstirii Hurezi fu împodobită și zugrăvită, ca nici o alta asemenea în întreaga țară, cu numeroase și prețioase portrete murale de osebită valoare artistică și de înaltă valoare istorică.

III.

Schitul sf. Ioan Botezătorul. — Biserica Bolniții. — Schitul sf. Apostoli și al sf. Ștefan. — Mănăstirea dela Polovragi. — Metohul sf. Nicolae din Târgoviște. — Biserica din Râmănești.

Când biserica fu terminată, mănăstirea

¹⁾ Ilustrația 4, No. 1. — ²⁾ *Ibidem*, No. 2.

³⁾ *Ibidem*, No. 3, 4, 5 și 6.

⁴⁾ *Ibidem*, No. 7, 8, 9, 10, 11, 12 și 13. — Date asupra fiilor și ficelor lui Brâncoveanu la Șt. Grecianu, *op. cit.*, 267—270 și 282—85.

⁵⁾ Iorga, *Inscripții* I, 185—6.

⁶⁾ Ilustrația 5, No. 1—2 și 3—4 și 5—6—7 și 8—9. — Cu privire la Ancuța, d-l Șt. Grecianu crede că e fata mai mică (nemăritată) a Papei vel Log. ot Greci și soră cu Păuna, soția lui Preda Brâncoveanu vel Vornic. (*Cronica lui Radu Grecianu*, 256 anexa 1). Dar pomelnicul mănăstirii Hurezi (ms. Acad. Rom., No. 1396), scris în 1699, menționează o soră a lui Constantin-Vodă, Ancuța, care, dacă a existat, nu poate fi decât cea zugrăvită aci.

⁷⁾ După cum se vede în ilustrația 15.

⁸⁾ Pentru această înrudire, v. tabela genealogică și articolul d-lui General P. V. Năstuțel în *Literatura*

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.

și *Arta română* IX (1907), No. 7—12. Tot acolo date despre boerii din Brâncoveni.

⁹⁾ Ilustrația 6.

¹⁰⁾ Ilustrația 7.

¹¹⁾ Ilustrația 8.

¹²⁾ Ilustrația 9, No. 1 și 2—3, 4, 5, 6 și 7—8, 9 și 10—11—12. Date despre Cantacuzini se înțelege mai întâi în *Genealogia familiei*, ed. citată și la Iorga, *Despre Cantacuzini*, București 1902.

¹³⁾ Ilustrația 15.

¹⁴⁾ Înrudire prea bine cunoscută — prin căsătoria lui Constantin Postelnicul Cantacuzino cu Ilinca, fiica lui Radu-Vodă Șerban.

¹⁵⁾ Ilustrația 10. — ¹⁶⁾ Ilustrația 11.

¹⁷⁾ Ilustrația 12.

¹⁸⁾ Ilustrația 13.

¹⁹⁾ Ilustrația 14. Inscripția acestui portret ar indica o refacere.

întemeiată și viața monahală întocmită, bătrânul dela schitul sf. Ioan Botezătorul,

3. Cernica Știrbei.

ale cărui ultime ruine se mai văd încă și

azi deasupra Hurezilor, Egumenul Ioan își oferi ctitoria moșilor și părinților săi, la 20 Mai 1695, tânărului cocon domnesc, lui Constantin, feciorul prior al lui Vodă-Brâncoveanu ¹⁾. Iar un an mai apoi, ajungând la vreme de mare slăbiciune, socoti că e mai bine s'o închine însăși brâncoveneștii ctitorii, — «sfintei și dumnezeestii mănăstiri dela Hurezi... și părintelui Ioan Arhimandritul» ²⁾.

În acest timp Marica, luminata Doamnă, ctitoră a atâtor alte biserici și mănăstiri ³⁾ — «râvnind și urmând în toate bunele fapte prea înălțat soțului său Io Costandin Basarab Voevod» — precum acesta «biserica cea mare în cinstea marilor Împărați și sfinți Costandin și Elena din temelie o au ridicat și înfrumusețat», așa și ea «în slava de Dumnezeu născătoarei Fecioare și Stăpânii noastre», au înălțat, cu dintr'al său, în partea de răsărit a mănăstirii, biserica Bolniții, care fu terminată de zidit la 1696, iar de zugrăvit, trei ani mai pe urmă, în 1699, meșteri fiind cunoscuții Preda și Nicola ⁴⁾.

Pre pilda stăpânilor săi, Arhimandritul Ioan — «văzând că aceste ale lumii toate ca o umbră se mută și neavând în urmă pe nimene — ca să nu fie de tot uitat și să nu rămână ca pomul cel fără de roadă» ⁵⁾, — înălță și el, cu voe și cu ajutor dela domnie, la 1698, în pădurea de deasupra mănăstirii, întru slava lui Dumnezeu și pohvala prea vestiților și marilor Apostoli Petru și Pavel, un schituleț, pe care, isprăvindu-l de zugrăvit în 1700 ⁶⁾, doi ani după aceea, îl închină mănăstirii Hurezi, printr'o scrisoare, în care, între altele, mult se rugă «de Hs. iubitorii ctitori și năstavnici, care de pre noi veți veni: când ați vedeă că rămâne acest schitișor la vre-o lipsă de cevaș, au a să strică ceva, au din zid, au

¹⁾ Iorga, *Studii și Documente XIV*, VII.

²⁾ Idem, *ibidem*.

³⁾ V. pentru ele, *Cronica lui Radu Grecianu*, 228.

⁴⁾ Pisania la Iorga, *Inscripții I*, 192.

⁵⁾ Iorga, *Studii și Documente XIV*, VI.

⁶⁾ Pisania la Iorga, *ibidem*, V nota 2.

din acoperiș, au din ce s'ar strică și i-ar lipsi, cu milă vă rog ca să fiți cu doință a ajută să se direagă, — că oricine va di-rege și va milui cu mine întru pomenire va fi » ¹⁾.

standin Băsărab-Voevod», înălță, cu chel-tuiala sa și cu grija Egumenului Ioan, la 1703, în partea din spre apus a mănăstirii, dincolo de apa Hurezilor, peste râu, un schi-tuleț, pe care — hărăzindu-l întru a vâr-

4. Familia Domnului-ctitor.

În sfârșit, «prea luminatul Ștefan Brân-coveanu, fiul prea blândului Domn și oblă-duitor a toată țara Ungro-Vlahiei, Io Con-

hovnicului între mucenici sf. Ștefan slă-vire — îl închină de asemenea mănăstirii părintelui său ²⁾.

¹⁾ Iorga, *Studii și Documente XIV*, VI.

²⁾ Iorga, *ibidem*, V (după Enăceanu, *Vizite*, 46).

Lângă aceste trei schituri, Hurezii avură tot atâtea metoașe: mănăstirea Polovragi din Gorj, biserica sf. Nicolae, azi Geartolu, din Târgoviște și biserica din Râmești.

Cea dintâi fu închinată Hurezilor la 1693, mai bine de cincizeci de ani dela fondarea ei, de Constantin-Vodă Brâncoveanu, care, după rugămintea lui Dositei Notară, Patriarhul Ierusalimului, și a nepoților bătrânului ctitor Danciu Părăianu Postelnicul, se învoi a o răscumpără dela Sf. Mormânt, unde ea fusese închinată încă dela 1648, cu 1500 taleri și cu condiție ca acești bani să slujească la înoirea și săvârșirea chiliilor dela sf. Gheorghe din București¹⁾. «Și au rămas — zice marele hrisov de danie al Hurezilor — mănăstirea dela Polovragi cu toate satele și moșiile și cu toți rumânii și alalte, mult puțin ce să va mai află, ca să fie împreună metoh la sfânta mănăstire a domnii mele dela Hurezi»²⁾.

Biserica sf. Nicolae, zisă Geartolu, din Târgoviște³⁾, rezidită și înzestrată de Pascalie marele Vornic al târgului de acolo, a fost închinată mănăstirii Hurezi de fiul acestuia, de Atanasie Monahul, fost în mirenire Andronache Postelnicul, care — zice hrisovul de închinare — «s'au întâmplat din bună voia lui a fi mergător la Veneția, poftind ca să umble pentru învățatură. Și după ce au mers într'acele părți, poate fi cunoscând ale lumii că sunt toate deșarte și întru nimic, au lăsat deoparte alte socoteli și nevoițe ale învățaturii și și-au întemeiat tot gândul spre folosul și mântuirea sufletului său, îndemnându-se mai mult se vede din voia lui Dumnezeu a să îmbracă în cinul călugăresc»⁴⁾.

Biserica din Râmești fu închinată mănăstirii la 1703 Decemvrie 21 de moșnenii de acolo, — rude ale fostului Metropolit Ștefan al lui Matei-Vodă Basarab⁵⁾.

Aceste sunt așa dar schiturile și metoașele ce țineau și ascultau de bogata și frumoasa ctitorie brâncovenească dela Hurezi.

IV.

Zestrea mănăstirii. — Proprietățile și privilegiile. — Adaosurile noi. — Odoarele și obiectele bisericești. — Mănăstirea — Stavropighie. — Morminte brâncovenești la Hurezi.

Încă pe când mănăstirea eră în curs de lucrare, Brâncoveanu îi închină, rând pe rând și cu bogată dărnicie, o sumă de proprietăți și privilegii, pe cari le întări, după datină și lege, cu zapise și cărți domnești⁶⁾. Pe toate însă le confirmă din nou cu marele său hrisov de danie din 1695 Aprilie 25, pe care-l dădă mănăstirii și Egumenului Ioan Arhimandritul⁷⁾. Iată după acest hrisov din ce se alcătuiă zestrea mănăstirii, până la data mai sus arătată.

Moșii: în Hurezi, satul întreg, cumpărat dela jupâneasa Stana Chiurciubășoae și dela fiu-său Matei Postelnicul din Drăgoești; în Râmești, partea rămasă dela Preda Vornicul Brâncoveanu, moșul Domnului; în Șirineasa, părțile cumpărate dela Isar și feciorii lui, dela Radu Logofătul și frații lui, dela Ghioca și Udrea Slăviteștii și dela jupâneasa Stana și fiu-său Matei Postelnicul; în Sălcuța⁸⁾, partea cumpărată dela Drăghici, Constantin, Manta și Pârvu, feciorii Mantei Vistierul din Câmpina; în Runcu, partea cumpărată dela Pană Lo-

¹⁾ Actele în monografia d-lui A. Ștefulescu, *Polovragii*, București 1906, 62 sq.

²⁾ Căprie la Acad. Rom., ms. No. 2206.

³⁾ V. despre ea, V. Drăghiceanu, *Călăuza monumentelor istorice din jud. Dâmbovița*, Târgoviște 1907, 19—20 și Iorga, *Inscripții II*, 355.

⁴⁾ Doc. din 1712 Mai 23, în căprie la Acad. Rom., ms. No. 2188. — În acest ms. se mai găsește o prea

frumoasă scrisoare, din Sf. Munte, a lui Atanasie Monahul cătră Brâncoveanu cu privire la această închinare.

⁵⁾ Iorga, *Studii și Documente XIV*, VIII.

⁶⁾ Menționate mai toate la Iorga, *ibidem*, X—XI.

⁷⁾ Ms. citat la Acad. Rom., No. 2206, după care s'au scos toate datele înșirate mai jos.

⁸⁾ Schimbată mai târziu cu Recea.

gofătul și fiu-său Mihai; în Slăvitești, partea închinată de jupâneasa Stana Chiurci-bășoae și de fiu-său Matei Postelnicul Drăgoescu; în Oteești, jumătate de sat, cumpărat cu banii Brâncoveanului de Ioan Arhimandritul dela Staico, feciorul lui Pătru Clucerul Milesco, și jupâneasa lui Păuna; în Baia-de-Fer, satul întreg, cumpărat dela jupâneasa Stana și fiu-său Matei Postelnicul; în Puțuri, partea cumpărată dela moșnenii de acolo; în Gioroc, partea cumpărată dela jupâneasa Dumitrana și fiu-său Dăicu, feciorul Papei Păharnicul Buicescu; în Bratovoști, partea cumpărată dela aceiași; în Belciugatul, partea închinată de Apostol Clucerul din Poenari și jupâneasa lui Păuna și părțile cumpărate dela Gruia, Vlădila, Dumbravă și alții și dela Maria, femeia lui Nan Săpunarul; în Cojești, din jos de Belciugatul, părțile cumpărate dela Vlad Stegariul și dela Neagu Armașul Corbescu ¹⁾; în sfârșit toate moșiile ce alcătuiau zestrea mănăstirii Polovragi.

Vii: în dealul Suteștilor, răzoarele dăruite de Giura și frate-său Marico și cele cumpărate dela Pârveu Voicescu; iar în dealul Troianului viile cumpărate dela Stan și feciorii lui, dela Tudor și soru-sa Vlădaia și dela Lazăr Părcălabul din Budești.

Privilegii: vama domnească dela Cerneți, Dii și Bistrița, tot al treilea ban, după cum se va vinde dela domnie; mertic de sare dela vel Ocnă, pre an bolovani mari 150; vinăriciul dela Sutești, Gârdești, Crețeni, Zlătărei — în Vâlcea, Puțuri, Gioroc, Bratovoști, Căcaleți — în Dolj, Negoști și Mogoșani — în Gorj, «ca să aibă a lua dela toți câți vor avea vii într'aceste dealuri, care vor fi dând la domnie, din zece vedre o vadră». — Pe lângă aceste hrisovul mai enumără o sumă de sălașe de țigani, cumpărate dela Marta Călugărița Păușasca și noru-sa Aspra Clucereasa, dela

Stoian din vel Ocnă și femeia lui Marica și dela Constantin, feciorul lui Matei Postelnicul Cepturoianu.

Dar Brâncoveanu nu fu îndestulat cu atâta. Mănăstirea, care, potrivit gândului său, avea să mearse de-alungul veacurilor amintirea neamului său străvechiu și ales și a domniei sale strălucite și bogate trebuia să fie înzestrată, dacă nu mai mult, cel puțin atât cât cele mai bogate mănăstiri domnești ale țării. De aceea el — necruțându-și bogăția cea vremelnică — au mai adăos: moșii în Folești, Fometești, Vâncioiu, Negrești, Jdegla, Rotunda, Ciuperceni, Cimbroya, Popești și Aninișul, unde erau ocnele de sare dela Jitioara; vii în Pitești, la gura Izvoranilor; munții Bălescul și Bărcheșul; vamă din târgul dintre Sântă-Mării dela Craiova; mertic de sare dela Slănic și Telega; mulți meșteșugari scutiți cu pecetluituri domnești, asemenea numeroase sălașe de țigani ²⁾.

Pe lângă aceste, mănăstirea mai posedă moșie în Cernătești și Străjești dela Constantin Buzescu Cepturoianu, o jumătate de sat din Bărzoteni dela Dumitru Buicescu, vinărici dela orașenii din Râmnic, han în Craiova, pivnițe și case de locuit la metohul din Târgoviște și la Ocnele-Mari ș. a. ș. a. ³⁾.

Dar, afară de această bogată zestre de întreținere, mănăstirea dela Hurezi căpăta dela ctitorul său numeroase și prețioase obiecte și obiecte bisericești. Clopote, aduse din alte locuri, turnate în țară sau făcute în străinătate; scaune domnești, arhieresti și iconostase, cu mult meșteșug lucrute și săpate; policandre, sfeșnice, cruci și candelă de aramă și de argint; triptice și icoane, zugrăvite pe lemn, pe cristal și pe os, îmbrăcate în tocuri de argint suflat cu aur și împodobite cu pietre scumpe; sicrie de moaște, chivoturi, potire, engol-

¹⁾ Schimbate mai târziu cu Craiovița.

²⁻³⁾ Iorga, *Studii și Documente XIV*, XI — XII.

pioane, discuri, ripide, cruci, tipsii, anafor-
nițe, cadelnițe, cățui, cărji, tase, cane, cupe,

ligran, cu medalioane și icoane în fildeș și
sided, reprezentând mai ales pe sf. Împă-

5. Neamul boerilor din Brâncoveni.

paftale, pahare și lingurițe, tot de argint și
aur, lucrate cele mai multe à jour și în fi-

rați Constantin și Elena și emblemele țării;
aere, pocrovețe, perdele, dvere, poale de

coane, sacose, omofoare, rucavițe, epitrafire, bedernițe, cingători etc. de serasir, de taftă și de urșinic, cusute cu fir de aur și argint și bătute cu diamanțele, mărgăritare, rubine și smaragde de mâinile măestrelor ale domnițelor și jupânițelor ce lucrau în camerele Doamnei; în sfârșit cărți de slujbă și de lectură bisericească, legate în scoarțe îmbrăcate în argint și poleite cu aur ¹⁾.

Se înțelege dar, că, cu astfel de averi și cu așa odoare, mănăstirea dela Hurezi, putea dela început chiar să rivalizeze cu cele mai vechi, mai bogate și mai bine înzestrate ctitorii domnești ale țării. Trebuia dar ceva care să ridice noua mănăstire brâncovenească deasupra tuturor. Și ctitorul găsi mijlocul de a-și înălța mănăstirea la rangul de stavropighie, făcând-o independentă, de sine stătătoare, autocefală, cum nu mai era alta în țară și cum numai câteva erau în toată creștinătatea răsăriteană.

«Prin *gramata* patriarhală din Februar 1702 — scrie d. Iorga — Hurezul era declarat «slobod» de orice amestec bisericesc ierarhic și de orice înrăurire din partea mirenească: Mitropolitul Țării-Românești, care, înțelegându-se cu ctitorii, numia și schimbă pe Egumeni, în orice ținut, și chiar în Oltenia, după judecata, placul sau interesul lui, n'avea ce să caute aci; Episcopul de Râmnic era un oaspete, primit cu cinste, ce e dreptul, ca un Arhiereu, poftit totdeauna la hram, bine hrănit și dăruit, dar nu un supraveghetor cu dreptul de a cercetă și porunci; Boerii n'au de lucru aice și același lucru se înțelege, firește, și despre Domn, când el n'ar fi din sânge brâncovenesc. Călugării își aleg Egumenul

ce vreau, «cu știrea și cu socoteala» a celui sau a celor cari înfățișează nearzal Întemeietorului. Patriarhia chiar n'are să trimeată nici căpitenie, nici încasatori, nici

6. Laiot-Vodă Basarab.

socotitori ai veniturilor. Ca să se vădească legătura dintre dânsa și noua stavropighie

¹⁾ Cea mai mare parte a acestor odoare s'au depus la Muzeul național de antichități, unde ele se pot vedea (după *Catalogul Muzeului național de antichități* din București, publicat de Gr. Tocilescu, ediție prescurtată, București 1906, 102 sq.: No. 1,

10, 11, 17, 38—40, 46—51, 67—8, 82, 118, 132—5, 163, 166, 191, 206, 209—210, 238; 124 sq.: No. 3, 25, 27—8, 75, 83, 108, 117 119—127; 147 sq.: No. 21, 22, 27—29), parte se păstrează în tezaurul mănăstirii, iar câteva se mai întrebuințează în serviciul divin.

munteană, aceasta va trimite numai un dar anual, care nu stă măcar în bani, ci în ceară, 30 de ocă, într-un semn de supunere după obiceiul stavropighiilor¹⁾.

Și acest așezământ «până la sfârșitu lumii să fie și să se numească, și de toți să fie cunoscută patrierșeasca stavropighie, — în număr și în rând cu alte stavropighii patrierșești», — scrie într-un loc pomenita gramată patriarhală²⁾.

Așa-și zidi, așa-și înstări și așa-și întări cel mai bogat în avere și cel mai strălucit în măreție Voevod al Țării-Românești fundația ce 'n gândul său trebuia să fie necropolă domnească, în care să se deschidă, rând pe rând, mormintele tuturilor alor săi, sub ochii plângători și inimile îndurerate ale urmașilor — din neam în neam... Dar soarta a tot hotărîtoare se vede că vrîu altfel. Căci, pentru întreg neamul brâncovenesc, un singur mormânt numai s'a săpat la Hurezi: —

mormântul Doamnei Ancuții, soția Contelui Nicolae de Rossetti³⁾, care, mu-

rind la Brașov în 1730 Aprilie 12, fu adusă în țară și îngropată la ctitoria părintelui său, scrie Istoria bisericii Șcheilor⁴⁾ din orașul săsesc dela graniță.

7. Neagoe-Vodă Basarab.

V.

Ioan Arhimandritul. —
Dionisie I Polovrăgianul. —
Dionisie II Bălăcescu. —
Rafail Ieromonahul. — Pa-
homie Polovrăgianul. —
Ghermanò Arhimandritul.
— Ioanichie I și Doroftei. —
Hrisant și Ioanichie II.

După năruirea neamului brâncovenesc, mănăstirea rămase pe seama Arhimandritului Ioan, Egumenul ce am văzut că condusesese și supraveghiase lucrările pentru zidirea ei și a schiturilor dimprejur. El își îndeplini slujba spre osebita mulțumire a Domnului său. Căci iată ce mărturisește acesta într-o scrisoare a sa din 1705: «De când s'au așezat egumen și purtător de grije, nimic lucrul în slab n'au lăsat, ce cu toată nevoița s'au aflat de au isprăvit lucrările toate câte a fost pre lângă mănăstire ne-

isprăvite. Și au făcut împrejurul mănăstirii schituri, precum se văd de față. Și

¹⁾ Iorga, *Studii și Documente* XIV, VII—IX.

²⁾ Iorga, *ibidem*, 8.

³⁾ V. asupra acestuia și a familiei sale broșura d-lui Șt. Grecianu, *Contele Nicolae Rossetti*, Bucu-

rești 1903 (din *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, a. V, vol. IX, fac. II).

⁴⁾ St. Stinghe, *Istoria bisericii Șcheailor Brașovului*, Brașov 1899, 90.

multe moșii au cumpărat sfintei mănăstiri din venitul mănăstirii, precum arăt tot anume în hrisovul domnii mele »¹⁾). Această bună purtare de grije făcù pe Brâncoveanu să încredințeze Eghemenului său dela Hurezi și alte lucrări. Astfel, la 1706, din porunca Doamnei Marica, el fù ispravnic la zidirea mănăstirii de la Surpatele ²⁾, iar la 1715, din porunca urmașului lui Constantin-Vodă, ispravnic la rezidirea mănăstirii Dintr'un lemn ³⁾

De sine înțeles dar, că mănăstirea în fruntea căreia se găsea un astfel de zelos și vrednic bărbat puțin merge destul de bine și după tragedia din 1714. Curând însă împrejurările veniră s'o clatine. Căci trecerea Olteniei în stăpânirea Imperialilor, aduse mănăstirilor din ținuturile ei, două lovituri: una din partea Domnului din București, care luă pe seama domniei toate privilegiile și veniturile ce ele aveau în țara de dincoace de Olt, iar alta din partea noilor Stăpânitori, cari, în zelul și dorința lor de a face noi orândueli politicești

și bisericești, se amestecară, peste datină și cădintă, în administrarea averilor mănăstirești ⁴⁾.

Hurezii pătimiră deci și ei: pierdură ve-

niturile ce aveau dincoace de Olt și suferiră amestecul Imperialilor în administrația lor, — cu toate că erau stavropighie ⁵⁾. În urma stăruitoarelor rugăciuni ale văduvei citorese și ale zelosului eghemen, Ion-Vodă Mavrocordat întoarse mănăstirii veniturile ce e atrăgea din Țara-Românească ⁶⁾. O parte din ele apucaseră însă a se irosi, — întrebuințate fiind pe seama domniei și a nevoilor țării ⁷⁾. Astfel rostul gospodăresc al Hurezilor se sdruncină, ales că și Imperialii îi încălcară oare-cari proprietăți, pricinuindu-i simțitoare pagube ⁸⁾. Silît deci de aceste împrejurări, Arhimandritul Ioan făcù oarecari schimbări și înnoiri în administrația averii mănăstirești ⁹⁾.

De acest fapt profitară, ca totdeauna și ori-unde, nemulțu-

miții, cari, grupându-se în jurul unui bogat și ambițios călugăr, numit Ilarion, de fel

8. Matei-Vodă Basarab.

¹⁾ Iorga, *Studii și Documente* XIV, XVIII.

²⁾ Iorga, *Inscripții* I, 182.

³⁾ Idem, *ibidem*, 181.

⁴⁾ N. Dobrescu, *Istoria Bisericii române în Ol-*
Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.

tenia, 1718—1739, București 1906, 20 sq.

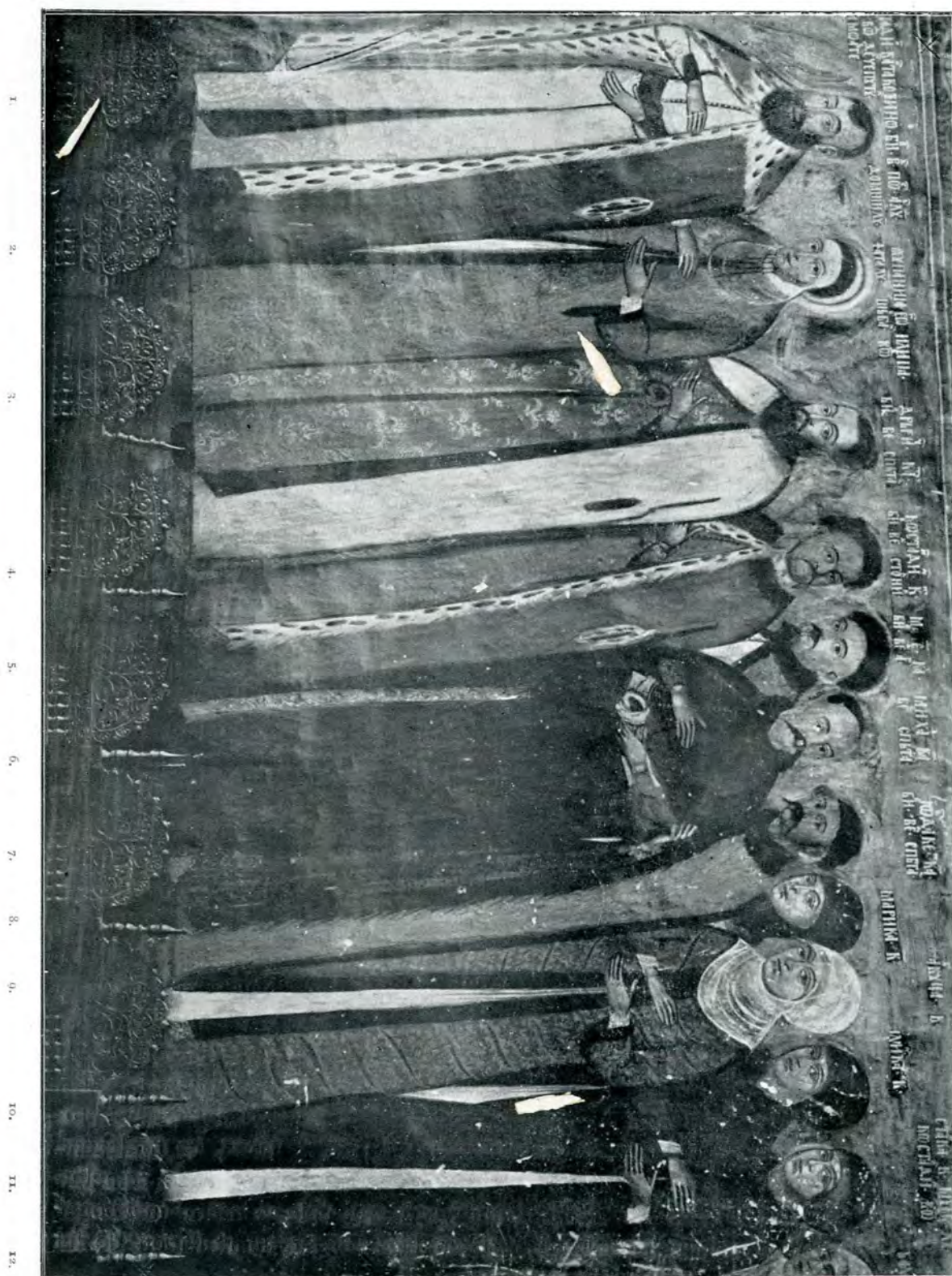
⁵⁾ Iorga, *ibidem*, XIX—XX.

⁶⁾ Idem, *ibidem*, XVII.

^{7—9)} Idem, *ibidem*, XX.

din Vidin, pârîră pe bătrânul egumen că- grijă, după trebuință și cuviință, zestrea

9. Neamul boerilor, Cantacuzini.

tre chesariceasca Administrație, cum că, bolnav și neputincios fiind, nu mai poate

mănăstirii, care— strigau ei — se irosește pe zi ce merge. Maria Doamna Brânco-

veanca sprijini prin reclamațiunile ei personale ¹⁾ pârile lui Ilarion, care, mituind în dreapta și în stânga, și pe călugări și pe Administrație, izbuti să fie așezat proigumen al mănăstirii în Decemvrie 1724²⁾.

El eră să fie numit chiar egumen, când risipa ce făcù în câteva luni mănăstirii, ridică pe toți împotriva-i. Administrația, luând din nou în cercetare cestiunea, hotări, în Februarie 1726, izgonirea lui Ilarion ³⁾. Astfel bătrânul Arhimandrit ajunse iarăși în fruntea mănăstirii. Dar pentru prea puțină vreme. Căci, peste câteva luni, în Iunie acelaș an, își dădù sufletul în mâinile Domnului, îngropat fiind în mormântul ce-și pregătise în tinda bisericii, sub lespedea al cărui epitaf în stihuri însuși și-l compusese ⁴⁾.

După moartea Arhimandritului Ioan, egumenia Hurezilor o luă Dionisie, năstavnicul dela Polovragi, care fù întărit de împărăteasca Administrație la 11 Iulie 1726⁵⁾. Bătrân și puțin stăruitor, cum pare a fi fost însă, el nu putù aduce îndreptare în situația grea și scăzută în care ajunsese mănăstirea, prin cheltuelile provocate de turburările lui Ilarion și bătrânețele întâiului egumen. Se mulțumì deci a mărturisi că nu vede nici un mijloc de îndreptare — mănăstirea fiind «vândută și petrecută» cum e mai rău ⁶⁾ — și a lăsa totul pe sama urmașului său, care norocul făcù să fie nu numai un vrednic egumen, ci și un adevărat ctitor.

Acesta era un fecior de boernaș. Cunoștea bine rosturile mănăstirii de oarece se călugărise de tânăr la Hurezi. Se chemă Dionisie Bălăcescu și eră fiul lui Fota Căpitanul și al soției sale Stanca ⁷⁾. El veni dela Strehaia, unde fusese numit egumen

de curând, la 15 Iunie 1734 ⁸⁾, înlocuì pe Iosif, care ținuse un an și jumătate — dela moartea lui Dionisie I Polovrăgianul până la 25 Mai 1735 ⁹⁾ — locul de egumen și

10. Șerban-Vodă Cantacuzino.

păstori aproape o jumătate de veac mănăstirea, care îi datorește mult și multe.

¹⁻²⁾ Iorga, *ibidem*, XX; Dobrescu, *op. cit.*, 38—40.

³⁾ Iorga, *ibidem*, XXII—XXIII; Dobrescu, *ibidem*, 42—44. Actele din arhiva Hurezilor, publicate de d. Iorga, modifică judecata făcută de d. Dobrescu în opera sa citată, cu privire la conflictul dintre Arhi-

mandritul Ioan și proigumenul Ilarion, și anume în favoarea celui dintâi.

⁴⁾ Publicat la Iorga, *Inscripții* I, 189—190.

⁵⁻⁶⁾ Iorga, *Stud. și Doc.* XIV, 49 și XXVI—XXVII.

⁷⁻⁹⁾ Idem, *ibidem*, XXVII și pomelnicul mănăstirii.

Noul egumen nu avu însă un rol însemnat numai în viața din lăuntru, restrânsă, a mănăstirii, ci și în viața din afară, generală, a Bisericii Oltenie. Căci el fu un serios candidat la scaunul episcopal după moartea lui Inocențiu ¹⁾, luă parte la mișcările politice, cari scoaseră Bănatul Oltean de sub stăpânirea Imperialilor și întretinură bune legături de prietenie duhovnicească cu Episcopii de Râmnic, în special cu Grigorie Socoteanu, cunoscutul și harnicul editor al cărților noastre bisericești ²⁾. Cum însă pe noi ne interesează aci numai rolul său de păstor al Hurezilor, trebuie să trecem peste toate aceste și să revenim la egumenatul său, în care — cum ziceam mai sus — și-a câștigat merite de adevărat ctitor. Căci iată ce ne spune însuși în ultima-i diată din 1783:

«Afară din mănăstire, câte schituri sânt și câte sfinte biserici pe la moșii, toate eu le-am acoperit. Și sfânta mănăstire de trei ori o am acoperit. Și am zidit biserică de piatră din temelie, și am răscumpărat moșii ce au fost vândute de alți igumeni, și am cumpărat eu moii, și

am făcut casă, și am hotărît toate moșii-le...» ³⁾. Între aceste îmbunătățiri și înouri se numără, în primul loc, minunatul foișor, ridicat de el la 1753, în stânga paraclisului,

la vechea stăreție, care foișor, ca sculptură și decorațiune în piatră, este, în felul său, o podoabă unică în toate mănăstirile noastre ⁴⁾.

Cu toate aceste, Dionisie nu fu nici el scutit de intrigi, neplăceri și suferințe. Căci încă dela 1747 — e drept pentru câteva luni numai — întâmpinăm ca egumen în locu-i pe un Ghenadie și mai apoi pe un Iosif; iar în 1768 ca proigumen pe Ștefan, egumenul de mai pe urmă al Bistriții, care, deși stete în fruntea mănăstirii numai nouă luni, aduse, prin purtarea sa, bătrânului proigumen multă scârbă și supărare. Căci, ucigându-se în timpul său doi Turci pe moșia mănăstirii dela Râmești și fiind tras la răspundere pentru omor, el fugi și lăsă pe bietul bă-

trân să plătească gloaba cu închisoare de mai multe săptămâni și cu mare amendă de bani ⁵⁾.

După atari întâmplări, cari fără îndoială

11. Constantin-Vodă Cârnu.

¹⁾ Dobrescu, *ibidem*, 116—118.

²⁾ Iorga, *ibidem*, XXIX—XXX.

³⁾ Idem, *ibidem*, 114.

⁴⁾ Idem, *Sate și Mănăstiri*, 317 și inscripția d acest foișor (Tocilescu, *Raporturi*, 39).

⁵⁾ Iorga, *Studii și Documente*, XXIX—XXX.

erau de natură a-l slăbi trupește și sufletește, Dionisie crezută că e bine să-și facă diata ¹⁾, în care luă dispozițiuni pentru o mare și aleasă înmormântare. Dar el mai trăi casă-șifacă, după șase ani, o a doua diată ²⁾ și, după alți șase, o a treia. Aceasta, cea din urmă, poartă data 12 Martie 1783³⁾. Octogenarul egumen era într'adevăr pe pragul din urmă al vieții, căci puțin în urmă, el trecu în lumea celor drepi.

În locu-i, Ieromonahul Rafail, economul mănăstirii, rămase egumen al Hurezilor ⁴⁾. Păstor slab, el nu putu face față greutăților ce se ridicară asupra mănăstirii în timpul războiului dintre Turci și Germani dela 1789—91. Urmarea fu că biserica și mănăstirea se ticăloși, drepturile și privilegiile se perdură, iar proprietățile și averile se încălcară și uzurpară ⁵⁾. Astfel ajunsese bogata și strălucita ctitorie brâncovenească pe la 1790, — în epoca care se înseamnă prin o totală lipsă de interes pentru păstrarea și îngrijirea sfintelor lă-

cașuri dumnezeiești, fundații mănăstirești. Și îndreptare mulțumitoare nu găsiră Hurezii decât în vremea bunului Domn și ales gospodar Barbu Dimitrie Știrbei.

Pahomie, fost năstăvnic la Polovragi, ajuns egumen la Hurezi, pe urma lui Rafail ⁶⁾, se sili a mai îndreptă câte ceva din ceea ce lăsase slabul său predecesor. Începă prin a restaura ctitoria Doamnei Marica Brâncoveanca, biserica dela Bolniță, care pătimise mai mult dela Păgâni ⁷⁾. Moartea însă îl împedecă de a continua lucrările începute.

Lui îi urmă, la începutul anului 1795, Ghermanò Arhimandritul, un călugăr destul de învățat pentru vremea aceea, care era în bune legături de prietenie cu învățatul Episcop Iosif I al Argeșului ⁸⁾. Dar, administrației mănăstirești, Ghermanò preferă, se pare, pe clasicii greci și părinții bisericești. Cedă deci, la bătrânețe, locul său mai întâi lui

12. Radu-Vodă Șerban.

Ioanichie și apoi lui Doroftei ⁹⁾, care întreprinse — cu ajutorul bogatului boier Gri-

¹⁾ Idem, *ibidem*, 80 sq.

²⁾ Idem, *ibidem*, 94 sq.

³⁾ Idem, *ibidem*, 113 sq.

⁴⁾ Idem, *ibidem*, XXXIII.

⁵⁾ Idem, *ibidem*, XXXIII—XXXIV.

⁶⁾ Idem, *ibidem*, XXXIV.

⁷⁾ Idem, *Inscripții* I, 192—3.

⁸⁾ Idem, *Studii și Documente* XIV, XXXIV—XXXV.

⁹⁾ Idem, *ibidem*, XXXV.

gorie Brâncoveanu, strănepotul și ultimul coborâtor al marelui ctitor — însemnate lucrări de reparație la biserică, la mănăstire și la acareturile de pe moșiile ei ¹⁾. Astfel Ghermanò, care trăi până la 1829²⁾, văzù isprăvite, măcar în parte, lucrările întreprinse de vrednicul său urmaș.

Hrisant, care urmă lui Doroftei, fù asemenea un întreprinzător gospodăru și un bun econom. El avù parte a rămâne mai îndelung în fruntea mănăstirii, — până la 1854, adică mai bine de două decenii, apucând vremea lui Vodă-Știrbei, care arată o deosebită sollicitudine pentru Hurezi. Cu ajutorul acestuia și cu prisos din veniturile mănăstirii, cari crescuseră mult în timpul acela, prin extensiunea lucrărilor agricole, — Hrisant duse până la capăt lucrările începute de Doroftei, reparând, refăcând și rezidind mereu și în toate părțile. Astfel înălță clopotnița, construi foșoare noi, zidi, pe linia chiliilor dela miază-zi, în afară, dar în legătură cu mănăstirea, o mare clădire, în care se adăposti multă vreme — 26 de ani — spi-

talul județean ³⁾, și ridică în jur o sumă de acareturi trebuitoare gospodării din ce în ce crescând a Hurezilor.

Cu aceste primeniri și adaosuri, care schimbă mult fața mănăstirii, ales în partea dela miază-zi, a rămas până în zilele noastre biseculara ctitorie brâncovenească. Cetitorii, cari cunosc mănăstirea prin sine, pot căpăta încredințare despre aceasta din aquarela pictorului Freiwald reprodușă mai jos, care reprezintă starea Hurezilor la jumătatea secolului trecut — la 1850.

Ultimul egumen al mănăstirii fù Ioanichie Arhimandritul, dela care a rămas foisorul dela actuala stăreție ⁴⁾, necesitat de transformarea fostelor case domnești în arhondărie. Această lucrare, foarte simplă și puțin trainică, a alterat cu desăvârșire vechia construcție, umplând și astupând o bună parte din frumoasele arcade ale vechilor galerii din in-

cinta mănăstirii. În zilele acestui Ioanichie s'a desființat metania de călugări dela Hurezi, la 1862, făcându-se loc unei metanii de maice ⁵⁾.

13. Pârva Cantacuzino.

¹⁾ Idem, *ibidem*, XXXV și inscripția dela 1827 (Tocilescu, *Raporturi*, 35—6).

²⁾ Anul morții pe piatra din pridvorul bisericii.

³⁾ Tocilescu, *ibidem*, 28.

⁴⁾ Inscriptie în lemn la acest foisor.

⁵⁾ Tocilescu, *ibidem*, 27—8.

Așa dar Ioanichie, mort la 1875 și îngropat la Bistrița ¹⁾, unde fură strămutați cea mai mare parte a călugărilor săi, încheie seria egumenilor dela Hurezi, — serie însemnată prin împrejurarea că e unica poate în țară, alcătuită numai din Români băștinași. Grecii, cari au ruinat mănăstirile închinat, n'au putut pătrunde între zidurile stavropighiei dela Hurezi. Așa să și face, credem, că această mănăstire s'a păstrat mai bine de cât toate celelalte, căci a fost reparată totdeauna cu socoteală și chibzuială, iar odoarele nu i s'au vândut și nu i s'au înstrăinat...

VI.

Trecutul Hurezilor. — Soborul din 1719. — Haiducii în mănăstire. — Turcii la 1789. — Lavrentie Ieromonahul. — Încheiere.

În deosebire de alte mănăstiri cu viață de patru-cinci veacuri, Hurezii au îndărătul lor abia două sute de ani, din cari numai o jumătate cuprinși în epoca când mănăstirile noastre puteau însemna în analele lor evenimente politice și, mai ales, culturale. Căci e știut, cum că în sec. al XIX-lea vechiul lor caracter de lăcașuri de cultură în vremuri

liniștite și de apărare în vremuri vițoroase dispăre încetul cu încetul, până ce ele ajung să fie prefăcute în case de închisoare pentru făcătorii de rele și în aziluri de adă-

post pentru pierduții de minte. Așa Snagovul; așa Mărginenii, așa Cozia, așa Sărindaru și așa Hurezii, ale cărui ultime acte cuprind mărturii pentru internarea unor asemenea nefericiți²⁾.

Cu toate acestea analele mănăstirii Hurezi scot la iveală, pentru secolul al XVIII-lea, câteva evenimente de caracter mai general, cari merită a fi reținute.

Astfel, când în 1719 Administrația împărătească publică statutul noii organizații bisericești, care aducea însemnate schimbări în rosturile canonice și sociale de până atunci ale Bisericii Oltenie, — Episcopul Râmnicului, învățatul și meritosul Damaschin, adună la Hurezi pe căpitenele eparhiei sale, pentru a se sfătui și a hotări cele de făcut. Între

zidurile mănăstirii brâncovenești s'a dezbătut și s'a redactat așa dar cunoscutul memoriu din 29 Noemvrie 1719, pe care Biserica Olteană îl înaintă Cancelariei aulice din Viena, într-o susținerea drepturilor

14. Ioan Arhimandritul.

¹⁾ El își pregătise mormântul la Hurezi, în 1870.

²⁾ Iorga, *Studii și Documente* XIV, XXXVI.

și privilegiilor sale, cu dovezi convingătoare și hotărâtoare ¹⁾).

Apoi la 1738, când Dionisie II Bălăcescu se află în toiul lucrărilor sale de restaurare a Hurezilor, — cetate de plăeși și haiduci de peste Olt ale Căpitanului Duca, năvăliră asupra mănăstirii, pe care o cuprinseră, o jefuiră și o pârjoliră. Toată merindea și hrana, toate uneltele de muncă și gospodărie și tot materialul adunat pentru noile lucrări ale mănăstirii fură luate, nimicite și arse ²⁾).

În sfârșit, în timpul războiului dintre Ruși și Nemți pe de o parte și Turci pe de alta, la 1789, «au venit — mărturisește inscripția dela biserica Bolniții — un Seraschier cu oaste turcească de au șezut în mănăstire o lună. Și multe stricăciuni au făcut sfintei biserici, — de ajunsese grajd de cai . . . » ³⁾. Ce a rămas pe urma acestei

dăunătoare vizite, a căutat să dreagă, cum am văzut, Egumenul Pahomie și urmașii lui ⁴⁾).

Aceste sunt evenimentele mai de seamă demne a fi însemnate în analele fundației brâncovenești. Încolo viața a curs liniștit și domol. Ea n'a fost măcar însemnată prin ivirea vre-unui cărturar, vre-unui scriitor bisericesc. Singurul călugăr hurezean al cărui nume figurează în istoria culturii române e Lavrentie Ieromonahul, cunoscutul și harnicul diortositor, corector, al cărților bisericești ce s'au tipărit la Râmnic în prima jumătate a secolului al XVIII-lea ⁵⁾. Dar negăsindu-și, se vede, vre-un rost mai cu temei la metania sa, Lavrentie trecu în cele din urmă la Râmnic, în apropierea tipografiei la care a lucrat cu multă pricepere și stăruință ⁶⁾. La Hurezi lasă, se pare, un ucenic — pe Rafail Monahul ⁷⁾.

ALEX. LĂPĂDATU.

¹⁾ Atât statutul Administrației cât și memoriul Bisericii s'au analizat pe larg la Dobrescu, *op. cit.*, 13 sq.

²⁾ Iorga, *ibidem*, 57--8 și XXVIII.

³⁾ Iorga, *Inscripții* I, 192—3.

⁴⁾ Mai sus, p. 69, nota 7.

⁵⁾ Bianu și Hodoș, *Bibliografia românească veche* II, passim, între 1737—1759.

⁶⁾ Iorga, *Studii și Documente*, XXVI.

⁷⁾ Bianu și Hodoș, *ibidem*, 161 și 163.

(Notă. Numerile *mari* indică ilustrațiile, cele *mici* figurile din tablourile în grupe).

1. — 1. «*Istratie lemnarul*». Mantie albastră-cenușie, cu guler și margini roșii. Antereu verde-gălbui. Brâu albastru-cenușiu, brodat cu roșu. Mâneci strânse, cu manșete roși-albastrii, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. În mâna dreaptă o bardă.

— 2. «*Vucașin Caragea pietrarul*». Mantie roșie-cărămizie, cu guler și margini galbene. Antereu roșu-vișiniu. Brâu verde. Mâneci strânse, cu manșete albastre-cenușii, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. În mâna stângă o riglă, un dreptar.

— 3. «*Manea vâtaful zid[a]r[ul]*». Mantie albastră-cenușie, cu guler și margini galbene. Antereu roșu-vișiniu. Brâu verde. Mâneci strânse, cu manșete verzi, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. În mâna dreaptă un ghem de sfoară. În stânga o linie lungă de măsurat.

2. — 1. «*Badea isprav[ni]c[ubiv] Păr[călab]*». Mantie verde, cu guler și margini de blană gălbue-roșcată. Antereu roșu-vișiniu. Brâu verde. Mâneci strânse, cu manșete verzi, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. În mâna dreaptă un toiag.

— 2. «*Apostolul ispravnic Vornic sa Doamna*». Mantie roșie-cărămizie, cu guler și margini de blană cenușie. Antereu verde. Brâu albastru-cenușiu, brodat cu roșu. Mâneci strânse, cu manșete albastre-cenușii, brodate cu roșu, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. În mâna dreaptă un toiag lung.

3. — «*Cernica Știrbeai biv vel Armaș, is-*

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.

pravnic in urma Părvului Stolnicului». Dulamă roșie-albăstrie, cu blană de samur. Antereu de taftă (mătase) albastră-cenușie, cu flori de argint, căptușit cu roșu-cărămiziu. Brâu verde, brodat cu fir. Mâneci strânse, cu manșete roșii, brodate, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. În mâna dreaptă un toiag lung.

4. — 1. «*Io Costandin Bas[a]rab Voevod, s-nū Papei Pos[te]lnic, vñuc Predei b[iv] vel Vor[nic] Brâncoveanul*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, cu flori cafenii, căptușită și cu guler mare, lat, de cacom, cu pete roșietici. Antereu de serasir alb, cu flori negre. Brâu verde, brodat cu argint. Mâneci strânse, cu manșete roșii, brodate cu aur. Papuci țesuți în fir de aur. În mâna stângă ține bisERICA. Cu dreapta atinge capul fiului său Radu. Inel cu diamant roz.

— 2. «*Maria Doamna, fata Neagului Pos[te]lnic, s-nū Antonie-Vod[ă]*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur cu flori cafenii, cu blană de samur. Pieptar de brocard de aur. Rochie de tafta albăstrue, cu bordură de aur. Conduri țesuți în fir de aur. La gât patru șiruri de mărgăritare. În urechi cercei. Cu mâna dreaptă ține bisERICA. Cu stânga atinge capul fiicei sale Bălașa. Inele cu diamante și smaragde.

— 3. «*Costandin-Vod[ă]*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, cu flori cafenii, căptușită și cu guler mare, lat, de samur. Antereu de serasir alb, cu flori negre, căptușit

cu roșu. Brău verde, brodat cu argint. Mâneci strânse, cu manșete roșii. Papuci țesuți în fir de aur. Inele cu diamante și smaragde.

— 4. «*Ștefan-Vod[ă]*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de serasir alb, cu flori negri, căptușită și cu guler mare, lat, de samur. Antereu de brocard de aur, cu flori cafenii, căptușit cu roșu. Brău verde, brodat cu argint. Mâneci strânse, cu manșete roșii. Papuci țesuți în fir de aur. Inel cu diamant roz.

— 5. «*Radu-Vod[ă]*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, cu flori cafenii, căptușită și cu guler mare, lat, de samur. Antereu de serasir alb, cu flori negre, căptușit cu verde. Brău roșu. Mâneci strânse, cu manșete verzi. Papuci țesuți în fir de aur. În mână o carte deschisă. Inel cu smaragde.

— 6. «*Matei-Vod[ă]*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de serasir alb, cu flori negre, căptușită și cu guler mare, lat, de samur. Antereu de brocard de aur, cu flori cafenii. Brău roșu. Mâneci strânse, cu manșete verzi. Papuci țesuți în fir de aur. Inel cu diamant roz.

— 7. «*Stanca*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de serasir alb, cu flori negre, cu blană de samur. Pieptar de brocard de aur. Rochie de taftă roz, cu bordură de aur. Conduri țesuți în fir de aur. La gât trei șiruri de mărgăritare. În urechi cercei. Inele cu diamante și smaragde.

— 8. «*Maria, Doamna Moldovei*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, cu flori cafenii, cu blană de samur. Pieptar de brocard de aur. Rochie de taftă verzue, cu bordură de aur. Conduri țesuți în fir de aur. La gât trei șiruri de mărgăritare. În urechi cercei. Inele cu smaragde și rubine.

— 9. «*Ilinca*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, cu flori cafenii, cu blană de samur. Pieptar de brocard de aur. Rochie de taftă albăstrue. La gât trei șiruri de mărgăritare. În urechi cercei. Inel de diamant roz. În mână dreaptă o floare.

— 10. «*Safta*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, cu flori cafenii, cu blană de samur. Pieptar de brocard de aur. Rochie de taftă roz, cu bordură de aur. Conduri țesuți în fir de aur. La gât trei șiruri de mărgăritare. În urechi cercei. Inele cu rubine. În mână flori.

— 11. «*Ancuța*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, cu flori cafenii, cu blană de samur. Pieptar de brocard de aur. Rochie de taftă verzue. La gât trei șiruri de măr-

găritare. Conduri țesuți în fir de aur. În urechi cercei.

— 12. «*Bălașa*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de serasir alb, cu flori negre, cu blană de samur. Pieptar de brocard de aur. Rochie de taftă albăstrue, cu bordură de aur. Conduri țesuți în fir de aur. La gât trei șiruri de mărgăritare. În urechi cercei. Inele cu smaragd și rubin.

— 13. «*Smaranda*». Coroană de aur pe cap. Dulamă de serasir alb, cu flori negre, cu blană de samur. Pieptar de brocard de aur. Rochie de mătase roz, cu bordură de aur. Conduri țesuți în fir de aur. La gât trei șiruri de mărgăritare. În urechi cercei. Flori în mâna stângă.

5. — 1. «*David Pos[telnic], tatăl Predii biv vel Vornic*». Dulamă cu mâneci scurte, de lastră roșie, cu flori de argint, cu blană de samur. Antereu verde, brodat cu argint, căptușit cu negru. Brău vișiniu-închis, brodat cu argint. Mâneci strânse, cu manșete vișinii-închis, brodate cu argint, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. Papuci galbeni.

— 2. «*Preda Brâncoveanul biv vel Vornic, s-nū David Pos[telnic]*». Dulamă de lastră vișinie, cu blană de cacom, cu pete roșietici. Antereu albastru-deschis, cu flori de argint, căptușit cu roșu. Brău roșu, brodat cu argint. Mâneci strânse, cu manșete roșii, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. Papuci galbeni. Inel cu piatră de smaragd.

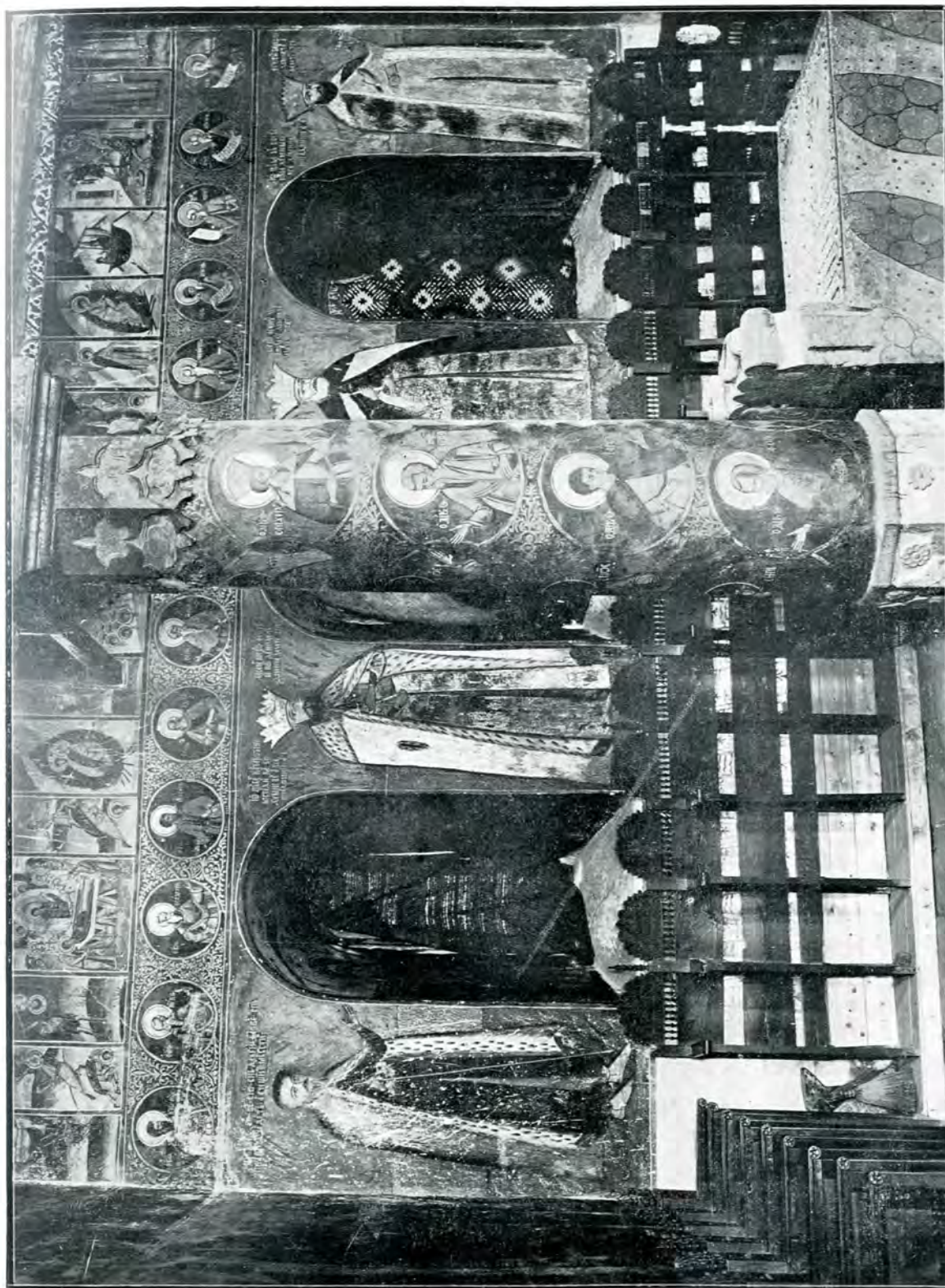
— 3. «*Jupanița ego Păuna, fata Papei vel Log[ofăt]*». Văl alb pe cap și pe umeri. Dulamă de lastră verde, cu flori de argint, cu blană de samur. Conduri albi. La gât mărgele de mărgăritare. În urechi cercei. Inel cu piatră de rubin.

— 4. «*Papa Pos[telnic] Brân[coveanul], s-nū Predei Vor[nic], tatăl lui Costandin-Vod[ă]*». Dulamă cu mâneci scurte, de lastră albastră-deschis, cu blană de samur. Antereu roșu, cu flori negre, căptușit cu verde. Brău verde, brodat cu argint. Mâneci strânse, cu manșete verzi, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. Papuci galbeni. Inel cu piatră de smaragd.

— 5. «*Jupanița ego Stanca Cantacuzi-neasca*». Văl alb pe cap și pe umeri. Dulamă de lastră vișinie-deschis, cu flori albastre, cu blană de samur. Pieptar de lastră verde. Rochie de taftă albastră-deschis. Conduri albi. La gât mărgele de mărgăritare. Inel cu piatră de smaragd.

— 6. «*Ancuța B/râncoveanu*». Văl alb pe cap și pe umeri. Dulamă de lastră roșie,

albi. La gât mărgele de mărgăritare. Inel cu piatră de smaragd. În mână flori.

15. Vedere în tinda bisericii dela Hurezi: Peretele dela miază-noapte.

cu flori negre, cu blană de samur. Pieptar de lastră verde. Rochie de taftă roz. Conduri

— 7. «*Barbul*». Dulamă de lastră albastră-deschis, cu blană de samur. Antereu de bro-

card de aur, cu flori de argint, căptușit cu roșu. Brâu roșu, brodat cu argint. Mâneci strânse, cu mansururi verzi, încheiate cu nasturi

flori albe. Brâu verde. Mâneci strânse, cu manșete verzi, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. Inel.

16. Mănăstirea Hurezii la 1850.
(După o aquarelă de Pictorul Freiwald).

albi, ca și pieptul hainei. Papuci albi. Inel.

— 8. «Matei». Dulamă de lastră portocalie, cu blană de samur. Antereu vișiniu, brodat cu

— 9. «Costandin B[răncoveanu]». Copil mic. Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, cu flori negre, cu blană de samur. An-

tereu de serasir alb, cu flori negre, căptușit cu roșu. Brâu roșu, brodat cu argint. În brâu năframă, brodată cu verde. Mâneci strânse, cu manșete verzi. Papuci albi. Inel cu piatră de rubin. În mâna dreaptă cruce.

6. — *«Io Laiotă Basarab Voevod, den mila lui Dumnezeu au luat domnia la leatul 6902 (=1393—4) și au domnit ani 17»*. (După știri din cronici și socoteli greșite, v. Iorga, *Inscripții I*, 188). Coroană de aur pe cap. Mantie cu mâneci scurte, de serasir alb, cu flori negre, la gât încheiată cu guler roșu. Haină de brocard de aur, brodat cu negru. Mâneci strânse, cu manșete roșii. Papuci galbeni. Inel cu diamant roz. În mâna dreaptă cruce de aur.

7. — *«Io Neagoe Basarab Voevod, fečorul Părvului biv vel Vornic Craioveanul, den mila lui Dumnezeu au luat domnia la leatul 7017 (=1508—9) și au domnit ani 9»*. (După știri din cronică, v. Iorga, *ibidem*). Coroană de aur pe cap. Mantie cu mâneci scurte, de serasir alb, cu flori negri, la gât încheiată cu guler roșu. Haină de brocard de aur, brodat cu negru. Mâneci strânse, cu manșete roșii. Papuci galbeni. Inel cu diamant roz.

8. — *«Io Matei Basarab Voevod, fečorul Dančului biv Vornic den Brâncoveani, den mila lui Dumnezeu au luat domnia la leatul 7141 (=1632—3) și au domnit ani 22»*. Coroană de aur pe cap. Dulamă de serasir alb, cu flori negre, căptușită și cu guler mare, lat, de samur. Antereu de brocard de aur, cu flori negri, căptușit cu verde. Brâu verde, brodat cu argint. Mâneci strânse, cu manșete roșii, brodate cu aur. Papuci galbeni. În mâna dreaptă o cruce de aur. Inel cu piatră de smaragd.

9. — 1. *«Costandin Cantacuzino biv v[e]l Poștelnic al lui Matei Vod[ă] de nceputul domnii lui pân[ă] la moarte»*. Dulamă de lastră roșie, cu blană de cacom, cu pete roșietici. Antereu albastru-deschis, cu flori de argint, căptușit cu roșu. Brâu roșu, brodat cu aur. Mâneci strânse, cu manșete roșii, brodate cu negru, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. Papuci galbeni.

— 2. *«Jupanita ego Ilinca, fata lui Șerban Vod[ă]»*. Văl alb pe cap și pe umeri. Dulamă de lastră verde, cu flori de argint și aur, cu

blană de samur. Rochie de taftă roz. Conduri galbeni. Măgele de mărgăritare. Inel cu piatră de rubin.

— 3. *«Drăghiă Ca[n]t[acuzino] biv vel Spătar»*. Dulamă de lastră albastră-deschis, cu blană de samur. Antereu roșu, brodat cu negru și cu argint, căptușit cu verde. Brâu verde, brodat cu argint. Mâneci strânse, cu manșete verzi, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. Papuci galbeni.

— 4. *«Costandin C[an]t[acuzino] biv vel Stolnič»*. Dulamă de lastră roșie vișinie, cu blană de cacom, cu pete roșietici. Antereu verde, cu flori negre, căptușit cu roșu. Brâu roșu, brodat cu argint. Mâneci strânse, cu manșete roșii, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. Papuci galbeni.

— 5. *«Matei Ca[n]t[acuzino] biv vel Ag[ă]»*. Dulamă de lastră verde, cu blană de samur. Antereu albastru. Nasturi albi la piept.

— 6. *«Mihai Ca[n]t[acuzino] vel Spătar»*. Dulamă de lastră roșie, cu blană de samur. Antereu portocaliu, brodat cu negru și cu argint, căptușit cu roșu. Brâu albastru-deschis. Mâneci strânse, cu manșete roșii, brodate, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. Papuci galbeni. Inel cu piatră de smaragd.

— 7. *«Iordache Ca[n]t[acuzino] biv vel Spătar»*. Dulamă de lastră verde, cu blană de samur. Antereu roșu, brodat cu negru. Brâu verde. Mâneci strânse, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. Papuci galbeni.

— 8. *«Marica C[antacuzino]»*. Văl gălbui pe cap și pe umeri.

— 9. *«Ancuța C[antacuzino]»*. Văl alb pe cap și pe umeri. Dulamă de lastră portocalie, cu flori de argint, cu blană de samur. Rochie de taftă roz. Conduri galbeni. La gât măgele de mărgăritare. Inel cu piatră de rubin.

— 10. *«Ilinca C[antacuzino]»*. Văl gălbui pe cap și pe umeri. Dulamă de lastră albastră-închis, cu blană de samur. Rochie de taftă roz.

— 11. *«Stanca C[antacuzino], muma lui Costandin Vod[ă]»*. Văl gălbui pe cap și pe umeri. Dulamă de lastră vișinie, cu blană de samur. Rochie de taftă albăstrue-deschis. Conduri galbeni. Inel cu piatră de smaragd.

— 12. *«Bălașa C[antacuzino]»*. Văl alb pe cap și pe umeri. Dulamă de lastră roz, brodată cu flori vișinii, cu blană de samur. Rochie de taftă albăstrue. Conduri galbeni. Inel cu piatră de smaragd.

10. — *«Io Șarban Cantacozino Basarab Voevod, feĉorul lui Costandin Can[tacuzino] biv vel Pos[te]lnic, den mila lui Dumnezeu au luat domnia la leatul 7187 (=1678) și au domnit an[i] 1»*. Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, brodată cu negru, căptușită și cu guler mare, lat, de cacom, cu pete roșietici. Antereu de serasir alb, cu flori negre, căptușit cu verde. Brău verde, brodat cu argint. Mănece strânse, cu manșete roșii, brodate cu negru. Papuci galbeni. În mâni o cruce de aur.

11. — *«Io Costandin Bas[arab] Voevod, feĉorul lui Șarban-Vod[ă], den mila lui Dumnezeu au luat domnia la leatul 7163 (=1654) și au domnit an[i] 4»*. Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, căptușită și cu guler mare, lat, de samur. Antereu de serasir alb, cu flori negri, căptușit cu roșu. Brău roșu, brodat cu argint. Mănece strânse, cu manșete roșii, brodate cu negru. Papuci galbeni. În brău năframă brodată cu aur. În mâna dreaptă cruce de aur.

12. — *«Io Șarban Bas[arab] Voevod, feĉorul Banului Șarban, den mila lui Dumnezeu au luat domnia la leatul 7110 (=1601)*

și au domnit an[i] 9». (cf. Iorga, *Inscripții I*, 187). Coroană de aur pe cap. Du'amă de serasir alb, brodat cu negru, căptușită și cu guler mare, lat, de cacom cu pete roșietici. Antereu de brocard de aur, cu flori cafenii, căptușit cu roșu. Brău verde, cusut cu fir de argint. Mănece strânse, cu manșete roșii. Papuci galbeni. În mâna stângă cruce de aur.

13. — *«Părvul Ca[n]t[acuzino] biv vel Stol[nic], s-nă Drăghie Ca[n]t[acuzino] vel Spăt[ar], ispravnicul cel dentăi al aceștii mănăstir[i]»*. Dulamă de lastră verde, cu flori negre, cu blană albă de cacom, cu pete roșietici. Antereu vișiniu, cu flori albe, căptușit cu verde. Brău verde, brodat cu alb. Mănece strânse, cu manșete brodate, încheiate cu nasturi albi, ca și pieptul hainei. Papuci galbeni. Inel cu piatră de smaragd. În mâna dreaptă un toiag.

14. — *«Ioan Arhimandrit, carele au fost năstavnîc când s'au făcut această sfântă mănăstire, și au fost dela leat 7200 (=1692) și au egumenit an[i] 30»*. Pe cap camilafcă. Mantie vânăta-închis, arhierească, cu cute, peste rasă neagră cafenie. În mâna dreaptă cârje. În stânga cruce.

ALEX. LĂPĂDATU.

BISERICA STELEA DIN TÂRGOVIȘTE

DIN PUNCT DE VEDERE ARHITECTONIC ȘI ARTISTIC

EXTRAS DINTR'UN RAPORT AL D-LUI N. GABRIELESCU

MEMBRU AL COMISIUNII

Steaua e zidită pe locul unei vechi biserici, ale cărei temelii stau, de sigur, și astăzi îngropate în pământ. (Ar fi ușor, făcându-se câteva săpături, să le putem găsi și să cunoaștem astfel planul și forma vechei biserici, care

a servit de leagăn acesteia, pe care o avem sub ochii noștri).

Pe la jumătatea secolului al XVII-lea, ea era o mare și frumoasă mănăstire în capitala Țării-Românești. Avea forma pătrată și era împrejmuită cu un zid înalt de piatră. Pe latura despre apus a acestui zid, deasupra porții de intrare, se ridică clopotnița, greoaie și înaltă; alipite de ziduri se găseau chiliile mănăstirii; iar în mijlocul curții stătea izolată biserica, pe care o vedem și astăzi, — zidită de Vasile-Vodă Lupul, Domnul Moldovei, la 1645.

Cu vremea mănăstirea s'a risipit, astfel că, afară de biserica neîngrijită, n'a mai rămas decât o parte din clopotniță și câteva chilii modeste, în cari pompierii orașului odihnesc în locul cuvioșilor călugări de odinioară.

Însărcinat fiind a arăta ce lucrări se cere a se face pentru restaurarea acestui monument, înainte de a procedea la aceasta, e de trebuință să cunoaștem cu deamăruntul starea clădirilor ce au mai rămas.

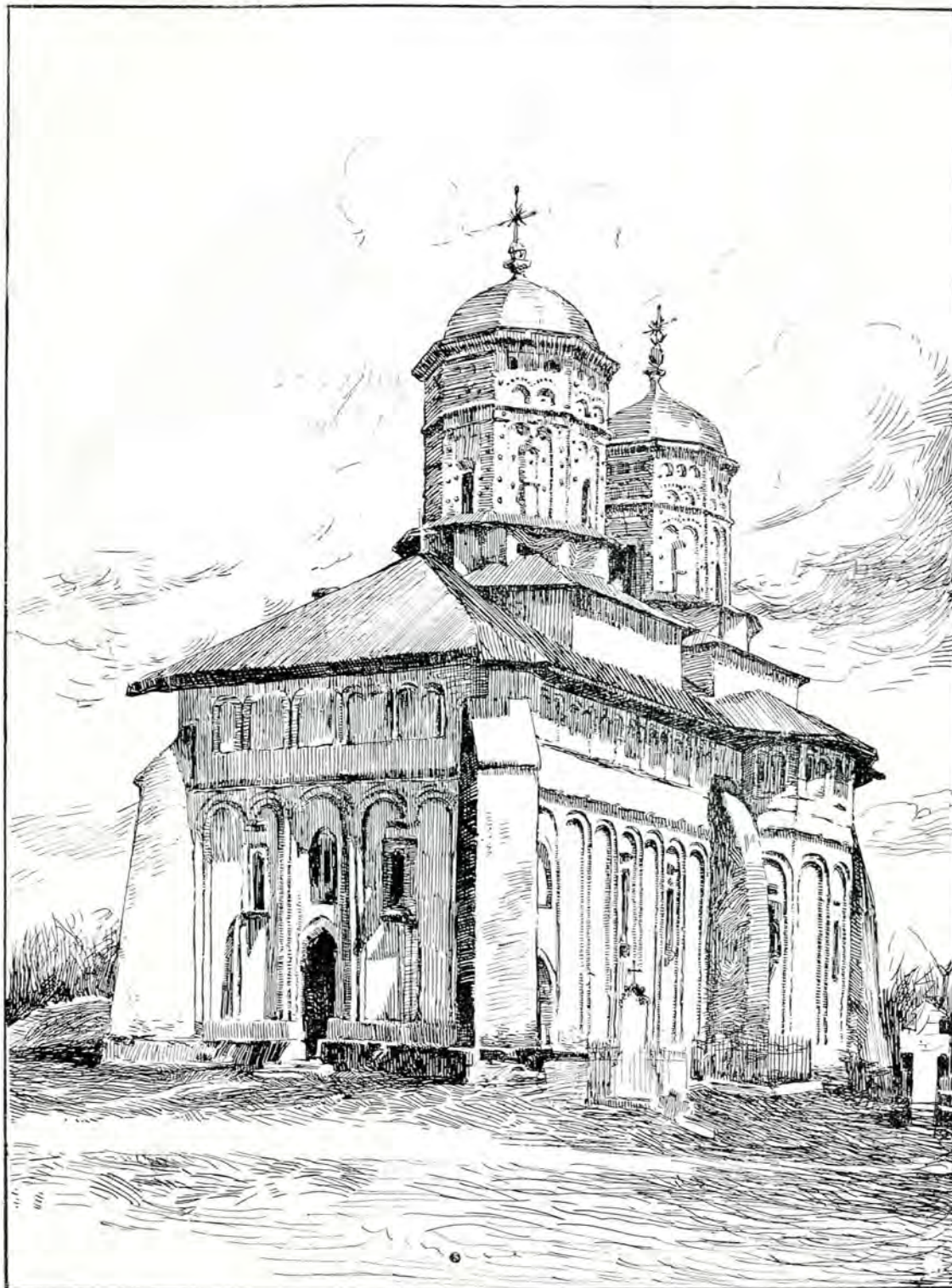
*

Clopotnița nu e toată dela început. Din examinarea zidării sale, am putut vedea că partea superioară a fost înălțată mai în urmă, fără a putea ști când anume. Astăzi ea are un aspect greoiu și e mult îngropată în pământ, din cauza înălțării terenului dimprejur. Zidăria clopotniței e rău executată. Înfațișarea exteriorului e simplă, din tencuială alternând cu cărămizi aparente, așezate unele în rânduri orizontale, iar altele puse vertical, întocmai cum era și la vechea Mitropolie din Târgoviște.

Din clădirile ce au mai rămas, cele câteva chili din spre miază-noapte, lipite de clopotniță, n'au nimic interesant. Biserica însă merită o deosebită atențiune, cu toate că, construită fiind de Vasile-Vodă Lupul după modelul Trei-Ierarhilor din Iași, nu e decât o slabă reproducțiune a acesteia, din cauza mijloacelor restrânse de care

cred s'a dispus, făcându-se cu tencuială pe din afară, în loc de piatră, cum e cea din

gura cu acest caracter în Țara-Românească, după cum Soveja, zidită de Matei

17. Biserica Stelea,

fosta capitală a Moldovei.

Stilul bisericii e moldovenesc, și e sin-

Basarab, e singura în Moldova construită în stil muntenesc. Căci cele două țări su-

rori s'au dezvoltat deosebit una de alta în arhitectură, deși amândouă au avut ca bază pentru arta lor același stil,—bizantin.

Biserica are o înfățișare simplă, dar e bine proporționată. Fiind tencuită în exterior, se deosebește cu totul, ca decorație, de Trei-Ierarhi, unde fațada e de piatră. Căci întencuială nuse mai putea face acea dantelă de sculpturi, care înfășoară biserica din Iași. Abia câteva brăe și chenare de piatră pe la uși și ferestre au fost reproduse la Stelea; dar planul și forma generală a construcției au fost luate, cu mici modificări, întocmai după Trei-Ierarhi.

Corpul bisericii e înalt și susținut de jur-împrejur cu contraforți, cari se ridică aproape până sub învelitoare. Un brâu de piatră, format din trei șuvițe, încinge biserica la mijloc. Deasupra brâului, de jur-împrejur, se află un rând de firide puțin adâncite în zid; iar mai jos de brâu sunt ferestrele, cari luminează biserica în interior.

Soclul e adăpostit cu o lespede de piatră subțire și scoasă mult în afară, întocmai ca la Trei-Ierarhi. Învelitoarele sunt cu scurgeri drepte și nu se arată a fi aceste formele primitive.

Peste corpul bisericii es din învelitoare

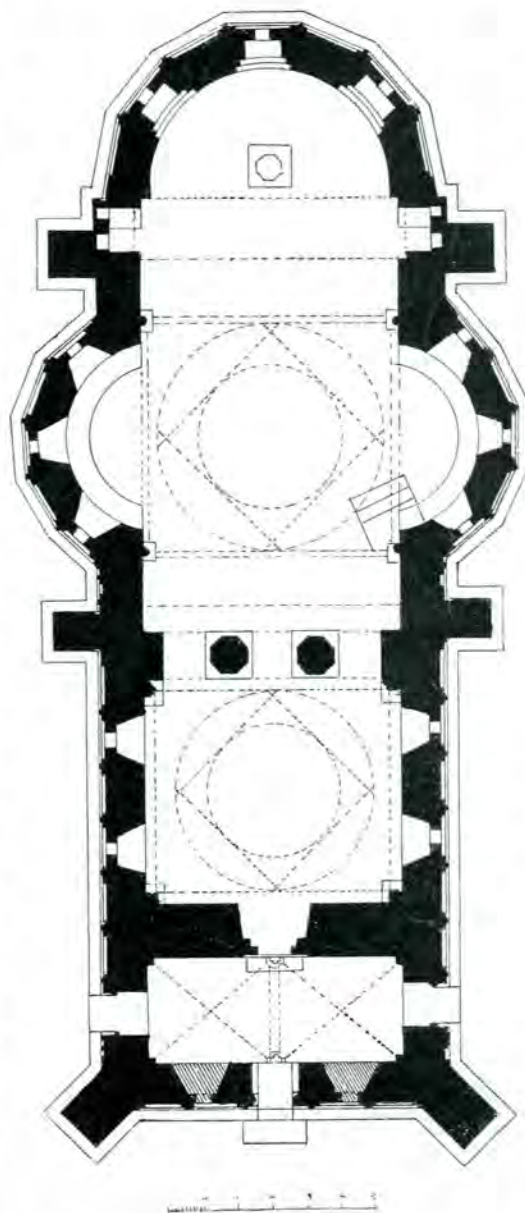
două turnuri, cari sunt la fel, nedeosebindu-se întru nimic unul de altul și având fiecare câte opt fețe. Ele stau pe câte două baze. Cea de jos, mai mare, e pătrată. Peste ea vine o altă în formă de stea cu douăsprezece colțuri.

Pe patru din fețele turnurilor sunt ferestrele, cari dau lumină în interior; iar pe celelalte patru fețe dintre aceste ferestre sunt patru contraforți mici cari susțin turnul. Un brâu de piatră, format din trei șuvițe rotunde și împletite, încinge turnurile la mijlocul înălțimii lor. Pe fețe sunt două șiruri de firide mici și decorațiuni cu teracote șmălțuite cu verde deschis, după modelul bisericilor din Moldova. Învelitoarele turnurilor sunt rotunde și se termină cu câte o cruce simplă.

Privit în întregime, exteriorul se prezintă bine proporționat; însă se vede că lucrarea a fost executată de meșteri mai puțin iscusiți, decât cei cari au zidit și cioplit piatra la Trei-Ierarhi.

*

Planul e întocmai ca la biserica din Iași. Întâi vine pridvorul, zis și nartexul exterior, cu trei uși deschise: una spre apus, alta spre miazăzi și a treia spre miazănoapte. El e înalt și acoperit cu bolți ro-

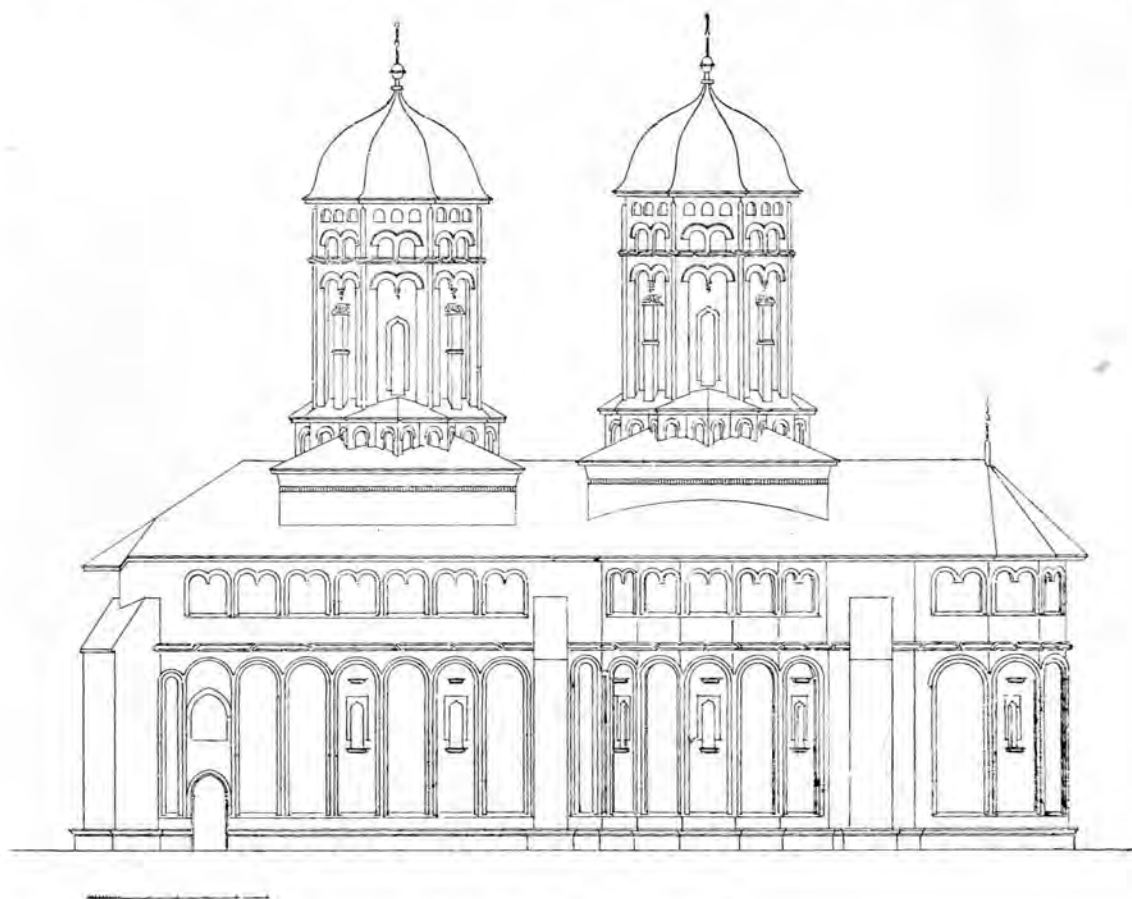
18. Stelea : Planul.

tunde. Pe peretele despre apus se văd urmele a două ferestre, cari au fost astupate.

După pridvor vine tinda sau nartexul interior, în forma unui patrat. Tinda aceasta e înaltă și are pe fiecare față câte un arc de piatră împletit din trei șuvițe. În colțurile patratului se ridică patru pendanțivi sferici, ca să poată trece dela patrat la un cerc. Peste acest cerc sunt alte pa-

strimte, pe care le-am menționat mai sus. Tinda e despărțită de cor prin doi stâlpi de zidărie foarte groși, având secțiunea octogonală și baza patrată.

Apoi vine corul, destul de spațios, având două sânnuri rotunde, unul la stânga și altul la dreapta, luminate fiecare de câte trei ferestre înguste. D'asupra corului se ridică turnul Pantocratorului, care e la fel

19. Stelea : Vedere laterală.

tru cercuri, cari încalecă pe cele dintâi și ajung la un nou cerc, peste care se ridică turnul în formă de olan circular, acoperit cu o boltă hemisferică. Această încălecare de cercuri unele peste altele, luată dela clădirile arabe, e făcută cu scopul ca să strimteze deschiderea turnului și produce, văzută de jos în sus, un efect decorativ admirabil de interior.

Turnul e luminat de cele patru ferestre

cu turnul dela nartex, descris mai sus, având întocmai aceleași dispozițiuni și aceleași proporțiuni.

În fine vine altarul, care e despărțit de cor prin tâmplă. Fundul altarului e circular și e prevăzut cu toate dispozițiile necesare cultului bisericilor ortodoxe creștine.

Într'un cuvânt putem zice că astfel cum se prezintă, cu forma bine dispusă a pla-

nului, cu bolțile minunate cari acopăr clădirea și cu proporțiunile sale elegante, interiorul e măreț, și luminile cari străbat din toate părțile îi dau un efect misterios.

*

Cât privește acum soliditatea monumentului, ar fi greu să ne pronunțăm cu toată siguranța, de oarece clădirea fiind

sebită atențiune. Ușciorii sunt de piatră cu ciubuce gotice, după cum se găsesc din timpurile cele mai vechi la bisericile din Moldova. Ușa are o deschidere mică și deasupra ei e săpată pisană în limba slavonă, având la mijlocul inscripției stema Moldovei, — capul de bou (v. Iorga, *Inscripții din Bisericele României*, I, 112 sq.). Mai sus, peste usciori, e o firidă mare

20. Stelea : Secțiune longitudinală.

tencuită, nu se poate ști, înainte de a se face, cu băgare de seamă, cercetările necesare, ce ascunde pe dedesupt. Dar după crăpăturile, cari se văd în multe locuri pe ziduri, nu rămâne îndoială că biserica are nevoie de o serioasă reparație. Se mai văd stricăciuni în interior, la bolțile cari acopăr biserica, și cari sunt provenite din cauza apelor, cari au străbătut prin învelitoare.

Adăogăm că ușa intrării merită o deo-

cu icoana Adormirii (?), care e o lucrare nouă și fără valoare.

Pisană, care e mărturia cea mai prețioasă, ne spune că Vasile-Vodă Lupul a zidit biserica Stelea pe locul unei biserice mai vechi, în care se găseau îngropate rămășițele pământești ale tatălui său — Nicolae vel Aga. Mormântul acestuia trebuie să fie în firida care se vede și azi în peretele despre miazăzi din nartexul

bisericii și samănă cu cele ce se găsesc în tinda dela Trei-Ierarhi din Iași, unde au fost îngropați membri ai familiei Voevodului.

Ca să terminăm cu interiorul clădirii, trebuie să mai arătăm că pardoseala e de lespezi mari de piatră și are nevoie de a fi refăcută. În această pardoseală sunt multe pietre mormântale, săpate cu frumoase caractere slavone, cari cu înțetul se tocesc sub piciorul credincioșilor trecători. Se mai văd pietre de mormânt sparte în bucăți și zidite la soclul bisericii și la clopotniță, desigur în timpul când s'au făcut reparații. (Aceste pietre mormântale s'au publicat de d. Iorga, *ibidem* I, l. c. și II, 371).

*

Mai rămâne acum să arătăm starea în care se găsesc picturile, pentru a putea cunoaște astfel întreaga clădire. În interior se găsesc unele părți zugrăvite, iar altele date numai cu un ton cenușiu. Ele sunt noi și nu prezintă nici un interes artistic sau istoric, fie cât de mic. Zugrăveala cea veche a fost refăcută la vre-o reparație generală a bisericii. De sigur atunci când s'a rezidit și turnul Pantocratorului, care căzuse de cutremur.

Pereții pridvorului sunt dați cu o culoare cenușie. O singură icoană se află, acea

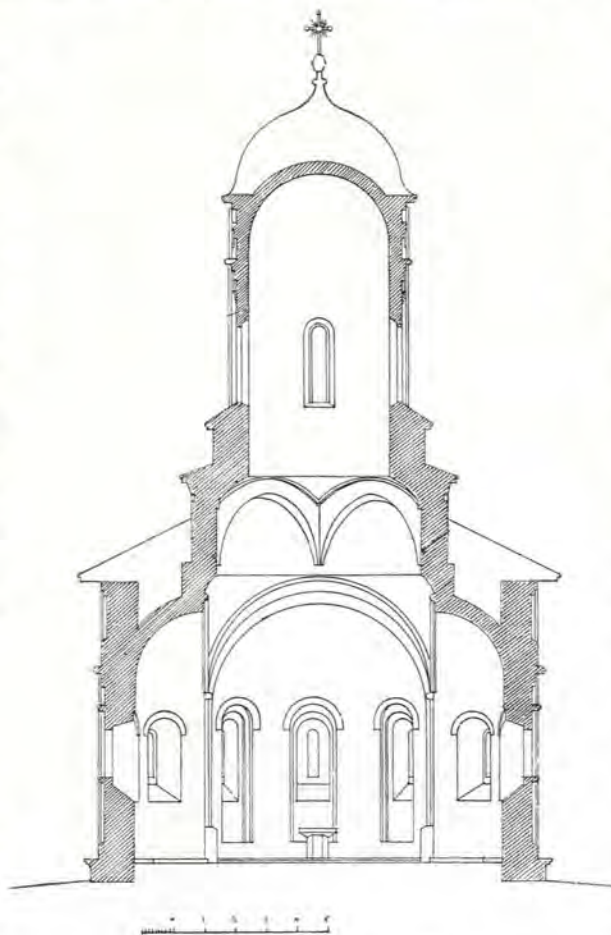
despre care am vorbit mai sus, din firida de deasupra ușii, reprezentând hramul bisericii, *Adormirea* (?)

În tinda din năuntru sunt pe unele locuri câteva icoane și ornamentațiuni arabe, pe când întinderea cea mai mare e dată cu o culoare cenușie. Pe bolta turnului e zugrăvită Maica Domnului cu Is. Hs. în brațe și cu serafimi de jurîmprejur pe margi-

ne, susținând bolta. După caracterul picturii, acest tablou pare a fi mai vechiu ca celelalte. Pe olanul turnului sunt ornamente care încadrează ferestrele. Tot astfel și între ferestre sunt motive de ornamente arabe. Apoi, coborîndu-ne mai jos, la cei patru pendantivi superiori, vin îngerii, iar arcurile sunt cu ornamente. Mai jos, în pendantivii cei mari, sunt zugrăviți, în loc de evangheliști, scriitorii de canoane bisericești: Cosma Monahul, Ioan Damaschin, Iosif scriitorul

de cântări și Teodor Studitul. În sfârșit, sub arcurile cari susțin pendantivii, se află pe pereți în fiecare parte câte o icoană, care se vede că a rămas din vechia pictură a bisericii. Acestea sunt: la miază-noapte Buna-vestire, la apus Adormirea, la miază-zi Întrarea în Biserică, la răsărit Răstignirea.

Restul pereților până jos sunt tencuiți și nezugrăviți, afară de ferestre, cari sunt încadrate cu ornamentațiuni arabe.

21. Stelea : Secțiune transversală.

Stâlpii, cari despart tinda de cor, sunt zugrăviți. Asemenea și bolțile lor.

Corul e zugrăvit în acelaș gen ca și tinda. În cupola Pantocratorului e o zugrăveală nouă, rău executată. Mai jos vin îngeri în pendantivi și ornamente pe arcuri, cari nu prezintă interes. Cei patru evangheliști din pedantivii de jos se vede că sunt rămași din vechia pictură a bisericii, căci sunt bine executați.

Lăsându-ne mai jos, pe cupola sâului despre miază-noapte, e zugrăvită Învierea; iar la miază-zi e Nașterea. Pe perețele despre apus, e Răstignirea. Totul e acoperit apoi cu ornamente arabe și turcești împrejurul ferestrelor și la bolți, pe când pereții sunt dați cu o culoare cenușie, probabil din cauza lipsei de mijloace, pentru că se știe că în bisericile noastre mai îngrijite totul e acoperit cu ornamente și scene religioase.

Altarul e simplu zugrăvit, după cum de altfel e întreg interiorul bisericii.

Stelea fiind făcută după modelul Trei-lerarilor din Iași, de sigur că și picturile se asemănau cu cele de acolo.

În această privință memoriile Arhidiaconului Paul de Alep sunt un prețios izvor de informație și lămurire. El ne spune că, plecând din Târgoviște, în drumul spre Ploiești, s'a oprit

la mănăstirea sf. Nicolae, zidită de Postelnicul Constantin Cantacuzino, unde a admirat zugrăveala făcută tot de acel meșter care lucrase și în Moldova la bisericile lui

Vasile-Vodă Lupul, fiind executate cu aur peste peretele gol. «Ele uimesc pe spectator prin luciul lor». Iconostasul, Simbolul și Icoanele se aseamănă cu acelea din mănăstirile lui Vasile Lupu. Apoi au purces la satul Postelnicului Constantin Cantacuzino, la Filipești, unde e biserica cu hramul Adormirei, zidită tot de numitul Postelnic și zugră-

vită tot de acelaș artist de mai sus (*Călătoriile Patriarhului Macarie*, ed. Cioran, București 1900, 125—8).

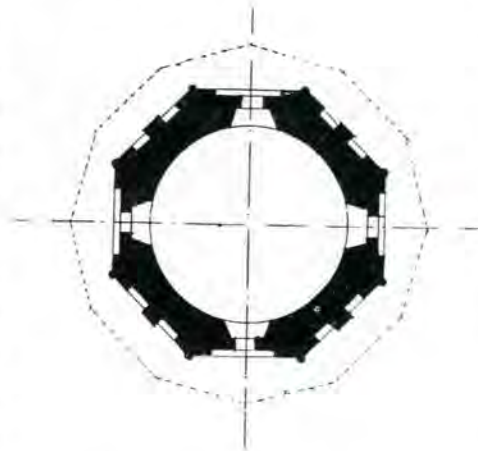
Din aceste prețioase relațiuni ale scriitorului arab se vede că artiștii aduși de

Vasile-Vodă Lupul pentru a înfrumuseța biserica sa dela Stelea, au mai fost întrebuințați pe urmă și la alte biserici din Țara-Românească.

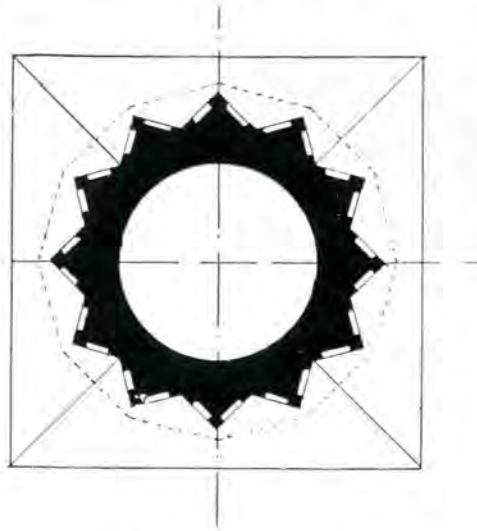
Din mobilierul vechi al bisericii n'a rămas nimic. Tâmpla e de lemn, cu sculpturi aurite, cu fondul roșu și verde. Ea e puțin interesantă și nu poate fi dela zidirea bisericii. Paul de Alep, care a văzut biserica

curând după zidire, spune că «iconostasul de artă rusă e splendid și are trei uși».

Stranele sunt simple și în stare proastă. În tinda bisericii sunt două icoane vechi,

22. Stelea: Secțiune prin baza turlei.

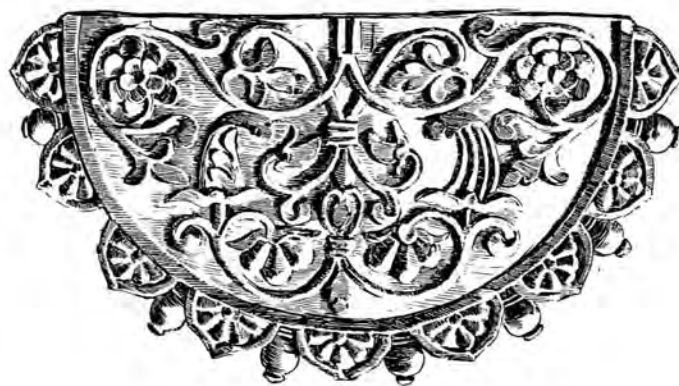
25. Stelea: Secțiune prin baza turlei.

reprezentând pe Iisus Hristos și pe Maica Domnului, de mărimea celor cari se pun la trapeză. Ele sunt interesante și trebuiesc păstrate.

*

Terminând cu descrierea monumetului și cunoscând starea în care se află,

trebuie să spunem că peste tot are nevoie de a fi reparat și chiar unele părți vor trebui refăcute din nou. Însemnătatea sa istorică ne îndeamnă a ne îndreptă privirile către dânsul, pentru a-l scoate din starea dărăpănată în care se găsește și a-i redă, printr'o restaurare conștiincioasă și rațională, viața ce merită.

Așezată în coada dealului cu acelaș nume, pe drumul Bărnovii, câțiva kilometri numai depărtare de Iași, mănăstirea Chlincea «s'a zidit din temelie» — mărturisește pisană ei ²⁾ — prin ajutorul și cheltuiala prea evlaviosului Domn Io Vasilie-Voevod și s'a zugrăvit de prea strălucitul său fiu Io Ștefan-Voevod la anul 1660 (= 7169) Noemvrie 20. — «S'a zidit din temelie», se zicea chiar și atunci când biserica se făcea în locul alteia, se rezidea adecă, cum e, se pare, și cazul acesteia. Căci înainte de Vasile-Vodă există la Chlincea o mănăstire cu hramul sf. Gheorghe. Aceasta ne-o atestă o carte din 1627 (= 1735) Mai 18, pe care Teodosie, egumenul «dela sfânta mănăstire a sfântului marelui mucenic Gheorghe numită Zota la Chlincea (ѡт сѣахъ монашѣи сѣмѣ великѣ мученикѣ георгіе зовемаго зота на хлинчѣ),

o dă la mâna lui Gavriil, egumenul dela sf. Nicolae zis din țarina Iașilor (azi biserica din Aroneanu), pentru așezarea unor pricini ³⁾.

Mănăstirea Chlincea a fost închinată de noul ctitor «la mănăstirea dela Rumele, la Andriano dela Argiro Castro» ⁴⁾. Dar după ce Gheorghe Duca-Vodă înălță, la 1672, mănăstirea din deal, a Cetățuii ⁵⁾, — el făcu mănăstirea din vale, a Chlincii, metoh frumoasei sale ctitorii ⁶⁾.

În acest scop rezidi, la 1683, de sârg — în treizeci de zile, mărturisește inscripția — pe locul unei bisericuțe de lemn dela Ștefan-Vodă Tomșa biserica sf. Ioan Zlatoust din Beilicul Iașilor, pe care, înzestrând-o bine, o dăruî schimb pentru Chlincea călugărilor dela Andriano ⁷⁾. Astfel mănăstirea lui Vasile-Vodă Lupul și a fiu-său Ștefăniță-Vodă rămase metoh Cetățuii și fu închinată, ca și aceasta, prin mijlocirea vestitului Patriarh Dositei al Ierusalimului, Sf. Mormânt ⁸⁾, în sama căruia

¹⁾ Sub această rubrică vom publica succesiv notele istorice și descrierile arhitectonice pe temeiul cărora s'au făcut și se vor face noile înscrisuri în Inventarul general al monumentelor istorice.

²⁾ Iorga, *Inscripții II*, 108. — V. asemenea Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice*, Iași 1885, 270 și Dossios, *Studii greco-române*, 81—2.

³⁾ I. Bianu, *Documente românești* [din biblioteca

Academiei Române], București 1907, I—1, 139.

⁴⁾ Melchisedec, 272.

⁵⁾ Iorga, 13; Melchisedec, 273.

⁶⁾ Melchisedec, 272.

⁷⁾ Melchisedec, 258—9. — V. asemenea Iorga, *Inscripții II*, 131, Ghibănescu, *Bisericile din Iași*, 1902, 23 și N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, 1904, 116.

⁸⁾ Melchisedec, I. c.

stătut până la secularizare. Soarta ei a fost aceea a mai tuturor mănăstirilor noastre închinată — scăderea și ruinarea.

«Astăzi mănăstirea Chlinea — scrie d. Arh. N. Ghika în raportul său adresat Comisiunii — se compune din un patruleter de ziduri de piatră de vre-o șaizeci de me-

nord se află clopotnița, care, după cum se vede și în alăturata reproducere fotografică, este relativ bine conservată.

În centrul incintei se află biserica, care este cu o singură turlă și se aseamănă mult ca formă cu biserica dela Aroneanu și cu altele din Moldova secolului al XVII-lea. Ea se compune dintr'o tindă cu stâlpi, bol-

24. Biserica mănăstirii Chlinea.

tri latura. Aceste ziduri prezintă, în partea din spre apus, o poartă boltită, d'asupra căreia să află o clădire cu două încăperi, la care duce o scară, ce să găsește în interior. Partea superioară a acestei clădiri este desvălită și cu șarpanta strică; zidurile sunt încă bune. Zidul în această parte este întărit cu contraforți groși, tot de piatră, eșiți mult în afară. Pe latura din spre

tită, dintr'un pronaos, boltit sferic și despărțit de naos prin două coloane, formând trei arcade. Naosul este boltit după sistemul moldovenesc obișnuit, pornind dela planul pătrat al celor patru arcuri mari, trecând prin mijlocul a patru pendantivi la planul circular, apoi — prin intermediarul a patru arcuri diagonale, înscrise în acest plan circular — la un plan pătrat, și, în

sfârșit, la un plan circular înscris în acest din urmă pătrat.

«Interiorul bisericii are un aspect bogat. Picturile sunt cam șterse și pe la bolți acoperite cu mortar, în urma reparațiilor ce s'au făcut la însemnatele crăpături ce prezintă bolțile în interior. Tâmpla este bogată și poleită. În exterior biserica nu prezintă crăpături. Ea este învelită cu tablă, în stare destul de rea și ruginită, cu sghiaburile, burlanele, căzute sau sparte. Con-

traforții asemenea sunt acoperiți la părțile superioare cu tablă și în stare rea, precum de altfel sunt tencuelile în general, mai ales la soclu».

Față cu aceste ultime constatări — după ce biserica dela Chlincea a fost înscrisă în Inventarul monumentelor istorice — s'a recomandat și s'a aprobat a i se face lucrările necesare pentru buna ei conservare, — lucrări ce se întreprind de prezent sub privigherea d-lui Arh. N. Ghika.

ALEX. LAPĂDATU.

I. *Ședința dela 1 Martie.*

— S'a înscris biserica din Micșuneștii-Mari, jud. Ilfov, în Inventarul general al monumentelor.

— S'a comunicat adresa parohiei bisericii Curtea-Domnească din Târgoviște și a prefec-turii jud. Dâmbovița, cu privire la intervenția făcută pentru buna păstrare a picturii dela numita biserică.

— S'a delegat un d. arhitect să cerceteze și să refereze asupra lucrărilor de întreținere solicitate la biserica Precista din Bacău.

— S'a comunicat decizia D-lui Ministru cu privire la terminarea lucrărilor de restaurare a celor trei biserici ale lui Ștefan-cel-Mare : Păpăuți, sf. Nicolae din Dorohoi și sf. Gheorghe din Hârlău.

— S' delegat un d. arhitect să cerceteze și să refereze asupra lucrărilor de reparații solicitate la biserica cu hramul sf. Cruce din comun. Vizantia (Putna).

— S'a înscris biserica fostei mănăstiri Berca din Buzău pe tabloul celor ce urmează a li se face lucrări mari grabnice de conservare.

— S'a delegat un d. arhitect să studieze actele și devizele înaintate de epitropia bisericii Domnești din Bârlad pentru ridicarea unei clopotnițe.

— S'a luat în cercetare cererea pentru declararea de monument istoric a bisericii Clo-cociov.

II. *Ședința dela 24 Aprilie.*

— S'a înscris biserica Chlincea în Inventarul general al monumentelor.

— S'a făcut repartizarea fondurilor speciale și generale de restaurări din exercițiul 1908/9, potrivit recomandărilor și lucrărilor anterioare ale Comisiunii, și anume :

Din fonduri speciale, pentru lucrări de restaurare și conservare : la biserica Curtea-Domnească din Târgoviște (acoperemântul) 40.000 lei, la mănăstirea Hurezi (continuarea lucrărilor de anul trecut) 50.000 lei și la biserica Golia din Iași (acoperemântul și două turle) 50.000 lei.

Din fondul general pentru lucrări de conservare, întreținere și reparație : la mănăstirea Căldărușani (clopotnița, turlele bisericii și arhondaricul) 40.000 lei, la bisericile Păpăuți, sf. Nicolae-Domnesc din Dorohoi și sf. Gheorghe din Hârlău (terminarea lucrărilor) 15.000 lei, la mănăstirea Slatina (continuarea celor de anul trecut) 9000 lei, la biserica Chlincea (reparații generale) 8000 lei, la Curtea-de-Argeș (d-lui Lecomte, pentru lucrări de întreținere) 6000 lei, la Gura-Motrului (împrejmuire) 3000 lei și la alte câteva biserici, pentru lucrări mai mărunte.

III. *Ședința dela 1 Mai.*

— S'a recomandat spre aprobare devizul pentru lucrările dela biserica Golia din Iași.

— S'a delegat un d. arhitect să cerceteze și să refereze asupra lucrărilor de reparație solicitate la biserica Cuvioasei Paraschive din Cotnari.

— S'a respins cererea de a se strămuta Crucea lui Brâncoveanu dela podul cel vechiu al Dâmboviței la podul de curând construit pe șoseaua cea nouă a Rucărului.

— S'a mulțumit societății «Arta Românească» pentru binevoitoarea intervenție făcută pe lângă proprietarii Palatului lui Brâncoveanu dela Potlogi pentru declararea acestui palat de monument istoric.

— S'a delegat un d. arhitect să cerceteze și să refereze despre starea în care se găsesc ruinele fostei mănăstiri dela Soveja.

— S'a cerut un deviz pentru lucrările de reparație absolut trebuitoare la chiliile bisericii Antim din Capitală, păgubite de un incendiu în vecini.

— S'a recomandat spre aprobare lucrările de întreținere solicitate la biserica Cetățuia de lângă Iași.

— S'a cerut un deviz pentru lucrările de reparație (acoperemântul și clopotnița) solicitate la biserica Radu-Vodă din Capitală.

— S'a înscris biserica Banu din Buzău pe tabloul celor ce urmează a li se face lucrări mai grabnice de conservare.

IV. Ședința dela 12 Mai (la Căldărușani).

— S'a designat la fața locului lucrările ce urmează a se întreprinde în anul curent la această mănăstire și s'a recomandat continuarea lor în viitor pe măsura trebuințelor și a mijloacelor.

— S'a mulțumit I. P. S. S. fostului Mitropolit Ghenadie pentru mărinimosul ajutor de 10.000 lei ce a oferit pentru aceste lucrări.

— S'a recomandat cercetări pentru găsirea ușilor împărătești și altor obiecte bisericești dela Snagov, cari fiind luate pentru Expoziția din 1906, n'au fost încă înapoiate.

V. Ședința dela 31 Mai.

— S'a reluat cestiunea restaurării sau refacerii bisericii Bucur din Capitală, cerându-se a se lua, în această privință, înțelegere cu Primăria orașului.

— S'a recomandat spre aprobare devizul pentru lucrările de reparație solicitate la biserica Radu-Vodă din Capitală.

— S'a delegat un d. arhitect să cerceteze și să refereze asupra stării în care se găsește biserica din Ludești, jud. Dâmbovița, pentru care s'a făcut o cerere de rezidire.

— S'a înscris biserica din Popești, jud. Vlașca, zidită de Christea vel Visterul lui Brâncoveanu, la 1690, în Inventarul general al monumentelor.

— S'a înscris biserica dela Văcărești pe tabloul celor ce urmează a li se face lucrări mai grabnice de întreținere și conservare.

— S'a recomandat spre aprobare ajutorul solicitat pentru lucrările de reparație la biserica Barnovski din Iași.

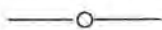
VI. Ședința dela 7 și 8 Iunie (la Govora și Hurezi).

— S'a recomandat așezarea și repararea tâmplii dela biserica Govora.

— S'a designat la fața locului lucrările aprobate a se întreprinde în campania curentă la Hurezi, ca continuarea a celor din anul trecut, și anume: terminarea restaurării galeriilor chiliilor de miază-noapte și apus, restaurarea exterioară a paraclisului, amenajarea fostului local al spitalului în case de locuit și, în sfârșit, lucrările mai mărunte, pe cari d. Arhitect diriginte le va crede de cuviință.

A. L.

Cu numărul de față al publicației noastre împărtășim cetitorilor, ca supliment, Biserica cea mare dela mănăstirea Cozia, — reproducere în tricromie după o aquarelă a pictorului Carol de Száthmáry, autorul cunoscutului Album fotografic, publicat în anul venirii M. S. Regelui în țară și cuprinzând, în mare parte, vederi de ale monumentelor noastre istorice. Această aquarelă face parte din o întreagă serie de lucrări rămase în acest gen dela Száthmáry, — serie din care Comisiunea monumentelor istorice posedă, până acum, în colecțiile sale (la Administrația Casei Bisericii), următoarele piese:

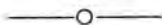
Mitropolia din Târgoviște, Biserica Radu-Vodă din Capitală, Mănăstirea Cozia, Mitropolia din București, Biserica Stavropoleos, Mănăstirea Surpatele și Schitul Măgureanului.

Dat fiind însemnătatea acestor lucrări ca documente artistice-culturale ale vremii și mai ales ca prețioase mărturii istorice ale stării în care se găseau acum patruzeci de ani enumeratele biserici și mănăstiri, Comisiunea a crezut

că e bine ca ele să fie reproduse în tricromie și date, rând pe rând, ca suplimente la Buletinul său. Astfel cercetătorii vor avea la îndemână câteva prețioase elemente pentru studiul arheologic al unor monumente, cari și ele, de atunci încoace, sub diferite forme și împrejurări, au suferit nu puține și neînsemnate schimbări și alterări.

Începutul îl facem cu Biserica cea mare dela mănăstirea Cozia, bătrâna fundație a Marelui Mircea, asupra căreia s'a publicat în 1903 (în *Literatura și Arta Română*) de către un competent și specialist autor, d. Arhitect P. Antonescu, profesor la Școala națională de Arhitectură, un studiu scris cu foarte mult avânt și entusiasm. În acest studiu cei doritori pot găsi o sistematică și conștiincioasă descriere din punct de vedere arhitectonic și artistic a mănăstirii Cozia (biserica cea mare și cea mică a sf. Apostoli dela Bolniță). Cât privește viața istorică de cinci secole a Coziei, ea, nădăjduim, se va publica în coloanele acestui Buletin.

EXPOZIȚIA ȘCOALEI NAȚIONALE DE ARHITECTURA.

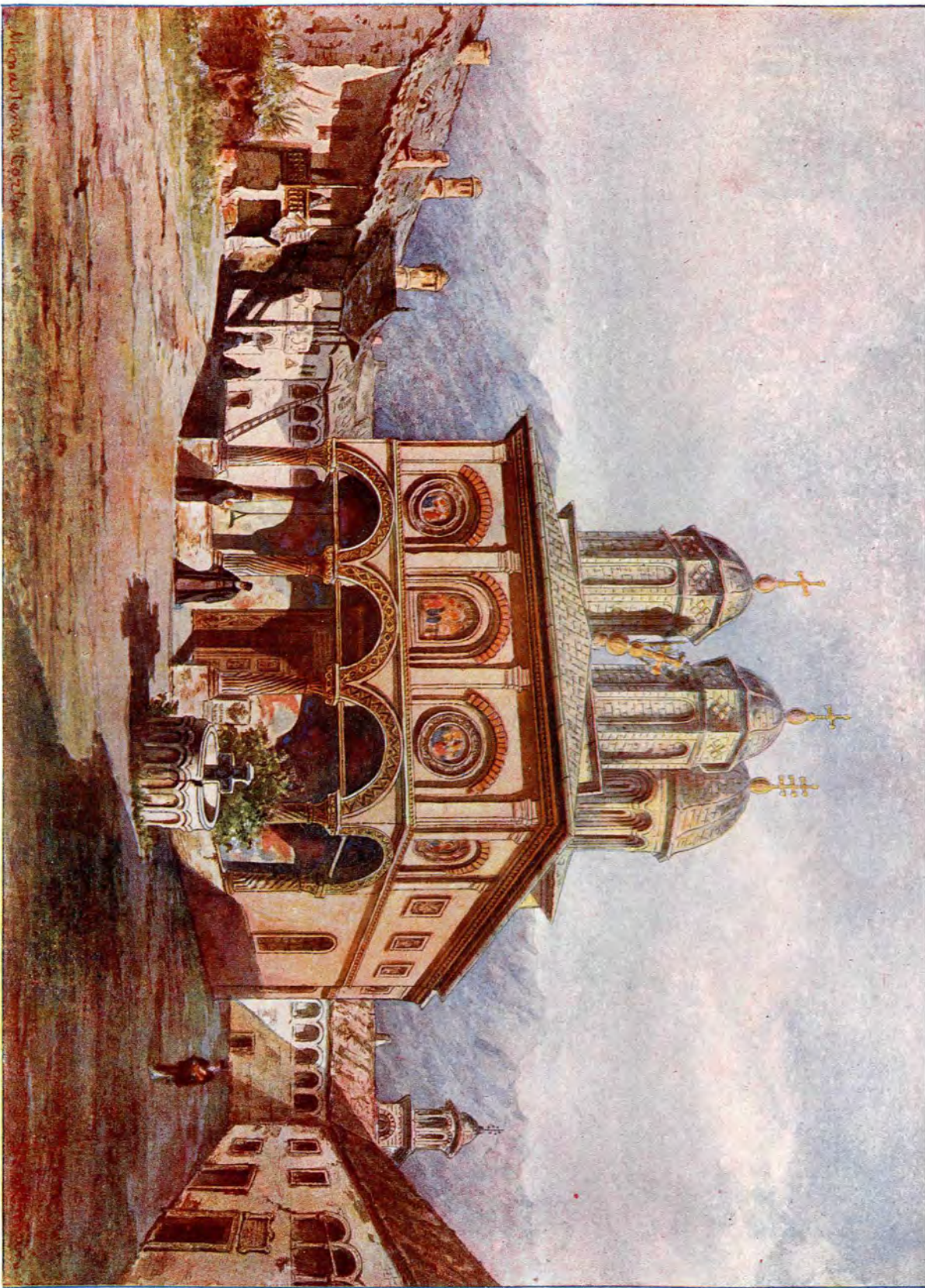

În Aprilie trecut, Direcțiunea acestei școli a organizat în Rotonda Ateneului Român, cu lucrările anuale ale elevilor, o prea frumoasă expoziție, la care locul de onoare l-au avut rezevrurile câtorva biserici și mănăstiri (Văcăreștii, Arnota, Antim, Bălteni-Ilfov, o biserică din Putna, al cărui nume ne scapă și sf. Ioan-cel-Mare din Piatra), — lucrute din inițiativa d-lui Director Er. Pangrati și sub conducerea d-lui Profesor I. Mincu.

Arătam, în cuvintele cu cari deschideam această publicație, cum la Școala de Arhitectură se cultivă foarte sistematic și cu multă stăruință îndreptarea celor tineri spre studiul vechiului meșteșug de clădire îndătinat în Țările-Române. Aceasta pe temeiul unui raport al d-lui

Pangrati, adresat d-lui Ministru al Instrucțiunii și tipărit în «Revista generală a Învățământului» (1906), și pe temeiul a două trei lucrări publicate prin revistele noastre periodice. — Acum, această a doua expoziție a Școalei de Arhitectură (întâia a fost organizată în Palatul Artelor dela Filaret, cu prilejul Jubileului din 1906) vine să confirme în totul cuvintele noastre și să vădească în cercuri mai largi rezultatele pozitive ale unei lucrări, bine organizate și bine conduse, cu privire la studiul arheologic al monumentelor noastre naționale, ce de câțiva ani de zile se urmează — cum am zis — cu deosebită stăruință la această școală.

Din cuvântul inaugural al d-lui Director Pangrati, cât și din răspunsul d-lui Ministru Haret,

Tip: C. Gub, Sr. J. St. Rostescu.

Biserica cea mare a mănăstirii Cozia.

(După o acuarelă de C. Száthmáry)

s'a putut afla cum că se pregătește publicarea tuturor lucrărilor de relevări ce posedă Școala de Arhitectură într'un mare Album. Se va pune astfel la îndemâna cercetătorilor specialiști și amatori o lucrare capitală pentru studiul arheologic al vechilor noastre monumente naționale. Până la publicarea acestui Album, pe care-l

dorim cât mai curând realizat, am obținut, prin bunăvoința d-lui Pangrati, pentru acest Buletin, relevul bisericii fostei mănăstiri dela Bălteni din Ilfov, — o biserică interesantă atât ca trecut istoric, cât și ca construcție, de oarece prezintă particularități arhitectonice cu totul caracteristice și poate chiar unice.

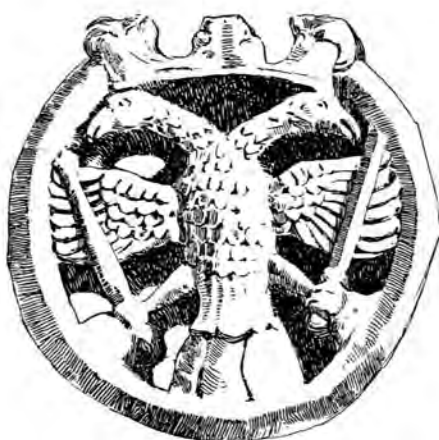
NOUI INSCRIPȚII DELA COMANA

Piatra mormântală a lui Radu-Vodă Șerban și a ginerei lui său Nicolae-Vodă Pătrașcu, fiul lui Mihai-Viteazul, menționată în notele noastre istorice asupra Comanei, nu s'a irosit, cum presupuneam, ci, prin grija răposatului V. A. Urechia (*Analele Academiei Române*, seria II, tom. III, 34) a ajuns la Muzeul național de antichități, unde se păstrează cât se poate de bine, prinsă fiind în peretele vestibulului dela intrare (*Catalogul Muzeului național din București*, publicat de Gr. G. Tocilescu, București 1906,

16 No. 16). De sigur, cu prilejul aducerii acestei pietri, s'a depus la Muzeu și inscripția din 1703 dela paraclisul, azi în completă ruină, al mănăstirii Comana (*Catalogul citat*, 16 No. 27).

Spre întregirea dar a menționatei note istorice vom publica — reproducându-le — amândouă aceste inscripții, din cari cea dintâi are un deosebit interes istoric, iar cea de a doua o aleasă valoare artistică, săpată fiind prea frumos și cu multă artă în marmură.

A. L.

Acesta e titlul câtorva pagine inedite rămase dela A. Odobescu și a căror gheeneză e următoarea :

La 1859, A. G. Golescu, Ministrul Cultelor din Țara-Românească, însărcină o comisiune compusă din Alexandru Odobescu, Caesar Bolliac, Maiorul Pappazoglu și Alexandru Pelimon, ca să întreprindă cercetări istorice și arheologice cu privire la mănăstirile țării, de sigur și în vederea secularizării averilor lor. Membrii acestei comisiuni își împărțiră lucrările pe județe. Astfel lui Odobescu îi veni Argeșul, Vâlcea, Gorjul, Doljul și Mehedinții. Din aceste județe el cercetă, mai întâi, în vara anului 1860, pe cele două dintâi, — pe cele mai bogate deci în mai vechi și mai prețioase lăcașuri sfinte.

Rezultatul competentelor și conștiințioaselor sale studii și cercetări, Odobescu îl înaintă Ministerului în opt frumoase caete-manuscrise în folio și în vre-o sută și mai bine de acuarele și desenhuri, lucrute de pictorul Trenk, după indicațiile și instrucțiile eruditului istoric și arheolog, pe care-l însoți pas de pas în călătoria sa. Aceste acuarele și desenhuri se găsesc azi, în cea mai mare parte, prin donațiunea M. S. Regelui, în posesiunea Muzeului etnografic și de artă națională de sub direcțiunea d-lui Al. Tzigară-Samurcaș ; caetele-manuscrise însă, din nenorocire, afară de unul, despre care va fi vorba mai jos, s'au pierdut cu toatele. Cel puțin până astăzi nu li s'au putut da de urmă. Odobescu însuși în zadar le-a căutat prin Arhiva Ministerului (*Scriseri istorice și literare* I, 333).

Astfel, prin neglijența celor cărora le-a fost încredințat, se pierd un prețios și nespus de bogat material istoric și arheologic pentru cunoașterea monumentelor noastre naționale. Căci n'are cineva decât să se gândească la cele «Câteva ore la Snagov» (*Scriseri* I, 373—464), la «Mănăstirea Căluului» din «Antichitățile județului Romanați» (*Analele Academiei Române* ser. I, tom. X) și la «Manuscrisele și cărțile tipărite dela Bistrița» (*Revista Ro-*

mână I, 703—742, 807—830 și II, 107—120) — aceste din urmă un fragment din lucrarea ce ne preocupă —, pentru a înțelege ce bogată comoară de studii, cercetări și informații, cu privire la unele din cele mai vechi și mai prețioase biserici și mănăstiri ale țării, conțineă cele opt caete-manuscrise, al căror cuprins, credem, e bine să fie însemnat în această publicație :

I. *Episcopia de Argeș*. — Biserica Episcopală. Sala Episcopiei. Bolnița. Biserica Domnească din Curtea de Argeș. Ruinele Curții Domnești. Ruina Sân-Nicoară. Schituri : Robaia, Brădetul, Brătășești, Ostrovul, Vălenii, Bascovul, Bădicenii, Costeștii. Cetățuia lui Țepeș din Căpățâneni. Crucea dela Vârzaru. Crucea dela Târgul Dealului.

II. *Episcopia de Râmnic*. — Biserica Episcopală. Bolnița Episcopiei. Biserica dela Olteni. Biserica catolică din R.-Vâlcii. Schituri : Ezerul, Sărăcineștii, Flămânda, Frăsinetul, Slătioarele, Dobrușa, Sghiabul, Pătrunsa, Comanca Bujoreanului. Biserica dela Olănești. Schiturile Cetățuia, Buliga și Goranul, metoașe ale Mitropoliei din București.

III. *Mănăstirea Cozia*. — Cozia. Bolnița Coziei. Schituri : Cotmeana, Trivalea, Scănenii, Turnul, Stănișoara și Inăteștii.

IV. *Mănăstirea Bistrița*. — Bistrița. Bolnița Bistriței. Peșterea. Păpușa. Schitul de sub Piatră. Mănăileștii.

V. *Mănăstirea Govora și Arnota*. — Govora. Arnota. Schitul Dobricenii.

VI. *Mănăstirile Brâncovenești*. — Mănăstirea Hurezi cu Bolnița și Schiturile ei : sf. Apostoli, sf. Ioan și sf. Ștefan. Mănăstirea Dintr'un lemn cu Bolnița ei. Schitul Surpatele. Schitul Mamu.

VII. *Mănăstiri ale Spitalelor*. — Cornetul. Berislăveștii. Fedeleșoiu. Titireciul. Șerbăneștii. Morânglavu.

VIII. *Mănăstirile inchinate*. — Tutana. Beșteleiu. Stăneștii. Arhanghelul.

Din aceste opt caete-manuscrise, câteva frag-

mente din începutul celui de al IV-lea, s'au tipărit de răposatul V. A. Urechia în *Buletinul Instrucțiunii publice* pe 1865—6 (137—143) întreaga parte privitoare la mănăstirea Bistrița și la peștera ei, s'a tipărit de Odobescu însuși, sub titlul arătat, în a sa *Revistă Română* (l. c.) și în *Scrieri I*, 333 sq.

Caetul VIII a fost tipărit de d. Gr. G. Tocilescu în *Columna lui Trajan* pe 1873 (180: Tutana, 182: Beșteleiu, 206: Stăneștii și 208: Arhanghelul). În revista *Ateneul Român* pe 1869 (11—22) s'a tipărit o parte din caetul V, — acea privitoare la mănăstirea Arnota.

Atâta e tot ce cunoaștem până acum de pe urma studiilor și cercetărilor arheologice întreprinse de Odobescu în vara anului 1860 în județele Argeș și Vâlcea.

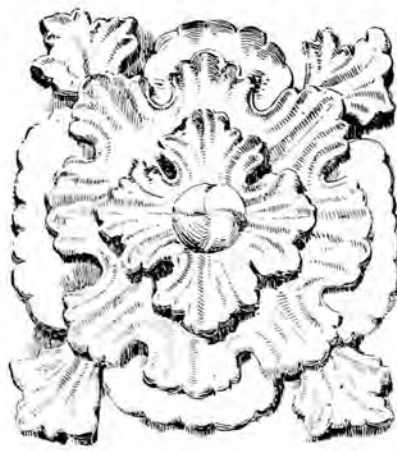
De curând însă a intrat în posesiunea Aca-

demiei Române caetul-manuscris IV, care cuprinde, pe lângă paginile tipărite de Urechia și retipărite de Odobescu, încă câteva pagini inedite. Sunt, cum am arătat la început, *Schiturile și metoașele mănăstirii Bistrița din Vâlcea*, pe care — însoțindu-le de fotografiile și desenele trebuitoare, — le-am pregătit spre publicare în Buletinul nostru.

Aceasta ca omagiu adus memoriei arheologului erudit, istoricului eminent, artistului distins și literatului neîntrecut, dela care ne-au rămas cele mai frumoase și prețioase pagini cu privire la studiul monumentelor noastre naționale și al cărui loc în istoriografia românească, ca competență științifică, simț artistic și talent literar, nu l-a putut încă și nici că-l va putea curând ocupa cineva...

A. L.

RECTIFICARE. — Mănăstirea despre care vorbește documentul publicat în cronica numărului trecut al Buletinului, nu e sf. Atanasie dela Copou (Iași), cum hipotetic s'a emis, ci sf. Gheorghe-Zograful de lângă Vaslui, după cum se arată în ziarul din Iași «Opinia» dela 15 Aprilie a. c.

A. L.

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu.
16, STRADA DOAMNEI, 16

1908

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

COMITETUL DE REDACȚIE

D-nii: ION KALINDERU, GR. G. TOCILESCU, GR. CERKEZ, N. GABRIELESCU,

Membrii Comisiunii Monumentelor Istorice

și

P. GARBOVICEANU

Administratorul Casei Bisericii

Secretar, ALEX. LĂPĂDATU.

ABONAMENTUL ANUAL:

IN ROMÂNIA 10 Lei

IN STRĂINĂTATE 12 „

REDACȚIA: la Administrația Casei Bisericii, București.

Extras din Deciziunea Ministerială privitoare la redactarea Buletinului:

1. Cu începere dela Ianuarie 1908 se va publica, sub direcția Comisiunii monumentelor istorice și în editura Administrației Casei Bisericii, o revistă periodică numită *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

2. Acest Buletin va fi organul oficial al Comisiunii, va apărea trimestrial, și va cuprinde:

a) O parte științifică, în care se vor publica tot felul de monografii, studii, lucrări, comunicări și materialuri de natură istorică, arhitectonică și artistică, privitoare direct și numai la monumentele noastre istorice;

b) O parte oficială, în care se vor publica rapoartele anuale ale Comisiunii, procesele-verbale ale ședințelor ei, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventualele circuli, informațiuni și deciziuni ale Ministerului și ale Comisiunii, privitoare la monumentele noastre istorice.

3. Buletinul apare sub direcția membrilor Comisiunii, cari, împreună cu administratorul Casei Bisericii, alcătuiesc comitetul de redacție, și sub îngrijirea secretarului Comisiunii, care e îndatorat să pregătească și să procure materialul necesar, să-l aducă la cunoștința comitetului de redacție și să supravegheze tipărirea lui.

4. Pentru ca publicațiunea să se prezinte cât mai sistematică și cât mai folositoare, se stabilește următorul program cu privire la felul lucrărilor ce va trebui să cuprindă Buletinul:

a) Monografii istorice, arhitectonice și ar-

tistice asupra monumentelor noastre istorice, monografii cari vor fi ilustrate și documentate cu reproduceri necesare de fotografii, desene, aquarele etc.;

b) Releveuri dela cele mai însemnate și caracteristice, din punct de vedere arhitectonic, monumente istorice;

c) Studii și lucrări unitare, asemenea ilustrate și documentate, bunăoară: asupra înscrisurilor murale și tombale din epoca lui Ștefan-cel-Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu etc., asupra artei decorative, în sculptură și pictură, întrebuințată în bisericile și mănăstirile noastre în anumite epoci, asupra portretelor murale, de ctitori: Domni, Doamne, Arhieri, Boeri, Jupăne etc., asupra picturii bisericești, asupra costumelor etc.;

d) Materialuri: scurte fragmente, comunicări, însemnări și note de interes deosebit privitoare la monumentele noastre istorice;

e) Note bibliografice și critice asupra publicațiilor și periodicelor de specialitate;

f) În sfârșit, suplimente artistice, în culori, cari să înfățișeze biserici, mănăstiri, reproduceri de portrete murale, de picturi, de ornamentațiuni etc.

În cadrul lucrărilor înșirate mai sus se cuprind și acele privitoare la monumentele istorice din afară de Regat, întru cât aceste vor fi de origină românească — înălțate de Voevozii noștri.

Buletinul se găsește de vânzare la Librăriile Socecă, Sfetea, Națională și Alcalay.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

**SUB AUSPICIILE MINISTERULUI DE CULTE ȘI INSTRUȚIUNE PUBLICA
ȘI IN EDITURA ADMINISTRAȚIEI CASEI BISERICII.**

1908

IULIE-SEPTEMBRIE

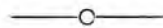
BUCUREȘTI

**Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r Ion St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16**

1908

22.243

CUPRINSUL

TEXT

Schiturile și metoașele mănăstirii Bistrița din Vâlcea.

Biserica din Bălteni :

I. Note istorice.

II. Note descriptive.

III. Note arhitectonice.

Frescurile dela biserica Colții.

Cronică : Din lucrările Comisiunii și Serbarea dela mănăstirea Probota.

ILUSTRAȚIUNI

Schiturile și metoașele Bistriții :

1. Bolnița mănăstirii.

2-3. Pisania și ușa dela Bolniță.

4. Șerban Vor. Cantacuzino și soția lui Andriana.

5. Schitul Păpușa.

6. Pisania schitului Păpușa.

7. Schitul de sub Piatră.

8. Pisania schitului Mănăilești.

9. Schitul Mănăilești.

Biserica din Bălteni :

10. Vedere din față.

II. Vedere laterală.

12. Vedere în pridvorul lateral.

13. Vedere în pridvorul lateral.

14. Planul.

15. Fațada laterală.

16. Vedere spre altar.

Frescurile dela biserica Colții :

17. Peretele dela Răsărit.

18. Peretele dela Apus.

19. Peretele dela Miazăzi.

20. Peretele dela Miazănoapte.

21. Pendantivii dela bolta stângă.

22. Pendantivii dela bolta dreaptă.

— In supliment: Bolțile din pridvorul bisericii Colțea.

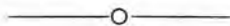
NOTĂ. — Finalele sunt desenate de d. Dem. Stoica și reprezintă: sculpturi în piatră (pp. 134 și 136) dela Foișorul vechii Stăreții dela Hurezi și o cusătură (p. 119) de pe o rucaviță dela aceeaș mănăstire. — Finalul dela pag. 132 reprezintă figura unuia din cei doisprezece apostoli din a doua ilustrație dată în supliment.

SCHITURILE ȘI METOAȘELE MĂNĂSTIRII BISTRIȚA DIN VÂLCEA

DE

AL. ODOBESCU.

Mănăstirea Bistrița e înconjurată de mai multe schitulețe ce atârnă de dânsa; devoția unor particulari sau unor călugări către această mare și bogată mănăstire, în care se păstrează și trupul unui sfânt, s'a manifestat neincetat prin daruri de moșii, de robi și de scule, sau prin dedicări de clădiri pioase.

Bisericile, cu nume de schituri, ce țin azi d'a-dreptul de Bistrița sunt: Bolnița mănăstirii, Capелеle amândouă din Peșteră ¹⁾, Schitul Păpușa, Schitul de sub Piatră la Costești și Schitul Mănăilești.

I.

BOLNIȚA.

Cea mai veche din acestea e Bolnița, situată alături cu mănăstirea, ceva mai pe deal, dar pe aceeaș poală de coastă ca și mănăstirea. E o bisericuță mică de zid boltită, fără turlă și fără advon; dar tinda

ei stă răzimată pe doisprezece stâlpișori de zid. Tocul ușii e de piatră și e scris din vechime deasupra cu culoare neagră:

«† ACESTŪ PRITVOR ZUGRĂVITU-S'AU DEN
«BUN GÂNDUL DUMNEAEI JUPĂNEASEI AN-

1. Bolnița mănăstirii Bistrița.

«DRIĂNEI VORNICEASEI A DUMNEALUI ȘER-
«BAN CANTACUZINO VEL VORNICŪ, ÎN ZILELE
«LUMINATULUI DOMNU IOAN COSTANDIN B.
«BASARABŪ VOEVOD, FIINDU EGUMEN KIR
«STEFAN IEROMONAH, MAI 18,— 7218 (=1710).»

¹⁾ Pagina privitoare la aceste două Capеле fiind intercalată și publicată de Odobescu în studiul despre

Manuscrisele și cărțile tipărite dela Bistrița în a sa «Revistă Română» (I, 706—8.), nu s'a mai reprodus aci.

Această Andriana Cantacuzino, a doua soție a Vornicului Șerban Cantacuzino, fiul

ția sa Andriana. Zugrăveala a rămas tot cea veche și e în multe locuri ștearsă.

† ПЧЕСТЬ ПРИТЕОР ЗВТРЕНТЪСЯ ДЕН БЪЦГНАДЪ ДЪМНЪСН ЖЪПЪ || ПЪСЕН ЯНДРИАНЕН
БОРННЪСЕН Я ДЪМНЪЛЪШ ШЕРЪН КЯНТАКЪЗИНО || ВСА БОРННЪ ДЪ ЗНАСАЕ ДЪМННЪТЪ-
ЛЪШ ДОМНЪ ИОАН КОСТЯНДНЪ Б. БАСЯ || РЪБЪ КОЕВОД ФИНДЪ ЕГЪМЪН КИР СТЕФАН
ІЕРОМОНЪХ, МЯН ПЪ ДНН, ЗЪНН.

Spătarului Drăghici, nu e însă în-
tâia fundatoare a Bolniței; ci se zice
că chiar ctitorul, Banul Barbu Cra-
iovescul, o a zidit de odată cu mă-
năstirea, mai în lă-
turi însă, ca să fie
pentru înmormân-
tarea călugărilor,
precum se obișnu-
ește în toate mă-
năstirile cele mari.
Într'adevăr, pe pe-
retele din întru bi-
sericii, la dreapta
ușii, se vede zugră-
vit jupan Barbul
vel Ban, pe nume
călugăresc «Paho-
mie», cu părul și
cu barba mare al-
bă și alături cu dâ-
sul jupanița lui în
costum vechiu, dar
cu numele șters;
amândoi, cactitori,
țin pe mână bise-
ricuța. Afară, în
tindă, e zugrăvit
Șerban Cantacuzino [vel Vornicul] și so-

2—3 Pisania și așa dela Bolniță.

Ușa bisericii e
de însemnat, fiind
de lemn săpat à
jour, cu flori pole-
ite, iar sus, pe fie-
care din două ale
ei canaturi, e câte
un medalion oval,
cu o figură colo-
rată, înfățișând Bu-
na-Vestire. Sub a-
ceste chipuri e să-
pată inscripția sla-
vonă:

† БРАТА СНА СЪТ-
«БОРН ІЕРОМОНЪХ БЯ-
«СНАН, БЪ ДНН ІОАМ-
«ТЕЮ БАСАРЯВЯ БОЕ-
«ВОДН, БЪ АТЪ ЗРЪБЪ»

care se explică:

† UȘA ACEASTA
«S'AFĂCUT DE IERO-
«MONAHUL VASILIE,
«ÎN ZILELE LUI IO
«MATEI BASARAB
«VOEVOD, LA ANUL
«7162 (= 1654)».

Toată această
sculptură e lipită
pe o tălpoae groa-
să de stejar.

În felul ușii e lu-
crată și tâmpla, ce pare a fi din aceeaș

epocă; dar icoanele împărătești pot fi mai noi, mai ales că cea care înfățișează Schimbarea la Față, hram al bisericii, e însemnată cu leatul 7204 (=1696).

Pomelnicul acestei biserici, asemuit cu al bisericii capitale, la numirea titorilor, la felul scrisorii și la urâta stare în care se află, e făcut sub Io Grigorie Ghica Voevod, la anul 7260 (= 1751). Formatul e însă mai mic.

II.

PĂPUȘA.

Drept în fața mănăstirii Bistrița, dar pe malul stâng al apei, pe un pisculeț de piatră, sub muntele Arnotii, se află schitul Păpușa, compus de o simplă căscioară de bârne și de o bisericuță de zid, cu turlă la pantocrator și cu o mică tindă pe stâlpi. Inscriptia, săpată peste ușe, arată că:

† SF(Ă)NTA BISEA-
«RICĂ AČASTA DIN
«TEMELIE EI ZIDITĂ
«IASTE ÎNTRU CINSTEA ȘI POHFALA SF(Ă)N-
«TULUI GRIGORIE DECAPOLIT DE ROBUL LUI
«DUMNEZEU KIR STEFAN EG(UM)EN OT BISR-
«TIȚE (sic), AJITORÂNDŪ ȘI ALȚI FRAT(I) CU CE
«S'AU ÎNDURAT, CA ÎN VEAC SĂ AIBĂ BUN(Ă)
«POMENIRE, ÎN ZILELE BUNULUI CREDINČOS
«IO COSTANDIN VOEVOĐ, LEAT 7220 (=1712)».

De aceea sunt și zugrăviți în biserică, peste ușe, Constantin-Vodă Brâncoveanu cu Doamna sa Maria, cu unul din fii săi, Constantin, și cu una din fete, Safta, ce a fost soția Vornicului Iordache Crețulescu.

În tindă sunt portretele lui jupan Iordache vel Postelnic (poate chiar acel Crețulesc) și al lui jupan Andronache, care au contribuit la zugrăvirea bisericii.

Această bisericuță, destul de grațioasă prin forma sa, n'a încercat nici o reparație posterioară, astfel încât toate într'insa sunt dela clădirea ei.

În pomelnicul ei, ce pare a fi și el tot de atunci, se vede trecut, în parte, neamul Doamnei Mariei lui Constantin-Vodă Brâncoveanu și fiica lui Neagoe Logofătul ce eră fecior lui Antonie-Vodă. Acest pomelnic nu l-am mai găsit într'alt loc și iată-l:

«ANTONIE
«ILINCA
«NEAGA
«RADU
«ANNA
«ANNA

(negreșit Doamna lui Antonie-Vodă)

«ANTONIE
«CONSTANTIN
«SCARLAT
«NEAGUL
«IOANA
«MARIA
«MARIA».

4. Șerban Vor. Cantacuzino și soția lui Andriana.
Portrete murale.

Este în urma acestuia și un pomelnic al neamului Mării sale Beizadé Constantin Brâncoveanu, din al căruia fiu, Constantin, s'a perpetuat neamul Brâncovenilor, după ce s'a omorît la Constantinopol Domnul și ai săi patru fii.

Iată acest pomelnic:

«CONSTANTIN	«ALEXANDRU
«CONSTANTIN	«STANCA
«URSACHE	«SAFTA
«ANNA	«URSACHE».
«IOAN	

III.

SCHITUL DE SUB PIATRĂ.

Într'unul din cătunele ce populează moșia Costeștii, vatră a Bistriței, pe un loc înalt și sub un picior de stâncă, de unde izvorește un pârau ce se varsă alături în apa Costești, se vede o bisericuță de zid, veche, simplă și mică, crăpată în mai multe locuri, fără turlă și umbrită de un brad înalt și de corni. În tinda bisericii, peste ușe, se citește inscripția următoare:

«† ACEST SFÂNT
«HRAM RĂDICATU-
«SAU ÎNTRU LAUDA
«LUIDUMNEZEU ȘI ÎN
«CINTEA SFÂNTU-
«LUI NICOLAE, ȘI
«SAUZIDIT CU TOA-
«TĂ NEVOINȚA DE
«SMERITUL CHIR
«STEFAN IEROMO-
«NAH EGUMEN OT
«BISTRIȚA, AJUTO-
«RIND ȘI EPIFANIE
«NICODIM, ÎNTRU
«VECINICA POMENI-
«REA LOR, DOMN ȘI
«STĂPÂNITOR FIIND IOAN CONSTANTIN BRÂN-
«COVEANUL VOEVOD, LEAT 7209 (=1701).»

Se vede că exemplul Domnului îndemname pe Ieromonahul Stefan Egumenul, fondator al Păpușei și al Schitului dela Costești. Acesta însă rămase nezugrăvit până la 7287 (= 1779), când Egumenul Grigorie, ajutorit de alți călugări și popi, au zugrăvit biserica și portretele lor într'însa.

5. Schitul Păpușa.

Un discos și o lingură de argint foarte simple, ce se află la această bisericuță, se vede că sunt date dela Bistrița, căci port numele unui egumen Nicolae și anul 7202 (= 1694), anterior fondării Schitului.

Tot dela acest an, 1694, este și o icoană troiță de bronz, împărțită în trei

bucăți pătrate, ce se închid pe balamale, una peste alta; exteriorul e lucrat cu deseneuri de bronz à jour, geometrice și corecte, iar pe din întru fiecare pătrat are o placă împărțită în patru, patru iconițe de praznice, colorate și desenate cu fineță și îngrijire; numirile praznicelor sunt în limba slavonă; pe una din acele trei despărțiri e scris cu litere prea mici :

«ПРЕДНЫ ГИ ГИ-
«ЛЕДНИ ЕСТЬ, СЕ
«ГН ПО ОСТРАЖИ
«ИЕРОДИАКОНА ПА-
«ИСАИ, МЕСЕЦ АМН»

ce se traduce, pe cât se poate:

«SAU ZUGRĂVIT ACEST . . . LA ANUL 7202
«(=1694) AL DOMNULUI, DUPĂ HIROTONISIREA
«IERODIACONULUI PAISIE, LUNA MAI.»

După felul picturii, această troiță pare a fi făcută în Rusia. Unul mai bătrân dintre sătenii de prinprejur povestea că e lăsată la schit de o ceată de haiduci ce o luaseră dela niște călători pe care-i jefuise, tocmai în vremea dijmăritului celui mare. Asta dar

trebuie să fi fost pe la 1741, în vremea Domniei lui Mihai Racoviță, a cărui nedreaptă

† ACESTŪ SF(Ă)NTŪ SCHITŪ, UNDE SĂ PRĂZ-
NUEȘTE HRAMUL SF(Ă)NTA ÎNĂLȚAREA D[O]M-

6. Pisania Schitului Păpușă.

† СФІТЯ БИСЕРИКЪ ЯЧЯСТЯ ДНН ТЕМЕЛНЄ ЕІ ЗН || ДНТЬ АСТЕ ДТРЪ ЧННСТЪ
ШН ПОХОНАЯ СФІТЪЛЪ || ГРИГОРІЄ ДЕКЯПОЛНТ ДС РОБЪЛ АЗІ ДЪМНЕСЕЗЪ КНР ||
СТЕФАН ЕГ-ЕН ОТ БИСЕРТИЦЕ ЯЖИТОРЪНДЪ ШН ЯАЦН Ф || РЯЦ КЪ ЧЕ СЯЪ ДН-
ДЪРЯТ КЯ Д ВЪЧ СЪ ЯНБЪ БЪН ПОМЕНІРЕ || Д ЗНАЕЛЄ БЪНЪЛЪ КРЕДННЧОС
ІО КОСТЯНДНН ВОЕВОД || АЪТ ЗЪК. 1)

împilare, un secol și mai bine n'a șters-o încă din memoria poporului.

IV.

MĂNĂILEȘTII

Mănăileștii e un sat pe apa Bistriții, vre-o două ceasuri în jos de mănăstire. Acolo, pe partea stângă a luncii, e o biserică veche, crăpată și cu înveliș de șindrilă putredă. Clopotnița și mai stricată încă e peste advon și în fața ușii e o tindă par-dosită cu lespezi. Pe deasupra ușii e să-pată inscripția ce urmează:

7. Schitul de saș Piatră.

«NULUI NOSTRU IS. HS. ÎASTE ZIDIT DIN TE-
«MELIE DE PAHO-
«MIE MONAHU CE
«SAU NUMIT PREMI-
«RENIE PAPA POS-
«TEL(NIC), FIUL LUI
«IORDACHE VEL
«STOLNIC PĂRȘCO-
«VEANUL, ÎN ZILE-
«LE DOMNULUI CO-
«STANDIN VOEVOĐ
«BRÂNCOVEANUL,
«ȘI L'AU ÎNCHINAT
«METOH SF(Î)NTEI
«MĂNĂSTIRI BIS-
«TRIȚII, PENTRU A
«SA ȘI A TOT NEA-
«MULUI SĂU VEA-
«CINICĂ POMENIRE,
«LEAT 7192 (=1684)».

Până la o vreme a fost aci schit, căci se văd temelii vechi de case de

piatră pentru lăcuirea călugărilor, și o inscripție scrisă în biserică arată că a fost

1) Articolul s'a tipărit întocmai după manuscris. — Textul inscripțiilor s'a rectificat însă după reprodu-

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.

cerile fotografice, pe cari, spre verificare, le-am și publicat (N. R.).

zugrăvită la 1801 de către Egumenul Iugări. Bolnița Bistriței n'are serviciu bi-

8. Pisania Schitului Mănăilești.

† ИЧЕСТЬ СФІТЬ СКИТЪ, ЗНДЕ СЪ ПРЪЗНЪШЕ ХРАМА СФІТЯ || ДНЬЦАРЬ
ДМІТРИЙ НОСТРЪ ІО ХЪ ІСТЕ ЗНАТ ДНІ ТЕМЕЛІЕ || ДЕ ПАХОМІЕ МОНАХЪ
ЧЕ СЯЗ НЪАМІТ ПРЪ МІРЕНІЕ ПАПА ПОСТЕЛ. || ФІОЛ АЗН НЪОДЯКЕ ВЕЛ СТОЛ-
НИК ПЪРШКОВЪНЪА, Д ЗНАСЕ || ДОМЪАЗН КОСТАНДІН БОСКОД БРЪНКОВЪНЪА
ШН АЗЪ || ДНІКІНІАТ МЪТОХ СФІТЕН МІТІРІ БІСТРІЦІН, ПЕНТРЪ Я СЯ || ШН
Я ТОТ НЪАМЪАЗН СЪЗ БЪЧНИКЪ ПОМЕНИРЕ, АЪТ ЗРЧВ.

Dionisie, pus aici de Arhimandritul Costantie Egumen al Bistriței. Atunci negreșit s'au zugrăvit și portretele ctitorilor Pârșcoveni și călugărești. Tâmpla bisericii e de zid și cere reparație.

Pomelnicul prenumără tot neamul Pârșcovenilor, dela Pahomie Monahul adică Papa Postelnicul, întâiul fondator, până la anul 1801.

9. Schitul Mănăilești.

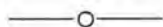
Mănăileștii și Schitul de sub Piatră din Costești sunt acum simple biserici de sat, fără că-

temple după cuviință satelor învecinate. 1860.

sericesc special, ci se deservă de preoții mănăstirii. Capелеle din Peștere sunt pustii, și numai Păpușa mai ține vre-o trei călugări bătrâni, ce se hrănesc și ei dela Bistrița. Toate aceste foste schituri sunt de o prea mică importanță arheologică. Numai Peșterea ar trebui întreținută cu grije, și bisericile dela Mănăilești și dela Costești, reparate, ca să poată sluji de

BISERICA DIN BĂLTENI

I. NOTE ISTORICE.

Biserica din Bălteni, ca fundație mănăstirească, se datorește neamului boerilor ziși «din Cojești», cari stăpâneau, în secolul al XVI-lea, satul Băltenii din județul Ilfov, azi proprietate a Domeniului Coroanei¹⁾. Ea a fost întemeiată, după cum reiese din un hrisov dela 1628 Mai 16, de «maica Anghelina monahia, fata maicăi 'Catalinii, care au fost fata Badii vel Vornic dela Măgurele», pe moșia ei de baștină, ce «s'au tras — zice mai departe acelaș hrisov — dela boerii din Cojești»²⁾.

Aceasta a trebuit să fie cel puțin câteva zeci de ani înaintea domniei lui Mihai-Vodă Viteazul. Căci, «când au fost în zilele răposatului Simeon-Vodă [Moghilă] maicăi Anghelinii monahii i s'au întâmplat moarte, iar mănăstirii ce au avut la Bălteni ardere și pustiire»³⁾. . . . Așadar «în zilele lui Simeon-Vodă», — adică în vremea nenorocitelor lupte date pentru stăpânirea tronului pierdut al Invinsului dela Mirislău și

dela Bucov, când Leșii lui Zamoyski și Moldovenii lui Ieremie-Vodă Moghilă «au prădat și au jecuit toată țara: și mănăstiri, și boeri, și săraci, până ce au luat tot ce au găsit la dâșii»⁴⁾, cât Cronicarul contemporan nu se poate opri de a nu exclama cu durere: «O săraca țară, ce au mai pățit atunci!»⁵⁾

Dar mănăstirea dela Bălteni n'a fost în rândul celor prădate și jecuite de Leșii lui Zamoyski și de Moldovenii lui Ieremie-Vodă la 1600; ea a pățit ardere și pustiire — precizează o carte domnească dela Alexandru-Vodă Iliș din 1628 — «când au fost răutăți de Tătari»⁶⁾, deci în toamna anului 1602, când zecile de mii de călărime tătarească, aduse, sub însuș Gazi-Ghirai Hanul, de acelaș Simeon-Vodă, împotriva lui Radu-Vodă Șerban, se frânseseră și decimară, fără folos, în fața putericei tabere a acestuia dela «gura Teleajinului», dela Teișani. Căci «atunci — zice Cronică Țării — văzând Hanul că nu poate strică nimic lui Șerban-Vodă, dacă au inserat, au purces de acolo, și i s'au făcut

¹⁾ Face parte din comuna Cocioc, plasa Cocioc, județul Ilfov. Cade la nord de Cocioc, între pădurea Radu-Vodă, Valea Sticlăriei și pădurea Țigănești — 6 km. depărtare dela gara Periș. Informații mai amănunțite se găsesc în *Monografia Domeniului Cocioc* (București 1906) de Er. Medianu și Gh. Codrescu.

²⁾ *Condica mănăstirii Radu-Vodă* f. 184, la Arhivele Statului.

³⁾ *Ibidem*.

⁴⁾ Cronică Țării, în *Magazinul istoric IV*, 301.

⁵⁾ *Ibidem*.

⁶⁾ Doc. din 1628 (=7136), în *condica citată*, f. 187.

ziuă în Dunăre»¹⁾. În acest drum de ne-izbândă se va fi ars și pustiit așadar mănăstirea maicăi Anghelinii dela Bălteni.

Odată cu mănăstirea se risipi și satul, locuitorii, rumânii, pe care-i apucase legătura lui Mihai-Vodă, fugind în toate părțile, și se părăsi și moșia²⁾. Astfel rămaseră Băltenii aproape două decenii, până ce trecură în stăpânirea lui Dumitrașcu Armașul și a soției sale Alexandrii, cari îi cumpărară, între anii 1618—1621, dela «boerii ce s'au tras d'n sângele maicăi An-

de sat dela Ilina, Dospina și Voica, fetele Barcăi Postelnicul din Cojești și dela soții lor Gheorghe, Mirco și Pătru³⁾; iar cealaltă jumătate dela jupâneasa Neaga și soțul ei Neacșul Postelnicul⁴⁾ și dela Grigorie Comisul și jupâneasa lui tot Neaga⁵⁾.

Noul stăpânitor al satului Bălteni, Dumitrașcu Armașul, eră ginere marelui Vornic Hrízea⁶⁾, bogatul și puternicul sfetnic al lui Matei-Vodă Basarab, care se făcù al doilea ctitor al Băltenilor, rezidind și re-

10. Biserica din Bălteni.

„Vedere din față.

ghelinii monahia»³⁾. Și anume: o jumătate

intemeind mănăstirea de odinioară, arsă

¹⁾ *Magazin istoric IV*, 304.

²⁾ Doc. citat din 1628 (=7136) Mai 16, în *condica citată*, f. 184.

³⁾ *Ibidem*.

⁴⁾ Zăpise din 1619 (=7127) Mai 10, 1618 (=7127) Sept. 3 și unul fără dată, *ibidem*, ff. 180 și 181. — Vânzarea a fost confirmată prin hrisovul lui Gavril-Vodă Moghilă din 1620 (=7128) Iulie 20, *ibidem*, f. 181.

⁵⁾ Zăpis din 1618 (=7126) August 25, *ibidem*, f. 180 v., confirmat prin același hrisov al lui Gavril-Vodă Moghilă menționat în nota precedentă.

⁶⁾ Zăpis din 1621 (=7130) Noemvrie 1, *ibidem*, f. 182 v., confirmat cu toate celelalte cumpărături prin hrisovul lui Radu-Vodă Mihnea din 1621 (=7130) Decemvrie 1, *ibidem*, f. 183 — Grigorie Comisul cumpărase moșia din Bălteni dela Neacșul Postelnicul și jupâneasă Neaga (doc. din 1619 (=7127) Iulie 10, *ibidem*, f. 182), cari, la rândul lor, avuseseră întreagă a doua jumătate de sat din Bălteni dela Barcă Postelnicul din Cojești (doc. din 1621 (=7129) Iunie 16, *ibidem*, f. 182).

⁷⁾ Doc. dela Matei-Vodă Basarab din 1648 (=7156) Iulie 20, *ibidem*, f. 191.

și pustiită de Tătari. Căci, iată, în adevăr, ce mărturisește pisania bisericii:

† «ACEST SF[Ă]NT ȘI DUMNEZEESCU HRAMU
«AL SFĂNTULUI MAKE, ARHIEREU NICOLAE,
«ZIDIT-O-AM DE ÎN TEMEIŪ EŪ, ROBU LUI
«H[RISTO]S || HRIZEA, MARE-DVORNIC, DEN
«CĂT M'AŪ DAT DUMNEZEU CHELTUELII, ȘI,
«AJUTĂNDU DUMNEZEŪ, RĂDICAT-AM AČASTĂ
«SFĂNTĂ RUGĂ ÎN SLAVA ȘI || ÎN LAUDA LUI
«DUMNEZEŪ CELUI SLĂVIT ÎN TROIȚĂ ȘI ÎN
«NUMELE MARELUI SFĂNTULUI NICOLAE FĂ-
«CĂTORIU DE CIUDE, ȘI SE-AU ÎNCEPUT ÎN
«ZILELE LUMI || [NATULUI DOMNU IO ALEXAN-
«DRU, FEČOR RADULUI] 1626»¹⁾.

cuitorii împrăștiați când cu răutățile de Tătari²⁾. Rumânii se întoarseră pe la ve-
trile lor, afară de o samă, cari, nerecu-
noscând că sunt de baștină din Bălteni,
întrară în judecată cu bogatul și puternicul
boer, ducând în fața divanului domnesc
12 jurători, precum că nu i-au apucat *a-*
colo legătura lui Mihai-Vodă⁴⁾. Dar Dom-
nul dete lui Hrizea Vornicul «lege peste
lege» 24 de boeri, cari jurară pe sfânta
evanghelie în Biserica Curții din București,
cum acei pârători sunt rumâni de baștină

11. Biserica din Bălteni.
Vedere laterală.

După ce rezidi și reîntemeie vechia mănăstire, Hrizea Vornicul răscumpără dela Dumitrașcu Armașul satul Băltenii²⁾, spre a-l închină nouii sale ctitorii. Pentru aceasta trebuia însă, mai întâiu, să strângă lo-

din Bălteni. Atunci, după obiceiul și pre-
legea țării — zice cartea de judecată —
au trimis de au prădat pe cei 12 jurători
dintâi, luându-le câte 3 boi. Iar când Băl-
tenarii, nemulțumiți, se pârîră din nou ina-

¹⁾ Apud N. Iorga, *Inscripții din Bisericele României II* (formând vol. XV din *Studii și Documente*), București 1908, 109—10. Ultimile două rînduri ale pisaniei nu sunt săpate, ci numai schițate. Lectura lor s'a făcut imposibilă prin ignoranta văpsire cu roșu a literilor. Anul însă e deplin lămurit: 1626.

²⁾ Doc. citat, p. 108 n. 7 și hrisovul lui Alexandru-

Vodă Iliș din 1628 (=7136) Mai 16, *ibidem*, f. 184 v.

³⁾ Idem, *ibidem*.

⁴⁾ Pentru această cestiune — pretensiunea și urmă-
rirea rumânilor pe tenaciul legăturii lui Mihai-Vodă —
a se vedea N. Iorga, *Constatări istorice cu privire
la viața agrară a Românilor* (formând vol. XVIII
din *Studii și Documente*), București 1908, 29 — 30.

întea divanului lui Alexandru-Vodă Iliș, ca să iă «lege peste lege» 48 de jurători, — atunci Domnul cu mai marii săi — «judecând după dreptate și lege» — au scos pre sârmanii rumâni «cu mare rușine din divan. Căci acel obicei (cu 48 de jurători) au fost călcat și părăsit, și au rămas jos de demultă vreme, încă din zilele Mihnei-Vodă, și de atunci până acum acea lege nu au fost în țară»... «Și am pus domnia mea — închee cartea de judecată — de le-au dat unuia câte 100 de toiege în divan, pentru căci au umblat... ca să ridice alte obiceiuri»¹⁾.

Cu astfel de dreptate și învățătură se întoarseră așadar rumânii Bălteni la baștina lor, pentru a cărei însemnare cetitorii vor binevoi a iertă această mică abateră, care, dacă n'are legătură directă cu subiectul, face parte din istoria amară a acelor mii și zeci de mii de umili, cari, prin munca brațelor lor, au întreținut, precum la Bălteni, așa în toată țara, sutele de biserică și mănăstiri, ce alcătuiesc astăzi o mare și însemnată parte din bogăția trecutului nostru.

Hrizea Vornicul îngrijă și înzestră mereu ctitoria sa — până în zilele din urmă ale vieții sale. O mărturisește însuș în diata sa din 1642 (= 7150) Iulie 28, pe care o dă «sfintei și dumnezeestii mănăstiri dela Bălteni, cu hramul sfântului arhiereu și de minuni făcătoriu Nicolae de la Mira-Lichie, — pentru că această sfântă mănăstire este zidită din temelie de mine. Și am muncit din tinerețe până la bătrânețe de o am întărit cu sate și moșii. Iar când au fost acum la vreme de pristăvie, lăsat-am și am învățat cu limbă de moarte de am mai dat la sfânta mănăstire» :²⁾

Satele Costici pre Pasărea, Voinești, Bucșani, Butești și Greci — toate cu rumânii lor; moșiile dela Crășani și Geme-nile din Dâmbovița; ocinele din Cocani, Brobodiți (cu două roate de moară, cumpărate dela Stoica Păharnicul din Drago-mirești), Dobrești, Fundeni, Dintre-lacuri și Glina; viile dela Pronc (?) și din dealul Bucureștilor; în sfârșit numeroase pivnițe, prăvălii, mori, țișani și dobitoace³⁾.

Cum vedem deci, bogatul și piosul Cti-tor dădă mănăstirii sale dela Bălteni, însemnată și bogată zestre, pentru a cărei asigurare crezută că e mai bine s'o închine mănăstirii Ivirului din Sfântul Munte, și anume prin mijlocirea mănăstirii Sf. Troițe a Radului-Vodă din București, unde a lăsat dealtmintrelea să fie și îngropat⁴⁾.

Și am învățat — zice el mai departe în diata sa — să mă îngroape la sfânta mănăstire dela Sf. Troiță, în București, care este zidită de răposatul Radul-Vodă, unde am fost ispravnic și unde am trudit cu osteneala. Căci fiind eu «rob» răposatului Radului-Vodă și fiindu-i oasele lui odih-nind la această mănăstire dela Sf. Troiță — care este închinată la sfânta mănăstire dela Iveri, unde este hramul Uspeniei — eu încă am poftit să mi să odihnească oasele într'acest sfânt lăcaș.

Așijderea mi-am lipit munca mea de a Domnului meu răposatului Radul-Vodă : am închinat sfânta mănăstire dela Bălteni cu toate satele, moșiile, ocinele, morile, pivnițele, prăvăliile, țișanii și dobitoacele la sfânta mănăstire dela Iveri. Și am pus ispravnic pre duhovnicul meu, pre părintele Atanasie, egumenul dela Sf. Troiță, carele este purtător de grije sufletului meu, ca să fie această mănăstire pre mâna sfinții

¹⁾ Întreg cursul judecății e cuprins în două hrisoave, citate mai sus, dela Alexandru-Vodă Iliș, întâiul din 1628 Mai 16, al doilea din acelaș an, fără dată de lună însă, în *condica citată*, ff. 184 și 187.

²⁾ În *condica citată*, f. 188.

³⁾ *Ibidem*. Pentru cumpărarea acestor proprietăți, cf. Hasdeu, *Arhiva istorică* I¹, 8, 14, 23 și 32.

⁴⁾ Între numeroasele epitafe dela Radu-Vodă, publicate de d. N. Iorga, *Inscripții din Bisericiile României* I, București 1905, 245—54, nu se găsește

sale până la moartea sfinții sale — nimeni să nu aibă voie să-l scoată. Iar după moartea sfinții sale, pre cine-i va fi voia a-l lăsa egumen și năstavnîc, acela să fie. Și când va fi vremea a să schimbe egumenul dela Sf. Troiță și vor trimite egumen acolo dela Iveri, — de acolo să trimeată egumen și Bălteni ¹⁾.

Cu acest așezământ și cu această rânduială a trăit mănăstirea lui Hrizea Vornicul mai bine de două veacuri, până la secularizare, când, desființată și părăsită fiind, rămase biserică de mir pe seama sătenilor din Bălteni. În tot acest răstimp viața ei launtrică nu se înseamnă prin nimic altceva, decât doar prin judecățile pentru stăpâniri, revendicări și încălcări de proprietăți, pe cari călugării greci le purtară mai mult pentru folosul lor, decât pentru al mănăstirii ce le era închinată ²⁾.

Casele și atenele dimprejur se ruinară și nimiciră. Trainica construcție a bisericii s'a menținut însă, destul de bine și aproape întreagă, așa precum ea se va fi înfățișat în secolul al XVII-lea, la rezidire,

despoiată bine 'nțeleș de tot ce-i eră spre podoabă și bogăție. Astfel astăzi zidurile ei nu mai mărturisesc decât dibăcia și sarguința bătrânilor meșteri cari au făcut-o. Căci de numele mănăstirii sau al localității din Bălteni nu e legat nici un eveniment istoric mai deosebit, afară numai dacă nu cumva aceștia sunt Băltenii ³⁾, unde, după mărturia unui document din 1534 Aprilie 3, «l-au ajuns moartea pre Vlad-Voevod cel Bătrân» (=Vlad Dracul) ⁴⁾, pe când, în-

vins și părăsit, el rătăciă urmărit de oamenii lui Ioan Corvin, care, la sfârșitul anului 1446, după o luptă îndelungată și nu tocmai ușoară, izbuti a-și răpune tova rășul de arme de odinioară.

Pe urmele acestui pierdut și nefericit mormânt, merse, acum doi ani, d. N. Iorga la Bălteni și, dând peste prețioasa și interesanta biserică a lui Hrizea Vornicul, o făcu cunoscut publicu-

lui iubitor al trecutului nostru prin frumoasele pagini, pe cari ne luăm voie a le reproduce și în această publicație ⁵⁾.

ALEX. LĂPĚDATU,

12. Biserica din Bălteni.
Vedere în pridvorul lateral.

piatra mormântală a lui Hrizea Vornicul.

¹⁾ Restilizat după menționata diată.

²⁾ Documentele privitoare la aceste judecăți, se găsesc în *Cronica citată a mănăstirii Radu-Vodă* dela Arhivele Statului, sub rubrica Băltenilor.

³⁾ Cestiunea nu se poate hotărî.

⁴⁾ Publicat, fragmentar, de d. St. Nicolaescu în ale sale *Documente slavo-române*, București 1905, 3—4. Pentru interpretarea mărturii, cf. A. Lăpădatu, *O nouă publicație de documente slavo-române*, București 1907, 24—8.

⁵⁾ După *Floarea Darurilor* II (1907), 122—4.

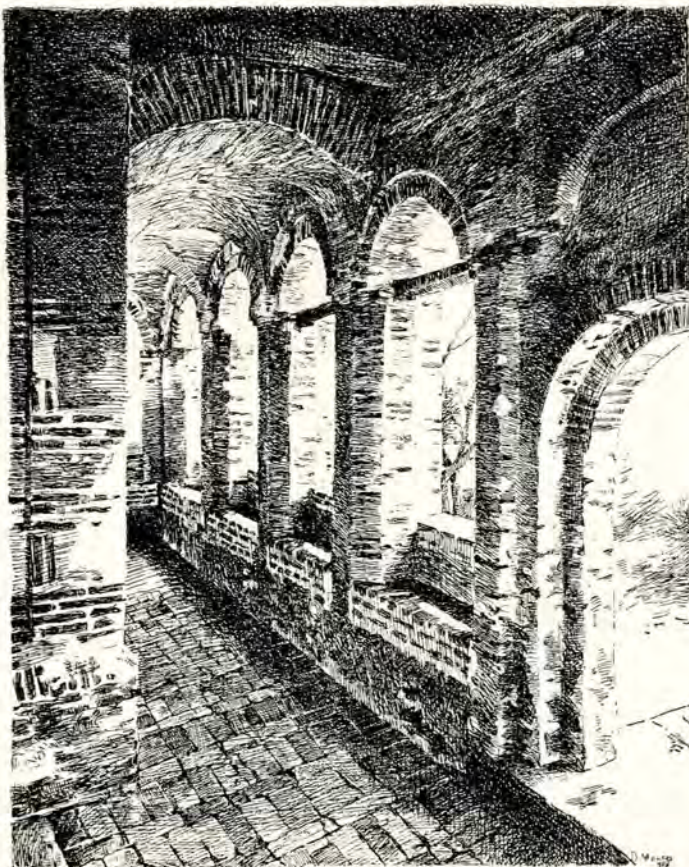
Deodată, înaintând pe căraruşa dintre tufele înalte şi dese, vezi desluşit înainte-ţi biserica de astăzi, vechea mănăstire. Nimic din ce mai avem dintre vechile clădiri bisericeşti, nu se poate asemăna cu dânsa. Întâiu, e neobişnuit coperişul, care se mlădie după liniile zidirii, în ţesătura ei strânsă, foarte bună, de trainică şindrila mărunţică, înjghebată ca o zale. Aşa ceva se întâmplă numai în vechile mănăstiri bucovinene, câte n'au fost îndreptate şi înnoite de Cărmuirea austriacă.

Apoi alcătuirea chiar a planului e cu totul originală. Dacă ai da în lături toate adăoşagurile de scânduri

cuprind clopotele sau duc la ele, ai avea o frumoasă faţadă, de cărămizi aparente prinse în ciment tare, gălbuiu. Un

pridvor cu patru arcuri se deschide în faţă, dar rostul lui nu se închee aici: ca în nici o altă parte, el urmează în şiruri de arcade la dreapta şi la stânga, cuprinzând între cei patru stâlpi groşi din fiecare parte, o biserică foarte mică. Deoparte acest scurt gang de primblare, de odihnă, de răcoare, de sfătuire — se zice — în vechile vremuri,

se închide de absida pentagonală a stranei, pe când, de cealaltă, el se deschide în golul luminos, de verde, de albastru, de soare al livezii sălbătăcite. De aci înainte, liniile nu urmează în chip firesc, dela cele două abside colţurate spre altarul croit şi el în muchi. Neobişnuitul şi agerul meşter iubitor de nouitate a îmbogăţit şi amestecat înădins caracterele clădirii, grămădind contrafor-

13. Biserica din Bălteni.
Vedere în pridvorul lateral.

turile, scrijilind păretele în câte o cută nouă, dând şapte unghiuri altarului şi cuprinzându-i ultima faţă între două spri-

sale până la moartea sfinții sale — nimeni să nu aibă voie să-l scoată. Iar după moartea sfinții sale, pre cine-i va fi voia a-l lăsa egumen și năstavnîc, acela să fie. Și când va fi vremea a să schimbe egumenul dela Sf. Troiță și vor trimite egumen acolo dela Iveri, — de acolo să trimeată egumen și Bălteni ¹⁾.

Cu acest așezământ și cu această rânduială a trăit mănăstirea lui Hrizea Vornicul mai bine de două veacuri, până la secularizare, când, desființată și părăsită fiind, rămase biserică de mir pe seama sătenilor din Bălteni. În tot acest răstimp viața ei launtrică nu se înseamnă prin nimic altceva, decât doar prin judecățile pentru stăpâniri, revendicări și încălcări de proprietăți, pe cari călugării greci le purtară mai mult pentru folosul lor, decât pentru al mănăstirii ce le era închinată ²⁾.

Casele și atenaștele dimprejur se ruinară și nimiciră. Trainica construcție a bisericii s'a menținut însă, destul de bine și aproape întreagă, așa precum ea se va fi înfățișat în secolul al XVII-lea, la rezidire,

despuiată bine 'nțeleș de tot ce-i eră spre podoabă și bogăție. Astfel astăzi zidurile ei nu mai mărturisesc decât dibăcia și sarguința bătrânilor meșteri cari au făcut-o. Căci de numele mănăstirii sau al localității din Bălteni nu e legat nici un eveniment istoric mai deosebit, afară numai dacă nu cumva aceștia sunt Băltenii ³⁾, unde, după mărturia unui document din 1534 Aprilie 3, «l-au ajuns moartea pre Vlad-Voevod cel Bătrân» (=Vlad Dracul) ⁴⁾, pe când, învins și părăsit, el rătăciă urmărit de oamenii lui Ioan Corvin, care, la sfârșitul anului 1446, după o luptă îndelungată și nu tocmai ușoară, izbuti a-și răpune tova rășul de arme de odinioară.

Pe urmele acestui pierdut și nefericit mormânt, merse, acum doi ani, d. N. Iorga la Bălteni și, dând peste prețioasa și interesanta biserică a lui Hrizea Vornicul, o făcu cunoscut publicu-

lui iubitor al trecutului nostru prin frumoasele pagini, pe cari ne luăm voie a le reproduce și în această publicație ⁵⁾.

ALEX. LĂPĚDATU.

12. Biserica din Bălteni.
Vedere în pridvorul lateral.

piatra mormântală a lui Hrizea Vornicul.

¹⁾ Restilizat după menționata diată.

²⁾ Documentele privitoare la aceste judecăți, se găsesc în *Cronica citată a mănăstirii Radu-Vodă* dela Arhivele Statului, sub rubrica Băltenilor.

³⁾ Cestiunea nu se poate hotări.

⁴⁾ Publicat, fragmentar, de d. St. Nicolaescu în ale sale *Documente slavo-române*, București 1905, 3—4. Pentru interpretarea mărturii, cf. A. Lăpădatu, *O nouă publicație de documente slavo-române*, București 1907, 24—8.

⁵⁾ După *Floarea Darurilor* II (1907), 122—4.

jinituri înalte ca niște turnulețe. Un brâu rotund, sus, și mai multe dungi de zimți din cărămidă ieșită fac podoaba. În sfârșit, pe lângă ferestrele mai mari, îndătinate, alte două se deschid tocmai sus, mărunte, deasupra acestora, așa încât stranele au câte trei deschideri de lumină de fiecare latură, și trei se desfac și în peretele altarului. Turn nu se află și, în această privință iarăș, ți se pare că vezi una din cele mai vechi biserici ale Bucovinei.

Înuntru, biserica îngustă și luminoasă n'are zugrăveli; straturi de var le-au acoperit și chiar nimicit cu totul. Toate vechile odăjdii și odoare, toate cărțile din cele dintâi timpuri au fost prădate ori s'au nimicit, și locul lor a fost luat de tinichele, de proaste cusături nouă, de tipări-turile flendurite, cu literă subțiratică, ale Sf. Sinod. Preot nu este, și numai la câteva Dumineci odată, vine să slujească parohul din satul apropiat al Piscului, unde, iarăș, biserica n'ar fi tocmai nouă.

S'a păstrat însă însemnarea cu chinovar la dreapta ușii, din partea dascălului Stoica, meșter al jețurilor celor vechi, și prea-frumoasa pisanie pe piatra de deasupra ușii săpate în flori. Aceasta spune că întemeietorul mănăstirii a fost însuș puternicul și bogatul Vornic-Mare Hrizea, credinciosul

sfetnic al lui Matei-Vodă Basarab, și soția lui, Dumitrana, în anul 1626, care se mai poate înțelege din proasta muruitură nouă, ce a înlocuit schițarea cu roșu a liniilor ce n'au apucat a se săpă.

Hrizea eră și domnul moșiei. În aceeaș livadă de pruni a cimitirului, la dreapta intrării, se vede un loc gol de trunchiuri și acoperit numai cu înaltă iarbă stropită de flori. Acolo rămăsese până deunăzi adâncile pivniți din casa Vornicului, dar cărămida lor tare a fost cărată pe încetul pentru a face case în satul de vre-o sută de familii ce se vede mai departe, pe muchia dealului. Preotul cel bătrân, cel din urmă ce și-a avut locuința în sat și care a trimis trei fii preoți în alte Ținuturi, făcuse acolo, pe ruina puterii și bogăției din vremuri, o aleasă grădină de flori, care, la rândul ei, a perit năpădită de buruenele crescute în umbra trunchiurilor multe.

Dar biserica, dreasă foarte cuminte, fără înădiri și prefaceri, deunăzi ¹⁾, — aceea a rămas. Frumusețea ei deosebită și nouă se desface ca o destăinuire de poezie din deșul copacilor, care se întinde peste casele boerești, peste rămășițele de cărămidă presărate ale mănăstirii, peste adâncă vale ce se tae jos, peste papura bălții mucedă, până departe în pânza întunecoasă a pădurii.

N. IORGA.

¹⁾ E cea dintâi biserică reparată de Administrația Domeniului Coroanei, care, se știe, are o deosebită sollicitudine pentru zidirea, restaurarea și buna întreținere a lăcașurilor dumnezești — între cari câteva prețioase monumente istorice — de pe moșiile sale, (N. R.).

rivită din punct de vedere arhitectonic și artistic, biserica din Bălteni se deosebește atât prin originalitatea construcției, cât și prin măestria cu care s'au întrebuințat materialele avute la îndemână, spre a obține, cu mijloace puține, un ansamblu plăcut.

* * *

Originalitatea ei constă în dezvoltarea mare ce s'a dat pridvorului, care îmbracă pronaosul și pe de margini, oprindu-se în patratul masiv al naosului, — lângă sâmurile bisericii.

Acest pridvor e așezat pe optsprezece stâlpi — exagonali pe de laturi, dreptunghiulari, cu mici scăzăminte în trepte, la colțuri și în față — cari susțin frumoasele arcuri în plin centru, ce se suprapun câte două la fiecare arcadă. El are o intrare în față și două laterale, motivate cu multă ingeniozitate. Arcul dela intrarea principală, din față, în deosebire de cel dela intrările laterale, e în acoladă, format din două arcuri suprapuse. Ceva mai sus și în linie cu arcadele învecinate, se întoarce un al treilea arc în plin centru, închis într'un patrat, care, pe lângă importanța deosebită ce dă intrării principale prin multiplicarea elementelor întrebuințate, menține și unitatea și monumentalitatea porticului, prin repetirea arcului de deasupra la întregul pridvor; totodată face posibilă o proporție frumoasă tustrelor in-

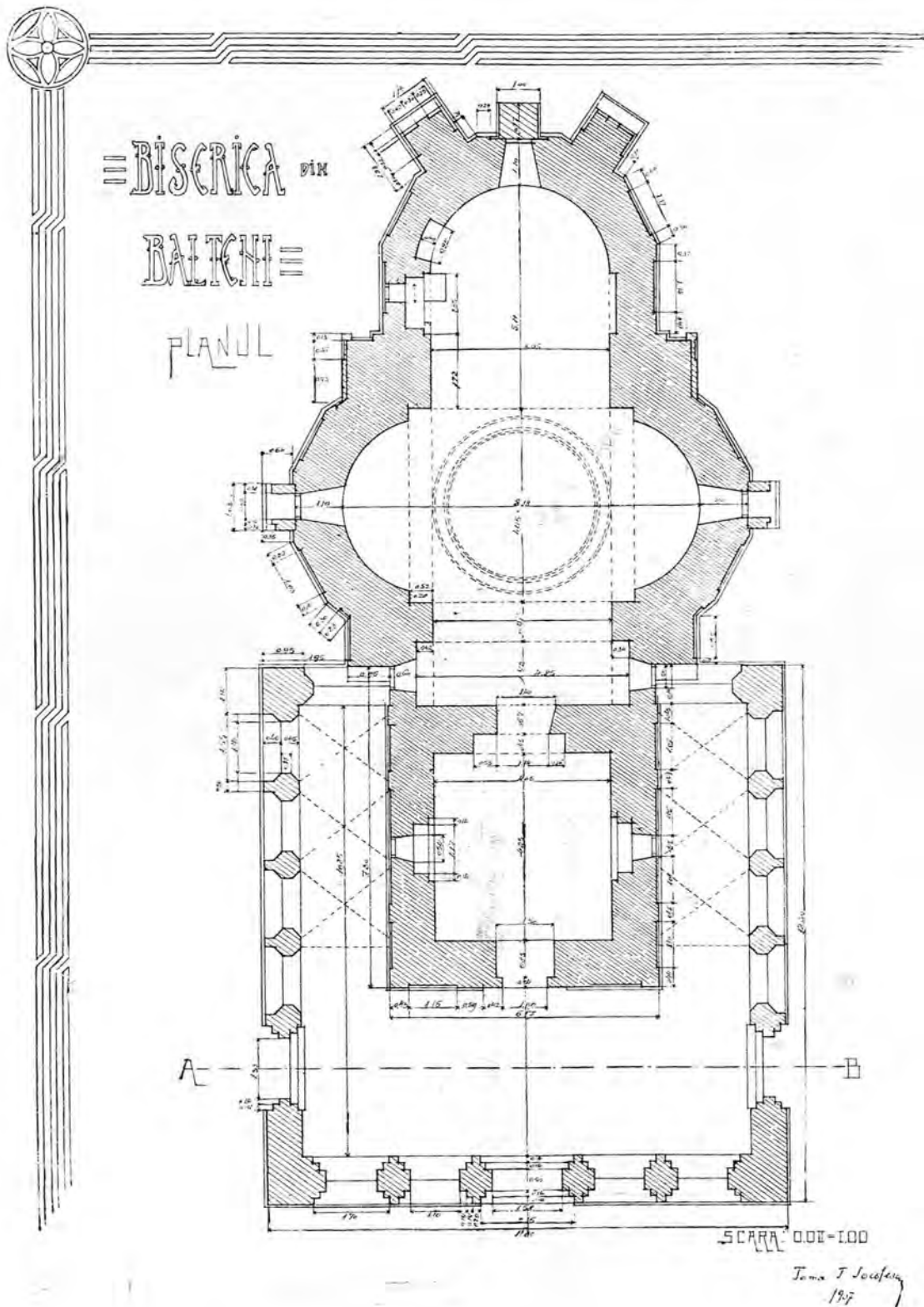
tări, cari, altfel, închipuindu-ni-le deschise până sus, adevărat asemenea cu arcurile învecinate, ar fi fost prea lunguețe, prin adăugirea golului, pe care la celelalte deschizături ale pridvorului îl ocupă jos parapetul.

Din aceasta putem constata la vechii meșteri, pe lângă cunoașterea construcției și a tradițiilor de artă, un raționament de adevărați arhitecți, cari înlăturau, cu ușurință și cu pricepere, dificultățile artistice și constructive și dădeau astfel soluții la adevărate probleme de arhitectură.

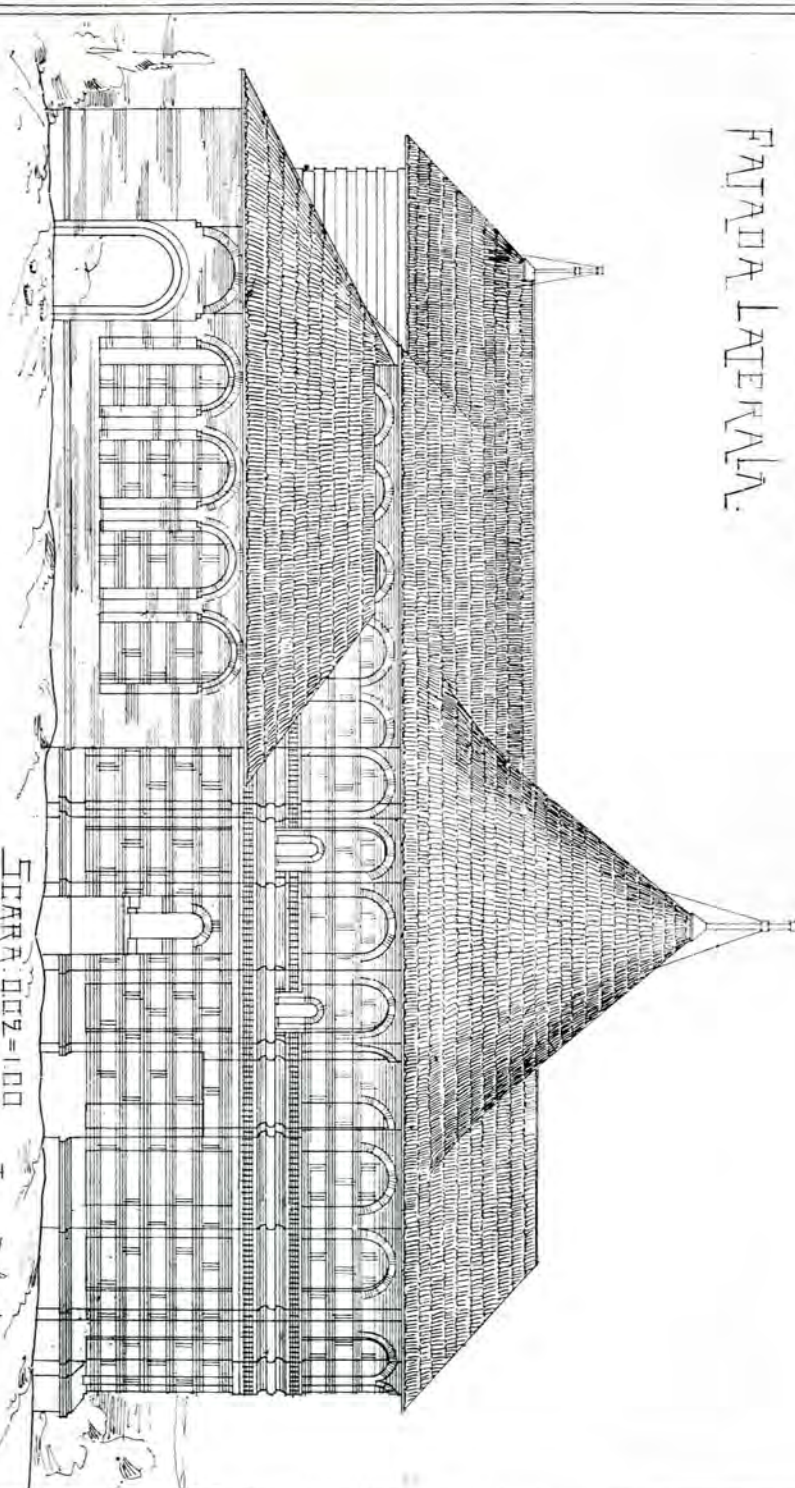
Pridvorul aceasta, care amintește într-o câțva pe cel mult mai vechiu dela Snagov, e legat de navă printr'un arc ce se oprește imediat deasupra ferestrei ce luminează despărțirea boltită dintre pronaos și naos, și printr'o boltă cilindrică întretăiată în dreptul fiecărei arcade. Legătura, ca arhitectură și construcție, e stângace, lipită fiind de clădirea mare numai lateral.

În față avem un pod de lemnărie, care, printr'o scară rudimentară, duce într'un fel de clopotniță de scânduri, al cărei acoperiș de frumoasă șindrilă mărunță, se desface rațional, dar printr'o construcție lipsită de exactitate, din învelitoarea bisericii.

Faptul că acest pridvor nu e legat constructiv de biserică, ci numai alăturat; faptul că nu are legătură esențială arhitectonică, nici ca plan, nici ca decorație a fațadelor (căci, lucrat fiind într'un stil posterior, el acopere decorația fațadelor și intrarea bisericii propriu zise, diferind până și ca soclu, unde s'ar fi putut păstra cu ușurință aceeași linie și aceeași formă);

BISERICA "SĂNĂTĂȚII" BĂLCI FAȚADA LATERALĂ

SCARA: 0,02 = 1,00

Tomu J. 10 octombrie 1907

în sfârșit faptul că nici zidirea nu e la fel, atât ca materiale de construcție, cât și ca mod de aranjament al cărămizilor (căci, construit fiind în întregime numai din rânduri orizontale, diferite, cum vom vedea, de zidăria bisericii): — ne duce la concluzia, hotărâtă și absolut sigură, că pridvorul e construit în urma bisericii.

* * *

Biserica propriu zisă e o construcție masivă, cu proporții frumoase și fără turlă. Acoperișul ei, ondulat după zidărie, se ridică conic, învâlcind bolta sferică, ce închide sus pătratul naosului.

Modul neregulat cu care se termină zidăria sub acest acoperiș, cum și apropierea mare dintre arcaturile decorative ale fațadelor și căpriorii învelitoarei, ne face să credem că biserica a avut cândva un coronament, probabil cel obișnuit (de cărămizi făcând colți), mai ales că întâlnim această decorație la brâu și — în parte — chiar sub strașină.

Fațadele sunt tăiate în două părți neegale de un brâu orizontal, care încinge biserica în întregime, ridicându-se numai deasupra hramului, potrivit formei în acoladă a locului rezervat pentru această icoană, așezată, după obicei, deasupra ușii de intrare în biserică.

Acest brâu, foarte lat (1,10 m.) și foarte bogat, e compus din două rânduri de cărămizi dispuse în colțuri și alte două rânduri fasonate, între cari o șuviță de zidărie rotundă și tencuită taie atât monotonia roșului acestor cărămizi cât și lățimea totală a brâului, care, fără această șuviță albă dela mijloc, ar fi fost disproporționat de mare.

Deasupra acestui brâu, un șir de arcaturi în plin centru și aproape regulate ca dimensiuni, decorează construcția, întrerupând, prin arcul de cărămidă roșie rămas aparent, câmpurile albe. Ferestrele ro-

tunde, cari luminează bolțile dela sânurile bisericii, întrerup partea superioară a brâului, străbătând prin aceste arcaturi ale fațadelor.

Sub brâu, o serie de firide dreptunghiulare corespund, ca linie verticală, acestor arcaturi superioare, având acelaș rol decorativ. În ele — la ponaos chiar între ele — sunt așezate ferestrele de jos, mari, ale bisericii.

Socul, amintind cărămizile fasonate dela brâu, încinge și el întreaga construcție.

Fațadele sunt lucrate în rânduri de cărămizi paralele cu brâul, cari, așezate fiind pe lat, alternează cu spațuri mai mari tencuite cu mortar de var alb foarte gras (imitând rândurile de piatră), cari, la rândul lor, sunt întrerupte de cărămizi așezate vertical. Acest sistem de a decora zidurile, pe care îl găsim la mai toate bisericile mai vechi din Oltenia, ne oferă aci un exemplar cu atât mai frumos, cu cât e mai variat aranjamentul cărămizilor.

* * *

Ceea ce mărește încă originalitatea acestei biserici, sunt doi contraforți, înalți cât întreaga clădire, acoperiți de învelitoare și încinși de brâu și de celelalte decorațiuni ale fațadelor. — Ocupând două din fețele heptagonului în care e strâns altarul, ei au și un rol constructiv, căci, menajând fereastra ce luminează din spre răsărit altarul, susțin întreaga construcție, în niște puncte, unde, din cauza terenului ce coboară în spre bălți, aveă mai multă nevoie de sprijin. În acelaș timp însă transformă acest spate al bisericii, care în alte părți n'are nimic nou, într'un colț pitoresc și unic în felul său, ce contribuie a mări farmecul monumentului.

Ceilalți contraforți, mici, cari nu se ridică decât până sub ferestre, în felul celor dela bisericile moldovenești, sunt în parte tencuiți. Din lipsa de legătură cu zidurile

bisericii precum și din asemănarea zidărilor cu aceea a pridvorului putem presupune că ei au fost construiți odată cu acesta, în scop de a se întări vechia clădire.

* * *

Pervazul ușii dela intrare e de piatră, decorat cu rozete rotunde¹⁾ în relief, legate între ele cu un fel de brâu semicircular, ce se sfârșește jos cu obișnuita rozetă mare, dreptunghiulară, pe care o întâlnim la mai toate ușile de biserici de mai târziu. Inscripția de deasupra, frumoasă, dar tot așa de simplu lucrată ca și pervazul, arată numele ctitorului și anul construirii. Iar o însemnare de pe peretele din dreapta amintește numele meșterului care a făcut jețul din biserică²⁾.

* * *

Planul bisericii e cel obișnuit. Pro-naosul mic și acoperit cu o boltă cilindrică. E despărțit de naos printr'un zid pătruns

¹⁾ Aceste rozete, unele regulat săpate, tind a imita în piatră tradiționalele săpături în lemn. Pe casele din satul învecinat, se văd și azi rozete asemănătoare făcute din var sau săpate în lemn. Aceste asemănări precum și execuția mai simplă pot fi o dovadă că biserica s'a lucrat de meșteri pământeni, cari, învățând dela înaintașii lor meșteșugul, fără să-l poseadă indeajuns, nu se sfiau totuși să introducă elemente noi. Sfioși la început, mai îndrăzneți cu vremea, ei colaborau astfel la apogeul, strălucitor de frumusețe și bogăție, pe

de o mică deschidere boltită. Naosul e alcătuit dintr'un pătrat de zidărie groasă, din care se desfac, lateral, sâmurile, absidele, rotunjite în lăuntru, măbind astfel spațiul și dând bisericii forma cerută a crucei. Mijlocul naosului e un pătrat aproape regulat, după care, prin patru pendantivi sferici,

trecem la o jumătate de sferă, care coronează boltile. În fund e altarul, cu o singură încăpere și având în stânga firida proscomidiei.

Bolțile sunt de cărămidă și bine executate. Din vechile picturi n'a mai rămas nimic. Probabil ele sunt îngropate sub straturile groase de vâruială ce acopăr acum interiorul bisericii. Mobilierul nu prezintă nici o importanță. Odoarele lipsesc.

Așadar întregă această biserică, interesantă ca compoziție de plan și ca fațade, construită din cele mai

simple elemente și lucrată frumos, dar nu prea ținând seamă de exactitate, — o

care îl va ajunge arta românească în epoca lui Brâncoveanu.

²⁾ Publicate de d. Iorga în *Inscripții din Bisericele României II* (formând vol. XV din *Studii și Documente*), București 1908, 109—10.

În legătură cu cele emise în nota precedentă, e locul să arătăm aci că pe chenarul ușii de la biserica mănăstirii Brebu e scris numele meșterului Lupu: în comuna Brebu se găsește și astăzi o familie de meșteri pietrari cu acest nume.

16. Biserica din Bălteni.
Vedere spre altar.

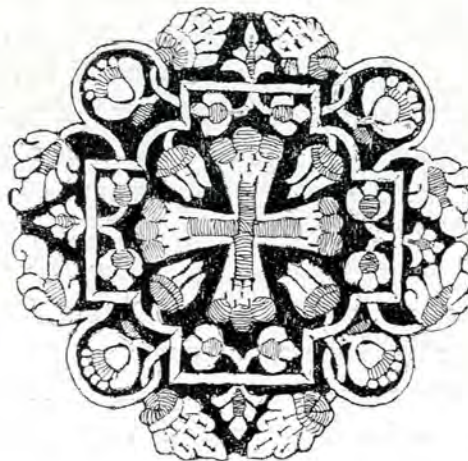
putem considera, pe bună dreptate, ca un adevărat monument al vechei noastre arte românești.

* * *

Din clădirile ce existau altădată în jurul bisericii dela Bălteni, alcătuind mănăstirea de odinioară, n'au mai rămas decât bolțile pivnițelor, acum acoperite, cari au deci ne-

voie de săpături ca să poată fi cercetate. Aceasta e tot ce a rămas din vechia mănăstire a lui Hrizea Vornicul, care, dacă n'a împodobit-o cu prea mult lux, a durat însă o biserică trainică, unitară ca stil la început (mai târziu prin adăogirea pridvorului s'a știrbit această calitate), cu frumoase proporții și armonioasă în întrebuințarea formelor — calități organice ale artei.

T. T. SOCOLESCU.

usținută de zece coloane joase, bolta pridvorului dela biserica Colții păstrează încă neatinse frescurile cu cari a fost decorată și cari, mulțumită împrejurării excepționale că biserica n'a fost administrată de vre-o parohie oarecare, au ajuns până la noi, păstrând caracterul decorativ al stilului în care a fost executată lucrarea de zugravul sau zugravii timpului. Aceste frescuri sunt distribuite în două calote, două bolți în jumătăți de sferă, ale căror *pous-sè-uri* se fac, prin ajutorul pendantivilor și a șapte arhivolte, pe șease pereți cu suprafețe în hemiciclu, toate decorate cu scene din Vechiul și Noul Testament.

E de mirare cum aceste frescuri au ajuns până astăzi perfect conservate, păstrând încă, odată cu caracterul, coloritul vioi al primei picturi. Ferită de stricăciunile vremii prin însăși situația locului, apărată de restauratorii «iconoclaști» de administrația îngrijită a Eforiei, biserica aceasta ne-a păstrat din fericire aceste frumoase resturi de pictură atonită, cari, împreună cu încântătoarele săpături în lemn și piatră, reprezintă prin ușa și stâlpii dela intrare, formează un adevărat tezaur de artă și arheologie. E sigur însă că, întocmai ca și în frescurile dela Atos, și aci s'au re-

improspătat unele figuri, menținându-se bine'nțele rostul tehnicei atonite. Faptul acesta de netăgăduit se poate deduce din scrisul de pe icoane, din legende, cari în mai toate tablourile păstrează culoarea inițială: scriere în alb pe fond negru; pe câtă vreme fondul din preajma legendei — în afară de spațiul pe care îl ocupă legenda — e colorat cu o vopsea mai nouă, un albastru ultramarin. Norocul a vrut ca frescurile dela Colțea, afară de aceste mici rețușări *a tempera*, să-și păstreze privilegiul unei picturi *al fresco*, fapt ce dă acestui monument istoric întreaga valoare cuvenită monumentelor cu o artă veche și de caracter.

De o factură aleasă, într'un desen caracteristic frescurilor atonite, opera zugravului — zugravii aceștia veșnic anonimi — povestește epopea creștină, așa cum ne-o arată cele două cărți sfinte: Vechiul și Noul Testament. Și povestea aceasta, spunsă pe imagini, e cu atât mai interesantă, cu cât zugravul e și un iscusit tâlcuitor al celor sfinte, ceea ce se vede din rânduiala ce a pus-o în împărțirea icoanelor, cum și din reprezentarea figurilor simbolice ce răsar din belșug pe pereții zugrăviți. De mult nu am mai văzut această bogăție de imagini dogmatice, această întrunire laolaltă a atâtor animale simbolice, a atâtor lighioane apocaliptice: balauri, scorpii, nă-

pârți; păsări: berze, păuni; animale: elefanți, urși etc., într'un cuvânt toată acea bizară reprezentare de animale simbolice, a căror vedere te uluește și cari fac farmecul atâtor frescuri din iconologia bizantină. Ca amănunt caracteristic, observăm că printre atâtea figuri simbolice se găsește și un centaur, animal mitologic de invenție păgână, îndestul de cunoscut, pe care Bizantinii l-au luat dela Greci, dela cari au împrumutat și unele elemente de decorațiune. De asemeni nu lipsește nici acea bogată stilizare a florei: frunze răsărite în jurul unei tulpine, foi late de acant înălțuite una de alta, flori de trandafir presărate cu cercuri albe, viță împletită cu ciorchine roșii și verzi, ce umple spațiul dintre medalioane. Într'un cuvânt multe și frumoase ornamente, pe cari îmi iau sarcina a le arăta aci, explicând odată cu rostul decorativ și înțelesul lor.

* * *

De cum pătrunzi în pridvor, privirea întâlnește marea frescă a peretelui din față (ilustrația dela pag. 122), reprezentând o vastă compoziție păstrată aproape în întregime și unde a fost concentrată toată știința zugravului, de oarece aci au fost mai multe și mai mari greutăți de învins. Scena aceasta, cu înfățișarea ei pompoasă, pare o apoteoză a creștinismului sau mai bine a evangheliei, reprezentată prin Sfântul Duh, care, sub forma unui porumbel, domină centrul unei adunări de fețe cerești, venite aci ca la un sobor sfânt. Sfântul Duh, cu aureolă în jurul capului, păzește sfânta evanghelie. Către sfânta carte și către el se 'ndreaptă fețele cele vestede ale apostolilor cum și ale legioanelor de îngeri veniți ca pentru a escorta parada cerească, ce a început odată cu rânduirea sfinților apostoli pe cele douăsprezece jețuri în jurul marelui tron, îmbrăcat cu purpură împărătească, pe care stă Duhul Sfânt. E c

mirare că lipsește din această compozițiune figura Tatălui sau măcar simbolul său: ochiul cu triunghiu. Și e cu atât mai cerută această imagine, cu cât nu lipsește din compoziție figura Fiului, ceea ce ar fi putut da laolaltă Trinitatea: Tatăl, Fiul și Sf. Duh, pentru a căror slăvire s'au adunat aci, cu pompă cerească, atâtea fețe sfinte. Afară de asta, e greu de admis ca Sf. Duh, care porcede dela Tatăl, să stea izolat de figura Tatălui, mai ales într'o compoziție unde se sărbătorește ideea de Dumnezeu. Presupun deci că cel puțin «ochiul» va fi fost undevă pe această frescă, dar că va fi dispărut la reînnoirea fondului, care trebuie să fi fost retușat, de oarece pe această frescă nu se vede nici un fel de legendă, cum e la celelalte compoziții. La picioarele tronului Sf. Duh sunt, deoparte și alta, Hrist și Maica Precista, prosternați în atitudini bine înțelese. La spatele Panaghiei e un înger, într'o frumoasă mișcare, care nu numai că nu amintește de fel înțepeneala bizantină, dar aduce chiar cu grația mișcărilor din arta Renașterii. Dealtfel, întreaga această frescă e caracterizată printr'o libertate de mișcări în totul deosebită de ale celorlalte frescuri, ceea ce ne face să credem că un alt artist a lucrat aci. Se poate însă ca numai capetele și unele draperii ale sfinților să fi fost revăzute cu culori *a tempera* de un alt artist cu școală mai nouă. Aceasta se poate vedea din figura primului apostol din dreapta, a cărui draperie galbenă poartă urme netăgăduite de reîmprospătare cu culori tempera, într'o factură cu totul nouă. La spatele tronului ceresc un grup de îngeri, învestmântați cu stihare lungi, având benți late, brodate, și încălțați cu papuci lucrați în fir și presărați cu pietre nestimate, ca în moda bizantină. Grupul acesta din mijloc e legat de grupurile de alături prin câte doi îngeri mai izolați, ținând în mână câte un băț cu cruce. În stânga și în dreapta grupului, cei

17. Frescurile dela biserica Colții.

Forțele dela Răsărit.

18. Frescurile dela biserica Colții.

Peretele dela Apus.

doisprezece apostoli, șease în dreapta, șease în stânga, așezați pe jețuri cu funduri roșii, la spatele cărora se văd două legiuni de îngeri, cari au aerul că iau parte și ei la această preamărire a Sfântului Duh.

Către partea de sus e o altă compoziție, reprezentată ca și cum ar fi zugrăvită pe un imens rulou ce-l desfășoară doi îngeri. Aci se vede pe un tron Pantocratorul, strejuit de doi serafimi, și două *Tronuri*, două roți de foc cu aripi, simbolizând pe unii îngeri din cetele îngeresti, așa cum se vede și pe cupola dela mănăstirea Ivir dela Atos. În dreapta Panaghia, condusă de arhangheli, în stânga sf. Ioan Botezătorul, iarăș condus de îngeri, dintre cari unul, într'o admirabilă și expresivă mișcare, îi arată tronul Pantocratorului. Deasupra legiunii de îngeri și în stânga, în colț, un inger cu lung stihar ține deasupra capului un pergament, pe care sunt risipite în ne-regulă *zodiile*.

* * *

Pe fundul bolții din dreapta (ilustrație în supliment) se vede zugrăvit sf. Ioan Botezătorul, care, posomorit și aspru, binecuvintează cu dreapta, pe când în stânga ține un sul, pe care stă scris cuvinte biblice. Sfântul are aripi aurite, cari răsar dintr'un trup ciolănos și acoperit cu o piele de animal, așa cum se vede și pe plafonul dela biserica Batiște, așa cum e probabil să fi fost aschetul neînduplecat, care viețuiește în pustiu, deși cândva o împărăteasă a vremurilor i-a cerut să se lepede de credința lui mântuitoare, momindu-l cu desfrăul ei. Nu e crunt sfântul, dar are acea încrețire a frunții care înseamnă disprețul pentru răutățile lumești. Inzist asupra acestui punct, de oarece se știe cât înseamnă expresivitatea în pictura atoniților, cari pe cât au putut s'au silit să traducă cât mai bine în figura sfântului și felul său de trai. Dacă sf. Ioan Botezătorul are aci aripi, cum îl ve-

dem și la Batiște, e că zugravul a ascultat de evanghelist (Matei XI) care a zis, vorbind pentru Hrist: «Iată eu trimit pe îngerul meu...» (pe Ioan Botezătorul).

Sfântul are imediat în jurul său patru grupuri de arhangheli în mâini cu discuri, și patru serafimi cu aripi roșii. Apoi urmează cei doisprezece apostoli, așezați în medalioane reunite prin împletituri de frunze strânse într'o fundă, — un nod de care întâlnești des în manuscriptele bizantine, ceeace nu e decât un împrumut din arta persană.

Cele patru pendative (ilustrațiile dela pag. 131) reprezintă patru compozițiuni de o armonie admirabilă și de o factură caracteristică, reprezentând scene din viața sfântului Ioan Botezătorul, menite să împlinescă înțelesul plafonului.

În fund și în stânga e Nașterea sfântului Ioan (1). Pe un fond arhitectonic, câteva case, indicate printr'o perspectivă de sentiment mai mult greșită, sunt colorate în gri și alb cu linii roșii, negre și albe. Un bătrân și o tânără stau, cel dintâi pe o ladă și cea de-a doua pe un jeț, având între ei pe un pat un copil, mai mult o păpușe, care trebuie să înfățișeze pe sf. Ioan. La spatele și în centrul acestui grup o tânără poartă un vas acoperit. Cum însă această figură poartă un costum împărătesc și cum prin însăși mișcarea ei se aseamănă cu cea a fiicei Herodiadei, purtând capul sf. Ioan, așa cum se vede pe unele rulouri bizantine, presupunem că artistul a vrut să reprezinte aci în mod alegoric sfârșitul vieții sfântului Ioan, al cărui cap se știe că a fost purtat de faimoasa dănuitoare pe o tavă, ca trofeu al ambițiunii ei desfrânate. De altfel figura aceasta, străină de restul compozițiunii, nu are nici una din atributele îngerilor, aripi, aureolă etc., pentru a crede că e un inger, un mesager al Cerului, trimis pentru a lua mărturie de nașterea sfântului. Un punct alb prins de lobulul urechii

ar indică un cercel, o găteală de care, firește, îngerii sunt lipsiți. Afară de aceasta, toți îngerii din frescurile de cari mă ocup aci, au peste stiharele lor largi și câte o manta, care se încheie la piept sau la umăr; tânăra aceasta nu are decât o tunică, care în partea superioară se îmbucă cu un guler lat ce acoperă și umerii, presărat fiind de puncte albe, probabil pietre scumpe. Sunt desigur mai multe indicii cari ne duc la încheerea că avem aface cu fiica Hero-diadei, vestita Salomea, purtând într'un vas capul sfântului Ioan, decât ar fi pentru a crede că e vorba de un simplu înger sau o femeie care servește la asemenea ocazie.

În colțul de alături e reprezentată Copilăria sf. Ioan (2). Un înger duce de mână pe copilul Ioan, arătându-i căile și par'că sfătuindu-l. La orizont câteva case. În față un teren nisipos cu buchete de palmieri.

Celelalte două pendante reprezintă: primul (3), o fortăreață înlăuntrul căreia sf. Ioan se roagă, iar afară un alt sfânt care a prins pe un ostaș ce se încovoae de frică: o mișcare bine înțeleasă. — Un fapt demn de remarcat e că figura sfântului Ioan e absolut aceeași din reprezentările similare ale acestui sfânt, ceea ce denotă că iconografia atonită a fixat bine chipul sfântului Ioan, care, așa cum e aci, e tot una, are la fel aceleași trăsături: păr în neregulă, barbă stufoasă, începând până de pe la umerii obrazului și sfârșind în şuvițe cari acoperă tot gâtul, ochi îndurerați, așa cum se vede și într'un fresc dela vechea biserică Curtea de Argeș, astăzi în Muzeul de antichități, tot așa cum apare într'o evanghelie dela Ivir, reprezentând *Botezul lui Hrist*¹⁾.

Însfârșit, cel din urmă pendentiv reprezintă Tăierea capului sf. Ioan (4). Călăul,

într'o mișcare în care și-a pus toată nădejdea, de oarece s'a înălțat cu sabia în aer cu atâta pornire încât un picior a părăsit pământul, aduce pe după cap sabia pentru a reteza capul sfântului, care se roagă în genuchi.

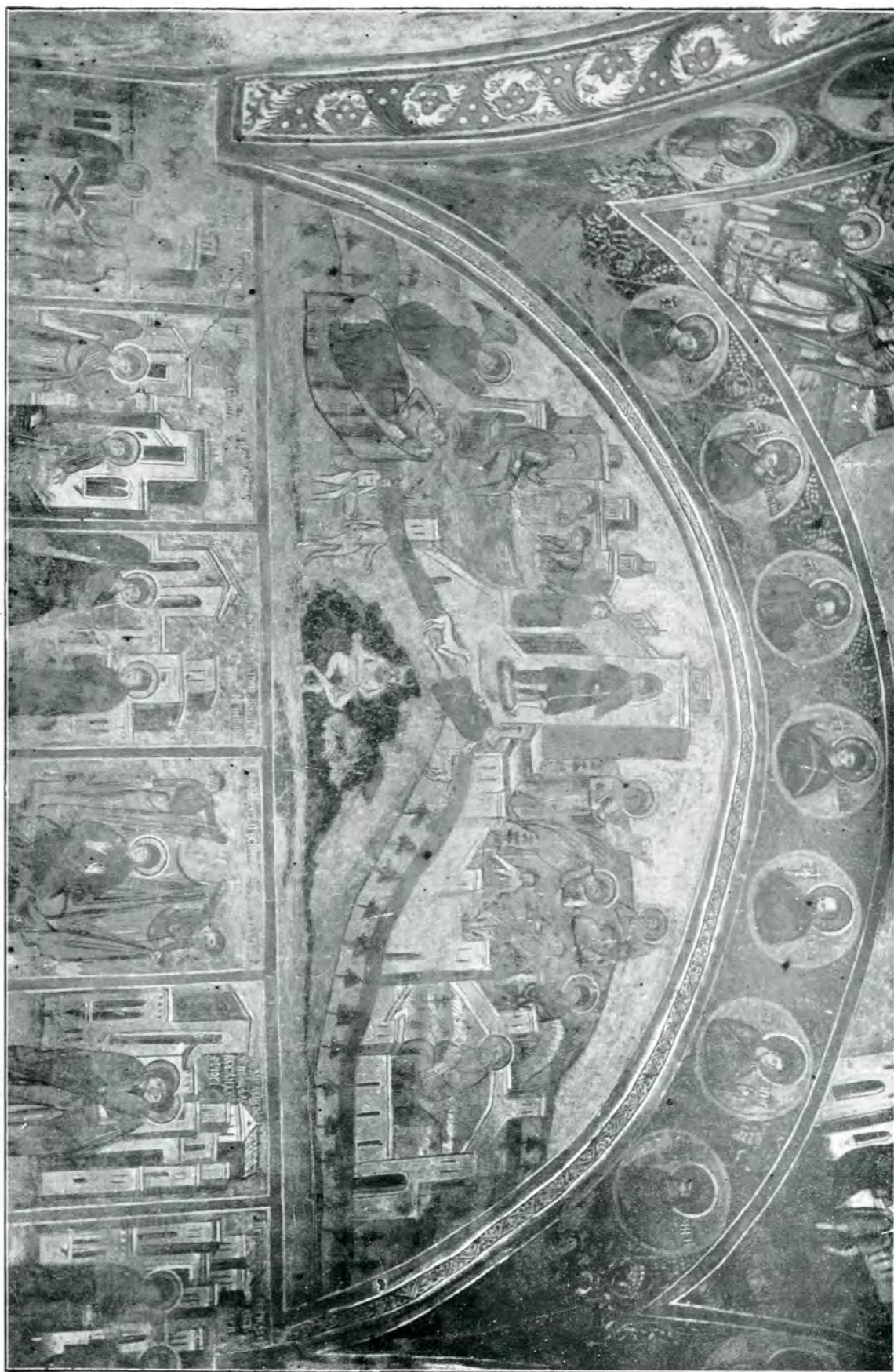
Aceste patru compozițiuni închid plafonul bolții, legând cum nu se poate mai bine ideea din plafon de aceea depe margini.

* * *

O ciudată reprezentare, atât ca concepțiune cât și ca execuție, este aceea care se vede pe peretele sudic (ilustrația dela pag. 126), care, împărțit în două zone, are în zona de jos mai multe mici compoziții cu subiect din viața Sfintei Fecioare, iar în cea de sus o compoziție destul de bizară. Subiectul acestei compoziții e luat din legendele cu privire la suflet, și anume călătoria sufletelor pentru a ajunge la porțile Iadului, nu și vieața lor de dincolo de aceste porți sau sus în cer, așa cum se vede totuș pe unele frescuri mai vechi. Compoziția e alcătuită din figuri, case, curți, cari se desfășoară pe planul de sus al tabloului, iar în partea de jos de o mare spărtură, care indică gura Iadului, în centrul căreia stă pitit Tartorul dracilor, care alintă un biet suflet încăput pe mână.

Dintre scenele risipite în această frescă, cea din colțul din stânga e și cea mai ciudată: un împărat, care va fi stăpânit în rele și fără-de-legi, e pe patul de moarte. La căpătâiul său un înger amenințător, în mână cu o sabie, a asistat la despărțirea sufletului de corpul său, pe care, negăsindu-l vrednic de a sui către Împărăția cerească, l-a dat în primirea dracilor. Îngerul arată împăratului cine i-a primit sufletul. Împăratul plânge ca un copil frecându-și ochii cu pumnul, de oare-ce vede ce așteaptă pe bietul său suflet, iar

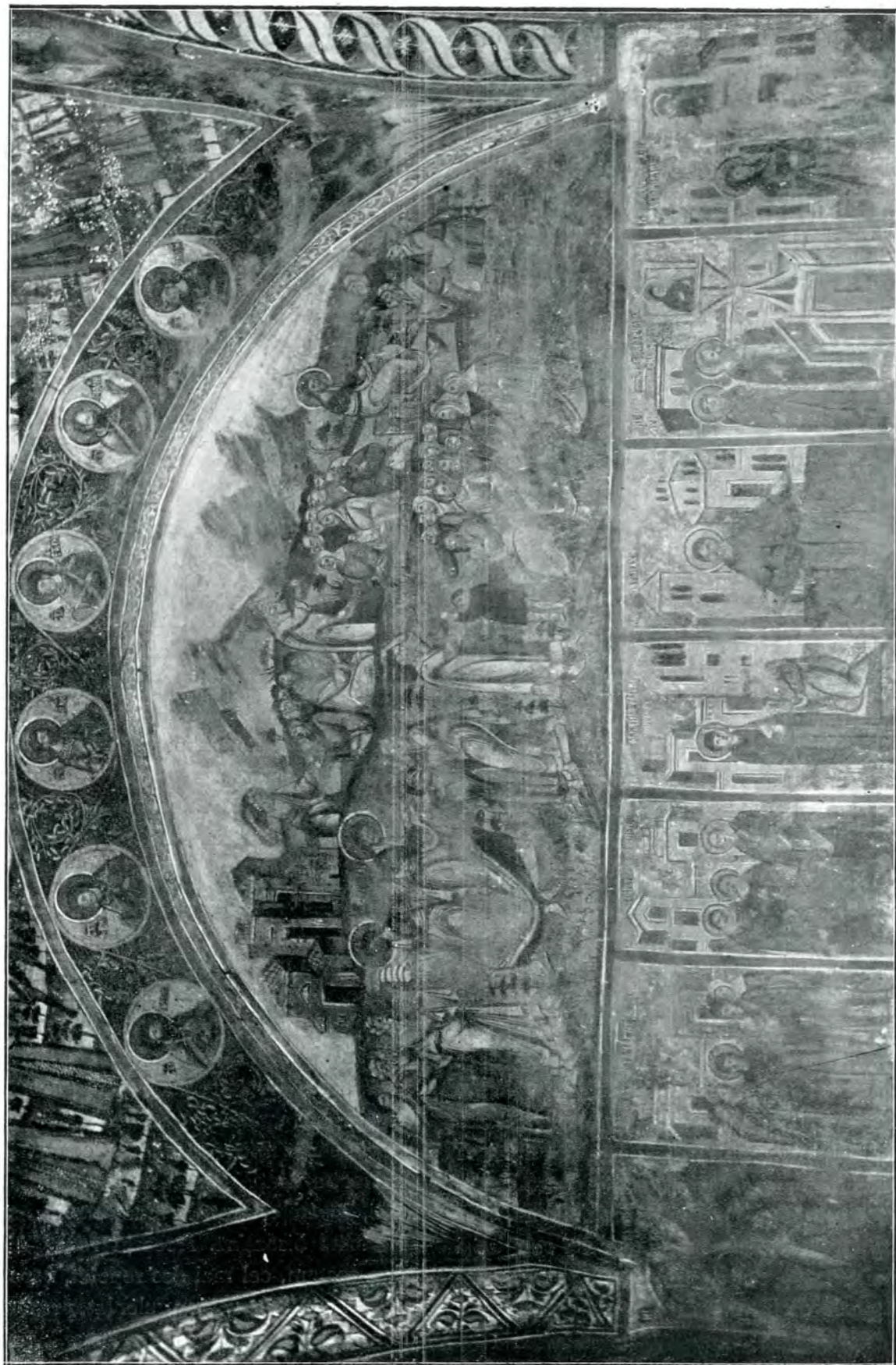
¹⁾ Vezi această figură la André Michel, *Histoire de l'Art*, vol. I (Paris 1905), pag. 233.

19. Frescurile dela biserica Colții.

Perețele dela Miazăzi.

20. Frescurile dela biserica Colții.

Peretele dela Miazănor pte.

dracii aceștia cenușii, cu cozile sfredel, cu cornițe negre, au luat sufletul, pe care, neîndurații, îl duc, ținându-l unul de cap, celălalt de picioare, către gura Iadului, spre care drăcușorul din capul convoiului arată cu mâna. Și în această imensă spărtură, în centrul acestei guri amenințătoare, gata să scuipe legioane de draci, stă pitit bătrânul rege al relelor, înfricoșatul Belzebuth, care, în așteptarea sufletului acelui împărat răposat de curând, se joacă cu un suflet de care va fi având multe la spațele său.

Deasupra Iadului e o scenă și mai curioasă. Un om e întins la pământ, cu brațele pe pept, având lângă el un băț lung. Doi câini îl latră sau cată să-l muște, pe când, în planul din fund, în pragul unei case, a apărut un alt om, mai bine și mai scump învestmântat ca cel întins, cepară a fi foarte sărac. Bănuesc că ingenioasa fantezie a zugravului atonit a vrut să prindă următoarea scenă: un făcător de rele, un hoț, a încercat să pătrundă în casa unui bogătaș, pentru a-l jefui; câinii îl simt și s'aruncă asupra lui, ceea ce face ca stăpânul să prindă de veste și să iasă afară, pe când hoțul de frică s'aruncă la pământ. Prezența unei astfel de scene se explică prin acest singur fapt că, fiind vorba de a reprezenta Iadul, trebuia căutat și suflute pentru el. Și ce putea fi mai destoinic de a vedea împărăția lui Belzebuth, pe care l-am văzut în centrul acestui fresc, decât sufletul unui făcător de rele. M'am oprit la aceste două scene, pentru că ele sunt caracteristice și pentru că dau o notă originală frescurilor dela Colțea. De altfel nu sunt singure în toată decorațiunea din acest monument. Vom vedea, îndată, vorbind de a doua boltă, cea din stânga, și alte scene, cari poartă aceleași semne originale de bizar și ingenios.

* * *

Trecem acum la una dintre cele mai importante întruchipări a ideii religioase, alcătuită din imagini, dintre cari unele dovedesc o ciudată fantezie cum și o puternică originalitate pe seama zugravului, — la bolta din stânga (ilustrație în supliment).

După scena din centrul bolții, Pantocratorul și oștile îngerești, sunt înfățișați în grupuri compacte figuri de împărați, ale căror costume amintesc pe acelea ale unora din Domnitorii noștri. Figurile acestea, bogat decorate și bine proporționate, se înșiră numai până la jumătatea cercului circumscris în jurul Pantocratorului; în jumătatea cealaltă e reprezentată o întreagă populațiune de animale domestice și sălbatică, din lumea reală sau cea mitică.

Care poate fi sensul acestei reprezentări laolaltă a acelor grupe de fețe împărătești de o parte și a acestor lighioane cu făptura care mai de care mai bizară, mai fioroasă, — ne vom sili a arăta aci.

În capătul convoiului, prima grupă e a unor împărați, despre al căror nume zugravul nu ne spune nimic, afară numai de cât că ei reprezintă *«împărații pământului»*. Totuș bănuesc că imaginația pictorului nu a fost străină de chipurile unora dintre Voevozii noștri, mai cu seamă că recunoaștem unele din costumele acestora. Așa figura din capătul convoiului e învestmântată cu mantie largă și lungă până în călcăie, cumânele lipsă sau despicate dela umăr, pentru a lăsa trecere liberă brațelor. Tot astfel în grupul următor e o figură care poartă mantaua cu gulerul îmblănit, lungă până în pământ și înfățișată pe piept cu paftale scumpe. În general costumele acestor împărați și împărătese, feciori domnești, jupânițe, sunt de moda răsăriteană și anume bizantină. Aceasta reese dintr'un costum, cel mai des repetat, care e acesta: rochie lungă, cu guler lat, presărat de nestimate, care acopere umerii; poalele tivite cu chenare late, pe cari apar de-

senuri în lozanje, cum și acea bantă lată, decorată cu pietre scumpe, ce străbate perpendicular trupul, începând dela guler și pierzându-se în chenarul de pe poală; fondul vestmintelor e presărat de flori, mai mult niște puncte albe reunite în cerc. În picioare, personagiile acestea au papuci împărătești poleiți; iar în cap, cei din primul grup, acela al împăraților, poartă cununa împărătească, cu sau fără ramuri, pe câtă vreme în grupul următor, al *«oamenilor, domnilor și toți judecătorii pământului»*, se văd pe capul personagiilor calpace sau fesuri de culoare verde și cu marginea îmblănită. Aceasta chiar deosebește acest grup de cel precedent.

Urmează apoi grupul *«băeților și fetelor»*. Fetele frumos gătite au în mâni mandoline, în coardele cărora li se încurcă degetele pentru a cânta. Un tânăr într'o mișcare mirată se uită la fete, cari, aplecate una spre alta, își șoptesc ceva. Scena e cum nu se poate mai expresivă. Sfârșitul convoiului îl formează *«bătrânii și bătrânele»*, după cum spune legenda în limba slavonă. Fețe palide, înrămate în bărbii albe, țeste pleșuve iau și ele parte la petrecerea celorlalți, la cari nu trebuie să uităm și câțiva copii, cari își scot capul pe după rochiile cele lungi ale bătrânelor, cum și, tocmai la sfârșitul convoiului, un împărat bătrân, având în mâni un instrument de muzică, o țiteră.

Iată acum și cealaltă jumătate a cercului: lighioanele cele înspăimântătoare — animale, păsări și tot felul de viețuitoare câte a putut grupă pictorul — cari toate au ieșit din ascunzătorile lor pentru a proslăvi, cari cum știu, în graiul lor, pe Pantocrator. Căci acesta e înțelesul acestei mari și ciudate scene. Aceasta reese din totalitatea legendelor de deasupra fiecărui grup: *«Împărați ai pământului și toți oamenii, domni și toți judecători ai pământului, băeți și fete, bătrâni și bătrâne, lăudați pe Domnul Dumnezeu, pocăiți-vă. Și*

toate ținuturile adânci ale focului, și toate vânturile viscoloase, și toate plantele... și toate animalele». În adevăr, am văzut pe toți împărații pământului, pe toți oamenii, domnii și judecătorii pământului, bătrânii și bătrânele. Iată acum și *«toate plantele, și toate animalele, precum și toate vânturile viscoloase»*. Dintre aceste animale, primele și târîtorele sunt cele mai bizare. În văile unor munți roșii ca focul se târăsc, ținând botul în sus, ca și cum ar proslăvi pe Cel de Sus, șerpi, năpârci, balauri cu unul și patru capete, cum și două iazme, ce și-au scos capul printr'o spărtură a pământului. Curioasă este de asemeni reprezentarea *«vânturilor viscoloase»*: norii adunați în ghemuri presărate cu puncte albe, probabil aeroliții cei numeroși ai văzduhurilor. Tot *«vânt viscolos»*, acesta însă e mai greu de precizat, trebuie să fie și acea coloană de aer fumurie, care țâșnește din gura unui copil ce și-a scos capul printr'o deschizătură a pământului. Mai verosimil, nu însă și plastic, ar putea fi reprezentarea căldurii intraterestre, mai cu seamă că legenda și pomeneste undevă de *«ținuturile adânci ale focului»*. În cazul acesta ar fi cea mai îndrăzneță imagine simbolică din câte s'au reprezentat în iconologia ortodoxă. Cine și-ar fi închipuit că zugravul atonit va căuta imagini și dincolo de scoarța globului, despre care până aci nu știă decât că l-a făcut Dumnezeu în șase zile și că toate fenomenele fizice dela suprafața sa vin numai de sus? *«Plantele și animalele»* sunt arborii rânduiți ca niște buchete pe văi, în culori gălbejite, pe cari, de altfel, ar fi imposibil o vegetație. Apoi vin berze, broaște țestoase, vulturi, veverițe, cerbi, boi, oi, urși, cămile și, în sfârșit, centauri. Și toate aceste figuri sunt atât de precise, atât de caracteristice, în cât nu le poți confunda asemănarea, cum se întâmplă câte odată chiar în zugrăveala modernă. Așa o veveriță e de un naturalism și de o justeță a caracterelor zoologice ui-

mitoare. Tot astfel și centaurii, — această

1.

imagine cu totul păgână, care a trecut însă în iconologia creștină odată cu alte reprezentări, a căror origine e tot în lumea antică: cariátidele, sfinții războinici sau reprezentarea procesiunilor.

Cu cei patru pendantivi (ilustrațiile dela pag. 130) terminăm și descrierea acestei bolți, atât de interesantă ca originalitate și execuție, calități ce trec și asupra scenelor din pendantivi, tot atâta demne de remarcat.

În primul pendantiv (1) sunt două grupe de apostoli rânduiți în jurul unei biserițe, probabil biserica Colții în imagine ctitoricească. În al doilea pendantiv (2) se vede un grup de femei și fete, cari joacă și se înveslesc la cântecul surlor și al tobelor. În realitate însă, după cum spune inscripția, surlașii și toboșarii, ca și fetele cari învârtesc o horă, nu fac decât laudă pe același *Pantocrator*, spre care se ridică mugetele și șuerele animalelor din cercul descris sus. Legenda e aceasta: „*Lăudați-l*

din strune și din organe ca pe un împărat, și aduceți-i slavă”. Interesante, foarte interesante ca costume, sunt imaginile din acest pendantiv, ca și din cel opus acestuia, unde se reprezintă o scenă similară. Femeia din mijloc, care are aerul că bate din palme, poartă scurteică cu mâneci îmblănite, peste rochea prăzului și șorțul cel alb; pe cap are o maramă. Cele cinci fete sunt îmbrăcate aproape ca și țărancile din zilele noastre, sau mai bine ca mărginencile, de

oarece acestea, ca și aci în tablou, dacă au portul fustelor și al ilicilor, nu au însă cămășile cu cusături și carțințele sau vâlnicele; pieptănătura în cozi aduse în jurul capului, ilic încheiat dinainte, prin care iese mânecile cămășii, fusta scurtă tivită în poale cu volane

late, cusute cu figuri. Către unghiul stâng al scenei e imaginea unui voinic, care ține o bardă; el e peptănat ca vechii plăeși și, ca acesta, poartă căciulă.

În pendantsi-

2.

3.

4.

21. Frescurile dela biserica Colții.
Pendantivii dela bolta stângă.

vul următor (3) sunt trei împărați, iar la spatele lor, în câte un colț, doi tineri cu

1.

săbiile ridicate, cari par'că vor să doboare copacii împrăștiați din belșug pe întinderea unei văi împărțite distinct în cinci zone. În sfârșit, în cel din urmă

pendantiv (4), iarăș o scenă de veselie, unde se vede, în centru, o femeie cu capul acoperit de un văl ca și în pendantivul opus, și care — lucru curios — râde. De fapt, curios nu ar fi, de oarece în jurul ei e numai veselie, fete cari joacă, fete cari cântă din tobe și surle. E însă curios din punct de vedere iconologic, de oarece niciodată acest sentiment nu a fost redat în figura vreunui sfânt sau alt personaj din numeroasele imagini bizantino-atonite; plânsul din contră. Ba încă pe aceasta din urmă, unii pretind a-l vedea în fiecare figură de sfânt bizantin. Restul imaginilor cari completează zugrăveala, e format din mici medalioane distribuite pe fețele arcurilor, cari reprezintă profeți sau prooroci din Vechiul Testament.

* * *

Peretelenordic (ilustrația dela pag. 127), în partea lui superioară, e ocupat de o sce-

nă, unde se desfășoară istoria săturării cu 5 pâini și 2 pești a celor 5000 de oameni. În aceeaș tehnică și cu aceeaș înlesnire de concepție, scena aceasta nu are nimic deosebit de aceea opusă ei, descrisă în prima parte a acestui studiu, afară de faptul că Hrist e reprezentat de trei ori în aceeaș scenă, însă în grupe deosebite, cum și trebuie, de oarece aceeaș figură, Hrist, trebuie arătat: când binecuvintează pâinile, când vorbește apostolilor și când cuvintează poporului.

2.

3.

4.

22. Frescurile dela biserica Colții.
Pendantivii dela bolta dreaptă.

Pe peretele dela Apus (ilustrația dela pag. 123), în două mari suprafețe în semicerc, e reprezentat de două ori aceeaș scenă: Apoteoza Sfintei Marii. Aci, lângă Maica Precista, *Panaghia*, sunt obișnuitele cete de apostoli, îngeri, și toată pompa cerească. În josul acestei scene, se văd, în mici compartimente, mici scene din viața lui Isus și a Mariei: Nașterea, Plecarea

Magilor spre Betleem, admirabilă ca originalitate, Inchinarea acestora, Soldații lui

Irod căutând pe Hrist, Fuga în Egipt, Prezentarea copilului Isus profetului Simeon, care a văzut astfel «mântuirea ce Dumnezeu a pregătit-o fiilor săi» și încă câteva scene din Vechiul Testament, cari ar trebui spălate pentru a fi înțelese, deși importanța lor e lesne de dedus din înșirarea scenelor anterioare.

În șase triunghiuri, cari cad în josul celor patru mari suprafețe în semicerc, distingem scenele din cartea Genezei: crearea lumii, a omului, a Evei. Această scenă e întovărășită de alta mai mică, către fundul tabloului, care înfățișează pe Dumnezeu, arătând strămoșilor noștri Raiul. Apoi

urmează Păcatul, scena când Eva primește mărul din gura șarpelui și, însfârșit, o scenă, cea din urmă, aproape ștearsă, Izgonirea lui Adam și a Evei din Rai de către îngerul Gavriil.

* * *

În total frescurile sunt bine conservate, afară de acestea din urmă, cari ar trebui restaurate, — operațiune ce, când s'ar face, ar trebui să fie însoțită și de o spălare generală a frescurilor, pentru a expune privirilor în mod complet unele din cele mai frumoase frescuri ce le posedăm.

A. BALTAZAR.

Frescurile dela biserica Colții.
Bolta din dreapta Fridevorului.

Frescurile dela biserica Colții.
Bolta din stânga Pridvorului.

VII. *Sedința dela 12 Iulie.*

— S'a rugat d. arh. N. Ghika să prezinte un raport mai amănunțit cu privire la starea în care se găsesc vechile clădiri din curtea fostei mănăstiri a Cașinului, spre a se putea hotărî asupra intervenirii ce s'a făcut pentru dărâma-re-a lor.

— S'a recomandat spre aprobare cererea pentru împrejmuirea ruinelor palatului domnesc din Târgoviște, înscriindu-se această lucrare în tabloul celor ce se vor întreprinde în anul viitor.

— S'a luat în cercetare cererea P. S. S. Episcopului de Huși pentru restaurarea clopotniței dela biserica domnească a lui Ștefan cel Mare din Vaslui.

— S'a înscris în tabloul lucrărilor din anul viitor, potrivit devizului întocmit de d. arh. N. Mihăescu, repararea chiliilor incendiate dela biserica Antim din Capitală.

— S'a recomandat spre aprobare lucrările de conservare necesare la Schitul Ostrov din Vâlcea.

— S'a cerut un nou raport, mai precis, cu privire la reparațiile solicitate pe seama Bisericii domnești din Ocnele-Mari.

— S'a delegat d. arh. N. Ghika să refereze asupra lucrărilor de conservare cerute de Epitropia bisericii fostei mănăstiri Mamu din Vâlcea.

— S'a rugat d. Gr. G. Tocilescu, membru al Comisiunii, să binevoască a redacta o circulară cu privire la mijloacele de conservare a Valului lui Traian, spre a fi trimisă — potrivit cererilor ce s'au primit dela P. S. S. Episcopul Dunării-de jos și dela Serviciul tehnic al județului Te-

leorman — întru lămurire tuturor autorităților din regiunile pe unde trece acest val.

— S'a autorizat Direcțiunea Muzeului național de antichități să ridice și să încorporeze la colecția sa lapidară două inscripții dela biserica din comuna Popești (Vlașca), cari au fost aduse la Expoziția jubilară din 1906.

— S'a hotărît publicarea în Buletinul Comisiunii a lucrărilor de relevație a Schitului sf. Ștefan dela Hurezi, făcute de d. I. Vulcan.

— S'a mulțumit Administrației Casei Bisericii pentru procurarea pe seama colecțiilor Comisiunii a două serii de fotografii : una dela mănăstirea Probota, alta dela biserica din Bălteni-Ilfov.

— S'a cerut înscrierea în bugetul anului viitor al Ministerului, a unei burse pentru studiul picturii bizantine la Muntele Atos și în Italia, — la Ravena și Veneția.

VIII. *Sedința dela 12 August.*

— S'a recomandat spre aprobare concluziunile raportului d-lui I. Kalinderu cu privire la lucrările de restaurare a bisericii Albe dela Baia, și anume : reducerea treptelor dela altar și întocmirea planurilor și desaturilor pentru executarea mobilierului.

— S'a luat cunoștință și s'a recomandat spre aprobare programul de lucrări prezentat de d. arh. I. Mincu în legătură cu restaurarea bisericii Stavropoleos.

— S'a mulțumit d-lui I. Kalinderu pentru premiul ce d-sa a binevoit a oferi, prin mijlocirea Comisiunii, Școalei de Arte Frumoase, spre a se decerne celei mai bune copii de pictură vechie bisericească, făcută de elevii numitei școli.

IX. *Ședința dela 12 Septembrie.*

— S'a recomandat spre aprobare devizul prezentat de d. arh. N. Ghika pentru refacerea învelitoarei căzute dela clădirile din curtea bisericii Cetățuia de lângă Iași ; asemenea devizul suplimentar pentru lucrările de conservare ce de prezent se întreprind la biserica fostei mănăstiri Hlincea.

— S'a recomandat spre aprobare și executare urgentă lucrările pentru repararea învelitoarelor stricate în timpul ultimelor furtuni dela bisericile Antim și Radu-Vodă din Capitală ; asemenea s'a cerut luarea de măsuri pentru împrejmuirea celei dintâi biserici.

— S'a delegat un domn arhitect să întocmească un deviz pentru repararea vechilor clădiri din curtea fostei Mănăstiri domnești din Câmpulung.

— S'a rugat d. arh. N. Ghika să prezinte desenele întocmite de d-sa pentru mobilierul bisericii Albe din Baia ; asemenea un program

pentru lucrările de pictură ale aceleiaș biserici.

— S'a hotărît restaurarea bisericii Sf. Gheorghe din Botoșani, spre care sfârșit s'au luat măsuri să se întocmească mai întâi lucrările prealabile de relevație.

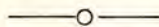
— S'a luat în cercetare cererea pentru declararea de monument istoric a bisericii cu hramul sf. Paraschive din comuna Mușoaia, județul Argeș.

— S'a cerut un raport cu privire la modul și mijloacele prin care s'ar putea pune sub ocrotire părăsita biserică a Sf. împărați din Târgoviște, care mai păstrează încă resturi de frumoasă pictură.

— S'a înscris, în sfârșit, biserica fostului schit din Bălteni (Ilfov), construită la 1626 de Hrizea Vornicul, în Inventarul monumentelor istorice, ca una ce prezintă caracteristice particularități arhitectonice și are un interesant trecut istoric, după cum se poate vedea de alt fel din articolele ce tipărim asupra ei în numărul de față.

A. L.

Se știe că în Iunie 1904, d. Const. Moisil, profesor la Liceul din Tulcea, a semnalat, într-o scrisoare publicată în «Convorbiri Literare» (XXXVIII, 748), piatra mormântală ce acoperia odinioară rămășițele pământești ale Doamnei Oltea, mama lui Stefan-cel-Mare, piatră pe care d-sa o descoperise în curtea fostei mănăstiri Probota sau Pobrata din județul Suceava, unde ea fusese adusă dela biserica din apropiere a sf. Nicolae, zisă pe atunci din Poiană. Apoi d. N. Iorga, tipărind prețiosul epitaf, făcând propunerea, într'un articol publicat în «Sămănătorul» din 8 August, acelaș an, ca el să fie ridicat și așezat în locul de cinste și de îngropare al Domnilor, în lăuntru bisericii, lângă frumoasele morminte al lui Petru-Vodă Rareș și al soției sale Elena-Doamna.

Încă de atunci d. P. Garboviceanu, Administratorul Casei Bisericii, luă măsurile pentru ducerea la îndeplinire a acestei propuneri, punând să se sape în marmoră o prea frumoasă inscripție comemorativă (redactată de d. Iorga și sculptată după desemnul d-lui V. Rola-Piekarski) a piosului act ce urmă să se săvârșească în toamna acelui an, ca încheiere a marilor sărbări orânduite într'u pomenirea a patru sute de ani dela moartea gloriosului Ștefan-Vodă. Împrejurările au făcut însă ca aceasta să se îndeplinească abia în cursul anului curent.

În acest scop s'a întocmit, în pronosul bisericii, lângă peretele din dreapta, în rând și la fel cu locul de odihnă al Doamnei Elena a lui Petru-Vodă Rareș, un închipuit mormânt, deasupra căruia s'a așezat, alături de vechiul epitaf al Doamnei Oltea, amintita inscripție comemorativă. Sfințirea acestui nou mormânt s'a făcut în ziua de Duminecă 31 August, în prezența d-lui Sp. C. Haret, Ministrul Cultelor și al Instrucțiunii, a invitaților din Capitală, a autorităților bisericești, școlare și administrative din județul Suceava, a tinerimii școlare din Făl-

ticieni și împrejurimile Probotei și a numeroșului popor adunat cu acest prilej în vestita mănăstire de odinioară.

După sfânta liturghie, oficiată de părintele protoereu al județului, cu o numeroasă asistență de preoți, s'a slujit afară, în curtea mănăstirii, în fața tuturor credincioșilor, un parastas solemn, pentru odihna sufletului aceleia ce a dat Moldovei și neamului românesc pe cel mai mare fiu al lor. Cerul binecuvântă în acest timp îngenunchiata adunare cu o ploaie binefăcătoare. În urmă un delegat al Administrației Casei Bisericii rosti un scurt cuvânt comemorativ, în care se nevoi a arăta credincioșilor adunați în biserică — în cadrul puținelor mărturii istorice și închipuiri legendare ce avem cu privire la Oltea-Doamna — rostul vieții ei pământești, enumerând totodată și peripețiile prin care trecu sfânt lăcașul ei de îngropare dela început și până în zilele noastre. Apoi d. Ministru Sp. C. Haret încheie această parte a sărbării cu o prea frumoasă cuvântare, în care, după ce arată însemnătatea actului de pietate și cinstitoare ce se îndeplinește, d-sa zise :

«Iată pentru ce dar am venit și v'am poftit astăzi aici : să ne rugăm pentru odihna și mărirea sufletului aceleia dela care Ștefan-Vodă a moștenit virtuțile sale alese și frumoase...

«Să preamărim deci în fața acestui dumnezeesc altar pe femeia care a dat neamului nostru pe cel mai mare fiu al său și să ne închinăm în fața mormântului ei, acum regăsit și din nou închipuit.

«Acesta e rostul serbării noastre de azi. Și sunt fericit că ea se face în apropiere de Baia și de Războieni, în mijlocul urmașilor direcți ai acelor ce au câștigat una din cele mai strălucite izbânzi și au pățimit una din cele mai glorioase înfrângeri. Și mă bucur că acest prețios mormânt se găsește aici, unde amintirea faptelor vitejești ale lui Ștefan-cel-Mare trăiește mai mult

decât în orice altă parte a țării și unde deci, de acum înainte, va trăi tot așa de mult și amintirea scumpă a mamei sale.

«Păziți-l dar cu credință și dragoste, ca să amintească urmașilor din neam în neam de ceea ce a fost *Oltea Doamna*, mama lui Ștefan-Vodă cel Mare, cel Bun și cel Sfânt».

După masă, scrie d. P. Garboviceanu în *Biserica Ortodoxă*, după care am împrumutat și cuvintele de mai sus ale d-lui Ministru — la ora 2, au început serbările școlare. S'au executat bucăți muzicale corale cu cuprins patriotic de către elevii gimnaziului din Fălticeni, de către corul din Dolhasca, sub conducerea distinsului învățător Ionescu, care a cântat și toate răspunsurile sf. Leturghii cât se poate de bine,

și de către corul școalei din Probota. S'au recitat apoi poezii cu cuprins patriotic și religios.

După aceasta d. G. T. Ionescu, revizorul școlar al jud. Suceava, a ținut învățătorilor, sătenilor și copiilor o foarte frumoasă și bine simțită cuvântare și a pus în evidență și marele merit al d-lui Sp. Haret, omul bisericii și al școalei, care a organizat asemenea serbări pentru cultivarea și înălțarea sufletului românesc. În acelaș sens a vorbit și d. Ștefan Ioan, deputat și profesor. A răspuns d. Haret, arătând, că suntem datori să întrebuițăm toate mijloacele pentru formarea conștiinței naționale, pentru dezvoltarea sentimentelor de recunoștință și de venerație pentru acei cari ne-au păstrat țara, graiul și legea !

A. L.

Notă. Ilustrațiile din acest fascicol sunt făcute după fotografii luate de d. Ing. Stelian Petrescu.

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALA

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu.
16, STRADA DOAMNEI, 16

1908

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

COMITETUL DE REDACȚIE

D-nii: ION KALINDERU, GR. G. TOCILESCU, GR. CERKEZ, N. GABRIELESCU,

Membrii Comisiunii Monumentelor Istorice

și

P. GARBOVICEANU

Administratorul Casei Bisericii

Secretar, ALEX. LĂPĂDATU.

ABONAMENTUL ANUAL :

IN ROMÂNIA 10 Lei

IN STRĂINĂTATE 12 „

REDACȚIA: la Administrația Casei Bisericii, București.

Extras din Deciziunea Ministerială privitoare la redactarea Buletinului.

1. Cu începere de la Ianuarie 1908 se va publica, sub direcția Comisiunii monumentelor istorice și în editura Administrației Casei Bisericii, o revistă periodică numită *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

2. Acest Buletin va fi organul oficial al Comisiunii, va apărea trimestrial și va cuprinde:

a) O parte științifică, în care se vor publica tot felul de monografii, studii, lucrări, comunicări și materialuri de natură istorică, arhitectonică și artistică, privitoare direct și numai la monumentele noastre istorice;

b) O parte oficială, în care se vor publica rapoartele anuale ale Comisiunii, procesele-verbale ale ședințelor ei, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventualele circulări, informațiuni și deciziuni ale Ministerului și ale Comisiunii, privitoare la monumentele noastre istorice.

3. Buletinul apare sub direcția membrilor Comisiunii, cari, împreună cu administratorul Casei Bisericii, alcătuiesc comitetul de redacție, și sub îngrijirea secretarului Comisiunii, care e îndatorat să pregătească și să procure materialul necesar, să-l aducă la cunoștința comitetului de redacție și să supravegheze tipărirea lui.

4. Pentru ca publicațiunea să se prezinte cât mai sistematică și cât mai folositoare, se stabilește următorul program cu privire la felul lucrărilor ce va trebui să cuprindă Buletinul:

a) Monografii istorice, arhitectonice și ar-

listice asupra monumentelor noastre istorice, monografii cari vor fi ilustrate și documentate cu reproduceri necesare de fotografii, desenhuri, aquarele etc.;

b) Releveuri dela cele mai însemnate și caracteristice, din punct de vedere arhitectonic, monumente istorice;

c) Studii și lucrări unitare, asemenea ilustrate și documentate, bunăoară: asupra inscripțiunilor murale și tombale din epoca lui Ștefan-cel-Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu etc., asupra artei decorative, în sculptură și pictură, întrebuințată în bisericile și mănăstirile noastre în anumite epoci, asupra portretelor murale, de citori: Domni, Doamne, Arhierei, Boeri, Jupănense etc., asupra picturii bisericești, asupra costumelor etc.;

d) Materialuri: scurte fragmente, comunicări, însemnări și note de interes deosebit privitoare la monumentele noastre istorice;

e) Note bibliografice și critice asupra publicațiunilor și periodicelor de specialitate;

f) În sfârșit, suplimente artistice, în culori, cari să înfățișeze biserici, mănăstiri, reproduceri de portrete murale, de picturi, de ornamentațiuni etc.

În cadrul lucrărilor înșirate mai sus se cuprind și acele privitoare la monumentele istorice din afară de Regat, întru cât acestea vor fi de origină românească — înălțate de Voevozii noștri.

Buletinul se găsește de vânzare la Librăriile Socecă, Sfetea, Națională și Alcalay.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

**SUB AUSPICIILE MINISTERULUI DE CULTE ȘI INSTRUCȚIUNE PUBLICA
ȘI ÎN EDITURA ADMINISTRAȚIEI CASEI BISERICII.**

1908

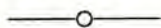
OCTOMVRIE-DECEMVRIE

BUCUREȘTI

**Inst. de Arte Grafice CAROL GOBL S-r Ion St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16
1908**

CUPRINSUL

TEXT

Mănăstirea Hurezi: Descriere generală arhitectonică.
Schitul Sf. Ștefan dela Hurezi: Note arhitectonice.
Portretele murale dela Hurezi: Descriere (a doua serie).
Noi monumente istorice: Biserica din Ludești.
Un yechiu epitaf și o nouă inscripție dela Probota.
Raport general cu privire la lucrările Comisiunii în 1908.
Cronică: Din lucrările Comisiunii; Mănăstirea Radu-Vodă și Biserica Bucur din Capitală; Redacționa¹
Tabla de Măserii.

ILUSTRAȚIUNI

Mănăstirea Hurezi:	19. Pisania Schitului Sf. Ștefan.
1. Planul general al așezării.	20. Biserica din Baia: înainte de restaurare.
2. Planul special al mănăstirii: — parter.	21. Biserica din Baia: după restaurare.
3. Planul special al mănăstirii: — etaj.	22. Clopotnița dela Păpăuți.
Schitul Sf. Ștefan:	23. Mănăstirea Slatina: vedere generală.
4. Planul.	24. Mănăstirea Slatina: biblioteca.
5. Fațada.	25. Mănăstirea Slatina: intrare în biserică.
6. Secțiune transversală.	26. Clopotnița dela Hurezi: înainte de restaurare.
7. Vedere laterală.	27. Clopotnița dela Hurezi: după restaurare.
8. Secțiune longitudinală.	Schitul Sf. Ștefan:
9. Planul acoperișului.	28. Înainte de restaurare.
10. Portrete murale din Paraclis.	29. În timpul restaurării.
11. Portrete murale din biserica dela Bolniță.	30. Înainte de restaurare (2).
Biserica din Ludești:	31. După restaurare.
12. Vedere laterală.	32. Planul săpăturilor.
13. Vedere din față.	33. Vedere a săpăturilor.
14. Vedere laterală (2).	
15. Fragment din tâmplă.	
16. Fragment din tâmplă (2).	— În suplement: Mănăstirea Radu-Vodă și
17. Epitaful de pe mormântul Doamnei Oltea.	Biserica Bucur din Capitală (Tricromie
18. Inscripția comemorativă din 1904.	după o acuarelă de pe la 1866).

NOTĂ. — Finalele dela pp. 148, 155, 160 și 186 reprezintă, după cum s'a indicat și la fiecare în parte, cusuturi de pe un patrafir dela mănăstirea Hurezi (1700), iar cel dela p. 192 o sculptură în piatră dela Foișorul lui Dionisie tot de acolo.

MĂNĂSTIREA HUREZI

— DESCRIERE GENERALĂ ARHITECTONICĂ. —

Mănăstirea Hurezi e așezată pe un platou înalt de vre-o 30 — 40 m. deasupra nivelului râului cu acelaș nume, închisă fiind cu un zid împrejmuitoar, ce formează un patrulater neregulat, ale cărui laturi mai mari, dela nord și sud, întrec cu vre-o 150 m. laturile mai mici, dela est și vest, cari n'au decât vre-o 200 m. în lungime.

Zidul acesta, înalt de 2,50 — 3,00 m. și lat de 1,30 — 1,50 m., construit din cărămidă alternând cu piatră și lucrat în mod aparent, cuprinde înlăuntrul său patru incinte: Incinta mănăstirii propriu zise, Incinta dependințelor ei, Incinta bolniței și a cimitirului și Incinta grădinei.

I. — Incinta mănăstirii propriu zise.

Se află cam la mijlocul laturei din spre nord și are forma unui dreptunghi, pe ale cărui laturi se ridică de toate părțile clădiri, afară de laturea din spre răsărit, care e despărțită de incinta bolniței și a cimitirului numai printr'un zid înalt de vre-o 6--7 m. și acoperit cu olane.

Mai târziu s'au construit și pe această latură câteva chilii de locuințe pentru că-

lugări. N'au însă nici o valoare arhitectonică sau arheologică.

1. Clădirea de pe laturea sudică. Se împarte în două jumătăți bine distincte.

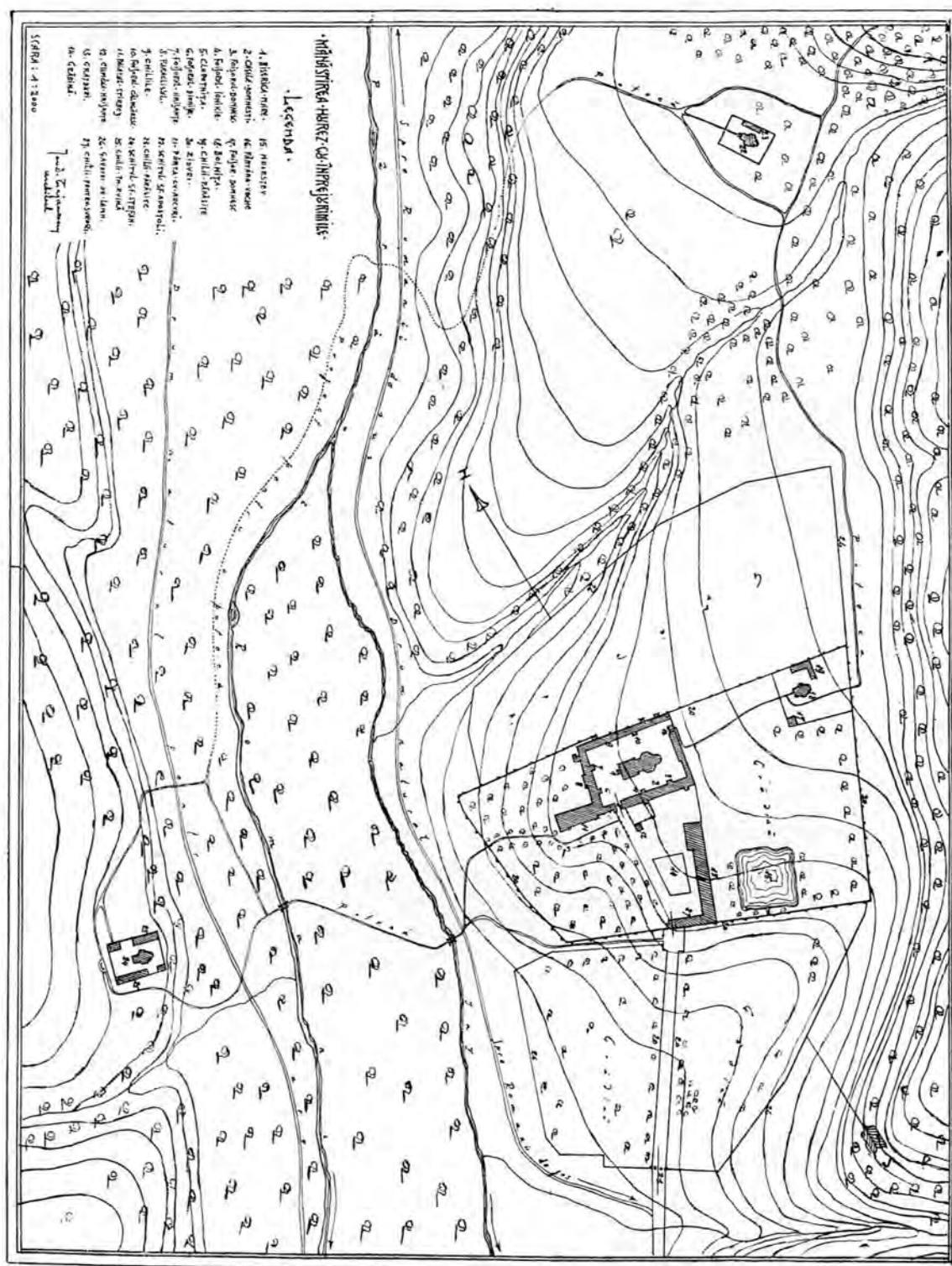
a) Întâia jumătate, cea din spre est, se compune, pe toată întinderea, din două săli mari — cu tinzi la mijloc și câteva dependințe de serviciu în jur — acoperite cu bolți sferice ce se razimă, prin intermediul pendantivilor, pe arcuri-dublouri, cari, la rândul lor, se sprijină parte pe zidurile exterioare, parte pe coloane de piatră cu capitele și baze frumos cioplite. Sunt pardosite cu lespezi de piatră și răspund, dedesupt, unei mari pivnițe, acoperită și ea cu bolți, cilindrice însă, cari se razimă pe puternice coloane de piatră.

Sălile acestea, cari, pentru trebuințele mănăstirii, s'au împărțit, în cursul vremii, prin ziduri adaose, în mai multe camere mărunte, destinate azi arhondăriei — locuinții oaspeților —, alcătuiau odinioară casele domnești ale Ctitorului. Ele comunică cu incinta prin două foișoare deschise, de formă pătrată, cu arcade sprijinite pe coloane cilindrice și cu scări de piatră marginite de parapete: întâiul așezat la mijloc, al doilea la capătul apusean.

b) A doua jumătate a clădirii, cea din

spre vest. Dispusă în două rânduri—parter și etaj—și cuprinzând în mijloc clopotnița mănăstirii, se compune din chilii, cari dau,

cu baze și capitele mulurate. Aceste galerii—acoperite cu o boltă cilindrică longitudinală, străpunsă, la rândul ei, în drep-

1. Mănăstirea Hurezi

către interiorul curții, atât jos cât și sus, în galerii deschise cu arcade în plin centru, sprijinite pe coloane cilindrice de piatră,

tul fiecărei arcade, cu alte bolți cilindrice coboritoare transversal—comunică cu incinta prin mijlocirea celui al doilea foisor

dela casele domnești, a cărui scară s'a modificat mai târziu, la 1854, sub egumenul Ioanichie Arhimandritul, așa fel, încât să stabilească direct legătura și cu galeria dela etaj.

La mijlocul chiliilor — acoperite cu bolți în arc de clăitire, afară de tinde și coridoare, cari sunt acoperite cu bolți cilindrice — se ridică, cum am arătat, clopotnița mănăstirii, dispusă în trei rânduri.

În parter, sub o boltă sferică, sprijinită, prin intermediul pendantivilor, pe arcuirdublouri, se află intrarea cea mare a mănăstirii, care conduce în incintă și care se închide cu două porți mari ferecate cu benzi groase de fier și ghintuite cu piroane puternice.

În etaj se află camera în care se păstrează tezaurele mănăstirii. E boltită în în arc de clăitire și are, de o parte și de alta, două săli ce conduc: întâia în această cameră, a doua, și anume cea din dreapta, prin mijlocirea unei scări de stejar, în al doilea etaj, — în clopotnița propriu zisă, care se ridică deasupra acoperișului clădirii chiliilor în formă de turn cu secțiune pătrată, ce susține un acoperemânt de o lane, în vârful căruia stă implântată, prin intermediul unui glob, o cruce cu tasuri aurite și legată cu lanțuri.

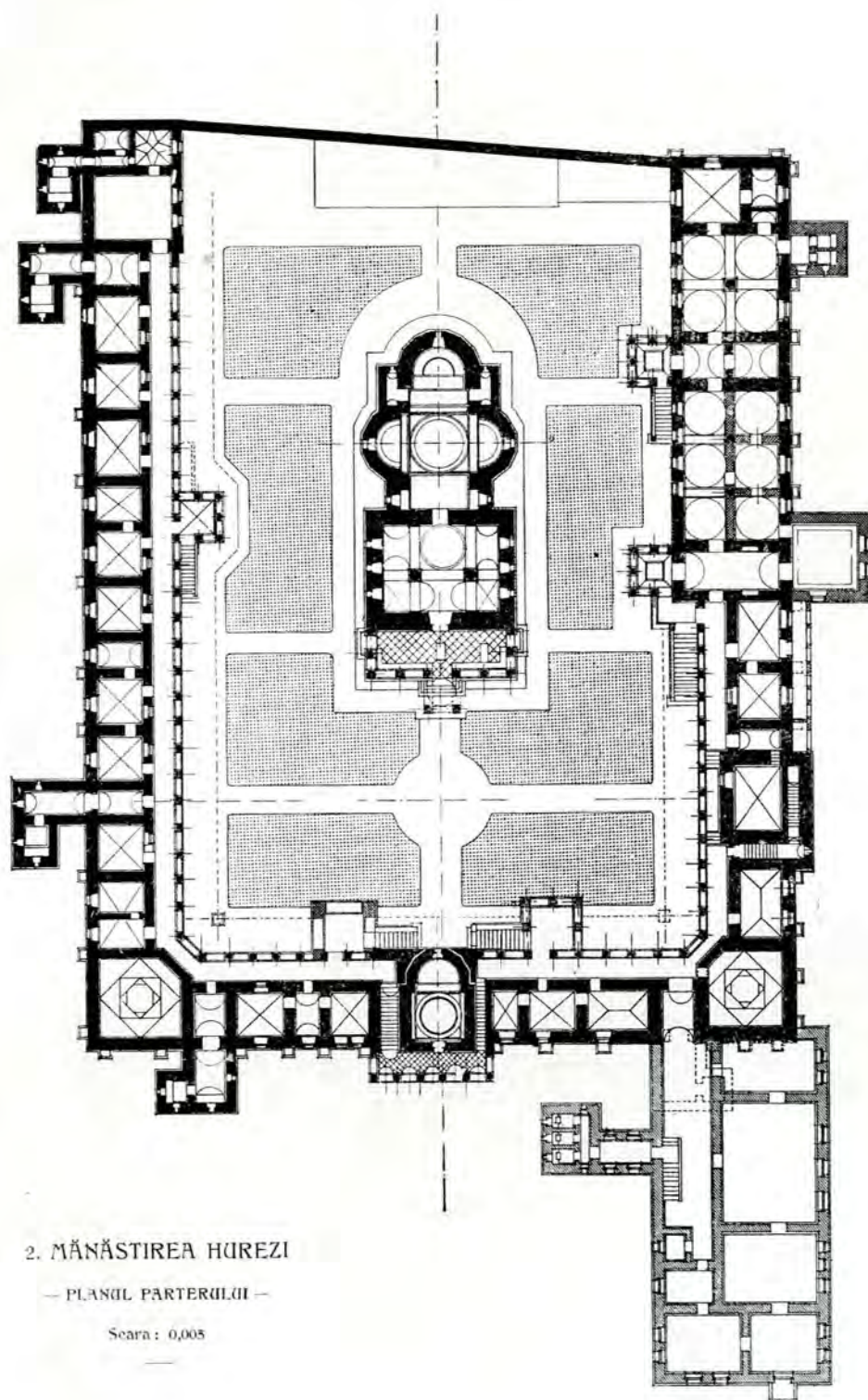
Turnul acesta are pe fiecare latură câte o fereastră în arc de cerc, înconjurată cu arcaturi duble, cari, repetându-se de mai multe ori pe aceeași față, decorează întreg exteriorul clopotniței și cari se termină deasupra unui brâu orizontal cu linii dințate, deoparte și dealta. Sub acest brâu, o serie de firide dreptunghiulare, necorespunzând arcadelor superioare, împodobesc, la rândul lor, partea de jos a clopotniței, terminată sus, cu o cornișă cu trei rânduri de linii dințate, ce alternează cu tot atâtea linii albe de aceeași dimensiune, afară de cea superioară — peste care se așează strășina acoperișului — care e mai lată.

În interior, camera clopotelor e acoperită cu o boltă de zidărie în arc de clăitire și răzimată pe cei patru pereți verticali ai încăperii.

Astfel se înfățișează azi, după restaurare, clopotnița mănăstirii Hurezi. — Căci, în vremea marilor lucrări de reparație întreprinse sub egumenatul bogatului Hrisant, s'a fost cioplit brăurile, arcaturile și cornișa cea veche până în fața zidurilor, acoperindu-se aceste peste tot cu tencuială netezită drept; s'a mai fost ridicat un etaj deasupra camerei clopotelor, deschizându-i-se în fiecare latură câte trei ferestre și așezându-i-se un acoperiș în formă de accoladă, mărginit în cele patru laturi cu câte un fronton triunghiular; s'a fost desfăcut apoi ferestrele dela camera clopotelor până în dreptul podelelor, înconjurându-se clopotnița cu un balcon de fer scos pe console de lemn; s'a fost întocmit, în sfârșit, sub acest balcon, în peretele din față, un fronton triunghiular de zidărie.

Prin lucrările de restaurare întreprinse în vara anului 1907, clopotnița pe de o parte a fost desbrăcată de toate aceste elemente adause, pe de altă parte a fost îmbrăcată în vechile ei forme și podoabe, restabilindu-se, pe cât s'a putut cunoaște și statorî, înfățișarea-i de odinioară.

2. Clădirea de pe latura vestică. Dispusă în două rânduri — parter și etaj — și cuprinzând în mijloc paraclisul mănăstirii, se compune de asemenea din chilii, cari dau, către interiorul curții, atât sus cât și jos, în galerii deschise, cu arcade sprijinite pe coloane, la fel cu cele descrise mai sus. Ele se întrerup însă la partea centrală, oprindu-se și racordându-se în masivul de zidărie deasupra căruia se ridică paraclisul, care comunică cu aceste galerii, și anume cu cele dela etaj, prin două mici coridoare laterale, ce conduc, urcând pe trepte de piatră, la frumosu-i pridvor din față, — si-

tuat la o înălțime ce ar corespunde unui al doilea etaj al clădirii, prin urmare deasupra acoperișului chiliilor.

Acest pridvor, cu arcade sprijinite pe coloane de piatră, cu baze și capitele plăcut împodobite, e legat în mod meșteșugit de zidul simplu și înalt pe care-l face, în exterior, clădirile de pe careul incintei, întrerupându-i, măcar de această parte, monotonia și aspectul de cetate, pe care i-l dau numeroșii contraforți ce-l sprijinesc jos și micile barbacane ce se deschid sus.

Sub paraclis, în dreptul etajului întâi, se află o încăpere boltită, care comunică pe de o parte cu interiorul, printr'o deschidere tainică ce ese în altar, drept sub sfânta masă, pe de altă parte cu exteriorul, spre vest, pe dedesuptul unuia din coridoarele laterale ce am arătat că duc la pridvor; iar sub această încăpere, în dreptul parterului, se află trapeza mănăstirii, acoperită cu o boltă sferică, sprijinită pe arcuirdublouri și pendantivi. Ea e frumos decorată și zugrăvită în frescă. În fund se văd portretele murale ale ctitorilor: Constantin-Vodă Brâncoveanu și Maria-Doamna, soția lui.

Cei doi pereți din față și din spate ai acestei trapeze se arată a fi fost odinioară deschiși, în formă de arc, ca pentru o mare poartă. — De sigur, la început, pe aci se lăsase trecere din curtea mănăstirii în grădina ce se întinde înafară până lângă apa Hurezi; dar, nedovedindu-se prea trebuincioasă și nici prea practicabilă, din cauza terenului mult înclinat, — ea a fost părăsită chiar dela început. Arhimandritul Ioan, primul egumen al mănăstirii, după cum mărturisește o inscripție din 1706, a pus să se astupe cele două ziduri, întocmind, în lăuntru lor, trapeza despre care am vorbit.

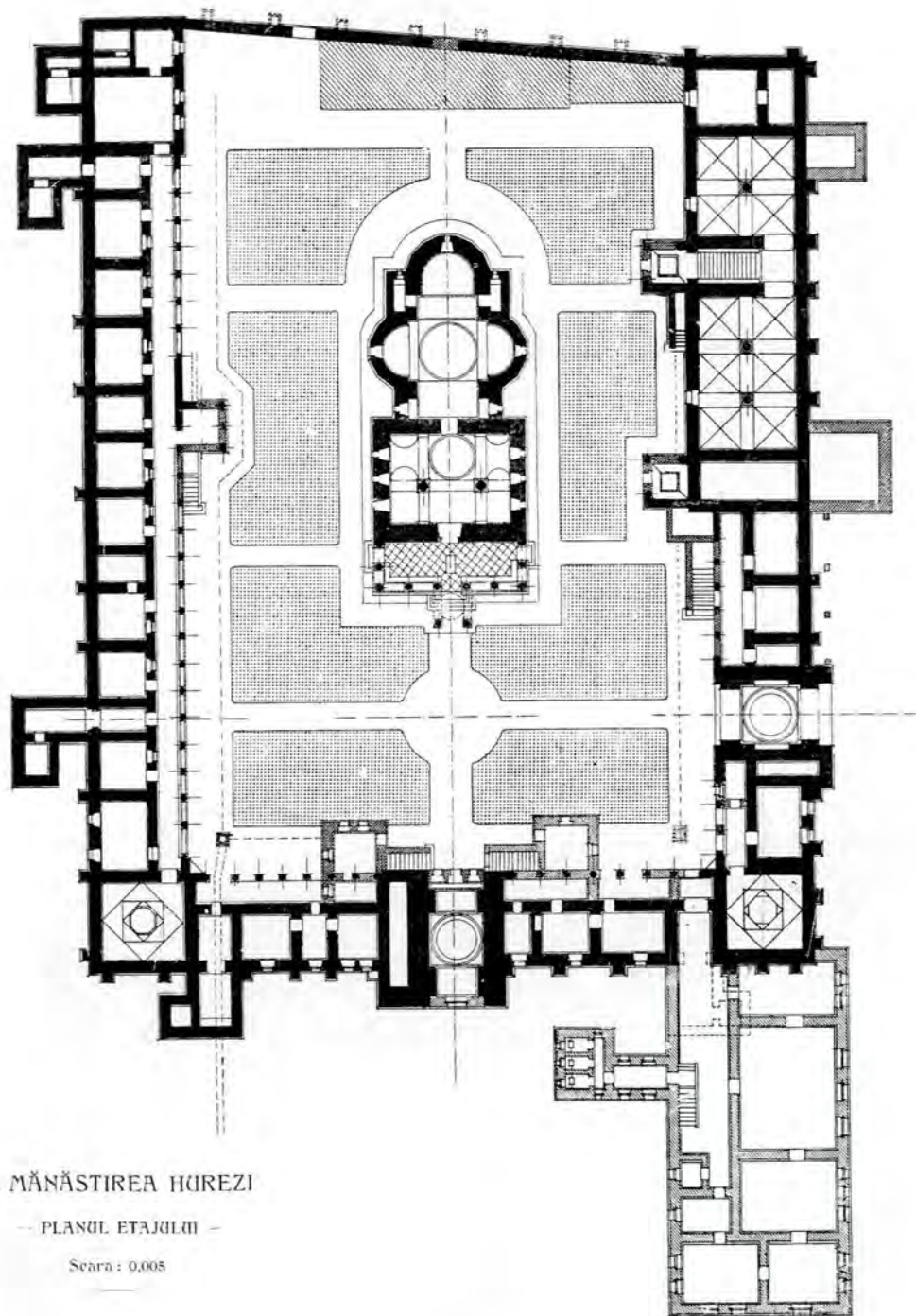
Corpul propriu zis al paraclisului e situat deasupra acoperișului chiliilor și e construit, din punct de vedere al alcătuirii arhitecto-

nice, în acelaș fel ca și biserica cea mare a mănăstirii. Are o singură turlă — Pantocratorul — în formă de prizmă octogonală, având pe fiecare față câte o fereastră, împodobită cu arcaturi. Acoperișul e în formă de accoladă și poartă în vârf o cruce foarte bogată cu tasuri aurite și legată cu lanțuri.

Însfârșit, la ambele capete ale clădirii, formând legătura cu clădirile vecine dela nord și sud, se află câte o sală mare, pătrată, care se ridică în interior pe înălțimea amânduror caturilor și care comunică cu exteriorul prin câte o ușe deschisă în colțurile incintei. Aceste săli sunt acoperite, potrivit menirii lor — una eră bucătărie, cealaltă brutărie — într'un mod ingenios: cu bolți de zidărie, în formă de trompe conice, în lăuntrul cărora se înscriu patru careuri, suprapuindu-se, așa că fiecare se află în diagonala celui imediat inferior. Astfel se formează o serie de careuri din ce în ce mai mici. Ultimul, cel mai de sus, e dispus așa încât înscrie în el laturile unui tambur de secțiune octogonală, care se ridică deasupra acoperișului: — e coșul, prin ale cărui deschizături amenajate pe cele opt fețe se răspândește fumul grămadit în partea superioară a bolților.

3. Clădirea de pe laturea nordică. Dispusă de asemenea în două rânduri — parter și etaj — se compune exclusiv din chilii, acoperite cu bolți în arc de clădire, cari dau, către interiorul curții, în galerii deschise, cu arcade sprijinite pe coloane, la fel cu cele descrise până aci. Căci — cum s'a putut vede — ele încep la marginea caselor domnești, trec prin fața clopotniței și a chiliilor sud-vestice și se opresc în stânga paraclisului; reîncep apoi în dreapta acestei clădiri, trec prin fața chiliilor vest-nordice și se opresc în masivul de case ce termină clădirea de pe laturea nordică.

Partea întâi a acestor galerii, dela ca-

3. MĂNĂSTIREA HUREZI

— PLANUL ETAJULUI —

Scara : 0,005

sele domnești până la paraclis, comunică cu incinta, după cum s'a arătat, prin mijlocirea celui al doilea foișor, construit la arhondărie; iar partea a doua, dela paraclis până la capătul de răsărit al clădirii apusene, prin al treilea foișor, deschis, de formă pătrată, cu arcade sprijinite pe coloane cilindrice și cu scări de piatră marginite cu parapet, care e așezat cam la jumătatea acestei din urmă clădiri a mănăstirii.

Mai târziu, în 1763, vrednicul arhimandrit Dionisie Bălăcescu construiește, la stânga paraclisului, pentru înlesnirea comunicației galeriilor cu incinta, al patrulea foișor, — minunata construcție, care, ca podoaabe și sculpturi în piatră, e una din cele mai prețioase din câte ne-a lăsat trecutul; iar alături, la dreapta paraclisului, bogatul Hrisant construiește al cincelea și cel din urmă foișor, — simpla și urâtă construcție ce contrastează atât de mult cu aceea a cărei pereche a fost sortită să fie.

Cu acestea se termină descrierea generală arhitectonică a celor trei șiruri de clădiri ce închid, la sud, vest și nord, incinta mănăstirii, în mijlocul căreia se ridică biserica cea mare, care rămâne a formă obiectul unei speciale descrieri arhitectonice.

II. *Incinta atenanțelor mănăstirii.* E situată la sudul celei întâi și e mult mai mare. La răsărit și miazăzi se găsesc câteva clădiri — fără însemnătate arhitectonică sau arheologică — ce servesc de grajduri, remise pentru trăsuri, magazii și locuințe pentru servitori. Întrarea se deschide pe sub o asemenea clădire amenajată în formă de turn în dreptul clopotniței și e legată de aceasta printr'o șosea în pantă. La apus un zid simplu hotărăște incinta grădinei. Însfârșit, la miază-noapte se vede clopotnița și, la dreapta ei, în legătură cu înaltul zid dindărăt al caselor domnești,

două construcții, ridicate, ca și celelalte din această incintă, în timpul lui Hrisant: — cerdacul și salonul dela stăreție.

III. — *Incinta bolniței și a cimitirului.*

E situată la răsăritul celor descrise mai sus și e despărțită de ele, cum s'a arătat, printr'un zid înalt de vre-o 6—7 m. La început comunicația între incinta mănăstirii și incinta bolniței se deschide la mijlocul acestui zid. Mai târziu însă, când și în partea de răsărit s'a ridicat chilii pentru locuința călugărilor, poarta veche a fost astupată, deschizându-se o alta nouă — care funcționează și azi — mai spre nord.

În colțul nord-estic al acestei incinte se află cimitirul, având: la mijloc, biserica — foarte bine proporționată atât ca ansamblu cât și ca decorațiune — care slujește pentru pogribania călugărilor răposați; la nord, casa — azi în desăvârșită ruină — care slujește pentru izolarea bolnavilor, deci bolnița; în sfârșit, la sud-vest, un foișor pătrat — deschis de toate părțile, cu arcade în formă de accoladă, sprijinite pe coloane de piatră — care slujește pentru praznicele de pomenire ale celor coborâți în mormintele presărate pe toată întinderea cimitirului.

Un zid în formă de dreptunghi desparte cimitirul de restul acestei întinse incinte, în care se mai află, în partea sud-vestică, un heleșteu.

IV. — *Incinta grădinei.* E situată la apusul celor două dintâi, pe un povârniș ce se întinde până aproape de albia Hurezului. În această incintă, anume în unghiul ce-l fac în exterior clădirile dela sud și vest ale mănăstirii, se află alipită o construcție mai mare, compusă din mai multe camere și saloane, dispuse în subsol, parter și etaj. Ea s'a ridicat pe vremea lui

Barbu-Dimitrie Știrbei și a servit la început de rezidență domnească de vară, iar mai apoi, până acum un an, de local spitalului județean. Datează deci, ca toate clădirile și reparațiunile lui Hrisant, de pe la jumătatea secolului trecut, — epocă de decadență a vechiului nostru meșteșug de clădiri.

* * *

Astfel se prezintă, din punct de vedere descriptiv general arhitectonic, cele patru incinte ale mănăstirii Hurezi, cuprinse în lăuntru zidului împrejmuitor al ei, sprijinit, în afară, din distanță în distanță, pe nume-

roși contraforți, construiți și lucrați în acelaș mod, din cărămidă alternând cu piatră.

Dincolo de acest zid, extra muros, dar în dependență de mănăstire, se mai găsesc :

La apus, peste apa Hurezilor, într'o poeniță retrasă, — schitul Sf. Ștefan ;

La miază-noapte, sus, pe deal, într'o pădurice mică, — schitul Sf. Apostoli ;

Însfârșit, departe de tot, pe apa Hurezilor în sus, cale de vre-o trei ceasuri, — ruinele vechiului schit al Sf. Ioan Botezătorul, începătorul măreții ctitorii a evlaviosului, bogatului și strălucitului Constantin-Vodă Brâncoveanu.

I. VULCAN

Arhitect la Casa Bisericii.

Casatoră pe un patrafir dela Hurezi
(1700).

SCHITUL SF. ȘTEFAN DELA HUREZI

— NOTE ARHITECTONICE. —

În punct de vedere arhitectonic, biserica schitului Sf. Ștefan se aseamănă foarte mult cu biserica cea mare a mănăstirii Hurezi, cu deosebire că e mult mai mică. Și e firesc, dat fiind că a fost construită în același timp și de aceiași meșteri ¹⁾.

* * *

Ca plan și interior, se înfățișează cu împărțirea obișnuită: pronaos, naos și altar.

Pronaosul are formă dreptunghiulară și e acoperit cu o boltă sferică ce repauzează, prin intermediul pendantivilor, pe patru arcuri-dublouri, cari, la rândul lor, se sprijină, prin intermediul unor console profilate, pe cei patru pereți verticali ai încăperii. În acești pereți, și anume în cei laterali, se deschid două ferestre opuse, strâmte și lunguețe.

¹⁾ Pentru timpul construirii și cititorii, a se vedea

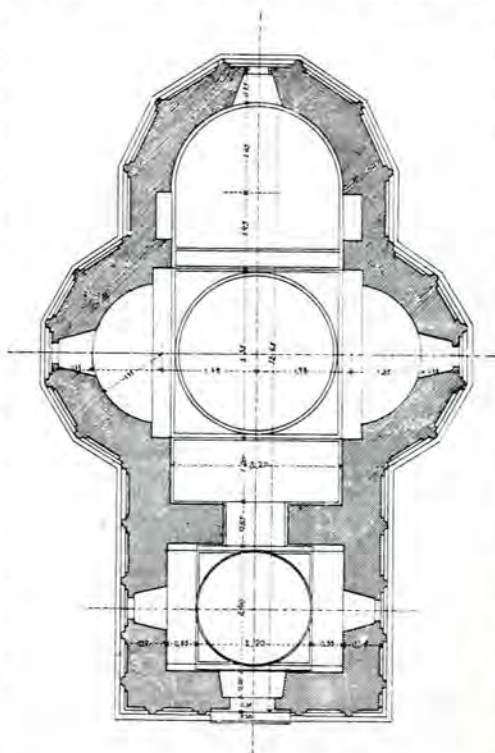
La apus, în peretele din față, se află mica ușă de intrare în biserică, iar la răsărit, ușa, cu arc circular deasupra, prin care se pătrunde în a doua încăpere — în naos.

Acesta are formă aproape pătrată. De

o parte și de alta a lui, la nord și sud, se desfac sâmurile bisericii, circulare în lăuntru, poligonale în afară. Ele sunt acoperite cu câte un sfert de boltă sferică — care constituie legătura între arcul dublou și pereți — și primesc lumina prin două ferestre, la fel cu cele dela pronaos, deschise în axul transversal al bisericii.

La răsărit se află altarul, deasemenea acoperit cu o boltă sferică, care constituie legătura între arcul-dublou și perețele circular ce închiide această din urmă des-

părțire a bisericii. În fundul altarului, pe axa longitudinală a clădirii, se deschide fereastra, iar lateral două fride opuse: — în stânga proscomidia, în dreapta diaconicul.

4. Schitul Sf. Ștefan.
— Planul. —

Notele istorice tipărite în această publicație, p. 59.

În sfârșit, la apus, în peretele posterior al naosului, se desface, pe toată întinderea, o nișe de secțiune dreptunghiulară și acoperită cu o boltă cilindrică.

Propriu zis dar, naosul e format din patru stâlpi de zidărie masivă, așezați în cele patru colțuri ale încăperii, pe diagonală patratului central. Căci, după cum s'a arătat, legăturile dintre ei sunt întrerupte prin deschiderea sânuirilor, altarului și a nișei dreptunghiulare, de care am vorbit mai sus.

Acești stâlpi sunt legați, în partea lor superioară, prin patru arcuri dublouri, pe cariserașimă tamburul cilindric al turlei, și anume prin intermediul unei bolți sferice, din care n'a mai rămas decât pendentivii. O asemenea construcție arhitectonică, obișnuită de altfel la bisericile muntene, formează o ingenioasă trecere dela patratul naosului la cilindrul turlei Pantocratorului, acoperit și el cu o calotă semi-sferică.

Din aceste elemente arhitectonice, aranjate și legate între ele, cum am văzut, într'un mod atât de meșteșugit, rees lămurit cunoștințele tehnice, pe cari le posedau bătrânii meșteri ai vechilor noastre biserici și mănăstiri.

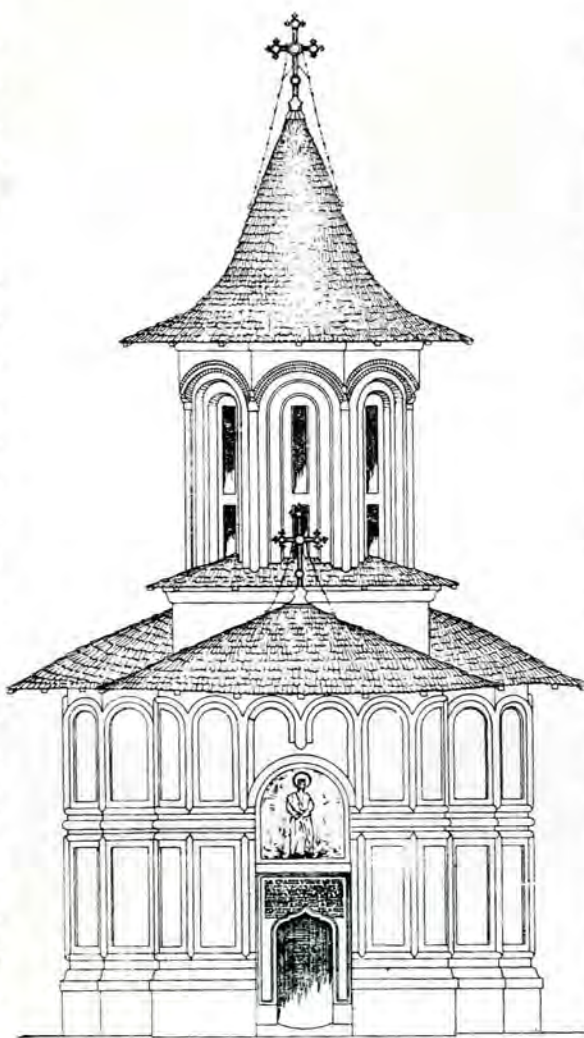
Cu toată compoziția-i arhitectonică deosebită, interiorul acestei biserici ar fi rămas însă prea rece, dacă n'ar fi fost îmbrăcat și împodobit de meșterii zugravi ai timpului cu figurile, scenele religioase și decorațiunile prescrise de iconografia Bisericii noastre răsăritene.

Într'adevăr, zugrăveala acestui schit, rămas atâta vreme părăsit și expus tuturor intemperiilor distrugătoare, se vede a fi fost pe cât de frumoasă pe atât de bine executată. Astăzi ea este, în cea mai mare parte, nimicită. Totuși, portretele murale ale ctitorilor și, mai ales, cei câțiva sfinți ce se mai păstrează încă pe pereții bisericii, cu nimbul lor auriu, scos în relief și împletit, ca la Arnota și Hurezi, vădesc îndea-juns coloritul viu și desemnul îngrijit al vechii picturi.

Păcat însă că tâmpla bisericii, menită a completa frumoasele și prețioasele resturi ale acestui interior, lipsește: ea, zice-se, a fost luată,

dusă și așezată la o biserică din vecinătate. Cercetându-se poate s'ar afla unde.

După informațiunile preoților mai bătrâni din partea locului, tâmpla era lucrată în acelaș fel ca și cea dela Arnota: din lemn sculptat în împletituri și arabescuri, cu colo-

5. Schitul Sf. Ștefan.
— Fașada. —

* * *

nete și arcade în frunze, toate aurite pe un fond roșu sau albastru.

✱
✱ ✱

În exteriorul bisericii deosebim: corpul propriu zis, sânurile, altarul și turla, foarte bine proporționată față cu restul clădirii.

În formă de prizmă dreaptă cu baza octogonală, această turlă susține un acoperiș de șită țuguiat și frânt deasupra strășinei, în vârful căruia stă implântată și prinsă cu lanțuri o cruce cu tasuri aurite.

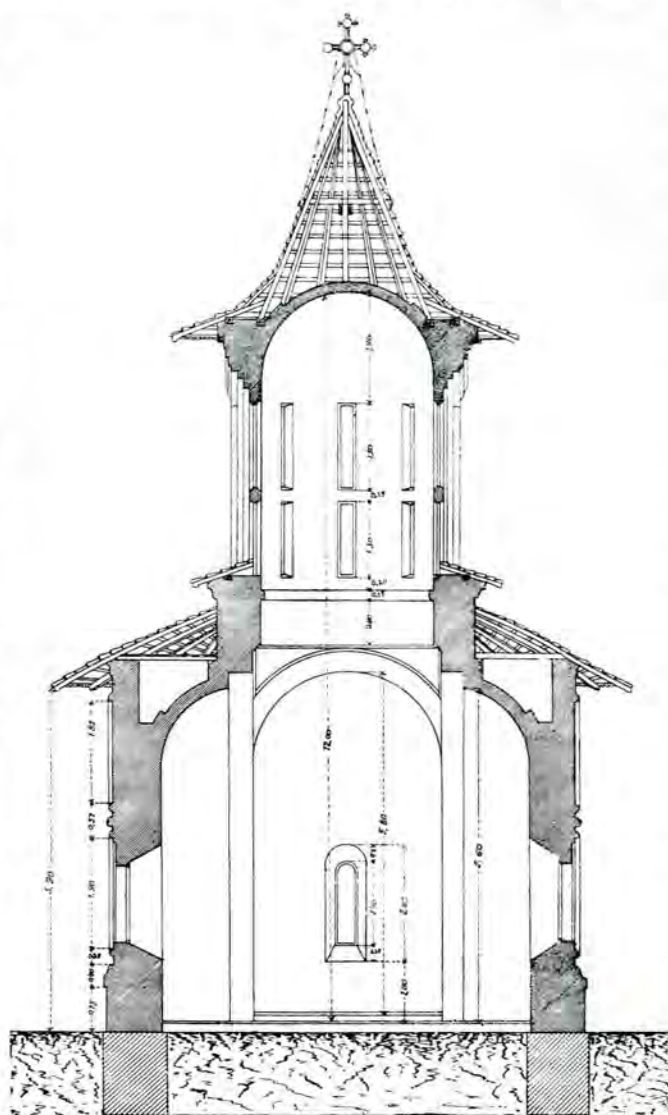
Cele opt fețe ale turlei sunt decorate cu arcaturi, cari înconjură ferestrele, urmărind, la partea superioară, aceeaș curbă în arc, ca și risaliturile, ce formează racordarea între adâncimea ferestrelor și laturile prizmei.

Aceste arcaturi, cari se prelungește vertical în jos, ca și ferestrele, până la acoperișul patului turlei, sunt coronate cu niște arcuri frise dințate, cu dublă curbura, alcătuind o frumoasă dantelărie în arcadă. Ele formează în spațiu o curbă de gradul al patrulea, ceea ce în perspectivă îndulcește arcul, dând naștere unei figuri foarte plăcute.

Ansamblul acesta de elemente decorative al turlei împreună cu peisajul înconjurător contribuie a mări farmecul și pitorescul acestui lăcaș dumnezeesc, caracteristic prin măiestria cu care a fost întocmit, atât din punct de vedere arhitectonic cât și din punct de vedere constructiv: scotân-

Turla e așezată pe un masiv de secțiune pătrată—soclul sau tamburul turlei—care, deși simplu ca vedere în afară, are înăuntru, după cum am văzut, înscriși cei patru pendantivi ce leagă cele patru arcuri dublouri cu secțiunea circulară interioară a Pantocratorului

Aceasta con-
stitue o dibace
soluție arhitec-
tonică, care, iz-
vorind dintr'o
necesitate con-
structivă, satis-
face în acelaș

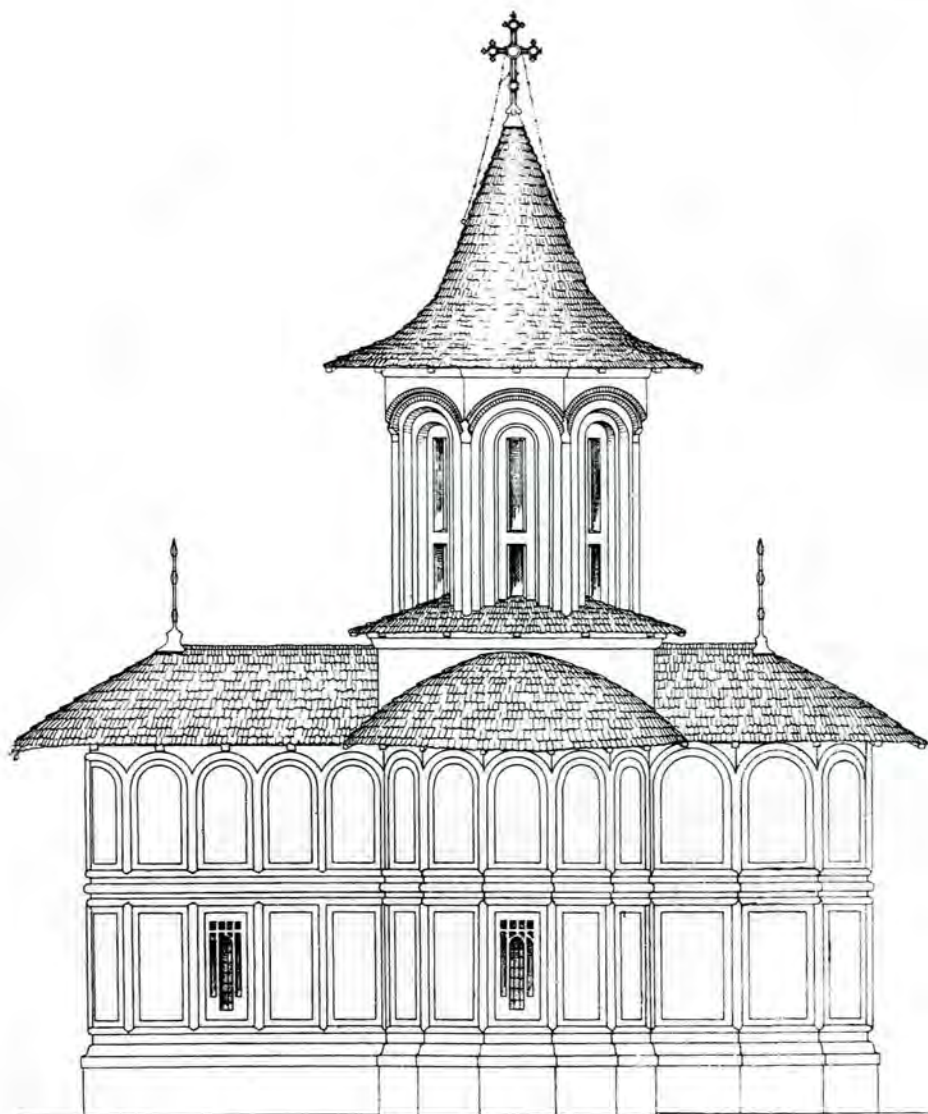
6. Schitul Sf. Ștefan.
— Secțiune transversală. —

timp și cerințele estetice: liniile arhitecto-
 nice îmbracă forma curbei de rezistență,
 iar cele patru colțuri exterioare din zidă-
 ria masivă a soclului — în care stă înscrisă
 curba interioară a turlei — lucrează prin
 greutatea lor pentru rectificarea acestei
 curbe în sens vertical. Căci, altminterlea,

din cauza greutateii superioare a turlei, ea ar tinde către orizontală și în afară.

Astfel soclul turlei, care se găsește cuprins direct între acoperișul bisericii pe de o parte și acoperișul sânuirilor și altarului pe de altă parte, are înfățișarea unui masiv pă-

gălesc în acelaș plan decât două câte două, adiacente unghiului respectiv cuprins între ele. Acest poligon stelat, care constituie în spațiu o figură statică și un motiv arhitectonic simplu și frumos, leagă bine turla de acoperiș și prin urmare de corpul bisericii.

7. Schitul Sf. Ștefan.
— Vedere laterală, —

trat, terminat, sus, printr'o cornișe simplă, iar jos prin patru tetraedri cu vârful întors, cari, prin culoarea albă a tencuelilor de pe fețele aparente, tăiate brusc în coloritul cenușiu al acoperișului, dau naștere în spațiu unui poligon stelat, — ale cărui laturi nu se

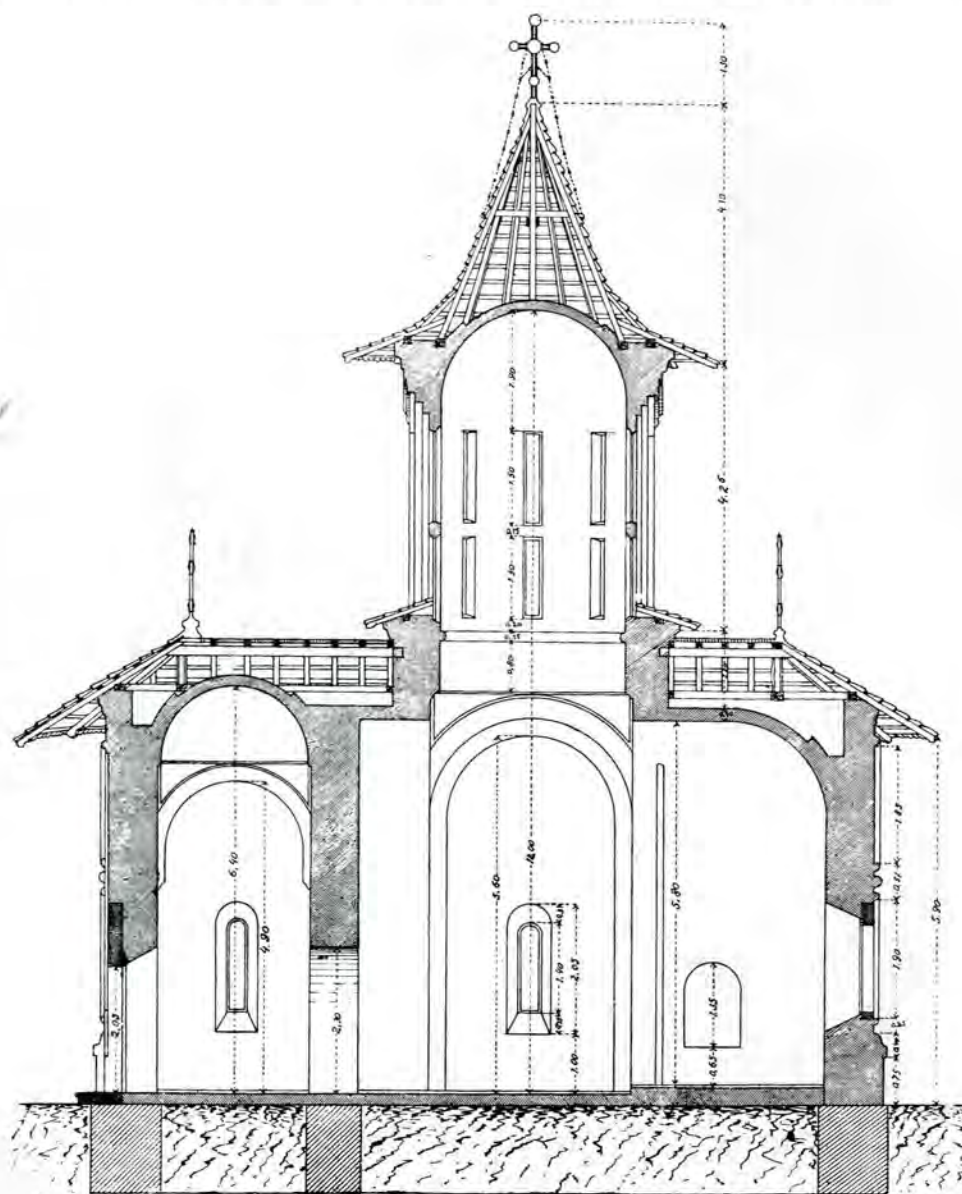
Dacă acum ne lăsăm privirea în jos, spre a cuprinde întreg corpul clădirii, constatăm că biserica se prezintă iarăși foarte bine proporționată.

Corpul propriu zis al bisericii e de formă dreptunghiulară. Are în laturi și la spate

alipite sâmurile și altarul, de formă poligonală. Totul alcătuiește un ansamblu svelt și plăcut, tăiat la mijloc printr'un brâu orizontal simplu, care încinge întreg corpul clădirii, întrerupându-se numai, cum vom vedea, deasupra ușii de intrare. Acest brâu,

rânduri de arcaturi ce ornamează pereții bisericii.

Acaturile de deasupra se împreună în partea lor superioară prin arcuiri în plin centru, trase însă cam neregulat și stângaci. Iar cele de dedesupt se leagă în par-

8. Schitul Sf. Ștefan.
— Secțiune longitudinală. —

care divide fața bisericii în două părți egale (exceptând soclul), are forma unei jumătăți de cilindru alipit de zid. De o parte și de alta a lui, două frise mici îl separă de alte două brâne mai subțiri, din care se desfac vertical, atât în sus, cât și în jos, două

tea lor inferioară de un brâu orizontal, așezat imediat deasupra soclului clădirii.

Cele cinci ferestre ale bisericii (două la pronaos, alte două la naos și una la altar) se deschid în afară în mijlocul arcaturilor corespunzătoare. Ele sunt îmbrăcate în

cadre de piatră frumos cioplite, în felul celor dela ferestrele bisericii cei mari a mănăstirii Hurezi. Deasemenea mica uşe de intrare în biserică e îmbrăcată într'un cadru de piatră — mult mai simplu însă — deasupra căruia s'a săpat, pe o lespede mare, următoarea pisanie:

«ACESTŪ SF[Ă]NTŪ ŞI DUMNEZEESCU SCHI-
«TŪ FĂCUTU S'AU ÎNTRU POMENIREA VĂR-
«HOVNECULUI DEN MUCENIC SF[Ă]NTULUI
«STEFAN, CU CHELTUIALA PEA-LUMINATU-
«LUI STEFAN BRÂNCO-
«VEANUL, FIIL PREA-
«BLÂNDULUIDOMNUŞI
«OBLĂDUITOR A TOA-
«TĂ UGRO-VLAHIÎA IO
«COSTANDIN BASRAB
«VOEVODŪ, ÎNTRU A
«LUI DUMNEZEU CIN-
«STE, MUCENICULUI
«SLAVĂ, PĂRINŢILOR
«LINIŞTE, ERTARE PĂ-
«CATELOR, ŞI CERES-
«CULUI LĂCAŞ CĂŞTI-
«GARE.L. 7211(=1703).
«ŞI ISPRAVNICŪ FI[N]-
«DŪ IOANŪ ARHIEMAN-
«DRITŪ»¹⁾.

Atât uşa cât şi pisania sunt cuprinse într'o arcadă, care se conduce în arc de cerc mult deasupra, pentru a ocroti locul destinat icoanei înfăţişătoare a hramului, tăind atât brâul încingător al bisericii cât şi arcaturile.

În sfârşit corpul bisericii e terminat sus cu o cornişă simplă, construită frumos sub straşina acoperişului, iar jos el repauzează pe un soclu tot atât de simplu ca şi cornişa.

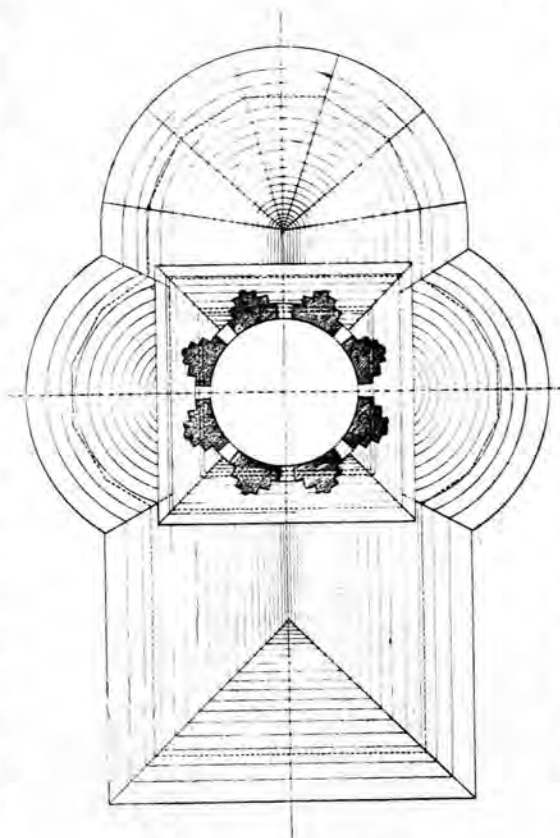
* * *

Astfel se înfăţişează astăzi această bise-

¹⁾ Iorga, *Hârtii din arhiva mănăstirii Hurezi* (formând vol. XIV din *Studii şi Documente*), Bucu-

rică, care impresionează atât de mult pe vizitator, prin construcţia arhitectonică şi prin aşezarea-i fericită. Odinioară ea era înconjurată cu un zid, acoperit cu olane şi sprijinit, în exterior, din distanţă în distanţă, pe contraforţi masivi, întocmiţi ca şi zidul, din cărămidă alternând cu piatră, bolovani de râu, rânduiţi cu deosebit gust, ceea ce dovedeşte că meşterii aceluia timp preţuiau mult arta decorativă în construcţie, întrebuintând, spre atingerea acestui scop, chiar materialele cele mai simple.

La vest, în interiorul curţii şi în faţa bisericii, făcând parte integrantă din zidul împrejmuitoar, se aflau două nişe, lucrate în arcuri de cărămidă, egal depărtate de o parte şi de alta de axul bisericii. În lăuntru acestor nişe era câte o cişmea, din care curgea apa captată cu multă greutate şi adusă prin conducte de olane din muntele vecin, pentru ca apoi prisosul ce rămânea din economia schitului să se scurgă, tot prin olane depământ, în pârâul din vale —

9. Schitul Sf. Ștefan.
— Planul acoperişului. —

acel al Hurezului.

În partea estică a cingătoarii bisericii se deschidea o porţiţă, frumos motivată; iar în partea nordică, şi anume în colţul de nord-vest, se ridică clopotniţa pe sub care era poarta cea mare de intrare în schit. În sfârşit, în partea de sud-vest şi nord-est două corpuri de clădiri, compuse fiecare din mai

reşti 1907 = Ghenadie Enăceanu, *Vizite canonice în 1890—1*, Bucureşti 1892, 46.

multe încăperi, alcătuiau casele egumenești și călugărești.

Astfel se poate reconstitui, după săpăturile de azi ale ruinelor de până eri, întreaga întocmire a schitului întemeiat de Ștefan-Vodă Brâncoveanu și închinat măreții ctitorii a părintelui său, mănăstirii Hurezi, — schit pe care vremea și neîngrijirea îl adusese în cea mai mizeră stare.

Acum doi ani însă, când Comisiunea monumentelor istorice a recomandat și Onor. Minister a aprobat restaurarea mănăstirii dela Hurezi și a schiturilor dependente ordinioară de ea, — îngrijirea s'a îndreptat în primul loc asupra bisericii dela schitul sf. Ștefan.

După ce s'au făcut cercetările și studiile prealabile — între cari releveul ce se publică acum — s'au început, sub îngrijirea Serviciului tehnic al Casei Bisericii, lucrările pentru restaurarea lui în vara anului trecut 1907. Aceste lucrări, în ceea ce privește exteriorul, sunt azi complet termi-

nate. Reușita lor se poate constata din documentele fotografice ce însoțesc Raportul general cu privire la lucrările Comisiunii monumentelor istorice în 1908, raport publicat mai jos.

În vara anului curent s'au săpat, sub direcția d-lui arhitect N. Ghika, ruinele împrejmuitoare, spre a se da la iveală întreaga întocmire de odinioară a schitului. Rezultatul acestor săpături, cari au scos la suprafață temeliile zidului înconjurător, ale clopotniței și al caselor egumenești și călugărești, se poate vedea în schița de plan și ilustrația ce de asemenea însoțesc Raportul Comisiunii.

Mai rămâne deci în programul lucrărilor viitoare dela Hurezi restaurarea interiorului bisericii schitului Sf. Ștefan. Cum însă această lucrare, în împrejurările de față, nu e imperios reclamată, ea a fost lăsată la urma tuturor celorlalte. Căci prin restaurarea exteriorului s'a pus la adăpost și interiorul.

I. VULCAN

Arhitect la Casa Bisericii.

Cusatară pe an patrarir dela Hurezi
(1700).

PORTRETELE MURALE DELA HUREZI

— DESCRIERE —

A DOUA SERIE

(Notă. Numerile *mari* indică ilustrațiile, cele *mici* figurile din tablourile în grupe).

Această a doua serie de portrete murale dela Hurezi (din Paracelis și din biserica dela Bolniță) nu au valoarea artistică a celor reproduse în fascicula a doua a publicației noastre (din biserica cea mare a mănăstirii). Această pentru că ele au suferit prefaceri posterioare, — evidente la Paracelis și mărturisite la biserica dela Bolniță, prin următoarea inscripție:

«LA LEAT 1789 FIIND RĂZMIRITĂ ȘI NEVOIE MARE
«IN TAR[Ă] DE NEAMȚI ȘI DE TURCI, AU VENIT UN
«SERASCHIER CU OASTE TURCEASC[Ă] DE AU ȘĂZUT
«IN M[Ă]N[Ă]STIRE O LUNĂ. ȘI MULTE STRIC[Ă]-
«CIUN[ȚI] S'AU FĂCUT SF. BESEARECI: AJUNSASE GRAJ-
«DURI DE CAL, — CÂT SĂ DĂZNĂDĂDUISE RAFAIL
«EGUM[ENUL] CE [E]RA ATUNCI CĂ NU VA MAI VE-
«DEA DERES, — CÂT ȘI AICI DE TOT ERA STRICAT.
«IAR, DUPĂ MOARTEA ACELUIA, AJUNGÂNDU EGU-
«MEN [EU] PAHOMIE, FIIND DIN SOBORUL SF. M[Ă]-
«N[Ă]STIRI, LUAT-AM ÎNTR'AJUTOR PE MILOSTIVUL
«D[U]MNEZEU ȘI PE PEA-CURATA SA MAICĂ ȘI PRE
«SF. ÎMPĂRAȚI ȘI S'AU APUCAT A DREGE. ȘI, CU AJU-
«TORUL CELOR MAI SUS ZIȘI, AU ȘI ISPRĂVIT, ÎMPO-
«DOBINDU CĂ ZUGRĂVEAL[Ă], DUPĂ CUM SE VEADE,
«ÎN DOMNIA MĂRII SALE IOAN ALIC SANDRU MOR[U]Z
«VOIVOD»¹⁾.

Așa dar în timpul lui Alexandru-Vodă Mu-

ruz, deci între anii 1793 (Ianuarie)—1796 (August), zugrăveala din biserica dela Bolniță a fost refăcută și cu dânsa deci și portretele murale ale ctitorilor: Constantin-Vodă Brâncoveanu și Maria Doamna de o parte, Antonie-Vodă din Popești și Neagu Postelnicul, moșul și tatăl Doamnei Maria Brâncoveanu, de altă parte²⁾. Oricum s'ar înfățișa însă aceste portrete murale din punct de vedere artistic, ca mărturii istorice, ales cele două din urmă, sunt de osebită importanță, dat fiindcă—după cât ne e cunoscut—altele asemenea lor n'au mai ajuns până la noi, afară doar de cele ale căror urme abiă se mai disting azi pe pereții vechii și ruinatei biserici domnești din Târșor, de lângă Ploești. Într'adevăr, în această biserică, zidită probabil în sec. al XV-lea (când Târșorul eră rezidență domnească) și restaurată în sec. XVII-lea (sub bătrânul Antonie-Vodă din Popești)³⁾, se văd încă urmele următoarelor portrete murale: Antonie-Vodă, fiul său Neagu Postelnicul și copii acestuia: Pană și Maria, Doamna lui Constantin-Vodă Brâncoveanu.

Cum am spus însă, aceste portrete murale sunt azi aproape cu totul nimicite. Reconstituirea lor se poate face numai cu ajutorul copiiilor,

¹⁾ Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri și biserici din țară*, București 1887, 40—41 = N. Iorga, *Inscripții din Bisericile României* I, 192—3.

²⁾ Reproduse și la Șt. Grecianu, *Viața lui Constan-*

din-Vodă Brâncoveanu de Radul vel Logofăt Grecianu, București 1906, 342—anexă.

³⁾ Genealogia neamului boerilor ot Târșor — ot Negoești — ot Popești a dat-o Șt. Grecianu, *op. cit.*, 351 sq.

credincioase și conștiincioase, pe cari pictorul N. Tătărăscu a avut bunul gând a le zugrăvi

unde s'au strămutat călugării (pe la 1860) din vechia biserică domnească a fostei mănăstiri

Constantin-Vodă Brâncoveanu și Maria Doamna cu fii lor : Constantin, Ștefan, Radu și Matei.

10. Portrete morale

din

3. 5. 1. 2. 6. 4.

† СФЫНТА ШИ АХАНЕЗЕЕСКА ЯЧЕСТА ПЯРКАН, ЧИСТ ЯСТЕ КЪ АЕН ТЕМАЕ || ПРЪАХАМИНТА КАГОЧЕСТИЕ ДОМНЪ ІОАН КО-
СТЯНДИ БЯСЯТЪЯ КОСКОА || АМЪ ДНЬАЦЪТ, КЪ ЗЪТЪРЪКАЯ АМЪ ДОРЪАМЪСЪЦЪТ, ДТЪРЪ ЧИСТЪ ШИ || АМЪАД ЯЩЕРИ АМЪАЦЪН ДОМ-
НЪАДЪ ІО ХЪ ШИ АЕ ПЪРЪРЪ ФЕЧОНЕІ, || ШИ СІРЪ НЕМОЛЪТЪ ПОМЕНІРЪ Я СІ ШИ Я ТОТ БЪН ШИ ПРЪ КЪГО || РОДНИК НЕАМЪАДЪ СЪ-
БЪРЪШНІАДЪСЪ АІ ЯА СЪПЪАДЪ ЯНЬ || Я ДОМНІЕН СЪАЕ, ФІНЦЪА АЪТЪА, ДЪСЪ ШИ НЕПРЕЧЕНІК || ФІНЦЪА КІР ІОАН ЯРХІАМЪАДЪРІТ СІ-
АЕН, ЯЗЪ НЕШЕЯХ || СІН ПЯРКАНС РЪКЪ ГРЪШНІ ПРЪАДЪ ІІ АЯРШН ЗЪТЪРЪОІ.

în pridvorul bisericii cei mari din Târșorul nou,

din Târșor (numit azi cel vechiu), atunci când

ea a fost părăsită și lăsată spre desăvârșită ruinare ¹⁾).

Așa fiind, evident că portretele mai sus menționate din biserica dela Bolnița Hurezului își au însemnătatea lor ca mărturii istorice, — drept ce am și ținut să le reproducem. Căci, cum ziceam în cuvintele de începutul acestei publicații, scopul ei este a aduna și publica material privitor la *toate* monumentele noastre, atât a celor mai vechi și mai prețioase, cât și a celor mai puțin vechi și prețioase, de oarece și unele și altele, ca rămășiți materiale a veacurilor apuse, reflectează aceeași latură de manifestare a vieții noastre trecute, pe care e nevoie s'o cunoaștem cât mai bine și cât mai complet.

Iată dar descrierea lor:

10.—¹. *Bunul și înțeleptul Ioan Constandin Băsărabu-Voevod*. Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de argint, cu flori negre, căptușită și cu guler mare, lat, de samur. Antereu de serasir alb, cu flori negre. Manșete și brâu vișinii. Pantaloni roșii. Incălțăminte albe. Cu mâna stângă ține biserica.

—². *I g[o]sp[od]ja ego (= și Doamna lui) Mariia*. Coroană de aur pe cap, Dulamă (cu mâneci) de brocard de argint, cu flori negre, căptușită și tivită cu samur. Rochie de serasir alb, cu flori negre. Brâu lat verde-putred. În urechi cercei. La gât mai multe șiruri de mărgăritare. Conduri albi. Cu mâna dreaptă ține biserica, sub care e zugrăvită următoarea inscripție:

*† SFÂNTUL ȘI DUMNEZEESCU. ACESTA PARACLIS,
*ȘTIUT ÎASTE CĂ DEN TEMELIE PEA LUMINATUL
*BLGOCESTIV DOMNU IOAN COSTANDIN BĂSARABA
*VOEVOD L-AU ÎNĂLȚAT, CU ZUGRĂVEALA L-AU ÎN-
*FRUMUSEȚAT, ÎNTRU CINSTEA ȘI LAUDA NAȘTERII
*MAICII DOMNULUI IS. HS. ȘI DE PURUREA FECOAREI
*ȘI SPRE NEMOARTA PĂMENIRE A SA ȘI A TOT BUN
*ȘI PEA BLGORODNIC NEAMULUI SĂU, SĂVĂRȘINDU-
*SĂ LA AL OPTULEA ANŪ A DŌMNIEI SALE, FIINDŪ
*LEATUL 7205 (=1697) ȘI ISPRAVNIC FIINDŪ KIR
*IOAN ARHIMANDRIT EGUMEN. AZŪ ISPISAH SII PA-
*RACLIS RUCI GREASNI PEDA I MARIN ZUGRAFI
*(=ȘI EU AM SCRIS ACEST PORACLIS, CU MÂNĂ GRE-
*ȘITUL PEDA ȘI MARIN, ZUGRAFI)» ²⁾.

—³. *Constandin-Voevod*. Coroană de aur. Dulamă de brocard de argint, cu flori negre, căptușită și tivită cu samur. Antereu de serasir

alb, cu flori negre, Brâu verde-putred. Pantaloni roșii. Incălțăminte albe.

—⁴. *Ștefan-Voevod*. Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de argint, cu flori negre, căptușită și tivită cu samur. Antereu de serasir alb, cu flori negre. Brâu roșu. Pantaloni roșii. Incălțăminte albe.

—⁵. *Radu-Voevod*. Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, cu flori negre, căptușită și tivită cu samur. Antereu de serasir alb, cu flori negre. Brâu roșu. Pantaloni roșii. Incălțăminte albe.

—⁶. *Matei-Voevod*. Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, cu flori negre, căptușită și tivită cu samur. Antereu de serasir alb, cu flori negre. Brâu verde-putred. Pantaloni roșii. Incălțăminte albe.

În pridvorul paraclisului, pe peretele din dreapta ușii de intrare, se vede și portretul lui Ioan Arhimandritul, egumenul-ispravnic ce a supravegheat și ajutat la înălțarea mănăstirii. El e asemenea cu portretul lui din biserica cea mare, descris și reprodus în seria precedentă, cu deosebire că e mai prost lucrat și foarte rău păstrat.

11.—¹. *Ioan Antonie-Voevod*. Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, cu flori negre, căptușită și cu guler mare, lat, de samur. Antereu de brocard de aur, cu flori negre. Manșete și brâu roșii. Pantaloni roșii. Incălțăminte albe. În mâna dreaptă ține o cruce.

—². *Io Neagul Pos[telnicul] snă Antonie Voevod și tată luminatēi Doamne Mariia*. Dulamă de brocard de aur, cu flori negre, căptușită și tivită cu samur. Antereu de brocard de aur, cu flori negre. Manșete și brâu roșii. Pantaloni roșii. Incălțăminte albe. În mâna dreaptă ține o cruce.

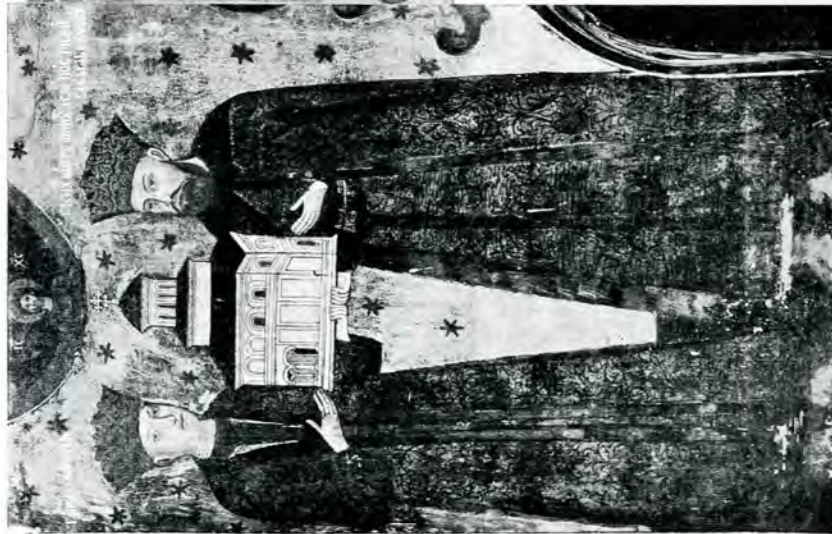
—³. *Bunul și creștinul Ioan Costandin Băsărabu-Voevod*. Coroană de aur pe cap. Dulamă de brocard de aur, cu flori negre, căptușită și cu guler mare, lat, de samur. Antereu de brocard de aur, cu flori negre. Manșete și brâu roșii. Pantaloni roșii. Cu mâna dreaptă ține biserica.

—⁴. *Gospodja ego (= Doamna lui) Mariia*. Coroană de aur pe cap. Dulamă (cu mâneci) de brocard de aur, căptușită și tivită cu samur.

¹⁾ V. N. Iorga, *Târșorul*, în *Convorbiri literare*, a. XXXIX (1905), p. 985 sq.

²⁾ Tocilescu, *op. cit.*, p. 40—41 = N. Iorga, *op. cit.*, I, 183—4.

Constantin-Vodă Brâncoveanu și Maria Doamna.

Antonie-Vodă și Neaga Postelnicul.

11. Portrete murale
din

biserica dela Bolnița mănăstirii Hurezi.

4.

3.

1.

2.

† АСНТЪЗ ЯДЕ ТЯДЕ ЯДЪКЪ СФОНЦІ ТЯДЕ ЕСТЬ || ШЫН ЯЧЕСТЬ СФОНЦІ ШИ АСМНЕЗЕМЕКЪ БИСЪР || КЪ КЪ О МНРЕСЬ ДНОДОБЕНТЬ, ПРЕРЪМ ПЕ
ДЪННЪ || ФЯРЬ, ЯНЪ ШИ КЪ ДЕ ТОЯТЕ ПОДЪБЕЛЕ ДНОДО || БЕНТЬ ШИ ПЕ ДНАБЪНТЕХЪ, ДНТЕХЪ ЧИН || ЕСТЬ ШИ АБЪДЯ ЯДОРМНРИ СФОНЦІ ТЯДЕ ||
НЪКЪТОЯРЕ ДЕ АСМНЕЗЕМЪ, КЪ ПОДЪБЕНІ || Е ШИ ЕН СЪ ФІЕ, МОШЛАОР, ПЪРНЦЛАОР || ШИ НОВО ДН ЕКЪЧІ, ШИ СЯЪ ЗЪГРЕНТЬ || АНЪ АБЪГЪ ЗЪСЪ,
АМНЪ АНЪ АННЪ || ШИ НЕРЪЗЕНЕКЪ ФОНЦІ КЪР ІОАНЪ ЯРХІМАЯН || АРНТЪ ЕГЪМЕНЪ ЯЗЪ НЕРЪСЯ РЪКЪ ГРЕШНОГО || ПРЕРЪМ Н НЕСКОЯ ЗЪГРЕФОНЪ || БОРЕМЪ.

Rochie de brocard de aur, cu flori negre. Pieptar de aur, bătut cu roșu. În urechi cercei. La gât mai multe șiruri de mărgăritare. În mâna stângă ține biserica.

Între aceste două rânduri de portrete murale se află, deasupra ușii de intrare și încadrată într-o ghirlantă ținută de doi îngeri, după cum se poate vedea în ilustrația respectivă, următoarea inscripție:

«DENTRU ALE TALE ADUCU SF[IN]ȚII TALE, STĂ-
«PÂNĂ, ACASTĂ SF[IN]ȚĂ ȘI DUMNEZEIASCĂ BISEA-
«R[IL]CĂ CA O MIREASĂ ÎNPODOBITĂ, PŘECUM PE
«DĂNNAFARĂ, AȘA ȘI CU DE TOATE PODOABELE ÎN-
«PODOBITĂ ȘI PE DĂNLĂUNTRU, ÎNTRU CINSTEA ȘI
«LAUDA ADORMIRII SF[IN]ȚII TALE, NĂSCĂTOARE
«DE DUMNEZĂU, CA POMENIRE ȘI EI SĂ FIE, MOȘI-
«LOR, PĂRIŢILOR ȘI NOO ÎN VEACI. ȘI S'AU ZU-
«GRĂVIT LA LEAT 7207 (=1699) MAI 31 DNI. ȘI IS-
«PRAVNIC FIIND KIRŪ IOAN ARHIMANDRII EGUMEN.
«AZŪ ISPISAH RUCA GREASŢNAGO (= AM SCRIS EU
«CU MÂNA MEA PĂCĂTOASĂ): PŘEDA I NICŌLA ZU-
«GRAFI. EFREM».

În biserica dela Bolnița. anume în pridvor, pe peretele dela dreapta ușii de intrare, se mai găsesc portretele egumenilor ce au ajutat și privighiat la zidirea (1696) și restaurarea (1794) ei: Ioan Arhimandritul și Pahomie Polovrăgianul. Ele sunt însă foarte deteriorate. Și aceasta de

mâna păcătoasă a oamenilor, cari le-au acoperit peste tot cu o sumedenie de sgărieturi și iscălituri. A le fi reprodus astfel, ar fi însemnat nu atât a înfățișa nește mărturii istorice, cât a arăta cea mai ticăloasă dovadă despre totala lipsă de înțelegere și respect ce unii din semenii noștri manifestă față de scumpele și prețioasele rămășițe ale trecutului. De aceea preferăm să le dăm numai în descriere.

— *Ioan Arhimandrit egumen*. Cu barbă mică neagră. Imbrăcat în răsă și cu camilafcă. Ține mâinile încrucișate pe piept. Deasupra și la dreapta se citește o mică rugăciune slavonească.

— *Pahomie [Polovrăgianul]*. Cu barbă mare neagră. Imbrăcat în răsă și cu camilafcă. În mâna dreaptă ține un sul de hârtie (pe care se citește inscripția reprodusă mai sus, ce amintește de sălășluirea Turcilor în mănăstire și restaurarea bisericii), iar în stânga nește mătănii.

În o a treia serie vom descrie și vom reproduce, în măsura valorii lor, restul portretelor murale ce se mai găsesc la Hurezi: în schiturile dependente, Sf. Stefan și Sf. Apostoli, precum și în trapeza mănăstirii.

ALEX. LĂPĂDATU.

Casutară pe un patrarir dela Hurezi
(1700).

Biserica din Ludești, comună situată în județul Dâmbovița, la sud-vestul Târgoviștei, este ctitorie a vestitului logofăt cantacuzinesc Stoica Ludeșcu și a stăpânului său Șerban-Vodă. Ea datează de pe la 1680 și este construită în locul unei alte biserici mai vechi, ceea ce se dovedește prin existența mormântului din 1662 al Ecaterinei, soția numitului Stoica Ludeșcu ¹⁾.

Reparațiile posterioare ce i s'au făcut, au adus, credem, înlocuirea vechei pisani cu cea nouă, din 1863, amestecată și confusă, care se vede zugrăvită astăzi acolo. Astfel, mărturia hotărâtoare cu privire la zidirea ei, rămâne tot însemnarea din Evanghelia românească (dela 1682, păstrată în această biserică.

«ĂCĂST[Ă] SV[Ă]NTĂ EVANGHELIE DATU-
O AU CREȘTENUL IO ȘĂRBAN CA[N]TACUZINU
BASARAB VOEVOĐ, D[O]MNUL ȚĂRĂI ROM[Ă]-
NEȘTI, LA SV[Ă]NTA ȘI D[U]MN[E]ZIĂSCA [BI-

12. Biserica din Ludești
— Vedere laterală —

SEARICĂ] OT LÎUDEȘTI DEN POTOP ²⁾, OT SUD
DĂM[BOVIȚA], CARE BISEARIC[Ă] ÎASTE FĂ-

¹⁾ V. Drăghiceanu, Notițe despre Pridvoarele bisericilor muntene, în *Convorbiri Literare*, XLII, 394.

²⁾ Valea-Potopului se cheamă și azi una din văile

între cari se găsește așezată comuna Ludești, v. *Marele dicționar geografic al României*, București, 1901, 192.

CUT[Ă] DEN TEMELIĂ EI DE STOICA LOG[O-FĂȚ] LÎUDESCUL, ÎNSĂ CU AJUTORIUL MĂRII SALE D[O]MNU[LUI] NOSTRU CREȘȚIN IO ȘĂRBAN CA[N]TACUZINU BASARABŪ VOEVOĐ, CA S[Ă] FIE MĂRII SALE POMEANĂ ÎN VEACI. MȘȚA AP[RILIE] 14, L[EA]T 7190 (=1682)*¹⁾.

Așă dar biserica s'a rezidit, cum am spus, pe la 1680, pe când întâiul ei ctitor, Stoica Ludescu, se găsiă în Târgoviște, învestit cu demnitatea de judecător al Scaunului de acolo²⁾, demnitate ce i se dete, neîndoiios, ca răsplată a sârguinții, credinții și slujbei ce avu, păstră și făcu neamului cantacuzinesc peste tot³⁾ și în special lui Șerban-Vodă, care, tot întrurăsplătirea devotatului său Logofăt, se făcu, cum vedem, îndată ce apucă Domnia, al doilea ctitor al bisericii din Ludești.

Faptul ni-l atestă și mai sus pomenita pisanie, care zice:

«ACIAȘTĂ SFÂN-TĂ ȘI DUMNEZEIASCĂ BISERICĂ DIN COMĂNA LUDEȘTI, SUD DĂNBOVIȚĂ, ESTE FĂCUTĂ DIN TEMELIE CU CHELTUIALA REPOSATULUI DOM[N] ȘERBAN CANTACOZINŌ ȘI CU CHEL-

TUIALA RĂPOSATULUI FILARET MITROPOLIT⁴⁾, PRI ALERGAREA ȘI OSTENIALA RĂPOSAT[UL]UI STOICA LOGOFĂȚ LUDESC[U], CE A FOST SLUGA MĂRI[I] SALE, DIN LIATU 7150 APRILIE⁵⁾. AL DO[ILEA] S'A MAI ȘINDRILIT DE RĂPOSAT I[O]RDACHE BĂRBĂȚES[CU]. AL 3[-LEA] S'A MAI MEREMETISIT ȘI S'A MAI ȘINDRILIT DE DUHOV[NI]C[UL] PREDĂ SIN POPA

MIHAI, SLUJITORU BISERICII ȘI CU AJUTORU LOCUITORILOR.— ASTĂZI TOT SFÎNȚIĂ SA ȘI CU ALECSANDRA, SOȚIEA SA, PRI[N] OSTENELI ȘI ÎNTELEGERE CU DIMIT[R]IE BAJESC[U] ȘI ANGHELA SOȚIEA SA, S'AU PUSU ÎN LUCRARE DE S'AU MEREMETISIT [ȘI] S'A ZUGRĂVIT. TOT DEODATĂ S'A MAI AJUTAT LA CHELTU-ELI DE DOM ALECU ALISANDRESCU ȘI COCOANA SAFTA BĂRBĂȚIASCA, D. MELTADE ȘI D. TANASE APOSTOLESCU ȘI D. DIMITRIE COSTANDINESCU ȘI D. COSTANDINGHEORGHIU, COSMA, BA-

DEASCHIEANU, COSTANDIN, STANA, POPA ION, GHIȚA AVRAMESCU ȘI CĂȚI LOCUITORI, CARE S'AU TRECUT ÎN CONDICA TITORILOR BISE- RICHII, SPRE POMENIRE ÎN VECI, AMIN.— ANI

15. Biserica din Ludești
— Fațada —

¹⁾ După Evanghelia citată, acum la Administrația Casei Bisericii. Cf. Iorga, *Inscripții din Bisericele României II* (formând vol. XV din Studii și Documente), București 1908, 274—5.

²⁾ C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul Cronicelor Muntene*, București 1906, 6.

³⁾ Iorga, *Cronici Muntene*, în *Analele Academiei Române*, XXI, 303—325 și Giurescu, *l. c.*

⁴⁾ Confuzie. Filaret I Mitropolitul păstorește între 1754—1760.

⁵⁾ Lectură greșită a zugravului: 7300 (=7150) în loc de 7309 (=7190).

DE LA ADAM 7371 (= 1863) SEPTEM[VRIE]. — IAR MUNCITORI ZUGRAVI: LUCA LUCULESCU ȘI IANCU FIUL SĂU DIN ORAȘU TÂRGOVIȘTE».

Cum vedem dar, prin această pisanie, deși amestecată și confusă, se stabilesc prefacerile de seamă prin care a trecut biserica lui Stoica Logofăt Ludescu și Șerban-Vodă Cantacuzino: s'a reparat întâi de Mitropolitul Filaret I (1754 — 1760), s'a meremetisit apoi de duhovnicul Preda sin popa Mihai și s'a reparat în sfârșit de acelaș cu soții mai sus înșirați la 1863, când s'a și zugrăvit din nou.

Însemnătatea deosebită ce prezintă biserica din Ludești în dezvoltarea arhitecturii noastre bisericesti a fost remarcată de d-l V. Drăghiceanu, care, în articolul său citat din «Convorbiri Literare», după ce arată cum simplele pridvoare dela jumătatea secol. al XVII-lea au evoluat până la frumoasele slovnuri dela începutul sec. al XVIII-lea, zice cu drept cuvânt:

«Dar până la găsirea acestei forme brâncovenesti a pridvoarelor, încă din domnia lui Șerban Cantacuzino, se băjbăia după forme noi. Se părăsește acum prea țapana formă dreptunghiulară a lor, pentru a li se da, cași absidelor, forma sveltă poligonală. — Cea dintâiu încercare în acest sens o face Vodă-Șerban Cantacuzino, în

1680, când ridică pitoreasca biserică din Ludești... Forma noului pridvor este heptagonală. Dar nu numai prin această particularitate, ci prin întregul său mod de a se înfățișa, biserica din Ludești se diferențiază de tipul comun al bisericilor noastre».

Și, într'adevăr, în această privință, iată ce

putem afla dintr'un raport al d-lui I. Vulcan, arhitect la Casa Bisericii, însărcinat a face descrierea arhitectonică a bisericii.

În interior împărțirea obișnuită: pronaos, naos și altar.

Pronaosul, de secțiune patrată, e acoperit cu o boltă sferică, ce se sprijină, prin pendantivi, pe arcuiri dublouri, cari se leagă de ziduri prin console profilate.

Naosul, asemenea de secțiune patrată, e și el acoperit cu o boltă sferică ce se razimă prin pendantivi pe patru arcuiri dublouri,

cari se racordează: lateral cu bolțile sânuirilor, în față cu bolta altarului, iar în spate cu bolta — aceasta cilindrică — ce acoperă spațiul dreptunghiular care separă pronaosul de naos.

Altarul, despărțit de naos printr'o tîmplă bogat și frumos sculptată, e circular și acoperit cu o boltă sferică, din care n'au mai rămas decât pendantivii ce stabilesc legătura între cele patru arcuiri dublouri

14. Biserica din Ludești
— Vedere laterală —

— a căror intersecție dă naștere unei jumătăți de poligon regulat— și un cilindru vertical, în pereții căruia se văd, în partea superioară, ferestrele, acum astupate, pe unde pătrunde lumina în altar. Acest cilindru e acoperit sus cu o calotă sferică.

În exteriorul bisericii deosebim : în fund, altarul de formă pentagonală ; lateral, sâmurile de aceeași formă ; iar în față pridvorul de formă heptagonală, — partea cea mai caracteristică a construcției : o priză decagonală dreaptă, tăiată însă pe trei din fețe de corpul dreptunghiular al bisericii.

Aceasta până în dreptul cornișei numai, căci de aci în sus se continuă sub formă completă, pentru a alcătui turla clopotelor, care avea pe fiecare latură câte o fereastră și care dărâmandu-se, după mărturia uncheșilor bătrâni din localitate, în timpul marelui cutremur din 1821, a fost înlocuită cu o alta mai mică de lemn, — cea actuală.

Acest pridvor are în partea inferioară șapte arcade—de fiecare latură a heptagonului câte una—în formă de accolade, sprijinite pe coloane cilindrice ; el comunică cu exteriorul prin trei deschideri, două laterale și una în față, iar cu interiorul printr-o ușă simplă de lemn, deasupra căreia nu se mai găsește obișnuita pisanie, care, probabil, a dispărut odată cu ușa cea veche ; e în fine acoperit cu o boltă sferică ce se razimă, prin intermediul a cinci pendantivi, pe arcurile dublouri cari se racordează cu

zidul împrejmuitoare în dreptul și deasupra fiecărei coloane, prin mijlocirea unor console profilate.

Ca decorație biserica în afară e simplă. În partea superioară numai, sub cornișe, un șir de firide, dispuse orizontal și coronate cu arcade, încinge, peste sânnuri și altar, întreg corpul clădirii. Aceste firide, zugrăvite în interior și legate câte două, se găsesc și pe fețele pridvorului poligonal, nu însă în același plan cu cele ale bisericii, ci ceva mai jos. Deasupra lor, un brâu cu linii dințate, actualmente acoperite cu tencuială,

mai împodobește partea de sus a pridvorului.

În partea inferioară a bisericii se deschid cinci ferestre : două la pronaos, două la sânnuri și una la altar. Aceste ferestre, odinioară înguste și înalte, au fost modificate, așa precum se văd azi, în 1892.

Cornișa e simplă. Asemenea

acoperământul, care a fost construit odată cu turla clopotelor, în locul celui vechi, desigur mai înalt și mai frumos așezat.

Astfel se prezintă, din punct de vedere arhitectonic, vechia biserică din Ludești, care, cum s'a arătat la început, adăpostește în lăuntru său un mormânt vrednic de a fi făcut cunoscut, acel al soției și fiicelor lui Stoica Logofătul ctitorul, — mormânt pe care d. Virgil Drăghiceanu a deslușit următoarea inscripție ce a binevoit a ne comunica :

15. Biserica din Ludești
— Fragment din tămplă —

«AICI ZAC OASELE FERICITII JUPÎNIȚI ECATERINA ȘI CAREA A FOSTŮ SOȚIE STOICHÎI LIODESCU LOG[OFĂȚ] ȘI ALE 2 COCOANE A LOR [A]NUME: LEANCUȚA [I] ANCUȚA. ȘI S'AU PUS AICI LA [CEASTÎ BISERICÎ], ÎN MOȘIE LOR, ÎN ZILEL[E] LUI GLIGORIE VOEVOD. VEAČNOE PAMENT (= VEȘNICA POMENIRE). LET 7170 (= 1662)»¹⁾.

Pe lângă acestea, în Ludești se știe de existența a două cule în preajma bisericii, cari, construite din bârne groase de lemn și înalte de patru-cinci stânjeni, s'au distrus abia acum vreo 50-60 de ani de proprie-

tarul lor, care trăește și azi în Târgoviște. Ele erau, ca toate cele asemenea, locuințe apărate și slujiau de adăpost în vreme de primejdie. Și bătrânii satului păstrează încă amintirea destulor întâmplări viteze ce s'ar fi petrecut în legătură cu aceste fortărețe ale timpurilor trecute,—întâmplări în cari se amestecă numele neamurilor de boernași din localitate: Ludești, Durzești, Bărbătești, Alixăndrești etc...

Iată pentru ce dar biserica din Ludești a fost declarată monument istoric.

ALEX. LĂPĂDATU.

16. Biserica din
Ludești
— Fragment din tâmplă —

¹⁾ Tot dela d. Drăghiceanu avem următoarea inscripție de pe clopot:

«ACEST CLOPOT AU FĂCUT GH[EORGHE] MIHAI BĂRBĂTESCU DINPREUNĂ CU PREUTUL BIS[ERICII] LUDEȘTI ENACHIE MICȘA. LEAT 1600» (*sic!*).

— E vorba de vre-un Bărbătescu din neamul celor

amintiți în pisania reprodusă mai sus, la tipărirea căreia s'a omis din greșeală următoarele cuvinte ce sunt a se așeză la p. 162, rândul 7 de jos în sus, înainte de și: «LOGOFĂTU IONIȚĂ ANDREESCU ȘI D. IANCU BĂRBĂTESCU ZĂTRIANU, D. ȘTEFAN COSTANDINESCU».

In fasciculul trecut al publicației noastre s'a tipărit, la Cronică, câteva note informative cu privire la scribarea ținută în ziua de 31 August a. c., la mănăstirea Probota cu prilejul strămutării și așezării în lăuntru bisericii a prețiosului epitaf de pe groapa Doamnei Maria-Oltea. Pie-dici de natură tehnică au făcut să nu se poată publica atunci, precum ar fi trebuit, cele două inscripții ce s'au așezat deasupra nou închipuitului mormânt al mumei lui Ștefan-cel-Mare: vechia piatră sepulcrală din 1465 și noua inscripție comemorativă din 1904. — Îndeplinind acum aceasta, credem că e necesar să arătăm în câteva cuvinte jalnica soartă ce avu, în curgerea a patru veacuri și jumătate, mormântul scump ce ele azi acopere.

Doamna Maria-Oltea a răposat — probabil în Suceava — la 4 Noemvrie — într'o zi de Miercuri — 1465 și a fost îngropată în biserica mănăstirii Sf. Nicolae, zisă pe atunci din

Poiană, unde odihniau somnul de veci și alți membrii ai domnescului său neam: «Petru-

Voevod, fiul bătrânului Ștefan - Voevod» (Iorga, *Inscripții din Bisericele României* I, 60). Aci mormântul ei stătu în grija călugărilor până ce aceștia se strămutară, după vre-o optzeci de ani, în mănăstirea din apropiere a Probotei, pe care o zidi, la 1530, Petru-Vodă Rareș, spre a înlocui vechia ctitorie a strămoșului său Alexandru-Vodă cel Bun, care, părăsită fiind astfel, ajunse curând la completă ruină.

Când simțimântul de pietate birui sufletul călugărilor dela Probota, îndemnându-i să aducă în noul lor lăcaș epitafele peste cari se prăbușiră zidurile străvechei biserici din malul Siretului, atunci amintirea Doamnei Maria-Oltea era cu totul pierdută. Așa se face că pe când o samă din bătrânele pietre mormântale s'au așternut în tinda bisericii (publicate de d. Iorga, *ibidem*), totmai cele mai prețioase — a mumei și a nepotului de soră al Marelui Ștefan — au rămas aruncate afară: cea dintâi, a fiului Sorei —

Postelnicul al cărui nume l'a nimicit despicarea

† СЪ БСѢ ГРОБѢ РАБИ БѢЖА ОАТѢ
АТРѢ ГІИ ІО СТЕФАНЪ ВОЕВОДЪ, ПЖЕ
И ПРѢСТЯЕН СЕ] БѢ АБТО „АНОГ.
НОЕАВРІЯ А.

† ACEASTA ESTE GROAPA ROABEI LUI
DUMNEZEU OLTEA, MAMA DOMNULUI IO ȘTE-
[FAN VOEVOD, CARE A MURIT] ÎN ANUL
6973 (= 1465) NOEMVRIE 4.

17. Epitaful de pe mormântul Doamnei Oltea.

în două a lespedei — s'a pus ușori la întrarea Clopotniței; cea de a doua, a Doamnei Maria-Oltea, a rămas zeci, chiar sute de ani poate, expusă tuturor elementelor nimicitoare... Tăria pietrei de marmoră a răzbit însă vremurile, aducând până la noi prețioasa inscripție, care s'a așezat în loc de cinste și adăpost, după cum s'a arătat în pomenita noastră cronică și în broșura de curând tipărită de Administrația Casei Bisericii: *La mormântul Doamnei Oltea...*

Dar a propos de acest nume să ni se îngăduie o mică observare: Se știe că numele Oltea ni-l atestă, pe lângă piatră mormântală, pomelnicele dela Bistrița (Melchisedec, *Analele Academiei Române*, VII, 184) și dela Probota (Idem, *Notițe istorice și arheologice*, 153); iar numele Maria documentul — singurul de altfel — prin care Ștefan-cel-Mare face o danie, la 1466 Iulie 9, mănăstirii Sf. Nicolae din Poiană pentru sufletul părinților săi (*Arhiva Istorică a României*, I¹, 114—5).

S'a emis de aci, că Oltea e numele din botez,

iar Maria numele din călugărie al mumei marelui Voivod (Iorga, *Istoria lui Ștefan-cel-Mare*, 44). S'ar putea însă emite și contra-

riul. Și iată pentru ce: Numele Oltea, care e absolut necunoscut onomasticeii noastre mirenești (mențiunea lui în doc. citat de d. Iorga — *ibidem*, 318 n. 16 — nu poate fi hotărâtoare, de oarece acolo e vorba, mai de grabă, de părintele, tatăl, lui Eremie Băcsanul Uricarul), se găsește în onomastică noastră bisericească, dacă admitem că Oltea e tot atât cât *Olda*, — sfânta prorociță din Ierusalim, care a lăsat renume de mare înțelepciune și multă sfințenie (v. dr. Gherasim Timuș, episcop Argeșului, *Dicționar aghiografic*, București 1898, 622).

Astfel se poate emite că numele atestat de document (mărturie lumească) e cel dintâi, din botez, pe când numele atestat de epitaf și pomelnice (mărturii bisericești) e cel din ur-

mă, din călugărie, al mumei lui Ștefan-cel-Mare. O ipoteză că multe altele — ș'atât!

ALEX. LĂPĂDATU.

† ACEASTĂ PIATRĂ DE MORMINT A OLTEI, MAMA LUI ȘTEFAN-CEL-MARE, S'A STRĂMUTAT ÎN LOCUL DE ÎNMORMINTARE AL DOM-

NILOR LA ANUL 1904, CÂND POPORUL ROMÂNESC ÎNTREG A POMENIT PATRU SUTE DE ANI ÎMPLINIȚI DELA SĂVÎRȘIREA FIULUI EI.

18. Inscripția comemorativă din 1904.

† ЯЧЕСТЬ СОНТЬ ШИ ДЪАМНЕЗЕЕСКЪ СКИТЬ ФЫКЪТЪ || СЯЪ ДНТРЕ
ПОДЕННРЪ БЪРХОВНЕКЪАШ ДЪ || Н ЛЪЧЕННЧ СОНТЪАШ СТЕФАН, КЪ
КЕЛЪМЛА || ПРЪ ДЪАМННТЪАШ ЦЕФАН БРЪНКЪЕЪНЪА, ФИ || ЮА ПРЪ
БЛЪНДЪАШ ДОАМЪ ШИ СЪБАДЪНТОР Я ТО || ЯТЬ ШГРРЪБАЯХЪА ИО
КОСТЯНДАН БЪСРЯБ БОЕВО || ДЪ, ДНТРЕ Я ЛЪН ДЪАМНЕЗЕЪ ЧНСТЕ,
ЛЪЧЕННКА || ШИ СЯЕЪ, ПЪРННЦДЪОР АНННЦЕ, СРТАРЕ ПЪКЯТЕА ||
СЪР ШИ ЧЕРЕСКЪАШ АЛЪАШ КЪШТЪГЯРЕ. А. ЗЕМ. || ШИ ИСПРЯЕННКИ
ФИНДЪ КИР ИОАН АРХИЕАМАНДИТЬ.

(Transcrierea în latine s'a dat mai sus la p. 154).

19. Schitul Sf. Ștefan
— Pisania —

COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

18

1908

—○—

Domnule Ministru,

Privit art. 16 din regulamentul legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice, avem onoare a vă înainta următorul raport general cu privire la lucrările din 1908 ale Comisiunii monumentelor istorice.

În cursul acestui an, s'au încheiat 13 procese-verbale: 11 ca rezultat a tot atâtor ședințe, iar restul ca rezultat a două călătorii făcute în interesul cercetării și stabilirii la fața locului a unor lucrări de restaurare pe cale de a se recomanda, și anume: în ziua de 12 Mai la mănăstirile Căldărușani și Snagov, în zilele de de 7 și 8 Iunie la mănăstirile Govora, Hurezi și Dintr'un lemn.

S'au tratat, în total, în aceste 13 procese-verbale, o sută de cestiuni, privitoare la:

I. Lucrări de restaurare: biserica Stavropoleos, biserica Albă din Baia, biserica Sf. Nicolae din Păpăuți, biserica Sf. Nicolae-Domnesc din Dorohoi, mănăstirea Hurezi, biserica Curtea-Domnească din

Târgoviște, biserica Golia din Iași și mănăstirea Căldărușani;

II. Lucrări de conservare: mănăstirea Govora, mănăstirea Slatina, mănăstirea Dintr'un lemn, biserica Hlincea, biserica Cetățuiei de lângă Iași, bisericile Antim și Radu-Vodă din Capitală, biserica Bornovski din Iași, mănăstirea Gura-Motrului, biserica Ostrovul din Vâlcea, biserica Banu din Buzău și mănăstirea Tismana;

III. Lucrări de întreținere: biserica episcopală din Curtea-de-Argeș;

IV. Lucrări de renovare: biserica Zlătari din Capitală;

V. Cereri pentru lucrări de restaurare: biserica Sf. Gheorghe din Botoșani, biserica Sf. Ion-Domnesc din Vaslui și biserica Bucur din Capitală;

VI. Cereri pentru lucrări de conservare: biserica Precista din Bacău, biserica Vizantia din Putna, biserica Văcărești, mănăstirea Berca din Buzău, biserica Sf. Împărați din Târgoviște, biserica din Bucovățul de pe Jii, biserica Domnească din Bârlad, biserica din Cotnari-Iași, mănăstirea Domnească din Câmpu-lung, biserica Mihai-Vodă din Capitală, biserica Dom-

nească din Ocnele-Mari, mănăstirea Mamu-Vâlcea, biserica din Bucovățul vechiu, mănăstirea Cornetu, biserica Sf. Gheorghe dela Mitropolia din Iași, mănăstirea Bistrița-Neamțu și biserica Branștea-Dolj.

VII. Cereri pentru diferite lucrări: biserica din Soveja-Putna, mănăstirea Cașin-Bacău, «Cetățuia» din Cârna-Dolj, Crucea dela Podul Dâmboviții-Muscel, biserica din Ludești-Dâmbovița, mănăstirea Slatina-

Roman, biserica Clocociov-Olt, biserica din Mușoaia-Argeș, biserica din Gugești-Putna;

IX. Cestiuni varii: Curtea-Domnească din Târgoviște, palatul brâncovenesc din Potlogi, obiectele religioase rămase la Expoziția jubilară, bursa pentru pictură bisericească, călătoria de studii în Bucovina;

X. Publicațiile, colecțiile și organizarea lucrărilor Comisiunii.

20. Biserica Albă din Baia
— înainte de restaurare —

Suceava, biserica din Florești-Tutova, biserica Lemnul din Târgoviște, mănăstirea Aninoasa și Valul lui Traian din Teleorman și Tulcea;

VIII. Cereri pentru declarare de monumente istorice: biserica din Micșuneștii Mari-Ilfov, biserica Hlincea, biserica din Popești-Vlașca, biserica din Bălteni-Ilfov, biserica din Vlădești-Muscel, biserica din Ludești-Dâmbovița, biserica Albă din

I. LUCRĂRI DE RESTAURARE.

Biserica Stavropoleos. Lucrările s'au continuat cu aceeași destoinicie și îngrijire ca și în trecut, așa că, în ceea ce privește exteriorul, restaurarea bisericii poate fi considerată ca terminată. — Ilustrațiile ce însoțesc prezentul raport vor încredința de aceasta și pe cei ce n'au avut încă prilejul să cunoască frumoasa lucrare de visu.

În acelaș timp, d. arhitect restaurator I. Mincu a prezentat Comisiunii spre recomandare proiectul întocmit de d-sa pentru construirea atenanțelor ce s'a hotărât a se ridica în preajma bisericii: clopotnița, locuința intendentului și încăperile muzeului. Ridicarea acestor clădiri — pe lângă utilitatea lor practică — are de scop: să reamintească vechile clădiri de altă dată ale bisericii; să formeze un cadru mai ar-

Comisiunea a recomandat acest proiect spre aprobare, astfel că, dacă se va obține fondul necesar înfăptuirii lui, în anul viitor — paralel cu lucrările pentru restaurarea bisericii în interior — se vor putea construi și plănuitele clădiri, cu a căror terminare se va încheia lucrările de restaurare ale bisericii Stavropoleos.

Biserica Albă din Baia. S'au terminat lucrările rămase din anul trecut: o

21.▲Biserica Albă din Baia
— După restaurare —

monios monumentului, al cărui efect ar fi micșorat, dacă s'ar părăsi singur în mijlocul binaelor moderne și banale; să servească, în sfârșit, drept un fel de muzeu, destinat a păstra, alături de obiectele artistice și religioase ale bisericii, toate modelele originale de arhitectură, sculptură și pictură, a căror stare de deteriorare a cerut a se înlocui cu altele noi la restaurarea bisericii.

parte din zidărie, rostruirea fațadelor și tencuelile interioare. Cu ele restaurarea acestei biserici (numită cea albă în opoziție cu biserica *zugrăvită* a lui Petru-Vodă Rareș) se poate considera ca terminată (ceea ce se poate vedea și din ilustrațiile ce însoțesc prezentul raport). Căci lucrările, cari, potrivit devizului, mai rămân a fi întreprinse — pardoseala interioară, așezarea vitrourilor la ferestre — depind de execu-

tarea prealabilă a picturii. Iar ușa se va face odată cu mobilierul, care se lucrează de prezent la Școala de Arte și Meserii din Capitală.

Toate lucrările efectuate până acum s'au făcut cu o economie de 3.000 lei sub devizul inițial de 52.000 lei. Acești bani se vor adăuga la suma de 33.000 lei rămasă disponibilă din fondul total de 85.000 lei, pentru pictură și mobilier. E de nădăjduit dar că în anul viitor se vor întreprinde și aceste ultime două lucrări, pentru a se putea redă credincioșilor din Baia, după dorința fericitei cititoare, Marchiza de Bédmar (Lucșița Palade), biserica marelui Ștefan-Vodă, — restaurată și renovată.

Biserica Sf. Nicolae din Păpăuți. S'a terminat, după cum se poate vedea din ilustrația de față, restaurarea clopotniței, rostruindu-se fațadele, înlocuindu-se părțile stricate și restabilindu-se scările ce duc la clopote. S'a împrejmuit apoi curtea bisericii cu uluce de lemn, cari însă, din cauza iernei prea timpurii, au rămas a se vopsi la primăvară.

Biserica Sf. Nicolae-Domnesc din Dorohoi. S'a suprimat terasa din jurul bisericii, care, prin felul cum era construită, întreține umezeală, înlocuindu-se cu un

soclu asemenea celui vechi; s'a refăcut brâul de piatră de deasupra acestui soclu, înlocuindu-se 42 m. din lungimea lui cu piatră nouă de Târgu-Ocna; s'a așezat ușa cea nouă a bisericii, refăcându-se pervazul de piatră al intrării, de oarece tocul n'a fost lucrat pe dimensiuni bine date; s'a înlocuit două pietre mariprofilate din chenarul ușii, cele existente fiind stricate și de calitate proastă; în sfârșit s'au așezat sobe în interiorul bisericii, făcându-se coșurile necesare pentru fum.

Cu aceste ultime lucrări s'a încheiat, atât la Păpăuți cât și la Dorohoi, restaurarea în exterior a bisericilor lui Ștefan-cel-Mare.

Spălarea și restaurarea picturii interioare formează de prezent una din preocupările cele mai serioase ale Comisiunii.

Mănăstirea Hurezi. Lucrările de conservare începute anul trecut la această mănăstire, fiind apreciate de Comisiune,

22. Clopotnița dela Păpăuți
— După restaurare 1) —

¹⁾ Ilustrația reprezentând această clopotniță înainte

de restaurare s'a dat în No. 1 al acestei publicații, p. 37.

în cercetarea ce făcù la fața locului în ziua de 7 Iunie, ca constituind un bun început de restaurare, s'a hotărît a se continua în anul acesta pe o scară mai întinsă, dat fiind că se obținuse, în acest scop, noi mijloace — 50.000 lei.

Astfel, după ce în 1907 s'a restaurat biserica schitului Sf. Ștefan de peste râu, clopotnița mănăstirii și s'a angajat lucrări noi la galeriile clădirilor din preajma bisericii

pentru reinvălirea clădirilor dela sud și vest, — dela clopotniță până la foișorul lui Dionisie; s'au desfăcut arcadele zidite în fața chiliilor; s'au curățit, reparat și reînnoit coloanele dela galerii, între stăriție și paraclis; s'a tencuit, în sfârșit, peste tot, restabilindu-se vechile ferestre, fațada fostelor case domnești.

Începute cam târziu, din cauza greutății organizării șantierului, și întrerupte mai din

25. Mănăstirea Slatina
— Vedere generală —

cei mari, — s'a recomandat, pentru anul curent, următorul program de lucrări:

Restaurarea paraclisului în exterior, refacerea acoperământului mănăstirii cu olane, continuarea lucrărilor începute pentru restaurarea clădirilor și amenajarea localului fostului spital în case de locuit.

Potrivit acestui program, s'a restaurat, sub direcția d-lui arh. N. Ghika, căruia i s'au încredințat noile lucrări, partea superioară a paraclisului; s'a refăcut șarpanta

vreme, din cauza iernei prea timpurii, — aceste lucrări se vor reîncepe de îndată ce se va deschide campania noului an și se vor continua potrivit materialului aprovizionat și fondurilor disponibile.

În cât privește lucrările viitoare, până la împlinirea programului arătat mai sus, ele rămân să fie stabilite la fața locului de Comisiune, după ce mai întâi se vor obține mijloacele bănești trebuitoare. Astfel, rând pe rând, cu stăruință și răbdare, în câțiva

ani, mult dorita restaurare a mănăstirii Hurezi va fi un fapt îndeplinit, nădăjduim, spre mulțumirea tuturor.

Biserica Curtea Domnească din Târgoviște. Aci, din cauzele arătate în raportul nostru din anul trecut, lucrările de restaurare n'au putut începe decât în anul curent, sub direcția d-lui arh. N. Ghika, după planurile recomandate de Comisiune și aprobate de Minister.

S'a restaurat mai întâi cele trei turle, acoperindu-se cu aramă și restabilindu-se vechile ferestre și frumoasele ornamentațiuni; s'a efectuat apoi o parte din lucrările pentru restaurarea corpului bisericii, refăcându-se șarpanta noului acoperiș și vechi cornișe principale; s'a început în sfârșit restaurarea pridvorului din față, rezidindu-i-se bolta și legându-se cu fier.

Aceste sunt lucrările întreprinse până acum la biserica Curții Domnești din Târgoviște. Ele n'au putut progresa mult, din cauze neînălăturate pe cari d. arh.

Ghika le-a expus în raportul său: Să nădăjduim însă că în anul viitor se va câștiga ceea ce s'a pierdut în anul curent și că se va putea restaura biserica în exterior. Căci aci, la Curtea Domnească, Comisiunea nădăjduiește a întreprinde, cu timpul și cu concursul prețios al Ministerului, o serie întreagă de lucrări, în scop de a aduce la cuviincioasă stare fosta reședință a Voievozilor din glorioasa capitală a țării. Astfel va în-

griji să se exproprieze și demoleze toate clădirile noi cuprinse în incinta vechei Curții Domnești, să se întărească și reconstituiească zidul împrejmuitoar, să se ridice o clopotniță în stil și o casă pentru intendent, în sfârșit, să se scoată la iveală, prin săpături bine conduse, vechile urme ale palatului domnesc etc.

Biserica Golia din Iași. Lucrările de restaurare la această biserică, întrerupte multă vreme din cauza lipsei de mijloace,

s'au reînceput în anul curent, tot sub direcțiunea d-lui N. Gabrielescu, care, se știe, a restaurat turnul cel mare, pe cât s'a mai putut mântui, precum și cea mai mare parte a împrejmuirii: zidurile și turnurile cele mici.

În anul acesta s'a restaurat complet cele două turle ale bisericii — dela intrare și altar — rămase nerestaurate din vremea primelor lucrări — și s'au consolidat zidăriile la toate celelalte părți ale clădirii. Așa că, după devizul întocmit de d. Gabrielescu și aprobat de Minister,

au mai rămas a se executa din fondul destinat anul trecut pentru aceste lucrări, următoarele: învelitorile, tencuelile și câteva amănunte în exterior, consolidarea zidăriilor cu refacerea tencuelilor și picturii în interior. Cât privește restul lor, până la completa restaurare a bisericii, ele rămân a se executa, pe măsura mijloacelor disponibile, potrivit devizului prezentat Comisiunii de d. arh. N. Gabrielescu.

24. Mănăstirea Slatina
— Biblioteca —

Mănăstirea Căldărușani. Lucrările de restaurare și renovare la această mănăstire, pentru anul curent, au fost stabilite la fața locului de Comisiune în ziua de 12 Mai: refacerea acoperământului bisericii, înlocuirea turelor de lemn cu altele de zidărie și restaurarea clopotniței. Ele au fost încredințate d-lui arh. N. Mihăescu, sub direcțiunea căruia s'au și executat cele din urmă (refacerea acoperământului și reconstituirea turelor) aproape în întregime. Cea din urmă (restaurarea clopotniței) a rămas însă să se termine în campania de lucrări a anului viitor. Aceasta din cauză că desfăcându-se de clădirile învecinate, o parte din zidăria acestora, fiind prost construită și mult învechită, s'a dărâmat pe o mare întindere. Astfel ea a trebuit să fie refăcută înaintea clopotniței, spre a nu rămâne mănăstirea deschisă.

Cât privește celelalte lucrări de care mai are nevoie mănăstirea (restaurarea chiliilor și a cetății înconjurătoare) și pentru care I. P. S. S. fostul Metropolit D. D. Gheneadie (dorind să facă din Căldărușani o chinovie model în țară) stăruiește cu cuvântul și ajută cu obolul, — aceste rămân să se hotărască în viitor, potrivit trebuințelor și, mai ales, mijloacelor. Și e de nădăjduit că aceste nu vor lipsi, dat fiind că prin ele se urmărește un scop pe cât de frumos pe atât de înalt.

Astfel, în anul viitor chiar, după termi-

narea lucrărilor deja angajate, Comisiunea speră a putea stabili altele noi, pentru restaurarea arhondăriei și a clădirii apusene, potrivit planurilor întocmite de d. arh. director al lucrărilor.

II. LUCRĂRI DE CONSERVARE.

Mănăstirea Govora. Cu ocazia vizitei ce Comisiunea făcu în ziua de 7 Iunie, la această mănăstire, în scop de a vedea lucrările noi ce s'au întreprins în vara anu-

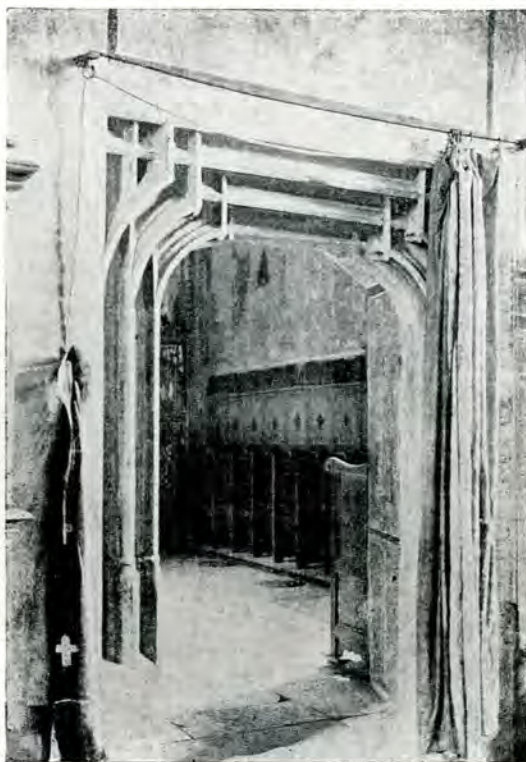
lui 1907 acolo, — s'a recomandat refacerea picturii în părțile inferioare ale bisericii, în locurile pe unde zidurile, fiind crăpate, au fost reparate.

Această lucrare s'a executat cu multă grijă și dibăcie de un zelos tânăr pictor bisericesc, d. Norocea, diplomat al Școalei de Arte-Frumoase, însărcinat a face și câteva copii de vechi și frumoase icoane dela Govora pentru Administrația Casei Bisericii.

Mănăstirea Slatina. Lucrările de conservare la această mănăstire se pre-

zintă ca o completare a celor întreprinse în anul trecut. Ca și aceste, se fac cu binevoitorul concurs al Onor. Administrației a Domeniului Coroanei și sub privigherea d-lui arh. N. Ghika. Începute însă mai târziu, ele rămân să fie isprăvite la primăvară, când Comisiunea, primind cuvenitul raport despre terminarea lor, nu va întârzia a raporta.

Mănăstirea Dintr'un lemn. Și aci, lu-

25. Biserica mănăstirii Slatina
— Intrare în biserică —

crările ce s'au executat în anul curent se prezintă ca continuare a celor din anul trecut și au fost solicitate cu ocazia cercetării ce Comisiunea făcù la fața locului în ziua de 8 Iunie. Privind însă, mai ales nevoile gospodărești ale mănăstirii, ele n'au vre-o importanță deosebită.

Biserica dela Hlncea. Aci s'a întreprins întinse lucrări de conservare. Biserica, clopotnița și locuința păzitorului, fiind în cea mai proastă stare, au fost de sus până jos pe de-a-ntregul reparate. S'a căutat însă a se păstră clădirilor aspectul de vechime, spre a armoniză cu zidul împrejmuitor de piatră înegrită de vremuri și acoperită cu muschiu. Biserica numai s'a reînnoit, vărându-i-se zidurile și vopsindu-i-se acoperișul cu zinc-weis, în scop de a reeși mai bine în mijlocul curții înverzite și în cadrul zidurilor înegrite.

Cetățuia de lângă Iași. La această biserică s'a cerut refacerea acoperământului căzut de curând de pe casele domnești ale fostei mănăstiri, restaurate în timpul din urmă. Cum însă această cerere a venit târziu, devizul lucrării nu s'a putut întocmi și aprobă decât pe la jumătatea lui Septemvrie. Astfel, de sine înțeles, n'a

mai fost timp îndestulitor ca lucrarea începută să se poată și termină. Aceasta se va putea face deci numai la primăvară.

Biserica Antim. S'a reparat acoperișul bisericii și s'a refăcut învelitoarea chililor, reparându-se și zidăria lor. Cât privește partea clădirilor incendiate anul trecut, s'a întocmit,

recomandat și aprobat devizul pentru lucrările necesare. Ele însă, din cauza lipsei de fonduri în anul curent, au rămas să se execute de aci înainte.

Biserica Radu-Vodă. S'a întocmit, recomandat și aprobat un deviz de lucrări pentru completa refacere a acoperământului acestei biserici. Dar, tot din cauza lipsei de fonduri, aducerea lui la îndeplinire a trebuit să fie amânată. Totuși, întâmplându-se în timpul din urmă ca o parte din acoperiș să fie luată de vânt, s'a reparat de urgență și provizoriu, până în anul viitor, când, nădăjduim, se va putea

26. Clopotnița dela Harezi
— Înainte de restaurare —

execută întreaga lucrare.

Biserica Barnovski din Iași. S'au făcut lucrări de reparație prin îngrijirea Epitropiei, căreia i s'a încredințat, în acest scop, suma necesară pentru executarea lor, potrivit devizului întocmit de d. arh. N. Mihăescu.

Mănăstirea Gura-Motrului. S'a reparat și refăcut zidul împrejmuitoar al fostei mănăstiri.

Biserica Ostrovul din Vâlcea. Lucrările de reparație recomandate la această biserică dela Călimănești, fiind aprobate mai târziu, nu s'au putut nici măcar începe, vremea nefiind prielnică. S'a procurat însă întreg materialul trebuitor, astfel că ele se vor putea întreprinde îndată ce se va deschide campania de lucrări a anului viitor.

Biserica Banu din Buzău. S'a reparat și refăcut zidul împrejmuitoar.

Mănăstirea Tismeana. S'au făcut lucrări de reparație și întreținere la biserică, clopotniță și casele de locuit.

III. LUCRĂRI DE ÎNTREȚINERE.

Biserica episcopală dela Argeș. Comisiunea fiind solicitată din partea Serviciului de restaurări de sub direcția d-lui A. Lecomte de Noüy, a recomandat Ministerului aprobarea sumei de 6.000

lei din fondul general de restaurări, pentru lucrări de întreținere necesare la biserica episcopală dela Curtea-de-Argeș. Ea n'a primit însă până acum răspuns la cererea ce a făcut sus numitului serviciu, de a arăta modul întrebuințării acelei sume, spre a putea raportă la acest loc.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice

IV. LUCRĂRI DE RENOVARE.

Biserica Zlătari. Aci, în anul trecut, s'a făcut spălarea picturii, iar în anul curent s'a procedat la restaurarea ei. Lucrarea e acum terminată. A rămas cestiunea clopotniței, care se studiază de către d. arh. N. Gabrielescu, membru al Comisiunii. Până la rezolvarea acesteia însă, de

oarece e trebuință ca biserica să fie redeschisă, Comisiunea a recomandat să se facă o neîntârziată așezare provizorie a clopotelor, spre a se putea reîncepe serviciul divin, fără să se pripească lucrările edificării clopotniței definitive.

Când aceasta va fi ridicată, biserica va fi declassată, ca una ce — cum s'a arătat și în raportul din anul trecut — a fost rezidită după norme cu totul străine în 1851, așa că ea nu mai păstrează azi (după dărâmarea clopotniței și a vechiului han, pentru care fusese clasată între monumentele isto-

rice), afară de nume, nimic din vechia și vestita mănăstire de odinioară.

V. CERERI PENTRU LUCRĂRI DE RESTAURARE.

Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani. Restaurarea acestei biserici, zidită în 1541

27. Clopotnița dela Hărezi
— După restaurare —

de Elena-Doamna lui Petru-Vodă Rareș, a fost cerută de onor. Administrație a Casei Bisericii, care dispune, în acest scop, de un capital de 81.000 lei, fond al Epitropiei bisericii.

Cererea fiind admisă în principiu, s'au luat măsuri pentru întocmirea lucrărilor prealabile: facerea releveului, fotografierea, în tot și în parte, a bisericii și cercetarea amănunțită a stării în care ea se găsește. Astfel, când aceste lucrări vor fi terminate, Comisiunea, după ce însăși va cerceta lucrurile la fața locului, va putea dezbate cestiunea în fond și eventual va putea chiar recomanda întocmirea lucrărilor definitive pentru restaurare.

Biserica Sf. Ion-Domnesc din Vaslui. Restaurarea acestei biserici, zidită de Ștefan-Vodă cel Mare, dar mult prefăcută în urmă, a fost cerută de P. S. S. Episcopul Hușilor, care stăruiește în special pentru restaurarea clopotniței. Cererea s'a admis în principiu, rămânând ca lucrările prealabile pentru îndeplinirea ei să se întocmească după ce Comisiunea va lua cunoștință de fondurile ce se vor alocă în viitorul buget pentru lucrările sale.

Biserica Bucur din Capitală. Restaurarea acestei bisericuțe e o veche preocupare a Comisiunii. N'a putut fi însă rezolvată din cauza lipsei de mijloace. Dar cum în timpul din urmă a fost solicitată atât de Cancelaria Mitropoliei cât și de Direcția Internatului teologic, Comisiunea s'a văzut îndemnată a apela la ajutorul Primăriei Capitalei — pentru care acest monument prezintă un deosebit interes, dat fiind că de dânsul e legată însăși legenda întemeierii orașului București — spre a pune la îndemână mijloacele pentru restaurarea eventual reedificarea ei. Aceste mijloace fiind destul de modeste, e de nădăduț că apelul va găsi ecoul dorit pentru ca biserica legendarului păstor să poată fi readusă la cuviincioasă și onorabilă stare.

VI. CERERI PENTRU LUCRĂRI DE CONSERVARE.

Biserica Precista din Bacău. S'au cerut de Epitropie lucrări generale de conservare. Cererea s'a recomandat și se găsește în cercetare.

Biserica fostei mănăstiri Vizantha din Putna. S'au cerut de Epitropie lucrări generale de conservare. Cerererea s'a recomandat și se găsește în cercetare.

Biserica dela Văcărești. Cum s'a arătat în raportul din anul trecut, acoperământul acestei biserici trebuie refăcut din nou. Lucrarea s'a aprobat și a fost înscrisă pe tabloul celor ce se vor avea în vedere la repartizarea fondului general de restaurări al anului viitor.

Biserica mănăstirii Berca din Buzău. S'au cerut de P. S. S. Episcopul Buzăului lucrări generale de conservare. Cererea s'a recomandat și se găsește în cercetare.

Biserica Sf. Împărați din Târgoviște. S'au cerut de d-l arh. N. Ghika lucrări pentru a pune la adăpostul stricăciunilor viitoare această biserică, azi în ruină, care se deosebește prin interesanta-i construcție arhitectonică și prețioasele-i urme de pictură. Lucrarea s'a recomandat și s'a înscris pe tabloul celor ce urmează a se întreprinde în anul viitor.

Biserica din Bucovățul de lângă Jii. S'au cerut de P. S. S. Episcopul Râmnicului lucrări pentru refacerea acoperământului. Cererea s'a recomandat și se găsește în cercetare.

Biserica Domnească din Bârlad. S'a cerut de Epitropie autorizare pentru edificarea, pe spesele proprii, a unei clopotnițe pe lângă biserică. Cererea s'a recomandat și s'a dat în cercetare unui d. arhitect.

Biserica din Cotnari-Iași. S'a cerut de Epitropie lucrări generale de conservare. Cererea s'a recomandat și se găsește în cercetare.

Mănăstirea din Câmpulung. S'a cerut de preoții bisericii reparația radicală, pe spesele proprii, a vechilor case de locuit situate lângă clopotniță, în care actualmente se adăpostește vechia arhivă a Primăriei. Cererea s'a recomandat și s'a întocmit un deviz estimativ al lucrărilor, cari se vor putea deci întreprinde în anul viitor.

Biserica Mihai-Vodă din Capitală. S'a cerut de Epitropie mici lucrări de reparație, cari se vor satisface din bugetul anului ce vine.

Biserica Domnească din Ocnele-Mari. S'a cerut de Epitropie lucrări generale de conservare. Cererea s'a recomandat. Dar devizul înaintat nefiind satisfăcător, rămâne că el să fie făcut de Serviciul tehnic al Casei Bisericii, în biroul de restaurări.

Biserica fostei mănăstiri Mamu. S'a cerut de Epitropie lucrări generale de conservare. Cererea s'a recomandat și s'a însărcinat d. arh. N. Ghika cu studierea lucrărilor.

Biserica aîn Bucovățul-Vechiu. S'a cerut de P. S. S. Episcopul Râmnicului lucrări generale de conservare. Cererea s'a recomandat și s'a întocmit devizul necesar de lucrări. Astfel biserica a fost înscrisă pe tabloul celor ce se vor avea în vedere la repartizarea fondului de restaurări al anului viitor.

Biserica Sf. Gheorghe din Iași, vechia catedrală metropolitană. S'a cerut de d. Gr. Cerkez lucrări pentru repararea învelitoarei. Cererea s'a recomandat. Cercetându-se s'a arătat însă că acoperământul trebuie refăcut din nou. S'a recomandat deci și această lucrare, pentru care s'a dispus întocmirea devizului necesar.

Mănăstirea Bistrița-Neamțu. S'a cerut de Egumen repararea învelitoarei la biserică și la arhondărie. Cererea s'a recomandat și se găsește în cercetare.

Mănăstirea Cornetu-Vâlcea. S'a cerut

de Eforia Spitalelor Civile autorizația cuvenită pentru renovarea fostelor case egumenești, potrivit planurilor înaintate. Cererea s'a cercetat și s'a recomandat spre aprobare.

Biserica din Branștea-Dolj. S'a cerut lucrări generale de conservare. Cum însă această biserică nu e trecută în inventarul monumentelor istorice, s'a dispus cercetare prealabilă, spre a se vedea dacă prezintă interes istoric și arheologic, ca să poată a fi înscrisă mai întâiu în inventar.

VII. CERERI PENTRU DIFERITE LUCRĂRI

Biserica dela Soveja. S'a cerut autorizare a se ridica și împrăștiă ruinele vechilor zidiri și clădiri ale mănăstirii de odinioară, ca neprezentând vre-un interes arheologic. Cestiunea a rămas a se hotărî, după ce mai întâiu se va face cercetare la fața locului.

Mănăstirea Cașin. S'a cerut autorizare de a se dărâma clădirea din curtea fostei mănăstiri. Și cum referatul d-lui arhitect însărcinat a cercetă cestiunea conchide la aprobare, clădirea neavând nici o valoare artistică, Comisiunea a mai dispus o cercetare din punct de vedere al interesului istoric.

«Cetățuia» dela Cârna-Dolj. S'a cerut autorizație, prin Ministerul Domeniilor, de către arendașul locului de a scoate material de clădit din zidăria anticei cetăți de pe malul Dunării. S'a răspuns însă că această cetățuie, fiind declarată monument istoric, se găsește sub ocrotirea legii pentru conservarea monumentelor istorice.

Crucea dela Podul Dâmboviței-Muscel, zisă a lui Brâncoveanu, pe șoseaua Rucărului. S'a cerut autorizare de a fi strămutată și așezată la podul de curând construit pe noua șosea. Firește, nu s'a îngăduit, crucea, acum cu atât mai mult, tre-

buind să rămână locului, spre a însemna trecerea vechiului și istoricului drum ce legă odinioară Câmpulungul cu granița țării.

Biserica din Ludești-Dâmbovița. S'a cerut autorizare de a se construi o alta nouă, mai încăpătoare, în locul ei. Cercetându-se s'a văzut însă că aceasta e o biserică veche, dela 1680, de osebit interes

autorizare de a se întrebuința materialul de construcție rămas dela dărâmarea vechilor clădiri ale bisericii. S'a admis, dispunându-se ca inscripțiile grecești (fără importanță, de pe la 1850) și pietrele cioplite să se aleagă și să se păstreze.

Biserica Lemnul-Târgoviște. S'a cerut cedarea pe seama acestei biserici a unuiu din vechile clopote ale Mitropoliei din loc,

28. Schital Sf. Ștefan
— Înainte de restaurare —

arhitectonic și chiar artistic. S'a respins deci cererea, declarându-se biserica monument istoric.

Mănăstirea Slatina. S'a cerut, prin Mitropolia Moldovei, autorizare de a se preface trapeza în chilii pentru călugări. Cestiunea a fost cercetată la fața locului prin bunăvoința d-lui I. Kalinderu, pe urma raportului căruia s'a respins.

Biserica din Florești-Tutova. S'a cerut

care se găsește în curs de restaurarea. Fi-rește, nu s'a aprobat.

Mănăstirea Aninoasa. În deosebire de cererile înșirate mai sus, Comisiunea a primit câte-va adrese, cari denotă, din potrivă, interes și grije pentru buna și cuviincioasa întreținere și conservare a vechilor noastre monumente. Astfel dela mănăstirea Aninoasa s'a cerut intervenirea la Ministerul de Interne pentru gonirea din

sf. lăcaș a postului de jandarmi, cari au prefăcut locuințele mănăstirii în grajduri pentru cai.

Valul lui Traian. S'a cerut, atât de P. S. S. Episcopul Dunării-de-Jos, cât și de Serviciul tehnic al județului Teleorman, măsuri împotriva distrugerii acestui val în regiunile dobrogene și teleormănene. În acest scop, d-l Gr. Tocilescu a binevoit a

mite biserici să fie înscrise în inventarul general al monumentelor publice. După cercetări făcute la fața locului, o parte din aceste cereri au fost aprobate și următoarele biserici au fost declarate monumente istorice:

Biserica din Mășuneștii Mari-Ilfov, zidită la 1710, sub Constantin-Vodă Brâncoveanu. Cu caracteristică arhitectură și

29. Schitul Sf. Ștefan
— În timpul restaurării —

luă asupra-și redactarea unei circulări cu privire la mijloacele de conservare, care să fie trimisă, întru lămurire, tuturilor autorităților din ținuturile pe unde trece Troianul.

VIII. CERERI PENTRU DECLARARE DE MONUMENTE ISTORICE.

Ca și în anul trecut, Comisiunea a primit și anul acesta, pe cale oficială și particulară, o sumă de cereri pentru ca anu-

prețioase pietre mormântale vechi.

Biserica dela Hlincea-Iași, rezidită de Vasile-Vodă Lupu și zugrăvită de fiul său Ștefăniță-Vodă la 1660. Lămuriri istorice și arhitectonice asupra ei s'au publicat în No. 2 al Buletinului.

Biserica din Popești-Vlașca, zidită de Cârstea vel Vistier la 1690. În stilul bisericilor lui Constantin-Vodă Brâncoveanu și cu frumoase zugrăveli.

Biserica din Bălteni-Ilfov, întemeiată, ca mănăstire, în sec. al XVI-lea și rezidită de Hrizea vel Vornic la 1626. Lămuriri istorice, descriptive și arhitectonice asupra ei s'au publicat în No. 3 al Buletinului.

Biserica din Vlădești-Muscel, semnalată de d. I. I. Brătianu, a fost înălțată de Pârvul vel Vistier la 1654. Cu caracteristică arhitectură și prețioase pietre mormântale.

Biserica din Ludești - Dâmbovița, rezidită de Stoica Logofătul¹ și Șerban-Vodă Cantacuzino la 1680. Lămuriri istorice și arhitectonice asupra ei se publică în numărul de față al Buletinului.

Cererile pentru *Biserica Albă din Roman* și *Clocociov* se găsesc în cercetare; iar cererile pentru *Biserica din Gugești-Putna* și *Moșoaia-Argeș* nu s'au aprobat, de oarece cea dintâi nu se deosebește de bisericile obișnuite satelor noastre, iar cea de a doua nu prezintă atâta însemnătate cât să trebească

a fi clasată ca monument istoric. De notat e însă că în ograda acestei biserici se găsește o cruce din 1736, pe care moșnenii locului au pus să se comemoreze urmașilor *hotărîrea* pentru stăpânirea satului, reîntărită lor atunci în divanul lui Constantin-Vodă Mavrocordat.

XI. LUCRĂRI DIVERSE.

Sub acest titlu rămân a fi însemnate ultimelor cestiuni ce au intrat în cadrul lucrărilor Comisiunii — și anume:

Intervenirea făcută pe lângă Prefectura județului Dâmbovița și Epitropia Bisericii Curtea-Domnească din Târgoviște pentru

mai buna conservare a vechilor zugrăveli dela această biserică;

Mulțumirea adresată Societății «Arta Românească» pentru binevoitoarea stăruire pe lângă d-nii proprietari ai palatului brâncovenesc dela Potlogi, spre a se învoi cu acest palat să fie pus sub ocrotirea legii pentru conservarea monumentelor istorice;

Cercetarea întreprinsă pentru găsirea obiectelor trebuitoare cultului dela biserica fostei mănăstiri Snagov, obiecte rătăcite la lichidarea Expoziției jubilare din 1906;

Intervenirea făcută pentru înscrierea în bugetul anului viitor al Ministerului a unei burse pentru studiul picturii bizantine la muntele Athos și în Italia — la Ravena și Venezia;

În sfârșit, comunicarea raportului Comisiunii însărcinate a cercetă monumentele istorice din Bucovina, în scop de a

30. Schitul Sf. Ștefan
— înainte de restaurare —

cunoaște mai de aproape modul de restaurare și conservare al lor.

X. PUBLICAȚIILE, COLECȚIILE ȘI NOUA ORGANIZARE A LUCRĂRILOR.

Publicațiile. — Seria publicațiilor plănuită de Comisiune a început în anul curent prin editarea Buletinului, care a apărut potrivit deciziunii ministeriale privitoare la publicarea lui și în cadrul programului stabilit de comitetul de redacție. Călduroasă primire ce s'a făcut acestei publicații de învățații și scriitorii noștri dovedește că silințele puse pentru redactarea și întocmirea ei bună și îngrijită a corespuns într-o măsură la dorințele.

Astfel, cu prețiosul ajutor al onor. Administrației a Casei Bisericii, care a binevoit a lua asupra sa cheltuielile pentru editare, Buletinul va apărea și de acum înainte — firește cu îmbunătățirile pe care practica lucrului le va mai indica — într-o îndeplinire a scopului său, care, cum s'a mai spus, este: să contribuie la progresul studiilor arheologice și artistice cu specială privire la monumentele noastre istorice și să rămână pentru cei viitori o arhivă de icoane cât mai credincioasă a stării în care se găsesc azi aceste monumente. Și pentru salvarea acestei întinse și însemnate opere nă-

dăduim că — pe lângă cei doi-trei tineri cari s'au asociat până acum la lucrările noastre — se vor simți îndemnați a colabora și alți scriitori și cercetători în domeniul istoriei și arheologiei noastre românești.

Pe lângă aceasta, Comisiunea a hotărât publicarea unei *Călăuze*, în care cei doritori să găsească lămuriri trebuincioase

pentru cât mai lesnicioasă cercetare și cât mai bună cunoaștere a vechilor noastre biserici și mănăstiri.

Colecțiile — biblioteca, arhiva și materialele — pentru studierea monumentelor noastre istorice au sporit în anul curent în mod cu totul deosebit.

Astfel: biblioteca, — cu câteva zeci de publicații privitoare la bisericile și mănăstirile moldovenești din Bucovina; arhiva (picturile, acuarelele, fotografiile și desemnurile), — cu aproape o mie de noi exemplare pri-

vitoare mai ales la monumentele în curs de restaurare sau de cercetare; în sfârșit, materialele, — cu câteva sute de clișee fotografice și zincografice, — aceste din urmă rămase dela tipărirea Buletinului.

Publicațiile, tablourile, fotografiile, desemnurile și clișeele aceste se clasează, rânduiesc și cataloguează în vederea întocmirii sistematice a acelei arhive speciale a Co-

31. Schitul Sf. Ștefan
— După restaurare —

misiunii, pe care o prevede art. 11 din regulamentul legii pentru conservarea monumentelor istorice și a cărei recentă întemeiere și îmbucurătoare creștere se datorește exclusiv solitudinii d-lui P. Garboviceanu, Administratorul Casei Bisericii, pentru lucrările Comisiunii, — fapt pentru care ne îndelplinim o plăcută datorie a-i arăta aci deosebita noastră grațitudine.

Noua organizare a lucrărilor Comisiunii. — Cu privire la această cestiune e bine credem să arătăm motivele înființării biroului permanent pentru lucrările Comisiunii, cari până acum se îndeplineau: în ceea ce privește lucrările de cancelarie, — prin serviciile respective ale Casei Bisericii; iar în ceea ce privește lucrările de arhitectură, — prin serviciile tehnice ale Ministerului.

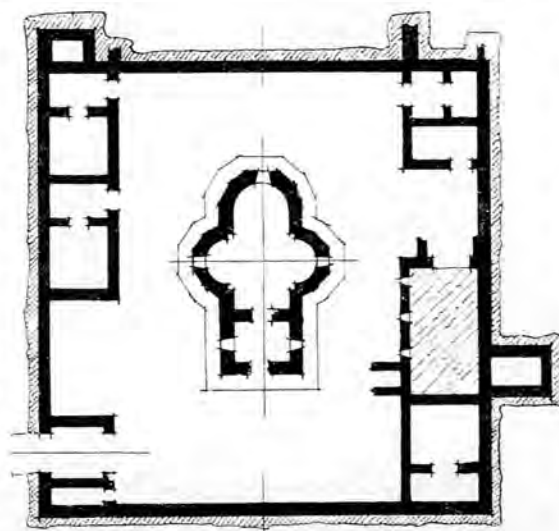
Dar neajunsurile izvorite din această practică erau, după cum s'a observat mai ales în timpul din urmă, de natură a stânjini și compromite bunul mers și sfârșit al lucrărilor. Astfel, prin faptul că se îndeplineau în servicii străine, lucrările de cancelarie nu puteau fi urmărite cu înlesnire și suferiau în genere o supărătoare întârziere. Deasemenea lucrările de arhitectură. Executându-se prin servicii destul de împovorate cu lucrări proprii, cărora eră firesc să li-se deă prioritară în executare, — ele începeau totdeauna mai târziu, nu puteau fi supravegiate cu grija reclamată de natura lor specială și rămăneau expuse a nu fi terminate la vreme...

Se impuneă deci, pentru înlăturarea acestor neajunsuri cu dăunătoare urmări, în-

ființarea unui birou permanent, în care să se concentreze toate lucrările privitoare la monumentele istorice. În acest birou se vor îndeplini — sub îngrijirea Secretarului Comisiunii — lucrările de cancelarie și se vor executa — sub conducerea Arhitectului Comisiunii — lucrările de reparare, întreținere și conservare. Astfel, cele dintâi nu vor mai suferi întârziere și vor putea fi urmărite cu interesul cerut, iar celelalte se vor începe din vreme și vor fi supravegiate cu seriozitate, putându-se deci săvârși la timp și spre mulțumire...

Dar înființarea acestui birou e spre fo-

losul întregii activități a Comisiunii: publicațiile mai întâi vor căpăta în personalul arhitecților colaboratori siguri și competenți; colecțiile apoi vor sporî prin lucrările de relevație ale acelorași; cercetările istorico - arheologice pentru studierea monumentelor, în sfârșit, se vor face cu mai multă înlesnire prin colaborarea rațională a personalului anu-

32. Schitul Sf. Ștefan.
— Planul săpăturilor —

me pregătit în acest scop.

Pentru toate aceste motive înființarea biroului eră absolut necesară. Zicem *eră*, căci, cu deosebită mulțumire am luat cunoștință, Domnule Ministru, de faptul, că ați binevoit a dispune ca el să se înființeze pe cale bugetară chiar dela Aprilie viitor. Nu mai rămâne deci de cât ca prin lege să-i asigurați deplina statornicie. Aceasta atunci când actuala lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice va fi modificată, după cum am avut onoarea să propunem în raportul nostru din anul trecut, adecă în sensul de a se

dă Comisiunii un rol mai efectiv, în inițierea și conducerea lucrărilor sale.

Aci se sfârșesc, Domnule Ministru, cele ce aveam a vă relata cu privire la lucrările Comisiunii în 1908, rămăind ca în cele următoare să vă arătăm în câteva cuvinte și programul lucrărilor noastre viitoare.

Aceste, după cum ați putut vedeă din expunerea de mai sus, sunt de două categorii și anume: lucrări angajate și lucrări

ale, pentru a căror obținere vă rugăm să binevoiți a interveni la cei în drept, spre a se asigura continuarea și terminarea lor, potrivit planurilor și devizurilor aprobate. — Tot în categoria acestor lucrări intră și restaurarea bisericii Sf. Gheorghe din Botoșani, pentru care însă Comisiunea are deja la dispoziție suma necesară.

Celelalte sunt lucrările de reparare, conservare și întreținere ce s'au recomandat și aprobat la bisericile și mănăstirile

33. Schitul Sf. Ștefan.
— O vedere a săpăturilor —

recomandate sau chiar aprobate.

Cele dintâi sunt lucrările de restaurare ce de prezent se întreprind la biserica Stavropoleos din Capitală ¹⁾, la mănăstirea Hurezi, la biserica Curtii-Domnești din Târgoviște, la mănăstirea Căldărușani și la biserica Golia din Iași. Ele se vor executa, ca și până acum, din fonduri speci-

inșirate mai sus sub capitolul VI. Ele se vor executa din fondul anume destinat pentru aceasta, pe care onor. Administrație a Casei Bisericii are grijă a-l alocă anual în bugetul său.

Cum se vede dar, lucrările anului viitor sunt bine hotărâte și nădăjduim că, efectuându-se prin noul birou special al mo-

¹⁾ Din cauză că nu s'au putut executa la vreme clișeele, ilustrațiile reprezentând această biserică, înainte și după restaurare (promise mai sus la p. 170),

rămân să se publice în raportul anului viitor, dacă cumva până atunci nu se va oferi pentru aceasta vre un prilej mai apropiat.

numentelor istorice, rezultatul lor va fi și mai satisfăcător.

Pe lângă aceste, Comisiunea plănuiește a se ocupa și cu cestiunea începerii sistematice a săpăturilor arheologice pentru descoperirea vechilor noastre așezări și întocmiri de cetăți și întărituri. În vederea aceasta — și anume pentru lucrările prealabile — ea solicită mijloacele necesare, rămânând ca la timpul său să arate moda-

litatea ce va crede mai nimerită pentru conducerea și întreprinderea lor.

Cu aceste încheiem, Domnule Ministru, raportul ce, potrivit legii, vă datorăm asupra activității Comisiunii în cursul anului de curând expirat și, mulțumindu-vă pentru deosebitul interes și prețiosul sprijin ce totdeauna ați arătat și acordat lucrărilor noastre, vă rugăm să binevoiți a primi asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

București, Ianuarie 1909.

Membri :

I. KALINDERU, GR. G. TOCILESCU, GR. CERKEZ, N. GABRIELESCU.

Secretar :

ALEX. LĂPĂDATU.

Casatară pe an pătrafir dela Harezî
(1700).

DIN LUCRĂRILE COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

X. *Ședința dela 10 Octomvrie.*

— S'a recomandat spre aprobare planurile clopotniței și atenanțelor ce urmează a se construi, sub direcția d-lui arhitect I. Mincu, la Stavropoleos, ca întregire a lucrărilor de restaurare ce de prezent se întreprind la această biserică.

— S'au rugat d-nii Cerkez și Gabrielescu, membri ai Comisiunii, să studieze cestiunea ridicării unei clopotnițe la biserica Zlătari.

— S'a recomandat d-lui Ministru propunerea prezentată de d-l I. Kalinderu, în scop de a se da o organizare mai temeinică și mai efectivă Comisiunii: întocmirea, pe lângă Administrația Casei Bisericii, a unui birou permanent de lucrări, în care să se concentreze toate cestiunile privitoare la monumentele istorice.

— S'a comunicat Comisiunii dorința d-lui Ministru de a-i se indica modificările și completările ce Comisiunea crede potrivit a se face și introduce în actuala lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, pentru înlesnirea unui mai bun și mai sigur mers al lucrărilor ei.

— S'a mulțumit părintelui Arhim. Ghedeon Balmoș din Suceava pentru o serie de fotografii ce a binevoit a dăruî pe seama colecțiilor Comisiunii.

XI. *Ședința dela 13 Noemvrie.*

— S'a înscris biserica fostei mănăstiri Bucovăț — pentru care s'a solicitat refacerea acoperișului — pe tabloul celor ce se vor avea în

vedere la repartizarea fondului de lucrări al bugetului anului viitor.

— S'a luat în cercetare cererea Primăriei orașului Roman de a se declară monument istoric biserica cu hramul Sf. Voevozi, numită și cea Albă, din acel oraș.

— S'a înscris biserica din comuna Vlădești, județul Muscel, zidită de Părvul vel Vistier la 1654, în Inventarul general al monumentelor istorice, ca una ce prezintă, pe lângă un trecut îndepărtat, deosebit interes arheologic și arhitectonic.

— S'a recomandat spre aprobare devizul întocmit pentru restaurarea vechilor case de locuit dela mănăstirea Domnească din Câmpulung.

— S'a intervenit la Ministerul Domeniilor pentru buna păstrare a ruinelor «Cetățuii» situate în malul Dunării, pe moșia Statului Cârna.

— S'a cerut întocmirea unui deviz de lucrări pentru refacerea acoperișului bisericii Sf. Gheorghe din ograda Catedralei metropolitane din Iași.

— S'a recomandat spre aprobare devizul întocmit pentru reparațiile necesare solicitate la biserica Jitianu din județul Dolj.

— S'a intervenit la Ministerul de Interne pentru depărtarea postului de jandarmi din localul fostei mănăstiri Aninoasa, unde vechile case de locuit au fost transformate în grajduri de cai.

— S'a primit raportul cerut d-lui arh. N. Gabrielescu cu privire la lucrările de restau-

rare întreprinse sub direcția sa, în anul curent, la biserica Golia din Iași.

XII. Ședința dela 12 Decembrie.

— S'a respins, în urma cercetării făcute la fața locului de către d-l I. Kalinderu, cererea Mitropoliei Moldovei de a se transforma trapeza mănăstirii Slatina în chilii pentru locuința călugărilor, recomandându-se în schimb, repararea vechilor chilii ale mănăstirii.

— S'a primit dela Administrația Casei Bisericii pentru colecțiile Comisiunii un tablou de d-l Ip. Strâmbulescu reprezentând o vedere a ruinelor Cetății Neamțului.

— S'a primit raportul cerut d-lui arh. N. Mihăescu cu privire la lucrările de renovare, restaurare și reparare întreprinse sub direcția sa, în anul curent, la mănăstirea Căldărușani și bisericile Radu-Vodă și Antim din Capitală.

— Asemenea dela d. arh. N. Ghika cu privire la lucrările de restaurare și conservare dela bisericile Albă din Baia, Curtea Domnească din Târgoviște, Sf. Nicolae din Păpăuți, Domnească din Dorohoi, Hlincea și Cetățuia de lângă Iași și mănăstirea Hurezi.

— S'a înscris mănăstirea Bistrița din județul Neamțu — pentru care s'a solicitat lucrări de reparație la biserică și casele egumenești — pe tabloul celor ce se vor avea în vedere la repartizarea fondului de lucrări al bugetului anului viitor.

— S'a recomandat spre aprobare devizul întocmit pentru lucrările de împrejmuire a bisericii dela Păpăuți.

— S'a înscris biserica din Ludești-Dâmbovița, zidită pela 1680 de Stoica Logofătul și

Șerban Cantacuzino, în Inventarul general al monumentelor istorice, ca una ce prezintă interes istoric și arheologic, după cum se poate vedea din articolul ce se tipărește asupra ei în fascicolul de față al publicației.

— S'a rugat d-l arh. N. Gabrielescu a face recepția lucrărilor de renovare a picturii bisericii dela Zlătari.

XIII. Ședința dela 23 Decembrie.

S'a recomandat spre aprobare:

— Planul pentru clopotnița provizorie ce urmează a se ridica la Zlătari;

— Cererea pentru cedarea în schimb foarte avantajos a unei mici porțiuni din terenul bisericii Curtea-Vechi din Capitală;

— Planul întocmit de Serviciul tehnic al Eforiei Spitalelor Civile pentru renovarea fostelor case egumenești dela fosta mănăstire Cornetu din Vâlcea;

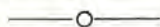
— Desenurile d-lui arh. N. Ghika pentru mobilierul bisericii Albe din Baia, ce urmează a se executa la Școala de Arte și Meserii din Capitală.

— S'a însărcinat d. arh. I. Vulcan cu facerea lucrărilor de relevație a bisericii Sf. Gheorghe din Botoșani;

— S'a mulțumit d-lui inginer G. Balș pentru seria de fotografii de monumente istorice din Bucovina ce a binevoit a dăruï pentru colecțiile Comisiunii.

— S'a respins, pe baza raportului înaintat în urma cercetărilor cuvenite, cererea de a se declara biserica din comuna Moșoaia, jud. Argeș, monument istoric.

A. L.

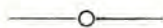

Cu fascicolul de față al publicațiunii noastre se împărtășește cetitorilor, ca supplement, o a doua reproducere în tricromie după acuarelele pictorului Carol de Száthmáry ce se găsesc azi în colecțiile Comisiunii. Ea reprezintă vederea pe la 1866 a vechii mănăstiri bucureștene a Sf. Troițe, zisă, pe numele bătrânului ctitor, și a Radului-Vodă.

Cetitorii — cari cunosc ce extrem de puține mărturii de acest soi au posedat pentru reconstituirea Bucureștilor nu mai departe decât la jumătatea secolului trecut — vor aprecia lesne osebita însemnătate ce prezintă din acest punct de vedere, alăturata reproducere, chiar dacă ea lasă de dorit în ceea ce privește execuția tehnică. Căci ne înfățișează, în întocmirea ei seculară, mănăstirea de odinioară, din care azi n'a mai rămas decât biserica și clopotnița, mult prefăcute însă, ca și întreaga împrejmuire a locului. Și, în această privință, tabloul completează

descrierea lui A. Pelimon dela 1858 : «Văzută din toate părțile, ea [mănăstirea] își arată creștelele murilor ce o înconjoară, ca și cum ar fi primul fort al orașului. Poate cineva să judece după forma și împrejmuirea ce o are, după grosimea murului ce o înconjoară, ochiurile sau creștăturile prin mur, de unde se poate bate și apăra, și chiar după camerile cele cu ferestrele spre drum, ca niște casemate prin cazarme și fortărețe, se poate deci cunoaște prea bine ce lucrare fu din începutul ei». După G. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, 1899, 250 — 1, care mai dă o vedere a mănăstirii de pe la 1830 — din colecțiile răposatului Gr. N. Manu — și unde cei doritori pot găsi adunate în capitolul «Mănăstirea Sfintei Troițe» prețioase și interesant expuse note istorice asupra vestitei ctitorii a Radului-Vodă, lângă care, acuarela lui C. Száthmáry reprezintă și străvechia bisericuță a legendarului Bucur ciobanul...

REDAȚIONAL

Ne ținem de datorie a arăta, ceea ce de altminterlea s'a spus, dar poate nu tocmai la loc potrivit (p. 93), că desemnurile publicate de d. T. T. Socolescu în fascicolul precedent al *Buletinului* sunt reproduse după planșele lucrării

de relevație ce d-sa a făcut la biserica din Bălteni pentru Școala națională de Arhitectură, de unde le-am fost obținut prin bunăvoința d-lui Prof. Em. Pangrați, directorul Școalei.

A. L.

TABLA DE MATERII

ANUL ÎNTĂIU

— 1908 —

(ÎNTOCMITĂ ÎN FORMĂ DE INDICE)

TEXT

	Pag.
— Cuvinte începătoare	5
— Raport general cu privire la lucrările Comisiunii în 1907	29
— Raport general cu privire la lucrările Comisiunii în 1908	169
— <i>Bălteni</i> : Biserica din —	
— Note istorice de Al. Lăpădatu	107
— Note descriptive de N. Iorga	112
— Note arhitectonice de T. T. Socolescu	114
— <i>Bistrița</i> : Schiturile și metoașele mănăstirii — din Vâlcea de Al. Odobescu	
— Bolnița	10
— Păpușa	103
— Mănăilești	105
— Schitul de sub Piatră	104
— <i>Colțea</i> : Frescurile dela biserica — din București de A. Baltazar	120
— <i>Comana</i> : Mănăstirea —	
— Note istorice de Al. Lăpădatu	9
— Note arhitectonice și lucrări noi de N. Ghika-Budești	22
— <i>Hlincea</i> : Mănăstirea — de Al. Lăpădatu	87
— <i>Hurezi</i> : Mănăstirea —	
— Note istorice de Al. Lăpădatu	53
— Descriere generală arhitectonică de I. Vulcan	141
— Portrete murale (seria întâi: din biserica cea mare) de Al. Lăpădatu	73
— Schitul Sf. Ștefan, note arhitectonice de I. Vulcan	149
— Portrete murale (seria a doua: din Bolnița și Paraclis) de Al. Lăpădatu	156
— <i>Ludești</i> : Biserica din — de Al. Lăpădatu	161
— <i>Proboța</i> : Un vechiu epitaf și o nouă inscripție de la — de Al. Lăpădatu	166
— <i>Stelea</i> : Biserica — din Târgoviște de N. Gabrielescu	79
Cronică de A. L.	
— Noi monumente istorice	47
— Din lucrările Comisiunii	90, 133, 187
— Biserica cea mare a mănăstirii <i>Cozia</i>	92
— Expoziția Școalei naționale de Arhitectură	92
— Noi inscripții dela <i>Comana</i>	93
— Schiturile și metoașele mănăstirii <i>Bistrița</i> din Vâlcea	94
— Serbarea dela mănăstirea <i>Proboța</i>	135
— Mănăstirea <i>Radu-Vodă</i> și Biserica <i>Bucur</i> din Capitală	189
— Redacțional	189
— Rectificări și note	48, 96, 136
Tabla de materii	190

ILUSTRAȚIUNI

	Pag.		Pag.
B. P. Hasdeu (portret)	30	Biserica dela Bolniță (înainte de conservare)	43
Baia: Biserica Albă din —	170	Biserica dela Bolniță (după conservare)	44
Înainte de restaurare	171	Hlincea: Mănăstirea —	
După restaurare		Biserica și Clopotnița	88
Bălteni: Biserica din —		Hurezi: Mănăstirea —	
Planul	115	Vedere generală pe la 1850 (după o acuarelă)	76
Vedere din față	108	Vederea generală de astăzi	53
Vedere laterală	109	Planul general al mănăstirii și dependențelor	142
Vedere laterală (desemn)	116	Planul special al mănăstirii: parter	144
Vedere spre altar	118	Planul special al mănăstirii: etaj	146
Vedere în pridvor	111	Clopotnița (înainte de restaurare)	176
Vedere în pridvor (desemn)	112	Clopotnița (după restaurare)	177
Bistrița: Bolnița mănăstirii — din Vâlcea		Vedere în tinda bisericii	75
Biserica	101	Portrete murale din biserică:	
Pisania și ușa	102	Meșterii mănăstirii	54
Portrete murale: Șerban Vorn. Cantacuzino și soția lui Andriana	103	Ispravnicii cei mici	55
Cașin: Mănăstirea —		Cernica Știrbei	58
Clopotnița și zidurile	39	Familia Domnului-cîitor	59
Biserica mănăstirii	40	Neamul boerilor din Brâncoveni	62
Planul bisericii	41	Laiot-Vodă Basarab	63
Colțea: Biserica —		Neagoe-Vodă Basarab	64
Frescurile din Pridvor:		Matei-Vodă Basarab	65
Peretele dela Răsărit	122	Neamul boerilor Cantacuzini	66
Peretele dela Apus	123	Șerban-Vodă Cantacuzino	67
Peretele dela Miazăzi	126	Constantin-Vodă Cărnul	68
Peretele dela Miazănoapte	127	Radu-Vodă Șerban	69
Bolta stîngă (supliment)	128	Părvul Cantacuzino	70
Bolta dreaptă (supliment)	129	Ioan Arhimandritul	71
Pendantivii dela bolta stîngă	130	Portrete murale din Paraclis:	
Pendantivii dela bolta dreaptă	131	Vodă Brâncoveanu cu soția și fiii lor	157
Un apostol (final)	132	Portrete murale dela Bolniță:	
Comana: Mănăstirea —		Antonie-Vodă și Neagoe Postelnicul	159
Planul	23	Constantin-Vodă Brâncoveanu și Maria-Doamna	159
Vedere generală (desemn)	9	Finele:	
Vedere generală (înainte de conservare)	24	Sculpturi în piatră la chenarul ușii dela biserică (desemnuri)	72, 78
Vedere generală (după conservare)	10	Sculpturi în piatră la Foișorul lui Dionisie Bălăcescu (desemnuri)	91, 93, 95, 96, 134, 136 și 192
Biserica	21	Sculptură în lemn pe un jeț în biserică (desemn)	86
Pisania bisericii	11	Cusură pe o poală de icoană (desemn)	89
Mormânt în biserică	12	Cusură pe o rucaviță (desemn)	119
Vedere spre intrare, din afară	13	Cusuri pe un patrafir 148, 155, 160 și	189
Vedere spre intrare, din lăuntru	14	Biserica Schitului Sf. Ștefan:	
Galeriile chiliilor dela Apus (înainte de conservare)	17	Pisania	168
Galeriile chiliilor dela Apus (după conservare)	19	Planul	149
Foișorul	15	Vedere în față (desemn)	150
Foișorul (fototipie, supliment)	45		
Detaliu dela Foișor (desemn)	25		
Coloane dela Foișor	26		
Capitele de coloană	27, 28		
Ruinele Paraclisului	16		
Temeliile vechii clopotnițe	20		
Cozia: Mănăstirea —			
Vederea bisericii pela 1866 (tricromie, supliment)	89		

	Pag.		Pag.
Secțiune transversală	151	Epitaful de pe mormântul Doamnei Oltea	166
Vedere laterală (desemn)	152	Inscripția din 1904	167
Secțiune longitudinală	153	<i>Radu-Vodă</i> : Mănăstirea —	
Planul acoperișului	154	Vederea generală pe la 1866 (tricromie, supliment)	189
Vedere laterală (înainte de restaurare).	180	<i>Schitul de sub Piatră</i>	
Vedere laterală (în timpul restaurării).	181	Biserica	105
Vedere în față (înainte de restaurare)	182	<i>Slatina</i> : Mănăstirea —	
Vedere în față (după restaurare)	183	Vederea generală	173
Planul săpăturilor	184	Biblioteca	174
Vedere a săpăturilor	185	Intrare în biserică	175
<i>Ludești</i> : Biserica din —		<i>Snagov</i> : Mănăstirea —	
Vedere din față	162	Biserica, înainte de restaurare	32
Vederi laterale	161 și 163	Biserica, după restaurare	33
Fragmente din tâmplă	164 și 165	<i>Stelea</i> : Biserica — din Târgoviște	
<i>Mănăilești</i> : Schitul —		Biserica (desemn)	80
Biserica	106	Planul	81
Pisania	106	Vedere laterală (desemn)	82
<i>Păpăuți</i> : Clopotnița dela —		Secțiune longitudinală	83
Înainte de restaurare	37	Secțiune transversală	84
După restaurare	172	Secțiuni prin baza turlei	85
<i>Păpuș</i> : Schitul —		Finale din	
Biserica	104	Indreptarea Legii 1652	8
Pisania	105	Octoihul de Buzău 1700	28, 46
<i>Proboța</i> : Mănăstirea —		Biblia lui Șerban 1688	84

Erată: La pag. 158, col. 2, rândul 17 de jos, trebuie citit «*Jupan*» în loc de «*Io*».